II. INTERNATIONAL PERGE SCIENTIFIC STUDIES CONGRESS

CONFERENCE BOOK

EDITOR ASSOC. PROF. ERDAL YABALAK

II. INTERNATIONAL PERGE SCIENTIFIC STUDIES CONGRESS

JANUARY 11-12, 2025

ANTALYA, TURKIYE

EDITOR ASSOC. PROF. ERDAL YABALAK

COPYRIGHT © 2025

BY ARCENG CONGRESS ORGANIZATION

PUBLISHING COMPANY LIMITED

ALL RIGHTS RESERVED. NO PART OF THIS PUBLICATION MAY BE REPRODUCED, DISTRIBUTED OR TRANSMITTED IN ANY FORM OR BY ANY MEANS, INCLUDING PHOTOCOPYING, RECORDING OR OTHER ELECTRONIC OR MECHANICAL METHODS, WITHOUT THE PRIOR WRITTEN PERMISSION OF THE PUB LISHER, EXCEPT IN THE CASE OF BRIEF QUOTATI ONS EMBODIED IN CRITICAL REVIEWS AND CERTAIN OTHER NONCOMMERCIAL USES PERM ITTED BY COPYRIGHT LAW. ASES CONGRESS ORGANIZATION PUBLISHING® IT IS RESPONSIBILITY OF THE AUTHOR TO ABIDE BY THE PUBLISHING ETHICS RULES.

ARCENG PUBLICATIONS – 2025©

17.01.2025

ISBN: 978-625-97514-2-9

CONFERENCE ID

CONFERENCE TITLE

II. INTERNATIONAL PERGE SCIENTIFIC STUDIES CONGRESS

DATE AND PLACE

JANUARY 11-12, 2025

ANTALYA, TURKIYE

ORGANIZATION

ARCENG (ACADEMIC EVENTS – CONFERENCE – CONGRESS)

LANGUAGES

TURKISH, ENGLISH, RUSSIAN

ORGANIZING COMMITTEE MEMBERS

CHAIRMAN OF THE ORGANIZING BOARD

Assoc. Prof. LOKMAN ZOR

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

ORGANIZING BOARD

Prof. Dr. ELMAN QULIYEV

AZERBAIJAN DEVLET PEDAGOJI UNIVERSITY

(AZERBAIJAN)

Prof. Dr. MUSTAFA TALAS

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. DAVUT KARAMAN

ALANYA ALAADDIN KEYKUBAT UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. DERYA ATLAY ISIK

MUGLA SITKI KOÇMAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. EBRU ONEM

SULEYMAN DEMIREL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. ERDAL YABALAK

MERSIN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. ERGUN AKTURK

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. FAHRI OZSUNGUR

MERSIN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. HUSEYIN BOZ

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. GULHAN SEN

MEHMET AKIF ERSOY UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist Prof. OGUZ HAN OZTAY

VAN YUZUNCU YIL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. TUBA DEMIREL

HASAN KALYONCU UNIVERSITY (TURKIYE)

Dr. ULKER BAXSIYEVA

AZERBAIJAN DEVLET PEDAGOJI UNIVERSITY

(AZERBAIJAN)

DR. VARVARA GETMANTSEVA

THE KOSYGIN STATE UNIVERSITY OF RUSSIA (RUSSIA)

COORDINATOR

ASLI ZENCIRLI

SCIENCE BOARD

Prof. Dr. BENRETEM ABDELOUAHAB

UNIVERSITE BADJI MOKHTAR ANNABA (ALGERIA)

Prof. Dr. FATMA ILKER KERKEZ

MUGLA SITKI KOÇMAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. HASSAN ZARIOUH

MOHAMMED FIRST UNIVERSITY (MOROCCO)

Prof. Dr. MEHMET KAYGUSUZOGLU

HASAN KALYONCU UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. MEHMET SERKAN UMUZDAS

TOKAT GAZIOSMANPAŞA UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. MELAHAT AKDENIZ

AKDENIZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. MOHANNAD TARRAD

AL ALBAYT UNIVERSITY (JORDAN)

Prof. Dr. MUHAMMAD SAFDAR BHATTI

THE ISLAMIA UNIVERSITY OF BAHAWALPUR (PAKISTAN)

Prof. Dr. MUKADDES ORS

AKDENIZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SACIDE VURAL

ISTANBUL GELISIM UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SADETTIN SARI

SULEYMAN DEMIREL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. BAMBANG HADI SANTOSO

SEKOLAH TINGGI ILMU EKONOMI INDONESIA SURABAYA (INDONESIA)

Assoc. Prof. ELIF CELEBI KARAKOK

AKDENIZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. EMINE YILMAZ BOLAT

MERSIN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. KEZBAN SONMEZ

AKDENIZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. KHAYALA ALIGULIYEVA

SUMQAIT STATE UNIVERSITY (AZERBAIJAN)

Assoc. Prof. KORAY CELENK

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. MEHMET BUGRA OZHAN

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. MUSTAFA TUYSUZ

VAN YUZUNCU YIL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. SADRETTIN YUKSEL

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. SELMAN ABLAK

SIVAS CUMHURIYET UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. SERPIL YUKSEL

NECMETTIN ERBAKAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. SINAN KOPUZLU

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. SUKRAN KARACA

SIVAS CUMHURIYET UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. TURAN BASKONUS

BANDIRMA ONYEDI EYLUL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. YILMAZ YURTSEVEN

AKDENIZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. ALISHER YUNUSOV

FERGANA STATE UNIVERSITY (UZBEKISTAN)

Assist. Prof. AYHAN ATIGAN

KARABUK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. AYSUN BEYDOLA

YAKIN DOGU UNIVERSITY (KKTC)

Assist. Prof. BUSRA YARANOGLU

BALIKESIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. FATMA ALASLAN YAKIN

DOGU UNIVERSITY (KKTC)

Assist. Prof. FULYA HARP CELIK

HASAN KALYONCU UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. GULSAH GURKAN

TURGUT OZAL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. MEHMET BOZKOYUN

HARRAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. OKTAY KIZKAPAN

NEVSEHIR HACI BEKTAS VELI UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist Prof. PELIN ERTEKIN

INONU UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. ROZINA KHATTAK

SHAHEED BENAZIR BHUTTO WOMEN UNIVERSITY (PAKISTAN)

Assist. Prof. SABIHA GOKCEN ZEYBEK

YAKIN DOGU UNIVERSITY (KKTC)

ASSİST. Prof. SARBU OXANA

NICOLAE TESTEMITANU STATE UNIVERSITY (MOLDOVIA)

Assist Prof. SERHAT ERDEM

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

CONFERENCE STATISTICS

Distribution of the papers presented orally at the conference by countries

Country	Number of Papers	Percentage (%)
TURKIYE	**22**	**44,90%**
AZERBAIJAN	**12**	**24,49%**
PAKISTAN	**4**	**8,16%**
KKTC	**3**	**6,12%**
MALAYSIA	**2**	**4,08%**
ROMANIA	**1**	**2,04%**
RUSSIA	**1**	**2,04%**
SRILANKA	**1**	**2,04%**
INDIA	**1**	**2,04%**
IRAQ	**1**	**2,04%**
KAZAKHISTAN	**1**	**2,04%**
TOTAL	**49**	**100%**

CONFERENCE STATISTICS

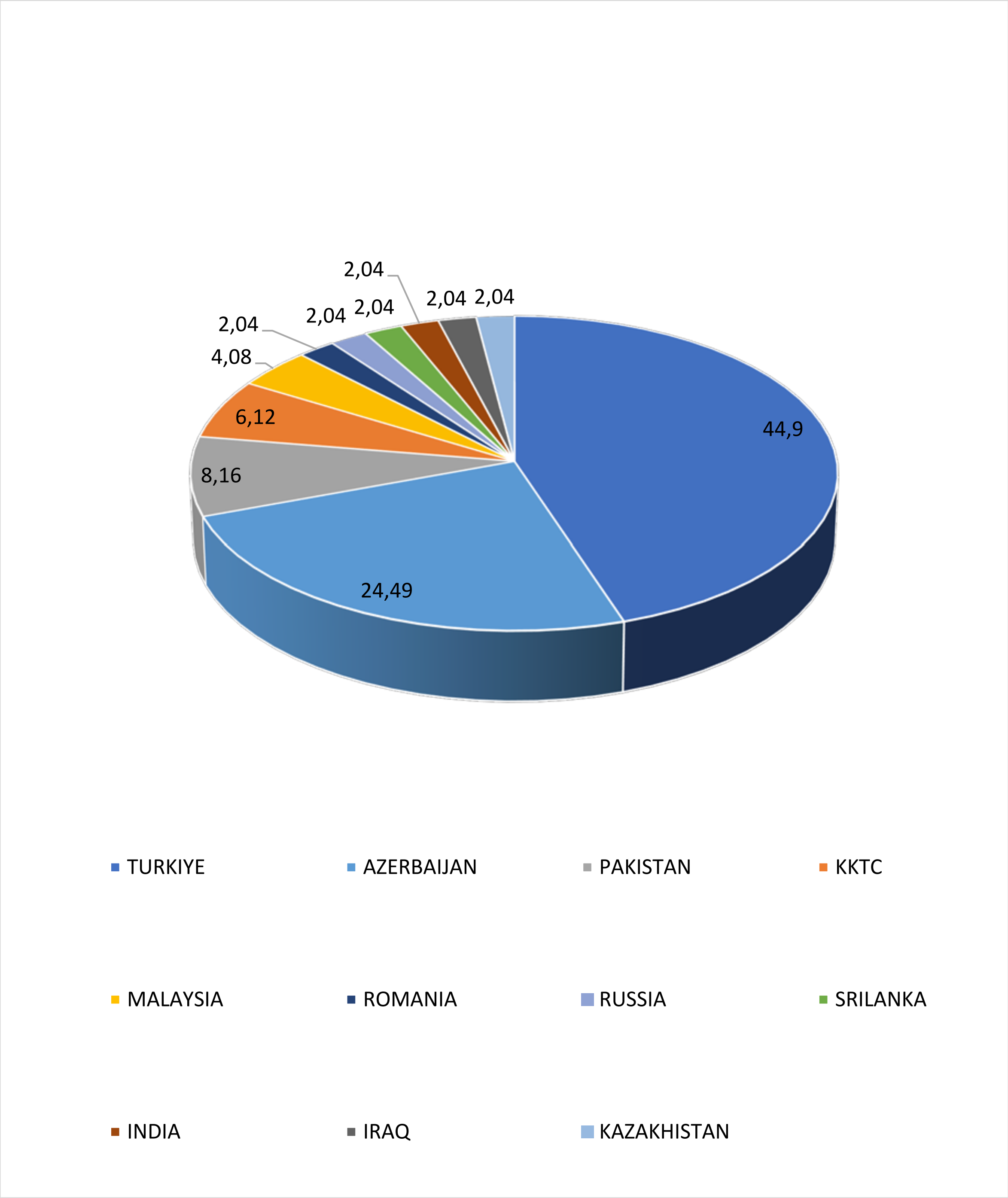

II. INTERNATIONAL PERGE SCIENTIFIC STUDIES CONGRESS

JANUARY 11-12, 2025, ANTALYA, TURKIYE

CONFERENCE PROGRAM

11.01.2025
SATURDAY / 10:00-12:30
SESSION: 1 HALL: 1 / MODERATOR
Res. Assist. Mehmet AYGÜN

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Lect. Dr. Erol ÖZÇEKİÇ Lect. Dr. Ümit YILMAZ Sıla ÖZSOY	Balıkesir Üniversitesi	BREAST CANCER DIAGNOSIS WITH MACHINE LEARNING METHODS AND CONTRIBUTIONS TO CLINICAL PRACTICE
Dr. Emre TORUN	Demirag OSB Directorate	INVESTIGATION OF PHASE CHANGE MATERIALS USED IN BATTERY THERMAL MANAGEMENT SYSTEMS
Assist. Prof. Mustafa CANER Prof. Dr. Ertan BUYRUK Dr. Emre TORUN	Sivas Cumhuriyet University Demirag OSB Directorate	THEORETICAL STUDY OF THE USE OF DIFFERENT REFRIGERANTS IN A VAPOUR-COMPRESSION REFRIGERATION CYCLE COMBINED WITH THE ORGANIC RANKINE CYCLE
Hakan ERKENGEL Prof. Dr. Züleyha DEĞİRMENCİ	Gaziantep Üniversitesi	PARAMETERS DETERMINING THE QUALITY OF HYGIENE PAPERS
Dr. Samineh ESMAEİLZADEH Res. Assist. Mehmet AYGÜN	Yakın Doğu Üniversitesi	KAÇIŞ ODASI YÖNTEMİ İLE HEMŞİRELİK EĞİTİMİNDE OYUN TABANLI ÖĞRENMENİN DÖNÜŞTÜRÜCÜ GÜCÜ
Halis ÇETİNER Assist. Prof. Ümit OZCAN	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	ULTRASONOGRAPHIC AND POSTMORTEM EVALUATION OF SUSPECTED TUBERCULOSIS LESIONS IN TWO CATTLE WITH CHRONIC PNEUMONIA
Dr. Ercan AYKUT Hınd TAHA Mustafa FAKHER	İstanbul Gelişim Üniversitesi	NAVIGATING THE CHALLENGES OF LARGE-SCALE RENEWABLE ENERGY STORAGE: BARRIERS, SOLUTIONS, AND INNOVATIONS
Dr. Samineh ESMAEİLZADEH Res. Assist. Mehmet AYGÜN	Yakın Doğu Üniversitesi	SANAL GERÇEKLİK VE ANIMSAMA TERAPİSİ: RUH SAĞLIĞINA YÖNELİK BİR YAKLAŞIM

11.01.2025
SATURDAY / 10:00-12:30
SESSION: 1 HALL: 2 / MODERATOR
Assist. Prof. Emrullah BANAZ

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Ayşe AKÇİN	Iğdır Üniversitesi	NİĞDE İLİ KÖY ADLARININ LEKSİK-SEMANTİK VE MORFOLOJİK TASNİFİ
Talip İNCEKARA Assoc. Prof. Yusuf Ziya TAVİL	Gazi Üniversitesi Biruni Üniversitesi	OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU (OSB) OLAN ERGENLERİN İNTERNET KULLANIM ALIŞKANLIKLARI EDİNİMLERİ VE EBEVEYN ALGILARININ INCELENMESI
Assist. Prof. Emrullah BANAZ Raziye PUSMAK	Bayburt Üniversitesi	THE USE OF WEB 2.0 TOOLS IN CHILD ABUSE AND NEGLECT EDUCATION
Derya Yürekli TÖNGÜR Hacı İbrahim TÖNGÜR Fatma GÜNGÖR Metin AYDIN Murat AYDIN	Öğretmen Büşra İnan Ortaokulu Özkent Akbilek Ortaokulu Kaptan Altay Altuğ İlkokulu Cezeri Bilim ve Sanat Merkezi Hacı Mustafa Tarman Ortaokulu	THE IMPACT OF DEMOGRAPHIC VARIABLES ON BURNOUT LEVELS OF CLASSROOM TEACHERS: THE CASE OF ANKARA
Assoc. Prof. MƏMMƏDOVA Könül Ələddin qızı	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	THE MAIN ROLE OF FAIRY TALES TEACHING IN THE DEVELOPMENT OF IMAGINATIONS AND WORLD VIEWS OF PRIMARY CLASS STUDENTS
Assoc. Prof. MƏMMƏDOVA Könül Ələddin qızı	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	POSSIBILITIES OF CREATING A CORRECT SPEECH SITUATION IN STUDENTS
Dr.Ulduz Farhad GAHRAMANOVA	Azerbaijan State Pedagogical University	FICTIONAL ESSAY AS ONE OF THE EPIC GENRES IN WRITTEN LITERATURE

11.01.2025
SATURDAY / 10:00-12:30
SESSION: 1 HALL: 3 / MODERATOR
Prof. Dr. Elman QULİYEV

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Emil Raul oğlu AĞAYEV	Azerbaijan State Pedagogical University	ORGANIZATION OF THE DISCUSSION PROCESS IN THE CLASSROOM IN THE METHODOLOGY OF TEACHING FINE ARTS
Mukhabbat MASSADIKOVA Arujan TOLEBAY BEKETKYZY	Hoca Ahmet Yesevi International Turkish-Kazakh University	MULTI-MEANING WORDS IN KAZAKH AND TURKISH LANGUAGE
Aynur Zahir Qızı BƏDƏLOVA	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	ORGANIZING THE READING OF FAIRY TALES THROUGH FIGURATIVELY RICH LANGUAGE
Prof. Dr. Elman QULIYEV	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	THEME AND IDEA OF MIRZA IBRAHIMOV’S NOVEL “PARVANA”
Aygun AHMADOVA Shukur kızı	Azerbaijan State Pedagogical University	PATRIOTIC THEME IN AZERBAIJAN CHILDREN’S LITERATURE
Prof. Dr. Elman QULIYEV	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	THEME AND IDEA OF MIRZA IBRAHIMOV'S NOVEL "GALAJAK GUN"
Dr. Ülker BAHSIYEVA	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	LANGUAGE FEATURES OF FOLKLORE CREATION
Aygun AHMADOVA Shukur kızı	Azerbaijan State Pedagogical University	MIKAYIL RZAGULUZADE AND CHILDRENS LITERATURE
Aynur Zahir Qızı BƏDƏLOVA	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	READING STORIES AS A MEANS OF DEVELOPING STUDENTS' LITERARY PRONUNCIATION
Dr. Ülker BAHSIYEVA	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	LANGUAGE FEATURES OF THE EPISTLE "KITABI-DEDE GORGUD"

11.01.2025
SATURDAY / 13:30-15:30
SESSION: 2 HALL: 1 / MODERATOR
Major Gheorghe GIURGIU

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Dexter Erwinn DARMAWAN Shamsiah JAAFAR Winnie AHOI Azlan LAKUNSIM Sirhajwan IDEK	Keningau Vocational College	ADAPTING TO VOCATIONAL EDUCATION: SUPPORTING STUDENTS; TRANSITION FROM MAINSTREAM SCHOOLS
Danial Jauhari SIDAR Faiz Asmaan Hamizan RUJILI Iqwan Qhairi NAIDU Erma GAGAH	Keningau Vocational College	TURNING FISH SCALE WASTE INTO SPICED FISH FLOSS ALSO KNOWN AS SERUNDING
Dr. Mohammed Shaheed SHIHANA Dr. MLU. SALMA Prof. Dr. N. FAHAMIYA S. SHIFFANA	University of Colombo Teaching Hospital	EVALUATION OF QUALITY STANDARD OF ROGHANE KHAAS: AN EXTERNAL UNANI FORMULA
Assist. Prof. K.R.PADMA K.R.DON	Women's University Bharath University	RARE AND ENDEMIC MEDICINAL PLANTS OF ARISTOLOCHIA GENUS WITH WEALTHY BIOACTIVE CHEMICALS AND PHARMACOLOGICAL EFFECTS
Diachenko Daria YURYEVNA Kopylova Maria DMITRIEVNA	Kosygin Russian State University	DEVELOPMENT OF A STYLIZED ARTISTIC SKETCH OF A WOMEN'S DRESS USING DIFFERENT TYPES OF LINES AND SPOTS
Major Gheorghe GIURGIU Prof. Dr. Manole COJOCARU	Deniplant-Aide Sante Medical Center Titu Maiorescu University	WHAT'S NEW IN STROKE: INSIGHTS FOR CLINICAL PRACTICE WITH NEUROPOLEN

11.01.2025
SATURDAY / 13:30-15:30
SESSION: 2 HALL:2 / MODERATOR
Prof. Dr. Sabeeha Hamza Dehham

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Naseem AKHTER	Shaheed Benazir Bhutto Women University	SOCIAL & AMP; ECONOMIC INEQUALITIES AND INTERFAITH HARMONY IN PAKISTANI SOCIETY: (PROSPECTS AND CHALLENGES)
Assoc. Prof. Naseem AKHTER	Shaheed Benazir Bhutto Women University	RELIGIOUS TOLERANCE AND INTERFAITH HARMONY IN PAKISTAN: (PROSPECTS AND CHALLENGES)
Prof. Dr. Sabeeha Hamza DEHHAM	College of Basic University of Babylon	THE EFFECT OF GAME-BASED TEACHING ACTIVITIES IN DEVELOPING EFL UNIVERSITY STUDENTS' ENGLISH VOCABULARIES
Assoc. Prof. Naseem AKHTER	Shaheed Benazir Bhutto Women University	INTERFAITH HARMONY IN PAKISTAN, DIALOGUE AND EDUCATION (PROSPECTS AND CHALLENGES)"
Zohaib Hassan SAIN	Superior University	INVESTIGATING EDUCATION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT: INSIGHTS FROM FUTURE EDUCATORS, TEACHING APPROACHES, AND IMPLEMENTATION CHALLENGES

11.01.2025
SATURDAY / 13:30-15:30
SESSION: 2 HALL:3 / MODERATOR
Assist. Prof. Pinar SIYAH

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
M. Serkan YALÇIN	Technical Science Vocational School	GREEN SYNTHESIS AND BIOLOGICAL APPLICATIONS OF CUO NANOPARTICLES
Assist. Prof. Pinar SİYAH	Bahcesehir University	THE SCIENCE OF CLONING: INNOVATING GENETIC ENGINEERING
Feride DEMİR Assoc. Prof. Ömer KESMEZ	Akdeniz University	PRODUCTION AND CHARACTERIZATION OF ANTI-BACTERIAL HYBRID NANOFIBER WOUND DRESSING BY ELECTROSPINNING METHOD
Assist. Prof. Pinar SİYAH	Bahcesehir University	STRATEGIC PRIMER DESIGN FOR BRCA1 NM_007294 AS PRECISION TOOLS SHAPING A CANCER-FREE FUTURE
Assist. Prof. Nadir KİRAZ	Akdeniz University	THE EFFECT OF WATER SORPTION ON THE MECHANICAL PROPERTIES OF DENTAL COMPOSITES

11.01.2025
SATURDAY / 13:30-15:30
SESSION: 2 HALL:4 / MODERATOR
Assist. Prof. Ömer ÇAMUR

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Dr. Emirhan ALTUNKAYA	Galatasaray University	RUSSIA – CHINA COOPERATION IN THE ARCTIC REGION: CHALLENGES AND OPPORTUNUITIES
Eda Gül ÖZMEN HALİS Prof. Dr. Murat DAL Lect. İlhami AY	Munzur Unıversity Hakkari University	A BIBLIOMETRIC STUDY OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND ART RESEARCH FROM 1978 TO THE PRESENT: WEB OF SCIENCE DATABASE
Assist. Prof. Ömer ÇAMUR	Bingöl University	AN EVALUATION ON THE UNDERSTANDING OF GOVERNANCE AND TYPES OF GOVERNANCE
Eda Gül ÖZMEN HALİS Lect. İlhami AY Prof. Dr. Murat DAL	Hakkari University Munzur Unıversity	"THE INTERACTION BETWEEN CULTURE AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE: AN EVALUATION FROM A BIBLIOMETRIC PERSPECTIVE"
Seçkin TEKİN Prof. Dr. Murat DAL Lect. İlhami AY	Hakkari University Munzur Unıversity	MUSEUMS AS A CONFLUENCE OF CULTURE AND ART: A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF THE SCOPUS DATABASE
Seçkin TEKİN Lect. İlhami AY Prof. Dr. Murat DAL	Hakkari University Munzur Unıversity	INTERSECTION OF CULTURAL MEMORY: BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF MUSEUM AND MUSIC STUDIES: WEB OF SCIENCE DATABASE

11.01.2025
SATURDAY / 13:30-15:30
POSTER PRESANTATION

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Burçin ERDAT Prof. Dr. Pınar Mega TİBER Prof. Dr. Oya ORUN	Marmara Üniversitesi	ESANSİYEL HİPERTANSİYON HASTALARINDA BETA-1 ADRENERJİK RESEPTÖR POLİMORFİZMLERİNİN BELİRLENMESİ
Sena GÜNAL Assoc. Prof. Çağla KIZILARSLAN HANÇER	Bezmialem Vakıf University	INVESTIGATION OF SOME HERBAL DRUGS SOLD AS SEDATIVES

CONTENTS

AUTHOR(s)	TITLE	PAGE NO
Erol ÖZÇEKİÇ Ümit YILMAZ Sıla ÖZSOY	BREAST CANCER DIAGNOSIS WITH MACHINE LEARNING METHODS AND CONTRIBUTIONS TO CLINICAL PRACTICE	1
Emre TORUN	INVESTIGATION OF PHASE CHANGE MATERIALS USED IN BATTERY THERMAL MANAGEMENT SYSTEMS	3
Mustafa CANER Ertan BUYRUK Emre TORUN	THEORETICAL STUDY OF THE USE OF DIFFERENT REFRIGERANTS IN A VAPOUR-COMPRESSION REFRIGERATION CYCLE COMBINED WITH THE ORGANIC RANKINE CYCLE	9
Hakan ERKENGEL Züleyha DEĞİRMENCİ	PARAMETERS DETERMINING THE QUALITY OF HYGIENE PAPERS	18
Samineh ESMAEİLZADEH Mehmet AYGÜN	SANAL GERÇEKLİK VE ANIMSAMA TERAPİSİ: RUH SAĞLIĞINA YÖNELİK BİR YAKLAŞIM	23
Samineh ESMAEİLZADEH Mehmet AYGÜN	KAÇIŞ ODASI YÖNTEMİ İLE HEMŞİRELİK EĞİTİMİNDE OYUN TABANLI ÖĞRENMENİN DÖNÜŞTÜRÜCÜ GÜCÜ	24
Halis ÇETİNER Ümit OZCAN	ULTRASONOGRAPHIC AND POSTMORTEM EVALUATION OF SUSPECTED TUBERCULOSIS LESIONS IN TWO CATTLE WITH CHRONIC PNEUMONIA	25
Ercan AYKUT Hınd TAHA Mustafa FAKHER	NAVIGATING THE CHALLENGES OF LARGE-SCALE RENEWABLE ENERGY STORAGE: BARRIERS, SOLUTIONS, AND INNOVATIONS	27
Ayşe AKÇİN	LEXICAL-SEMANTIC AND MORPHOLOGICAL CLASSIFICATION OF VILLAGE NAMES IN NIĞDE PROVINCE	28
Talip İNCEKARA Yusuf Ziya TAVİL	OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU (OSB) OLAN ERGENLERİN İNTERNET KULLANIM ALIŞKANLIKLARI EDİNİMLERİ VE EBEVEYN ALGILARININ İNCELENMESİ	43
Emrullah BANAZ Raziye PUSMAK	THE USE OF WEB 2.0 TOOLS IN CHILD ABUSE AND NEGLECT EDUCATION	44
Derya Yürekli TÖNGÜR Hacı İbrahim TÖNGÜR Fatma GÜNGÖR Metin AYDIN Murat AYDIN	THE IMPACT OF DEMOGRAPHIC VARIABLES ON BURNOUT LEVELS OF CLASSROOM TEACHERS: THE CASE OF ANKARA	53
MƏMMƏDOVA Könül Ələddin qızı	THE MAIN ROLE OF FAIRY TALES TEACHING IN THE DEVELOPMENT OF IMAGINATIONS AND WORLD VIEWS OF PRIMARY CLASS STUDENTS	58
MƏMMƏDOVA Könül Ələddin qızı	POSSIBILITIES OF CREATING A CORRECT SPEECH SITUATION IN STUDENTS	61

Ulduz Farhad GAHRAMANOVA	FICTIONAL ESSAY AS ONE OF THE EPIC GENRES IN WRITTEN LITERATURE	64
Emil Raul oğlu AĞAYEV	ORGANIZATION OF THE DISCUSSION PROCESS IN THE CLASSROOM IN THE METHODOLOGY OF TEACHING FINE ARTS	67
Mukhabbat MASSADIKOVA Arujan TOLEBAY BEKETKYZY	MULTI-MEANING WORDS IN KAZAKH AND TURKISH LANGUAGE	69
Aynur Zahir Qızı BƏDƏLOVA	READING STORIES AS A MEANS OF DEVELOPING STUDENTS' LITERARY PRONUNCIATION	78
Aynur Zahir Qızı BƏDƏLOVA	ORGANIZING THE READING OF FAIRY TALES THROUGH FIGURATIVELY RICH LANGUAGE	82
Elman QULIYEV	THEME AND IDEA OF MIRZA IBRAHIMOV'S NOVEL "GALAJAK GUN"	86
Elman QULIYEV	THEME AND IDEA OF MIRZA IBRAHIMOV’S NOVEL “PARVANA”	89
Aygun AHMADOVA Shukur kızı	MIKAYIL RZAGULUZADE AND CHILDREN'S LITERATURE	92
Aygun AHMADOVA Shukur kızı	PATRIOTIC THEME IN AZERBAIJAN CHILDREN’S LITERATURE (SOVIET PERIOD)	100
Ülker BAHSIYEVA	LANGUAGE FEATURES OF FOLKLORE CREATION	108
Ülker BAHSIYEVA	LANGUAGE FEATURES OF THE EPISTLE "KITABI-DEDE GORGUD"	112
Dexter Erwinn DARMAWAN Shamsiah JAAFAR Winnie AHOI Azlan LAKUNSIM Sirhajwan IDEK	ADAPTING TO VOCATIONAL EDUCATION: SUPPORTING STUDENTS' TRANSITION FROM MAINSTREAM SCHOOLS	117
Danial Jauhari SIDAR Faiz Asmaan Hamizan RUJILI Iqwan Qhairi NAIDU Erma GAGAH	TURNING FISH SCALE WASTE INTO SPICED FISH FLOSS ALSO KNOWN AS SERUNDING	118
Mohammed Shaheed SHIHANA MLU. SALMA N. FAHAMIYA S. SHIFFANA	EVALUATION OF QUALITY STANDARD OF ROGHANE KHAAS: AN EXTERNAL UNANI FORMULA	119
K.R.PADMA K.R.DON	RARE AND ENDEMIC MEDICINAL PLANTS OF ARISTOLOCHIA GENUS WITH WEALTHY BIOACTIVE CHEMICALS AND PHARMACOLOGICAL EFFECTS AN UPDATE	120
Diachenko Daria YURYEVNA Kopylova Maria DMITRIEVNA	DEVELOPMENT OF A STYLIZED ARTISTIC SKETCH OF A WOMEN’S DRESS USING DIFFERENT TYPES OF LINES AND SPOTS	121

Major Gheorghe GIURGIU Manole COJOCARU	WHAT'S NEW IN STROKE: INSIGHTS FOR CLINICAL PRACTICE WITH NEUROPOLEN	126
Naseem AKHTER	INTERFAITH HARMONY IN PAKISTAN, DIALOGUE AND EDUCATION (PROSPECTS AND CHALLENGES)	127
Naseem AKHTER	RELIGIOUS TOLERANCE AND INTERFAITH HARMONY IN PAKISTAN: (PROSPECTS AND CHALLENGES)	128
Naseem AKHTER	SOCIAL & AMP; ECONOMIC INEQUALITIES AND INTERFAITH HARMONY IN PAKISTANI SOCIETY: (PROSPECTS AND CHALLENGES)	129
Sabeeha Hamza DEHHAM	THE EFFECT OF GAME-BASED TEACHING ACTIVITIES IN DEVELOPING EFL UNIVERSITY STUDENTS' ENGLISH VOCABULARIES	130
Zohaib Hassan SAIN	INVESTIGATING EDUCATION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT: INSIGHTS FROM FUTURE EDUCATORS, TEACHING APPROACHES, AND IMPLEMENTATION CHALLENGES	131
M. Serkan YALÇIN	GREEN SYNTHESIS AND BIOLOGICAL APPLICATIONS OF CUO NANOPARTICLES	132
Pinar SIYAH	STRATEGIC PRIMER DESIGN FOR BRCA1 NM_007294 AS PRECISION TOOLS SHAPING A CANCER-FREE FUTURE	133
Pinar SIYAH	THE SCIENCE OF CLONING: INNOVATING GENETIC ENGINEERING	135
Feride DEMİR Ömer KESMEZ	PRODUCTION AND CHARACTERIZATION OF ANTI-BACTERIAL HYBRID NANOFIBER WOUND DRESSING BY ELECTROSPINNING METHOD	137
Nadir KİRAZ	THE EFFECT OF WATER SORPTION ON THE MECHANICAL PROPERTIES OF DENTAL COMPOSITES	140
Emirhan ALTUNKAYA	RUSSIA – CHINA COOPERATION IN THE ARCTIC REGION: CHALLENGES AND OPPORTUNUITIES	142
Eda Gül ÖZMEN HALİS Murat DAL İlhami AY	A BIBLIOMETRIC STUDY OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND ART RESEARCH FROM 1978 TO THE PRESENT: WEB OF SCIENCE DATABASE	144
Eda Gül ÖZMEN HALİS İlhami AY Murat DAL	THE INTERACTION BETWEEN CULTURE AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE: AN EVALUATION FROM A BIBLIOMETRIC PERSPECTIVE	153
Ömer ÇAMUR	AN EVALUATION ON THE UNDERSTANDING OF GOVERNANCE AND TYPES OF GOVERNANCE	163
Seçkin TEKİN Murat DAL İlhami AY	INTERSECTION OF CULTURAL MEMORY: BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF MUSEUM AND MUSIC STUDIES: WEB OF SCIENCE DATABASE	165

Seçkin TEKİN **Murat DAL** **İlhami AY**	**MUSEUMS AS A CONFLUENCE OF CULTURE AND ART: A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF THE SCOPUS DATABASE**	**174**
Sena GÜNAL **Çağla KIZILARSLAN HANÇER**	**INVESTIGATION OF SOME HERBAL DRUGS SOLD AS SEDATIVES**	**183**
Burçin ERDAT **Pınar Mega TİBER** **Oya ORUN**	**ESANSİYEL HİPERTANSİYON HASTALARINDA BETA-1 ADRENERJİK RESEPTÖR POLİMORFİZMLERİNİN BELİRLENMESİ**	**185**

BREAST CANCER DIAGNOSIS WITH MACHINE LEARNING METHODS AND CONTRIBUTIONS TO CLINICAL PRACTICE

MAKİNE ÖĞRENMESİ YÖNTEMLERİ İLE MEME KANSERİ TEŞHİSİ VE KLİNİK UYGULAMALARA KATKILARI

Erol ÖZÇEKİÇ[1], Ümit YILMAZ[2], Sıla ÖZSOY[3]

[1]Öğr. Gör. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir Meslek Yüksekokulu, Bilgisayar Teknolojileri Bölümü, ORCID: 0000-00002-1896-6853

[2]Öğr. Gör. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Bigadiç Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, ORCID: 0000-0003-4268-8598

[3]Öğrenci, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir Meslek Yüksekokulu, Bilgisayar Teknolojileri Bölümü, Bilgisayar Programcılığı Programı, ORCID: 0009-0002-1580-5621

Özet

Meme kanseri, dünya genelinde kadınlar arasında en yaygın görülen kanser türlerinden biridir ve erken teşhis ile doğru tanı, hastalığın kontrol altına alınmasında kritik bir rol oynamaktadır. Bu çalışma, makine öğrenmesi algoritmalarının meme kanseri teşhisindeki etkinliğini inceleyerek klinik karar destek mekanizmalarına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Wisconsin Meme Kanseri veri seti kullanılarak Logistic Regression, Random Forest, Support Vector Machines (SVM) ve K-Nearest Neighbors (KNN) algoritmaları kapsamlı bir şekilde karşılaştırılmıştır. Araştırma sürecinde, 569 hastadan oluşan veri seti üzerinde eksik ve yinelenen veriler temizlenmiş, hedef değişken olan "diagnosis" iyi huylu (benign) ya da kötü huylu (malignant) olarak sayısallaştırılmıştır. Özellik seçiminde ANOVA F-Test uygulanarak en anlamlı 10 özellik belirlenmiş ve tüm değişkenler standardize edilmiştir. Logistic Regression, %97.12 doğruluk ve %99.77 ROC-AUC skoru ile en yüksek performansı sergileyerek genelleme kapasitesi açısından klinik uygulamalarda öne çıkmıştır. Random Forest modeli, %96.49 doğruluk ve %99.51 ROC-AUC skoru ile özellik önem sıralamasını çıkararak tanıda etkili faktörleri belirlemede önemli bir katkı sağlamıştır. SVM modeli, doğrusal olmayan verilerde etkili bir performans göstererek %96.26 doğruluk ve %99.77 ROC-AUC skoruna ulaşırken, KNN modeli %97.37 doğruluk ve %98.90 ROC-AUC skoru ile basit yapısına rağmen dikkat çekici sonuçlar elde etmiştir. Araştırma bulguları, makine öğrenmesi tekniklerinin meme kanseri teşhisinde yüksek doğruluk oranları sunabileceğini ve farklı algoritmaların spesifik avantajlar sağlayabileceğini göstermektedir. Logistic Regression modeli, genelleme kapasitesi ve doğruluk oranıyla teşhiste güçlü bir seçenek olarak öne çıkarken, Random Forest modeli, özellik analizi konusunda derinlemesine bilgiler sağlamıştır. Bu çalışma, makine öğrenmesi algoritmalarının klinik karar destek sistemlerine entegrasyonu için güçlü bir temel oluşturmakta ve sağlık sektöründe teknoloji kullanımının artırılmasına dikkat çekmektedir. Daha büyük ve çeşitli veri setleri ile yapılacak ileri çalışmalar ve derin öğrenme yöntemlerinin entegrasyonu, teşhis süreçlerinin daha da iyileştirilmesine katkı sağlayabilir.

Anahtar kelimeler: Meme kanseri, makine öğrenmesi, teşhis

Abstract

Breast cancer is one of the most common cancers among women worldwide and early detection and accurate diagnosis play a critical role in controlling the disease. This study aims to contribute to clinical decision support mechanisms by examining the effectiveness of machine learning algorithms in breast cancer diagnosis. Logistic Regression, Random Forest, Support Vector Machines (SVM) and K-Nearest Neighbors (KNN) algorithms are comprehensively compared using the Wisconsin Breast Cancer dataset. During the research process, missing and duplicate data were removed from the dataset of 569 patients, and the target variable "diagnosis" was digitized as benign or malignant. In feature selection, ANOVA F-Test was applied to identify the 10 most significant features and all variables were standardized. Logistic Regression performed the best with an accuracy of 97.12% and a ROC-AUC score of 99.77%, and stood out in clinical applications in terms of generalization capacity. The Random Forest model made a significant contribution in determining the factors effective in diagnosis by extracting the feature importance ranking with 96.49% accuracy and 99.51% ROC-AUC score. The SVM model performed effectively on non-linear data, achieving 96.26% accuracy and 99.77% ROC-AUC score, while the KNN model achieved remarkable results despite its simple structure with 97.37% accuracy and 98.90% ROC-AUC score. The research findings show that machine learning techniques can offer high accuracy rates in breast cancer diagnosis and that different algorithms can provide specific advantages. The Logistic Regression model stood out as a strong option in diagnosis with its generalization capacity and accuracy, while the Random Forest model provided in-depth insights into feature analysis. This study provides a strong foundation for the integration of machine learning algorithms into clinical decision support systems and draws attention to increasing the use of technology in the healthcare sector. Further studies with larger and more diverse datasets and the integration of deep learning methods can contribute to the further improvement of diagnostic processes.

Keywords: Breast Cancer, machine learning, diagnosis

INVESTIGATION OF PHASE CHANGE MATERIALS USED IN BATTERY THERMAL MANAGEMENT SYSTEMS

BATARYA TERMAL YÖNETİM SİSTEMLERİNDE KULLANILAN FAZ DEĞİŞTİREN MALZEMELERİN İNCELENMESİ

Emre TORUN[1]

[1]Dr., Demirağ OSB Müdürlüğü, Mekanik, Enerji, 0000-0003-4823-7843

Özet

Günümüzde elektrikli cihazlar birçok alanda hayatımıza girmiş bulunmaktadır. Elektrikli cihazların bir kısmı doğrudan şehir şebekesi ile beslenirken bir kısmı ise taşınabilir olmaları nedeniyle içerisinde bulundurdukları değişik tipte bataryalardan ihtiyaçları olan gücü karşılamaktadırlar. Bu batarya tiplerinden en yaygın olarak kullanılanı lityum iyon tip bataryalar olup bu tip bataryaların performansları sıcaklığa göre değişmektedir. Bataryaların sıcaklığa göre performansını en üst düzeyde tutabilmek ve batarya ömrünü uzatmak için batarya termal yönetim sistemleri (BTYS) yaygın olarak kullanılmakta olup bu sistemlerin başında dışarıdan enerji ihtiyacı kullanmayan ve sıcaklık dalgalanmalarını da minimize eden faz değiştiren malzeme (FDM) ile oluşturulan sistemler gelmektedir. Isı depolama kapasiteleri, termal iletkenlikleri, çevresel etkileri, çalışma ortam sıcaklığı, bataryanın maksimum izin verilebilir çalışma sıcaklığı, güvenlik ve ekonomik açıdan maliyet etkinlikleri gibi faktörler FDM'lerin kullanım tercihlerini etkilemektedir. Bugüne kadar birçok araştırmacı değişik özellik ve geometrilerde FDM'ler kullanarak bataryaların farklı yük değerleri ve farklı ortam sıcaklıkları altındaki performanslarını incelemişlerdir. Bu çalışmada bugüne kadar araştırmacılar tarafından FDM kullanılarak oluşturulan batarya termal yönetim sistemleri üzerine yapılan çalışmalar incelenerek kullanılan FDM'nin türü, saf ya da karışım olup olmadığı, kompozit olup olmadığı ve geometrik yapısına göre bataryanın çalışma performansına etkisi ve kullanılan FDM'lerin birbirlerine göre avantaj ve dezavantajları incelenmiştir. Sonuçlar hangi tür, özellik ve formda FDM kullanımının ne tür çalışma koşullarında daha uygun ve doğru olduğunu ortaya koymuştur.

Anahtar kelimeler: Faz değiştiren malzeme, Batarya termal yönetim sistemleri, lityum iyon bataryalar

Abstract

Today, electrical devices have entered our lives in many areas. While some of the electrical devices are directly fed by the city network, some of them meet the power they need from different types of batteries they contain due to their portability. The most widely used of these battery types are lithium-ion type batteries and the performance of these batteries varies according to temperature. Battery thermal management systems are widely used to maximize the performance of the batteries according to the temperature and to extend the battery life. Among these systems, the systems created with phase change material (PCM), which do not use external energy needs and minimize temperature fluctuations, are the leading ones. Factors such as heat storage capacity, thermal conductivity, environmental impact, operating ambient temperature, maximum allowable operating temperature of the battery, safety and economic cost-effectiveness affect the use of PCMs. To date, many researchers have investigated the

performance of batteries under different load values and different ambient temperatures using PCMs with different properties and geometries. In this study, studies on battery thermal management systems (BTMS) using FDMs have been examined by researchers to date, and the effect of the type of PCM used, whether it is pure or mixed, composite or not, and its geometric structure on the operating performance of the battery and the advantages and disadvantages of the PCMs used compared to each other are examined. The results reveal which type, property and form of PCM is more suitable and correct under what kind of operating conditions.

Keywords: Phase change materials, Battery thermal management systems, lithium-ion batteries

1. GİRİŞ

Son yıllarda elektrikli cihazların kullanımı oldukça yaygınlaşmış olup taşınabilir cihazların yaygınlaşması bu cihazlarda kullanılan bataryaların önemini ortaya çıkarmıştır. Elektrikli cihazlarda çok farklı özellikte bataryalar kullanılmakta olup bu batarya modellerinden en yaygın olarak uzun batarya ömrü, yüksek enerji yoğunluğu, hafiflik ve düşük kendinden boşalma hızından dolayı lityum iyon tip bataryalar kullanılmaktadır (Etacheri, 2011). Lityum iyon bataryalar bu avantajlara sahip olmasına rağmen bazı dezavantajlara da sahiptir. Lityum iyon bataryalar şarj olurken veya deşarj olurken içindeki reaksiyonlardan ve bataryanın sahip olduğu iç dirençten dolayı yüksek miktarda ısı açığa çıkarmakta, bu durum ise sıcaklığın artmasına neden olmaktadır (Maleki, 2006; Belov, 2008). Lityum iyon bataryaların sergilemiş oldukları performans sıcaklığa bağlı olarak değişmekte ve yüksek batarya sıcaklığı ise batarya performansını negatif anlamda etkilemektedir.

Batarya performansını maksimum seviyede tutabilmek için batarya hücre sıcaklığının Şekil 1.'de gösterildiği gibi 15°C - 40°C aralığında tutulması büyük önem arz etmektedir (Pesaran, 2001; Ramadass vd., 2022). Ayrıca yine bu amaç doğrultusunda batarya içindeki maksimum sıcaklık farkının 5°C altında tutulması gerekmektedir (Rao, 2017; Wu, 2019). Bu doğrultuda batarya sıcaklığının doğru bir biçimde ölçülebilmesi ve gerektiği durumlarda müdahale edilebilmesi sistemin etkin ve güvenli bir biçimde çalışması için büyük önem taşımakta olup batarya sisteminin termal olarak yönetilmesi ve belirli bir sıcaklık değerinin üzerine çıkmasına izin verilmemesi gerekmektedir.

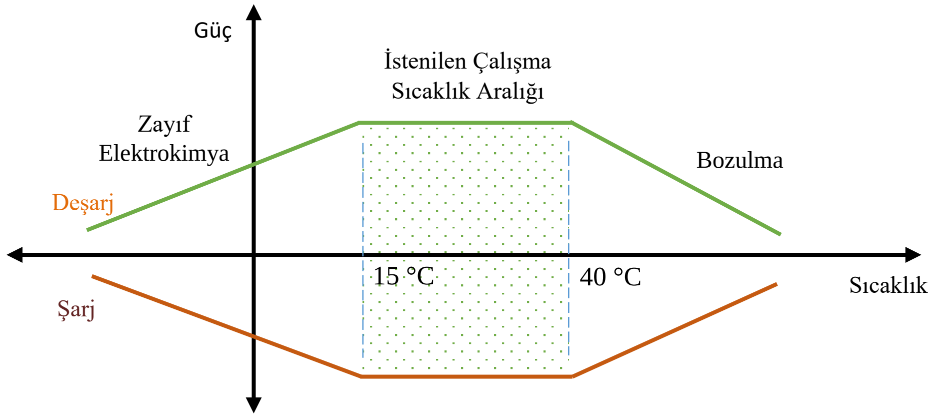

Şekil Hata! Belgede belirtilen stilde metne rastlanmadı.. Lityum iyon batarya sistemlerinde şarj ve deşarj durumlarında

sıcaklığın etkisi (Url-1,2022).

Batarya modüllerini termal olarak yönetmek için hava, su, mineral yağ, faz değiştiren malzemeler, ısı boruları, termoelektrik modüller veya bunların kombinasyonları kullanılabilir. Son yıllarda özellikle dışarıdan enerji ihtiyacı olmadan çalışan, erirken bataryadan gizli ısı çekerek sıcaklığı sabitleyici yada baskılayıcı etki gösteren ve batarya modülündeki sıcaklık dalgalanmalarını da minimize eden faz değiştiren malzemeler batarya termal yönetim sistemlerinde yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Isı depolama kapasiteleri, termal iletkenlikleri, batarya çalışma ortam sıcaklığı, batarya maksimum izin verilebilir çalışma sıcaklığı, güvenlik ve maliyet gibi faktörler FDM'lerin kullanım tercihlerinde önemli rol oynamaktadır. FDM'ler sahip oldukları kimyasal bileşenlerine göre organik, inorganik ve ötektik (organik ve inorganik FDM karışımı) olmak üzere üç ana gruba ayrılabilir. Organik FDM'ler parafin ve yağ asitleri gibi karbon bileşikler olarak iki alt grupta, inorganik FDM'ler ise tuz hidrat ve metalikler olmak üzere diğer iki alt grupta incelenebilir. Bu çalışmada günümüzde birçok araştırmacı tarafından FDM ile oluşturulan termal yönetim sistemlerinde kullanılan FDM cinsi, saf, karışım veya kompozit olup olmadığı ve geometrik şekli gibi durumları incelenmiş ve elde edilen sistemlerin batarya çalışma performansına etkisi araştırılmıştır.

2. FDM İLE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Sabbah ve diğerleri (2008) FDM ve hava soğutmalı batarya termal yönetim sistemlerini sayısal olarak incelemiş ve FDM'nin yüksek deşarj oranlarında ve yüksek çalışma sıcaklıklarında hava soğutmalı batarya termal yönetim sisteminden daha etkin soğutma performansı sergilediğini göstermişlerdir. Ling ve arkadaşları (2015) silindirik tip 18650 model lityum-iyon bataryaların termal performansını araştırmak ve FDM'de ısı yığılmasını önlemek için FDM ve zorlanmış taşınımlı hibrit bir soğutma sistemi tasarlamıştır. Tasarlanan sistemin 2C deşarj hızının altındaki hızlarda maksimum batarya yüzey sıcaklığını 50°C'nin altına ve maksimum batarya yüzey sıcaklık farkını 3°C'nin altına düşürdüğünü göstermişlerdir. Ayrıca önerilen sistemin geleneksel FDM ve batarya soğutma yöntemlerinin dezavantajlarını da ortadan kaldırdığı gözlemlenmiştir. Wu ve arkadaşları (2016) kompozit bir FDM ve hava ile zorlanmış taşınımlı batarya soğutma sistemi tasarlamışlardır. Kompozit FDM'yi oluştururken bakır file, parafin ve genleşmiş grafit kullanmışlardır. Bu şekilde tasarlanan sistemin, özellikle yüksek deşarj oranları ve yüksek çalışma sıcaklıkları gibi ağır çalışma koşulları altında, bakır file olmadan oluşturulan FDM'ye kıyasla çok daha iyi termal performans ve homojen sıcaklık dağılımı sergilediğini göstermişlerdir. Mehrabi-Kermani ve diğerleri (2019), FDM ile entegre edilmiş yeni bir hibrit soğutma sistemi tasarlamış ve bu sistemi yüksek deşarj oranlarında test etmişlerdir. Tasarlanan sistemin tüm FDM gizli ısısını kullandığını ve batarya sıcaklığını belirli bir süre boyunca 60°C'nin altında tutmayı başardığını göstermişlerdir. Jilte ve diğerleri (2019), her bir hücrenin FDM ile çevrelendiği hava soğutmalı bir sistem tasarlamış ve bu sistemin termal performansını incelemişlerdir. Tasarlanan sistemdeki FDM kaplama kalınlığının 4 mm olduğunu ve araç ağırlığını etkilememesi için uygun olduğunu, sistemin geleneksel FDM ve batarya soğutma yöntemlerine kıyasla maksimum batarya yüzey sıcaklığını 5°C düşürdüğünü tespit etmişlerdir. Lamrani ve diğerleri (2021), FDM'lere göre BTYS'nin performansını değerlendirmek için elde edilen sayısal sonuçlar ile deneysel veriler arasında karşılaştırmalı bir çalışma yürütmüşler ve batarya etrafındaki hava akışının iyileştirilmesinin FDM'lerin performansını önemli ölçüde artırabileceğini ve bataryanın maksimum sıcaklığını 2,5 ºC azaltabileceğini göstermişlerdir. Gao ve arkadaşları (2021), FDM ile oluşturulan BTYS'nin davranışını araştırmışlar, FDM kullanımının ortam sıcaklığının 30°C olduğu yaz aylarında FDM'siz duruma kıyasla batarya hücresi sıcaklığını %8,6 oranında azaltabileceğini saptamışlardır. Ayrıca kışın, -5°C ortam sıcaklığında, erime noktası yaklaşık 20°C olan

FDM'nin batarya hücrelerindeki sıcaklık düşüşünü maksimum %28 ile sınırlayabildiğini göstermişlerdir. Singh ve arkadaşları (2022) hibrit bir batarya modülünü farklı hava akış hızlarında ve kaplama kalınlıklarında 1C, 2C ve 5C deşarj hızlarında test etmişlerdir. Sonuçlar, FDM yokluğunda, düşük deşarj hızlarında ve yüksek hava hızlarında, elmas hücre dizisinin dörtgen diziye göre daha iyi soğutma performansına sahip olduğunu, ancak bu durumun yüksek deşarj hızları ve düşük hava hızları için geçerli olmadığını göstermiştir. Chen ve arkadaşları (2023) FDM ve hava soğutmalı yeni bir BTYS geliştirmişler, geliştirilen tasarımda soğutma performansı ve enerji tüketimini dengelemek için değişken kesitli kanatlar yerleştirilmiştir. Gecikmeli bir hava soğutma stratejisi uygulanarak, maksimum sıcaklık ve sıcaklık farkı sırasıyla 40 ºC ve 3 ºC içinde tutulurken güç tüketiminin %59 oranında azaltılabileceği gösterilmiştir. Xiao ve arkadaşları (2023), kompozit bir FDM oluşturmak için FDM'ye genleşmiş grafit ekleyerek ve alüminyum kanatçıklar yerleştirerek FDM'li BTYS'nin performansını araştırmışlardır. Sonuçlar, sıvı soğutma ile birleştirilmiş kanat yapısının batarya termal yönetimi için kompozit FDM'nin ısı transferini etkili bir şekilde artırdığını göstermiştir. FDM'nin prizmatik batarya kutuplarını kapladığı ve havanın Z tipi hava kanallarından bataryalara geçtiği yenilikçi bir tasarım Suo ve arkadaşları (2024) tarafından önerilmiştir ve bu şekilde oluşturulan dört farklı durum karşılaştırılmıştır. FDM'nin doğrudan batarya kasasına temas ettiğinde, batarya kasasının hacminin %3,48 oranında azaldığı ve termal performansın iyileştiği tespit edilmiştir. Wang ve arkadaşları (2024), farklı termal-fiziksel özelliklere sahip faz değişim malzemelerinin termal kabiliyetini teorik olarak araştırmak için hesaplamalı akışkanlar dinamiği (CFD) kullanmıştır. Sonuçlar, ortam sıcaklığı 20°C veya 30°C olduğunda, faz değişim malzemesi-RT35'in önerilen sistem için en iyi sıcaklık kontrol yeteneğine sahip olduğunu, ortam sıcaklığı 40°C olduğunda ise faz değişim malzemesi-RT50'nin daha iyi termal yönetim yeteneğine sahip olduğunu göstermiştir.

3. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Lityum-iyon bataryalar hem yüksek ortam sıcaklıklarında hem de ağır çalışma şartlarında çalışırken yüksek miktarda ısı açığa çıkarırlar. Açığa çıkan ısı aynı zamanda batarya hücrelerinin ve batarya modülünün sıcaklığının artmasına neden olur. Lityum-iyon bataryalarda maksimum verim elde etmek için bataryalar 15-40°C optimum sıcaklık aralığında çalışmalı ve batarya modülünü oluşturan batarya hücreleri arasındaki maksimum sıcaklık farkı 5°C'yi geçmemelidir. Bu nedenle, batarya sıcaklığının güvenli sıcaklık sınırları içinde tutulması güvenlik açısından çok önemlidir. Son yıllarda batarya modüllerini en yüksek performansta kullanmak için özellikle faz değişim malzemeleri üzerine birçok çalışma yapılmış ve pasif soğutma sistemi olarak kullanılan faz değişim malzemesinin batarya modüllerinin soğutma performansı üzerindeki etkisi birçok araştırmacı tarafından incelenmiştir.

Yapılan çalışmalar;

- FDM'li sistemlerin hava ile soğutulan batarya termal yönetim sistemlerinden daha etkin soğutma sağladığını,
- FDM çevresinde hava akımı oluşturulması, sıvı soğutma yapılması veya kanatçık eklenmesi ile elde edilen hibrit sistemlerin sadece FDM kullanılan sisteme göre daha etkin soğutma sağladığını,
- FDM'nin bakır file veya genleşmiş grafit yardımıyla kompozit hale getirilmesiyle daha etkin soğutma ve daha homojen sıcaklık dağılımı sağladığını,
- FDM'nin kompozit hale getirilmesiyle ısı transfer katsayısının arttığını ve daha etkin ısı transferi sağladığını,

- seçilen FDM'nin erime sıcaklığının ortam sıcaklığından yüksek, batarya maksimum izin verilebilir çalışma sıcaklığından düşük olması gerektiğini,

ortaya koymuştur.

4. KAYNAKLAR

Belov, D., & Yang, M. H. (2008). Failure mechanism of Li-ion battery at overcharge conditions. *Journal of Solid State Electrochemistry*, *12*, 885-894.

Chen, X., Yang, W., Shen, J., Xu, X., & Zhou, F. (2023). Thermal performance of hybrid battery thermal management system with air cooling and phase change material embedding biomimetic variable section fins. *Applied Thermal Engineering*, *231*, 120985.

Etacheri, V., Marom, R., Elazari, R., Salitra, G., & Aurbach, D. (2011). Challenges in the development of advanced Li-ion batteries: a review. *Energy & Environmental Science*, *4*(9), 3243-3262.

Gao, H., Chen, M., Hong, J., Song, Y., & Yan, Y. (2024). Investigation on battery thermal management based on phase change energy storage technology. *Heat and Mass Transfer*, *60*(11), 1855-1868.

Jilte, R. D., Kumar, R., Ahmadi, M. H., & Chen, L. (2019). Battery thermal management system employing phase change material with cell-to-cell air cooling. *Applied Thermal Engineering*, *161*, 114199.

Lamrani, B., Lebrouhi, B. E., Khattari, Y., & Kousksou, T. (2021). A simplified thermal model for a lithium-ion battery pack with phase change material thermal management system. *Journal of Energy Storage*, *44*, 103377.

Ling, Z., Wang, F., Fang, X., Gao, X., & Zhang, Z. (2015). A hybrid thermal management system for lithium ion batteries combining phase change materials with forced-air cooling. *Applied energy*, *148*, 403-409.

Maleki, H., & Howard, J. N. (2006). Effects of overdischarge on performance and thermal stability of a Li-ion cell. *Journal of power sources*, *160*(2), 1395-1402.

Mehrabi-Kermani, M., Houshfar, E., & Ashjaee, M. (2019). A novel hybrid thermal management for Li-ion batteries using phase change materials embedded in copper foams combined with forced-air convection. *International Journal of Thermal Sciences*, *141*, 47-61.

Pesaran, A. A. (2002). Battery thermal models for hybrid vehicle simulations. *Journal of power sources*, *110*(2), 377-382.

Ramadass, P. H. B. W. R. P. B., Haran, B., White, R., & Popov, B. N. (2002). Capacity fade of Sony 18650 cells cycled at elevated temperatures: Part I. Cycling performance. *Journal of power sources*, *112*(2), 606-613.

Rao, Z., Qian, Z., Kuang, Y., & Li, Y. (2017). Thermal performance of liquid cooling based thermal management system for cylindrical lithium-ion battery module with variable contact surface. *Applied Thermal Engineering*, *123*, 1514-1522.

Sabbah, R., Kizilel, R., Selman, J. R., & Al-Hallaj, S. (2008). Active (air-cooled) vs. passive (phase change material) thermal management of high power lithium-ion packs:

Limitation of temperature rise and uniformity of temperature distribution. *Journal of power sources*, *182*(2), 630-638.

Singh, L. K., Gupta, A. K., & Sharma, A. K. (2022). Hybrid thermal management system for a lithium-ion battery module: Effect of cell arrangement, discharge rate, phase change material thickness and air velocity. *Journal of Energy Storage*, *52*, 104907.

Suo, Y., Tang, C., Jia, Q., & Zhao, W. (2024). Influence of PCM configuration and optimization of PCM proportion on the thermal management of a prismatic battery with a combined PCM and air cooling structure. *Journal of Energy Storage*, *80*, 110340.

Url-1 <https://www.nrel.gov/docs/fy13osti/58145.pdf>, alındığı tarih: 20.12.2022

Wang, H., Guo, Y., Ren, Y., Yeboah, S., Wang, J., Long, F., ... & Jiang, R. (2024). Investigation of the thermal management potential of phase change material for lithium-ion battery. *Applied Thermal Engineering*, *236*, 121590.

Wu, W., Wang, S., Wu, W., Chen, K., Hong, S., & Lai, Y. (2019). A critical review of battery thermal performance and liquid based battery thermal management. *Energy conversion and management*, *182*, 262-281.

Wu, W., Yang, X., Zhang, G., Ke, X., Wang, Z., Situ, W., ... & Zhang, J. (2016). An experimental study of thermal management system using copper mesh-enhanced composite phase change materials for power battery pack. *Energy*, *113*, 909-916.

Xiao, J., Zhang, X., Bénard, P., Yang, T., Zeng, J., & Long, X. (2023). Fin structure and liquid cooling to enhance heat transfer of composite phase change materials in battery thermal management system. *Energy Storage*, *5*(6), e453.

THEORETICAL STUDY OF THE USE OF DIFFERENT REFRIGERANTS IN A VAPOUR-COMPRESSION REFRIGERATION CYCLE COMBINED WITH THE ORGANIC RANKINE CYCLE

ORGANİK RANKİNE ÇEVRİMİ İLE BİRLİKTE ÇALIŞAN BUHAR SIKIŞTIRMALI BİR SOĞUTMA ÇEVRİMDE FARKLI SOĞUTUCU AKIŞKANLARIN KULLANIMININ TEORİK OLARAK İNCELENMESİ

Mustafa CANER[1], Ertan BUYRUK[2], Emre TORUN[3]

[1]Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Termodinamik ve Enerji,

0000-0002-3674-7881

[2]Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Termodinamik ve Enerji,

0000-0002-6539-7614

[3]Dr., Demirağ OSB Müdürlüğü, Mekanik ve Enerji, 0000-0003-4823-7843

Özet

Günümüzde enerji verimliliği ve sürdürülebilirlik tüm endüstriyel sektörler için oldukça önemlidir. Her geçen gün artan enerji talepleri ve çevresel etkiler dikkate alındığında yeni enerji sistemlerinin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Son yıllarda Organik Rankine Çevrimi ile Buhar Sıkıştırmalı Soğutma Çevriminin birlikte kullanılması enerji verimliliğinin artırılması açısından önemli bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Organik Rankine Çevrimi, düşük sıcaklıktaki ısı enerjisini elektrik enerjisine dönüştürmek için su yerine organik akışkanların kullanıldığı bir çevrimdir. Buhar Sıkıştırmalı Soğutma Çevrimi ise soğutma sağlamak amacıyla soğutucu akışkanın buharlaştırıldığı ve yoğuşturulduğu süreçlere dayanır. Organik Rankine Çevrimi ile birlikte çalışan Buhar Sıkıştırmalı Soğutma Çevrimi düşük sıcaklıktaki atık ısının geri kazanılmasını ve bununla birlikte soğutma gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır. Sistemde farklı organik akışkanlar kullanılabilmekte ve kullanılan akışkanlar sistem performansı ve çevresel sürdürülebilirlik açısından önemli bir faktör olmaktadır. Bu nedenle sistemde kullanılan akışkanların seçimi önem arz etmektedir. Bu çalışmada, Organik Rankine Çevrimi ile birlikte çalışan Buhar Sıkıştırmalı Soğutma Çevriminin termodinamik analizini gerçekleştirmek için EES yazılımı kullanılarak teorik model oluşturulmuştur. Kazan sıcaklığı, yoğuşma sıcaklığı ve buharlaşma sıcaklığı değişken parametreler olarak belirlenmiştir. Sistemde R600a, R1234yf, R134a ve R22 olmak üzere dört farklı soğutucu akışkan kullanılmıştır. Oluşturulan teorik model ile seçilen parametrelerde R600a, R1234yf, R134a ve R22 soğutucu akışkanları için sistemin performans katsayıları ayrı ayrı belirlenmiş ve karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Organik Rankine Çevrimi, Soğutma Çevrimi, Enerji, Performans

Abstract

Today, energy efficiency and sustainability are very important for all industrial sectors. New energy systems need to be developed considering the ever-increasing energy demands and environmental impacts. In recent years, the combined use of the Organic Rankine Cycle and the Vapour Compression Refrigeration Cycle has come to the fore as an important approach to increase energy efficiency. The Organic Rankine Cycle is a cycle in which organic fluids are used instead of water to convert low temperature heat energy into electrical energy. The Vapour Compression Refrigeration Cycle is based on processes where the refrigerant is vaporised and condensed to provide cooling. The Vapour Compression Refrigeration Cycle, which works in conjunction with the Organic Rankine Cycle, aims to recover low temperature waste heat and realise cooling with it. Different organic fluids can be used in the system and the fluids used are an important factor in terms of system performance and environmental sustainability. Therefore, the selection of the fluids used in the system is important. In this study, a theoretical model was created using EES software to perform the thermodynamic analysis of the Vapour Compression Refrigeration Cycle operating in combination with the Organic Rankine Cycle. Boiler temperature, condensing temperature and evaporation temperature are determined as variable parameters. Four different refrigerants, R600a, R1234yf, R134a and R22, are used in the system. The performance coefficients of the system were determined and compared separately for R600a, R1234yf, R134a and R22 refrigerants at the selected parameters with the theoretical model created.

Keywords: Organic Rankine Cycle, Refrigeration Cycle, Energy, Performance

Giriş

Günümüzde enerji verimliliği ve sürdürülebilirlik tüm endüstriyel sektörler için oldukça önemlidir. Her geçen gün artan enerji talepleri ve çevresel etkiler dikkate alındığında yeni enerji sistemlerinin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Son yıllarda Organik Rankine Çevrimi ile Buhar Sıkıştırmalı Soğutma Çevriminin birlikte kullanılması enerji verimliliğinin artırılması açısından önemli bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. İçten yanmalı motorlar (Liang vd., 2019) veya güneş enerjisi (Khan vd., 2021) gibi kaynaklardan gelen atık ısıyla çalışan bu tür sistemler, buhar sıkıştırmalı soğutucuları çalıştırmak için ORC tarafından üretilen mekanik gücü kullanır ve bu konfigürasyon enerji verimliliğini artırmaktadır (Kizilkan vd., 2018).

Şekil 1 ‘de görülen organik Rankine çevrimi, düşük sıcaklıktaki ısı enerjisini elektrik enerjisine dönüştürmek için su yerine organik akışkanların kullanıldığı bir çevrimdir (Kavasoğulları ve Cihan, 2015).

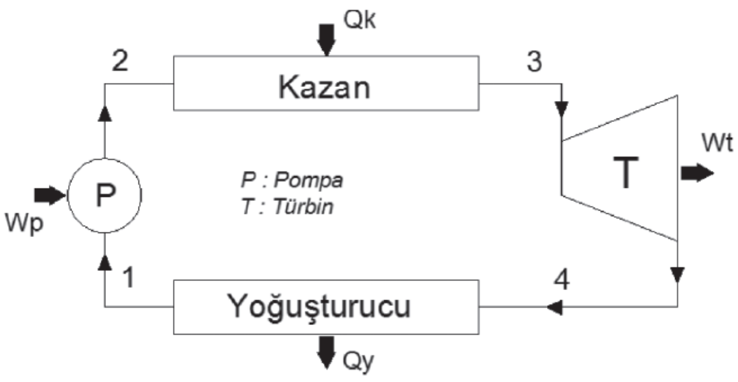

Şekil 1. Organik Rankine çevriminin şematik gösterimi

Buhar Sıkıştırmalı Soğutma Çevrimi ise (Şekil 2) soğutma sağlamak amacıyla soğutucu akışkanın buharlaştırıldığı ve yoğuşturulduğu süreçlere dayanır (Buyruk vd., 2024).

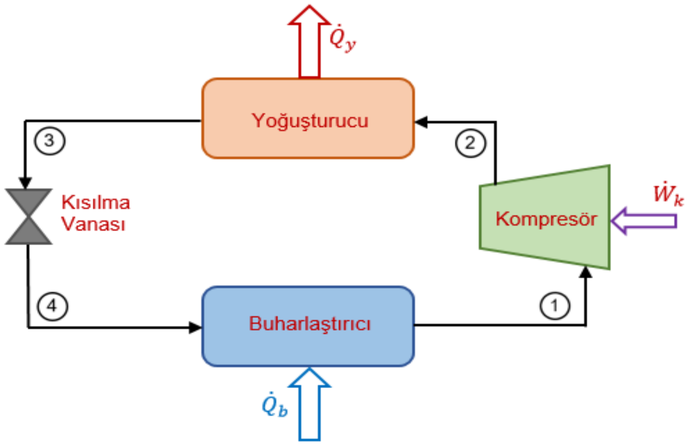

Şekil 2. Buhar sıkıştırmalı soğutma çevriminin şematik gösterimi

Organik Rankine Çevrimi ile birlikte çalışan Buhar Sıkıştırmalı Soğutma Çevrimi düşük sıcaklıktaki atık ısının geri kazanılmasını ve bununla birlikte soğutma gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır. Sistemde farklı organik akışkanlar kullanılabilmekte ve kullanılan akışkanlar sistem performansı ve çevresel sürdürülebilirlik açısından önemli bir faktör olmaktadır. Bu nedenle sistemde kullanılan akışkanların seçimi önem arz etmekte ve literatürde çeşitli çalışmalar bulunmaktadır.

Saleh (2016), düşük dereceli ısıl enerji ile çalışan birleşik organik Rankine-buhar sıkıştırma sisteminin performansını incelemiştir. Araştırmada, R290, R1270, RC318, R236fa, R600a, R236ea, R600, R245fa, R1234yf ve R1234ze(E) çalışma akışkanları incelenmiştir. En yüksek performans katsayısı değeri 0,718 olarak R600 akışkanında elde edilmiştir. Ayrıca kazan sıcaklığının artması, sistemin performans katsayısının artmasına bunun yanında akışkan kütlesel debisinin azalmasına neden olmuştur.

Javanshir vd. (2019), buhar sıkıştırmalı soğutma ve organik Rankine çevrimlerinden oluşan bir soğutma/güç kojenerasyon çevrimini ele almışlardır. Düşük sıcaklıklı bir ısı kaynağı olarak jeotermal su kullanan sistemde, R134a, R22 ve R143a gibi çeşitli iş akışkanlarının çevrimin performansı üzerindeki etkileri incelenmiştir. İş akışkanı olarak R143a kullanıldığında, çevrimin ısıl verimi %27,2 ve ekserji verimi ise %57,9 olarak elde belirlenmiştir. Ayrıca, toplam ürün birim maliyeti 60,7 $/GJ olarak bulunmuştur.

Cihan, E. (2014), atık ısı ile çalışan bir Organik Rankine Çevrimi (ORC) ile geleneksel buhar sıkıştırmalı soğutma çevrimini birleştiren bir sistemin termodinamik analizini gerçekleştirmiştir. R600, R600a ve R601 olmak üzere üç farklı soğutucu akışkan seçilmiştir. Organik Rankine çevrimi, soğutma çevrimi ve birleşik çevrim verimleri her bir akışkan için ayrı ayrı hesaplanmış ve sistem performansını etkileyen parametreler teorik olarak incelenmiştir. Ayrıca, seçilen akışkanların performansı ORC uygulamalarında yaygın olarak kullanılan R245fa ile karşılaştırılmıştır. Analizler, modellenen sistem için en uygun akışkanın R601 olduğunu göstermiştir.

Asim vd. (2017), iklimlendirme çevriminden atılan atık ısıyı geri kazanarak enerji verimliliğini artırmak amacıyla kullanılabilecek birleşik bir iklimlendirme-organik Rankine çevrimi sistemi önermiştir. Termodinamik ve termo-ekonomik analizler aracılığıyla çeşitli akışkan çiftleri karşılaştırılmış ve R600a-R123 çifti en uygun akışkan çifti olarak belirlenmiştir. Önerilen sistemin performans katsayısı değeri bağımsız bir iklimlendirme sistemininkinden %14 oranında daha büyük bulunmuştur. Ayrıca organik Rankine çevrimi alt sistemi %3,05 ısıl verimlilikle 1,41 kW net elektrik üretmiştir.

Wang vd. (2011), motorlardan ve endüstriyel proseslerden gelen atık ısıyı kullanmak için organik Rankine çevrimini buhar sıkıştırma çevrimiyle birleştiren soğutma sistemini ele almışlardır. Sistemin %84'e varan izantropik verimlilik ile enerji kullanımı ve yakıt verimliliği için umut vaat ettiği belirtilmiştir. Ayrıca optimum koşullar altında daha yüksek soğutma kapasiteleri potansiyeli ile atık ısı geri kazanımına ve sürdürülebilir soğutma çözümlerine katkıda bulunabileceği belirtilmiştir.

Bu çalışmada, organik Rankine çevrimi ile birlikte çalışan buhar sıkıştırmalı soğutma çevriminin termodinamik analizi EES yazılımı kullanılarak teorik olarak gerçekleştirilmiştir Kazan sıcaklığı (60 – 90 °C), yoğuşma sıcaklığı (35 – 50 °C) ve buharlaşma sıcaklığı ((-5) – 10 °C) değişken parametreler olarak belirlenmiştir. Analizde kullanılmak üzere R600a, R1234yf, R134a ve R22 olmak üzere dört farklı soğutucu akışkan seçilmiştir. Oluşturulan teorik model ile seçilen parametrelerde R600a, R1234yf, R134a ve R22 soğutucu akışkanları için sistemin performans katsayıları ayrı ayrı belirlenmiş ve karşılaştırılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre en yüksek performans R600a akışkanında elde edilmiştir.

Sistem Tanıtımı

Birleşik sistem, Organik Rankine Çevrimi ile birlikte çalışan buhar sıkıştırmalı soğutma çevriminden oluşmaktadır. Birleşik çevrimin tesisat şeması Şekil 3'de verilmiştir.

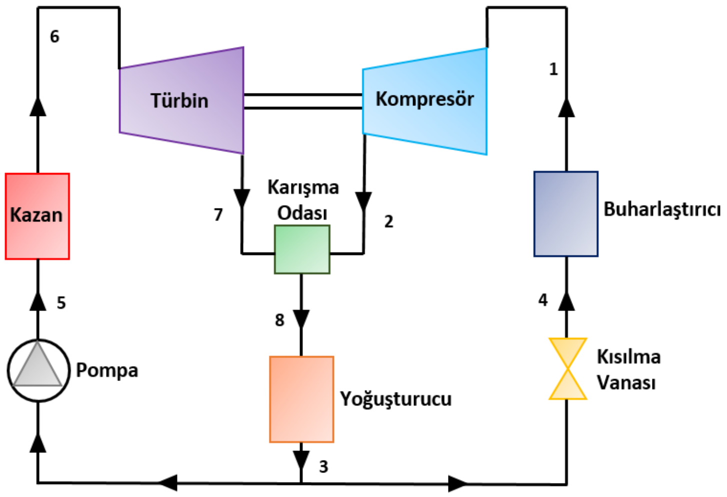

Şekil 3. Organik Rankine Çevrimi İle Birlikte Çalışan Buhar Sıkıştırmalı Soğutma Çevriminin Şematik Gösterimi

Bu kurulumda, soğutma çevrimindeki kompresöre, organik Rankine çevriminde atık ısıdan enerji üretilen enerji sağlanır. Böylece harici güç tüketimi azalır ve genel sistem performansı yükselir.

Termodinamik Model

Termodinamik analizde, her bir eleman sürekli akışlı açık bir sistem olarak ele alınmıştır ve aşağıdaki kabuller yapılmıştır.

- Kompresör girişinde faz doymuş buhardır.
- Yoğuşturucu çıkışında faz doymuş sıvıdır.
- Bağlantı borularında ve sistem bileşenlerinde basınç ve ısı kayıpları ihmal edilmiştir.
- Buharlaştırıcı, yoğuşturucu ve kazan adyabatiktir.
- Buharlaştırıcı, yoğuşturucu ve kazandaki süreçler izobariktir.
- Kompresör ve türbin izantropik çalışmaktadır.

Sistem için belirlenen çalışma parametreleri Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1. Belirlenen çalışma parametreleri

Parametre	**Değer**
Kazan Sıcaklığı	60 – 90 °C
Yoğuşturucu Sıcaklığı	35 – 50 °C
Buharlaştırıcı Sıcaklığı	(-10) – 5 °C

Şekil 3'de gösterilen çevrim için matematiksel model aşağıdaki gibi oluşturulmuştur (Saleh, 2016).

Organik Rankine çevriminde gerçekleştirilen hesaplamalarda aşağıdaki eşitlikler kullanılmıştır.

Türbinde üretilen güç,

$$\dot{W}_{tür} = \dot{m}_{ORC}(h_6 - h_7) \tag{1}$$

pompada tüketilen güç,

$$\dot{W}_{pom} = \dot{m}_{ORC}(h_5 - h_3) \tag{2}$$

net iş,

$$\dot{W}_{net} = \dot{W}_{tür} - \dot{W}_{pom} \tag{3}$$

kazanda gerçekleşen ısı transferi,

$$\dot{Q}_{kazan} = \dot{m}_{ORC}(h_6 - h_5) \tag{4}$$

Çevrimin ısıl verimi,

$$\eta_{ORC} = \frac{\dot{W}_{net}}{\dot{Q}_{kazan}} \tag{5}$$

Buhar sıkıştırmalı soğutma çevriminde aşağıdaki eşitlikler kullanılmıştır.

Buharlaştırıcıda gerçekleşen ısı transferi,

$$\dot{Q}_{buh} = \dot{m}_{BSSÇ}(h_1 - h_4) \quad (6)$$

kompresör gücü,

$$\dot{W}_{komp} = \dot{m}_{BSSÇ}(h_2 - h_1) \quad (7)$$

çevrimin performans katsayısı,

$$COP_{BSSÇ} = \frac{\dot{Q}_{buh}}{\dot{W}_{komp}} \quad (8)$$

Sistemde yoğuşturucudan dışarı verilen ısı Eşitlik 9 kullanılarak belirlenmiştir.

$$\dot{Q}_{yoğ} = \left(\dot{m}_{ORC} + \dot{m}_{BSSÇ}\right)(h_8 - h_3) \quad (9)$$

Birleşik sistemin performans katsayısı ise Eşitlik 10 ile bulunmuştur.

$$COP_{Sistem} = \eta_{ORC} \times COP_{BSSÇ} \quad (10)$$

Bulgular

Farklı buharlaştırıcı sıcaklığında her bir soğutucu akışkan için elde edilen sistemin performans katsayısı değerleri Şekil 4'te verilmiştir. Şekilde görüldüğü gibi buharlaştırıcı sıcaklığının düşmesi ile birlikte sistemin COP değeri azalmıştır. Farklı buharlaşma sıcaklıklarında en yüksek COP değeri 5 °C buharlaşma sıcaklığında R600a'da elde edilmiştir. Seçilen çalışma koşullarda COP değeri 0,2629 ile 0,4814 arasında hesaplanmıştır.

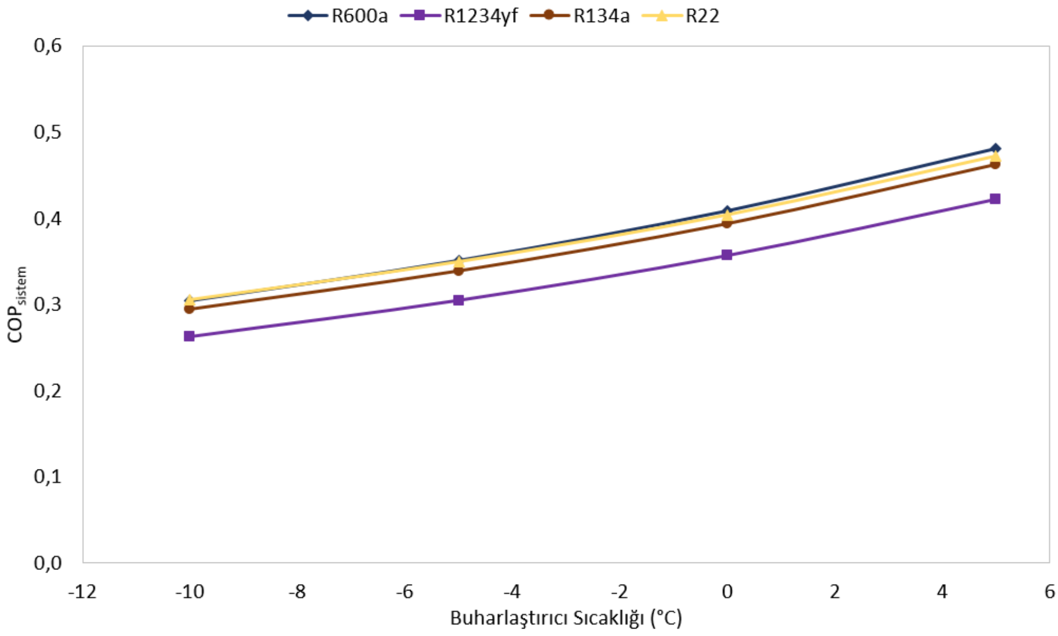

Şekil 4. Farklı buharlaşma sıcaklıklarında hesaplanan sistemin COP değerleri

Şekil 5'te sistemin COP değerinin kazan sıcaklığı ile değişimi verilmiştir. Seçilen tüm akışkanlar için kazan sıcaklığının artması ile birlikte sistemin COP değeri de artmıştır. Yüksek kazan sıcaklıklarında akışkanlar için elde edilen değerler arasındaki farkların daha büyük olduğu görülmektedir. Elde edilen sonuçlara göre en yüksek COP değeri R600a akışkanında elde edilirken en düşük COP değeri ise R1234yf akışkanında elde edilmiştir.

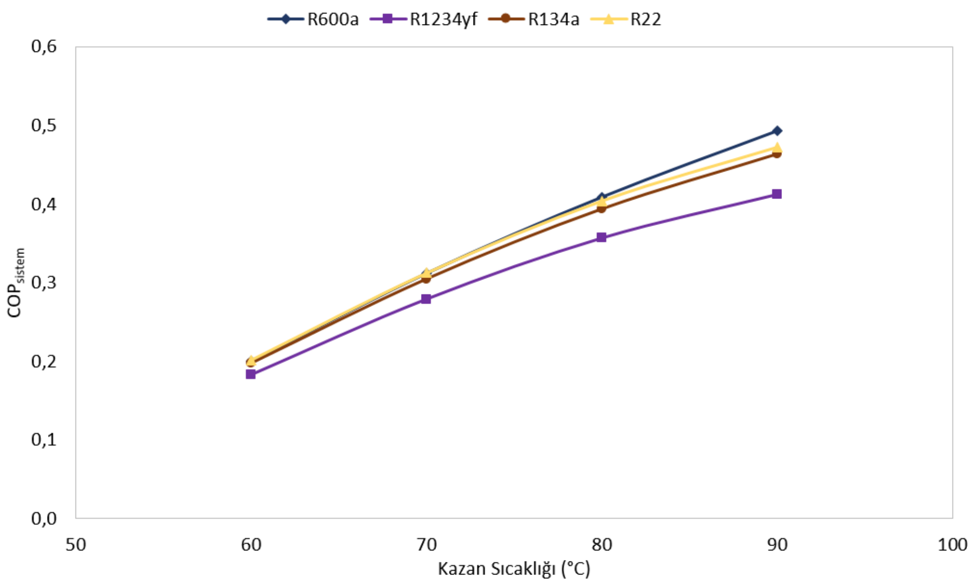

Şekil 5. Sistemin COP değerinin kazan sıcaklığı ile değişimi

Sistemin COP değerinin yoğuşturucu sıcaklığı ile değişimi Şekil 6'da verilmiştir. Sistemin COP değeri yoğuşturucu sıcaklığının artması ile birlikte düşüş göstermiştir. Aynı yoğuşturucu sıcaklığında en düşük COP değerleri R1234yf soğutucu akışkanında hesaplanmıştır. Diğer soğutucu akışkanlarda hesaplanan değerler birbirine yakın olmakla birlikte en yüksek COP değeri yine R600a akışkanında elde edilmiştir.

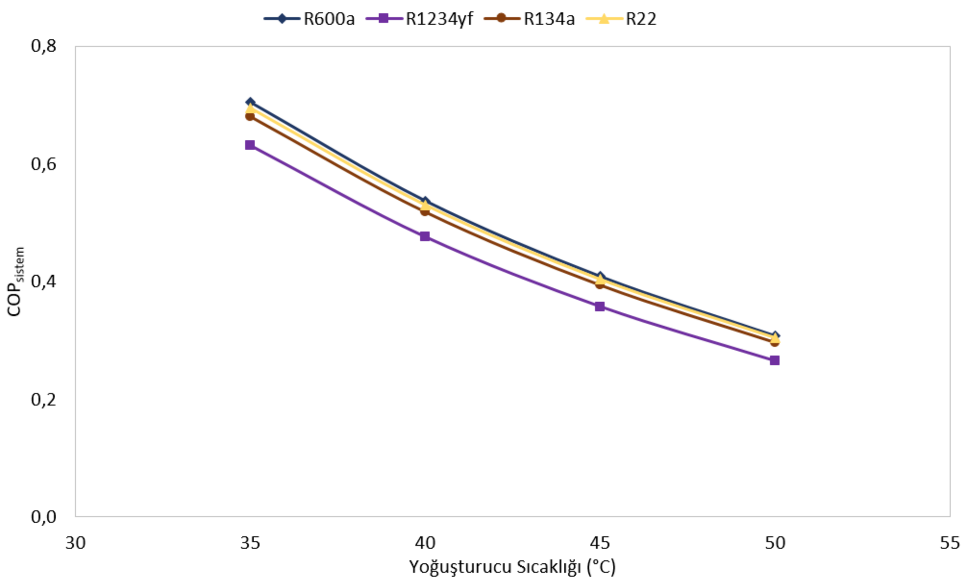

Şekil 6. Sistemin COP değerinin yoğuşturucu sıcaklığı ile değişimi

Şekil 7'de sistemin 80 °C kazan sıcaklığı, 45 °C yoğuşturucu sıcaklığı ve 0 °C buharlaşma sıcaklığında hesaplanan COP değerleri görülmektedir. Mevcut koşullarda hesaplanan COP değerleri R600a için 0,409; R22 için 0,404; R134a için 0,394 ve R1234yf için 0,357 olarak hesaplanmıştır.

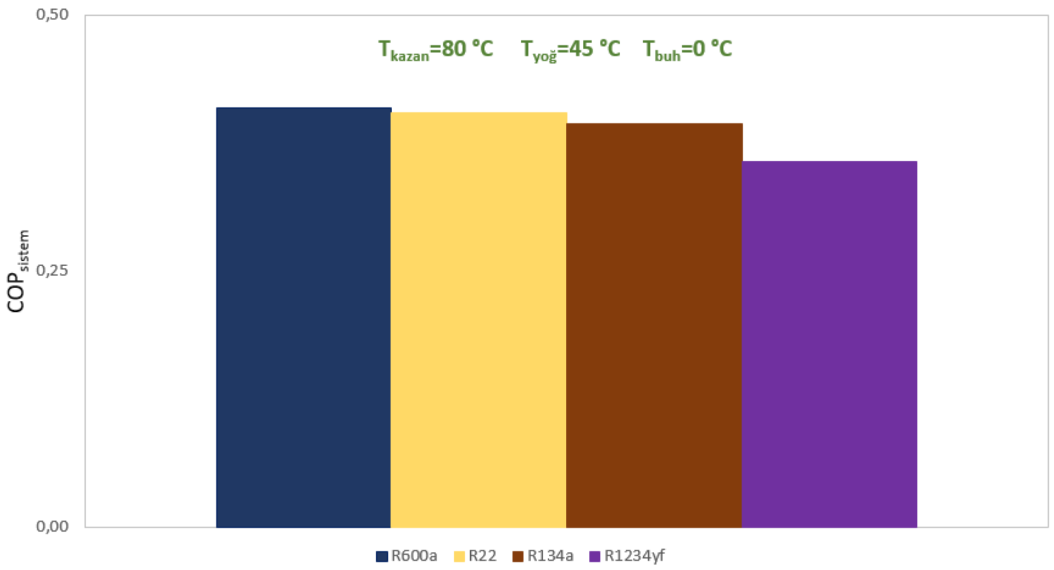

Şekil 7. Belirlenen koşullarda sistemin performans katsayısı

Sonuçlar

Bu çalışmada, Organik Rankine Çevrimi ile birlikte çalışan Buhar Sıkıştırmalı Soğutma Çevriminde farklı soğutucu akışkanların kullanımı incelemek amacıyla sistemin termodinamik analizi gerçekleştirilmiştir. Öncelikle EES yazılımı kullanılarak gerçekleştirilen teorik çalışmanın bazı sonuçları aşağıda vurgulanmıştır.

- Buharlaştırıcı sıcaklığının azalması ile birlikte tüm sistemin COP değeri de azalmıştır. Seçilen çalışma koşullarda en düşük COP değeri -10 °C buharlaştırıcı sıcaklığında 0,263 olarak hesaplanırken en yüksek COP değeri 5 °C buharlaştırıcı sıcaklığında R600a için 0,481 olarak hesaplanmıştır.
- Kazan sıcaklığının artması ile birlikte sistemin COP değeri de artmıştır. Yüksek kazan sıcaklıklarında akışkanlar için hesaplanan COP değerlerinde ki fark büyüktür. 90 °C kazan sıcaklığında en yüksek COP değeri en düşük COP değerinden %16 daha fazladır.
- Sistemin COP değeri yoğuşturucu sıcaklığının artması ile birlikte düşüş göstermiştir. Hesaplanan en yüksek COP değeri 35 °C yoğuşturucu sıcaklığında R600a akışkanı için 0,704'tür.
- Farklı soğutucu akışkanlarda hesaplanan COP değerleri birbirine yakın olmasına rağmen yüzdesel farklar fazladır. Bu nedenle farklı soğutucu akışkanlar için çalışmaların çoğaltılması oldukça önemlidir.

Kaynaklar

Asim, M., Leung, M. K., Shan, Z., Li, Y., Leung, D. Y., Ni, M. (2017). Thermodynamic and thermo-economic analysis of integrated organic Rankine cycle for waste heat recovery from vapor compression refrigeration cycle. Energy Procedia, 143, 192-198.

Buyruk, E., Caner, M., Bayat, M. M. (2024). Buhar Sıkıştırmalı Soğutma Çevriminde R134a, R290, R600a ve R717 Soğutucu Akışkanlarının Kullanımının Teorik Olarak İncelenmesi. 4. Rumeli Sürdürülebilir Çevre İçin Enerji ve Tasarım Sempozyumu.

Cihan, E. (2014). Organik Rankine Çevrimi İle Çalışan Atık Isı Kaynaklı Bir Soğutma Sisteminin Performansının Araştırılması. Isı Bilimi ve Tekniği Dergisi, 34(1), 101-109.

Javanshir, N., Seyed Mahmoudi, S. M., Rosen, M. A. (2019). Thermodynamic and exergoeconomic analyses of a novel combined cycle comprised of vapor-compression refrigeration and organic rankine cycles. Sustainability, 11(12), 3374.

Kavasoğulları, B., Cihan, E. (2015). Organik Rankine Çevrimi (ORC) ile birlikte çalışan buhar sıkıştırmalı bir soğutma çevriminin ekserji analizi. Tesisat Mühendisliği, 150, 74-85.

Khan, Y., Mishra, R. S. (2021). Performance comparison of the solar-driven supercritical organic Rankine cycle coupled with the vapour-compression refrigeration cycle. Clean Energy, 5(3), 476-491.

Kizilkan, O. (2018). Exergetic performance assessment of solar driven combined CO2 power and refrigeration system. International Journal of Exergy, 27(2), 147-164.

Liang, Y., Yu, Z., Li, W. (2019). A waste heat-driven cooling system based on combined organic Rankine and vapour compression refrigeration cycles. Applied Sciences, 9(20), 4242.

Saleh, B. (2016). Parametric and working fluid analysis of a combined organic Rankine-vapor compression refrigeration system activated by low-grade thermal energy. Journal of advanced research, 7(5), 651-660.

Wang, H., Peterson, R., Harada, K., Miller, E., Ingram-Goble, R., Fisher, L., ... Ward, C. (2011). Performance of a combined organic Rankine cycle and vapor compression cycle for heat activated cooling. Energy, 36(1), 447-458.

PARAMETERS DETERMINING THE QUALITY OF HYGIENE PAPERS

HİJYEN KAĞITLARININ KALİTESİNİ BELİRLERYEN PARAMETRELER

Hakan ERKENGEL[1], Züleyha DEĞİRMENCİ[2]

[1]Ürün Geliştirme ve Tasarım Mühendisliği Yüksek Lisans Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, Kağıt Üretimi, ORCID NO:0009-0000-3821-9700

[2]Profesör Dr., Gaziantep Üniversitesi, Tekstil Mühendisliği, ORCID ID: 0000-0002-9669-4968

ÖZET

Hijyen kağıtları insan yaşamını kolaylaştırmak için icat edilmiş, ana hammaddesi selüloz olan ve selülozun işlenmesi ile üretilen bir üründür. Tuvalet kağıdına dair bulunan ilk yazılı kaynak MS 7. Yüzyıldan kalan bir materyaldir. Günümüzde kullanılan ortası delikli, kağıdın gri bir karton üzerine sarılmasıyla üretilen tuvalet kağıdı 19. Yüzyılda Amerika'da ortaya çıkmıştır. Tarihi çok eskiye dayanan hijyen ürünleri günümüze kadar dünyada kullanım oranını katlayarak ve farklı(yeni) çeşitlerde üretilerek ilerlemiştir.

Günümüzde tuvalet kağıdı, kağıt havlular, peçeteler, cep mendilleri gibi birçok çeşidi bulanan hijyen kağıtları birçok firma tarafından üretilir. Firmaların hijyen kağıdı pazarında söz sahibi olup, istenilen hedef ve daha fazlasında satış yapabilmesi için kullanıcı tarafından kabul görmesi, kullanıcının tercih ettiği özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bu özellikler kağıtların kalınlıkları, metrekareye düşen ağırlığı, su emicilikleri, mukavemetleri, yumuşaklığı, beyazlığı gibi kriterlerdir. Hijyen kağıtları ve genel olarak tüm kağıt çeşitlerini farklı katların birleştirilmesi ile elde edilebilir. Katlı üretimlerde kullanıcı tarafından aranan özellikler kat sayısından etkilenmektedir. Bu kriterlerin her biri ölçüm için geliştirilmiş laboratuvar aletleri ile ölçülmekte, pazarın ihtiyacı firmalar tarafından sürekli olarak kontrol edilmektedir. Dünya genelinde artan insan nüfusu, hammadde ihtiyacının fazlalığı, enerji ve hammadde fiyatlarındaki artış her sektör gibi hijyen kağıt sektörünü de olumsuz olarak etkilemekte ve hijyen kağıtlarında aranan özelliklerin her geçen gün değişmesine sebebiyet vermektedir. İlerleyen yıllarda hijyen kağıtlarını kullanan insanların ne özelliklerde kağıtları kullanacağı ve bu kağıtları üreten firmaların üretim standartlarının ne yöne kayacağı bilinmemekle birlikte firmaların maksimum karlılık için yöneleceği düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Hijyen Kağıtları, Kağıt Kalitesi, Kağıt Üretimi

ABSTRACT

Hygiene papers are a product that was invented to make human life easier, the main raw material of which is cellulose and is produced by processing cellulose. The first written source found about toilet paper is a material from the 7th century AD. The toilet paper that is used today, which is produced by wrapping paper on a gray cardboard with a hole in the middle, emerged in America in the 19th century. Hygiene products, which have a very old history, have progressed by increasing their usage rate in the world and being produced in different (new) varieties.

Today, many types of hygiene papers such as toilet paper, paper towels, napkins, pocket tissues are produced by many companies. In order for companies to have a say in the hygiene paper market and to sell to the desired target and more, they must be accepted by the user and have the features preferred by the user. These features are criteria such as paper thickness, weight per square meter, water absorbency, strength, softness, whiteness. Hygiene papers and generally all types of paper can be obtained by combining different layers. The features sought by the user in layered production are affected by the number of layers. Each of these criteria is measured with laboratory instruments developed for measurement, and the market needs are constantly controlled by companies. The increasing human population worldwide, the need for raw materials, and the increase in energy and raw material prices negatively affect the hygiene paper sector, as in every sector, and cause the features sought in hygiene papers to change every day. Although it is not known what kind of papers people will use in the coming years and in what direction the production standards of the companies producing these papers will shift, it is thought that companies will focus on maximum profitability.

Keywords: Hygiene Papers, Paper Quality, Paper Production

1.GİRİŞ

Hijyen kağıtları ana hammaddesi selüloz olan endüstriyel üretime tabii olan bir malzemedir. Hijyen kağıtlarını henüz icat edilmeden önce insanlar temizlik amacıyla başka yöntemler kullanmaktaydı. Tuvalet kağıdına dair bulunan ilk yazılı kaynak MS 7. Yüzyıldan kalan bir materyaldir. O tarihten 14. Yüzyıla kadar herhangi bir yazılı kaynağa rastlanmamıştır.14. yüzyılda karşılaşılmış olan yazılı kaynak Ming hanedanlığı için üretilmiş olan kare şekillerde kesilen yumuşak yapılı kumaşlardan bahseder. Bugün kullanmış olduğumuz gri renkli mihver boru kartonu üzerine sarılı olan ortası delikli tuvalet kağıdı Seth Wheeler'ın patentini alması ile 19. Yüzyılda ortaya çıkmıştır. (Vieira et al. 2021).

Hijyen kağıdı pazarı, bu kağıtları çok katlı olarak kullanıcıya sunmuştur. Kat sayısının artması ile ürün içerisindeki metrekareye düşen kağıt miktarı artacaktır. Artan kağıt miktarı daha fazla su emiciliğine sahip olmasına neden olacaktır, daha mukavemetli ürün elde edilmesine yardımcı olacaktır. Küresel bazlı düşünüldüğü zaman tuvalet kağıdı, havlu kağıtları ve peçeteler baz alındığında bir insan yılda ortalama olarak 4,4kg kağıt tüketiminde bulunmaktadır. Her bir tuvalet kağıdı rulosunu 78 olarak hesaplarsak; 4,4kg kağıt bir insanın yılda yaklaşık olarak 56,5 rulo tuvalet kağıdı tükettiği anlamına gelir. Bu miktar kağıt üretim endüstrisinin en hızlı büyüyen sektörlerden biri olmasının ana sebebidir (Vieira et al. 2022).

Dünya genelinde kağıt tüketim miktarları incelendiği zaman 2014 verilerine göre dünya genelinde toplam 398.455.000 kg olduğu görülmektedir. Aşağıda şekil 1.1' de göreceğimiz grafikte 2014 yılında dünyada ve kıtalarda toplam tüketim miktarlarını göreceğiz. Bazı kaynalar Türkiye'yi Asya kıtasına dahil ederken bazı kaynaklar da Avrupa kıtasına dahil etmektedir. (Hezer, E. 2019).

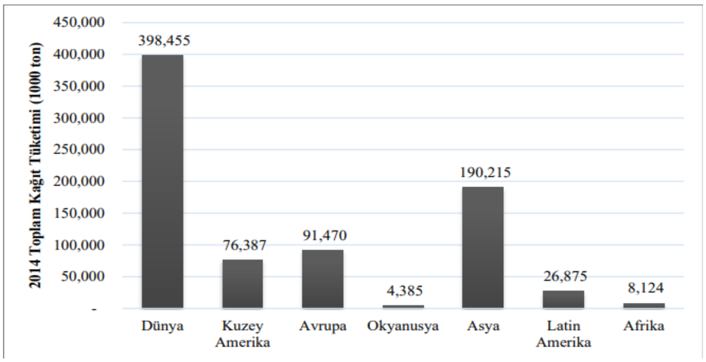

Şekil 1.1 2014 Yılı Dünyada ve Kıtalarda Kağıt Kullanımı (Hezer, E. 2019)

2016 yılı verileri RISI ve CEPI (Avrupa Birliği Ülkeleri) ne göre dünya genelinde yaklaşık olarak 414 milyon ton kağıt tüketimi gerçekleşmiş, bu tüketimin %50 ye yakını sektöre yön veren ve hijyen kağıtlarının ilk kullanıldığı kıta olan Asya kıtasında gerçekleşmiştir. (Hezer, E. 2019).

1.1 Hijyen Kağıtları

Selüloz tabanlı hijyen kağıtları 3 kategoriye ayrılır. Tuvalet kağıtları, kağıt havlular ve peçetelerdir. Bu ürünler genel olarak hijyen amaçlı kullanılsa da kullanım alanları farklı olduğundan farklı özelliklere sahip olmaları gerekmektedir.

Tuvalet Kağıtları

Tuvalet kağıtları hijyen kağıtları tarihindeki en eski üründür. Havlulara ürünlere göre daha hassas olması gerekir. Suda daha kolay çözünmelidir.

Kağıt Havlular

Kağıt havlular genellikle az ve çok yoğunlukta birikmiş olan sıvıların kurulanması amacıyla kullandığından sıvı emiciliği yüksek, suda parçalanması daha zor olmalıdır.

Peçeteler

Peçeteler hassas temizlik kağıtları olarak kullandığından genellikle tek katlı ve tuvalet kağıdından daha yumuşak yapıya sahip, sıvı emiciliği ve dayanıklılığı daha düşük ürünler olabilmektedirler.

1.2 Selüloz Tabanlı Hijyen Kağıtlarının Özellikleri

1.2.1 Selüloz Tabanlı Hijyen Kağıt Katları

Kağıt bobinleri son ürün haline gelmeden önce tek katlı kağıtlardır. Hijyen kağıtları tek kattan oluşan kağıtlar olduğu gibi aynı zamanda 1'den fazla kağıdın birleşmesi ile de oluşabilir. Burada amaçlanan farklı özelliklerdeki kağıt katlarını birleştirerek tek katta istenilen özellikleri yakalamak veya özellik fark etmeksizin aynı özelliklerdeki kağıtların farklı desenler verildikten sonra birleştirilerek tek katlı daha kalın bir ürün elde edilmesidir.

1.2.2 Selüloz Tabanlı Hijyen Kağıt Kalınlıkları

Hijyen kağıtları dev tuvalet kağıtları gibi düşünebileceğimiz kağıt bobinlerinin birleşmesi ile oluşur. Bu kağıtlar "GSM" adı verilen kağıdın metrekaredeki ağırlığına denk gelen ölçü birimi ile nitelendirilir. Bu ölçü birimi üretimden önce belirlenir ve istenilen ölçüde kağıdın üretilmesi sağlanır. Örneğin 50gsm bir ürün elde etmek isteyen üretici tek katta 50 GSM kağıt bobini üreterek de elde edebilir, 2 adet 25gsm kağıt üretip bu ürünleri konverting hattında birleştirerek de 50gsm final ürününü elde edebilir.

1.2.3 Selüloz Tabanlı Hijyen Kağıtlarının Yumuşaklığı

Hijyen kağıtları insanlar tarafından çoğunlukla kişisel temizlikte kullanıldığından dolayı insan vücudu ile temas eden ürünler kategorisinde bulunur. Bu ürünler cildi tahriş etmemesi amacıyla bir yumuşaklığa sahip olmalıdır. Bu yumuşaklık üretimin en başından ana hammaddenin seçimi ile başlar. Seçilen hammadde yapısı gereği bu yumuşaklık özelliğini sağlayabilir. Hijyen kağıdı üretildiği aşamada kağıda istenilen şekiller verilerek hem kabarıklık hem de yumuşaklık elde edilebilir. Bazı insan vücuduna zararı bulunmayan kimyasallar eklenerek bu yumuşaklık

sağlanabilir. Pazar içerisinde bu özellik en önemli özelliklerden birisidir. Kullanıcı cildinin tahriş olmaması için bu özelliğe öncelik tanımaktadır.

1.2.4 Selüloz Tabanlı Hijyen Kağıtlarda Kimyasal Kullanımı

Hijyen kağıtları insanlar tarafından çoğunlukla kişisel temizlikte kullanıldığından dolayı insan vücudu ile temas eden ürünler kategorisinde bulunur. Bu kağıtlarda üretim aşamasında yeterli beyazlığı elde edebilmek için ağartıcı ve bazı kimyasallar kullanılmaktadır. Bu kimyasalların ve ağartıcıların en düşük miktarda kullanılması gerekmektedir. Bir kağıtta kullanılan kimyasal ve ağartıcı ne kadar düşük seviyede ise insan sağlığı ve çevre için o kadar düşük zararlı etkiye sahiptir. Bunun yanında bu ürün pazarında bazı kullanıcılar tarafından kokulu hijyen kağıtları tercih edilmektedir. Bu kokulu ürünleri üretebilmek için üretici, direk kağıt ürünlerine veya rulo halindeki hijyen kağıtlarının göbeğinde bulunan gri renkli mihver boru adı verilen karton üzerine parfümlü kimyasallar sürmektedir. Bu kimyasalların insan cildini tahriş etmemesi ve kanserojen etkiye sahip olmaması gerekmektedir.

1.2.5 Selüloz Tabanlı Hijyen Kağıtlarının Dayanıklılığı

Hijyen kağıtlarının dayanıklılığının ürün cinslerine göre farklılık göstermesi gerekmektedir. Peçeteler kullanım alanları gereği en düşük dayanıklılığa sahip olabilirler. Tuvalet kağıdı ve kağıt havlular farklı ölçülerde dayanıklılık ihtiyacına göre üretilirler. Dayanıklılık kağıtlara üretildiği hammadde işlenirken verilen bir özelliktir. Yeterli dayanıklılığa sahip kağıtlar konverting bölümünde kağıtlara desen verilirken değişebilir. Kağıtlar konverting makinesinde çelik yapılı desen valsleri ile plastik yapılı düz valsler arasından geçirilerek kağıda firmalara özel olan desenler verilir, bu desenler sayesinde firma markalaşmada bir adım atarken aynı zamanda kağıt belirli noktalardan şişirilip belirli noktalardan göçertilerek kabarıklık sağlanır ve mihver boruya sarıldığı zaman şişkin durması amaçlanır. Bu uygulama anında çelik vals üzerindeki çıkıntılar kağıdı ezer. Kağıt ezildiği sırada gözle göremeyeceğimiz ancak test cihazları ile anlayabileceğimiz şekilde yapısal bozulmaya uğrar. Bu yapısal bozulma kağıdın mukavemet değerini değiştirir.

2. KALİTE DEĞERLENDİRMESİ

Hijyen kağıtlarında bulunması gereken özellikler insanların ihtiyaçlarına göre belirlenmesi gerekmesiyle beraber bu özelliklerin tüketiciye ulaşmadan önce farklı kontrol firmaları tarafından kontrol edilebilmesi ve belirli standartlar içerisinde üretilmesi için, yetkili laboratuvarlar tarafından kontrolü yapılan ölçüm cihazlarına uyarak üretilmesi gerekmektedir.

Aranılan her özellikle farklı bir ölçüm cihazıyla yapılmalıdır. Kullanılan kağıtların tek ve birleştirilmiş katlarının kalınlarını ölçmek amacıyla mikrometre kullanılmalıdır. Mikrometre diğer kalınlık ölçen ölçüm cihazları arasında en hassas ölçüm yapan cihazdır. Dijital ve analog olmak üzere 2 çeşit mikrometre vardır.

Kağıtların metrekareye düşen ağırlığını ölçmek için hassas terazi kullanılır, 1 metrekare alana denk gelen kadar kağıdın tartılması sonucu elde edilen değer kağıdın GSM değerdir.

Kağıtların yumuşaklık değerlerini ölçen cihazlar genellikle hassas laboratuvarlarda bulunur. Cihaz ölçüm yaparak kağıdın cinsine göre yumuşaklık değerlerini gösterir.

Zwick roell mukavemet ölçüm cihazıdır. Ürünlerin ıslak ve kuru çeşitlerine en ve boy olarak farklı yönlerde mukavemet ölçümünün yapılmasını sağlar. Islak, kuru, en ve boy ölçümleri ürünlerin çeşit ve ihtiyaçlarına göre değişiklik gösterir.

3. SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Her geçen gün daha zorlu bir şartlarda hammadde bulunan, üretim, işçilik ve enerji maliyetleri artan, rekabetçi firma sayısının artması ile satabilme zorluğu yaşanan ürünlerin üretildiği firmaların bu pazarda tutunabilmesi ve sadece tutunabilmekle kalmayıp her geçen gün değişen şartlarda kendini daha ileri götürebilmesi firmalar için çok zor olmaya başlamıştır. Firmaların yaşadıkları bu zorlu koşulların yanında tüketicinin de alım yapabileceği ürün marka sayısı artmış ve tüketicinin istediği özelliklerde ürün üretmesi gerekmektedir.

Tüketiciler her farklı gruptaki kağıt ürünü için farklı özellikler aramaktadır. Örneğin tuvalet kağıtları emiciliği düşük olabilir ancak yumuşak ve aynı zamanda mukavemetli bir ürün olmalıdır ki hem cilde zarar vermesin hem de suda kolay çözünebilsin. Havlu kağıtları için suda kolay çözünebilme tuvalet kağıtları kadar önemli değildir ancak emiciliğinin yüksek olması önemlidir. Peçeteler tek katlı hijyen kağıtlarındandır, yumuşak olmalıdır. Elbette ki her geçen gün firmalar yeni ürünler piyasaya sürdükçe insanların bu ürünlerde ihtiyaç duydukları özellikler güncellenmektedir. Bu nedenle firmaların çağın ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmak için sürekli takip eden bir ekip kurmaları oldukça önemlidir.

4.KAYNAKÇA

1. (Hezer, E. (2019). *Temizlik kağıdı üretiminde toz oluşumunun azaltılması* (Master's thesis, Fen Bilimleri Enstitüsü).)

2. (Hubbe, M. A., Venditti, R. A., & Rojas, O. J. (2007). What happens to cellulosic fibers during papermaking and recycling? A review. *BioResources*, *2*(4), 739-788.)

3. (Vieira, J. C., Mendes, A. D. O., Carta, M., Fiadeiro, P. T., & Costa, A. P. (2020). Impact of 5-ply toilet paper configuration on its mechanical and absorption properties. BioResources, 15(4), 7475-7486.)

4. (Vieira, J. C., Vieira, A. C., Mendes, A. D. O., Carta, A. M., Fiadeiro, P. T., & Costa, A. P. (2021). Mechanical behavior of toilet paper perforation. *BioResources*, *16*(3), 4846-4861.)

5. (Wang, Y., De Assis, T., Zambrano, F., Pal, L., Venditti, R., Dasmohapatra, S., ... & Gonzalez, R. (2019). Relationship between human perception of softness and instrument measurements. *BioResources*, *14*(1), 780-795.)

6. (Wang, Y., Zambrano, F., Venditti, R., Dasmohapatra, S., De Assis, T., Reisinger, L., ... & Gonzalez, R. (2019). Effect of pulp properties, drying technology, and sustainability on bath tissue performance and shelf price. *BioResources*, *14*(4), 9410-9428.)

Bu çalışma Gaziantep Üniversitesi Ürün Geliştirme ve Tasarım Mühendisliği Yüksek Lisans Programında tez çalışması kapsamında yapılmıştır.

SANAL GERÇEKLİK VE ANIMSAMA TERAPİSİ: RUH SAĞLIĞINA YÖNELİK BİR YAKLAŞIM

Samineh ESMAEİLZADEH[1], Mehmet AYGÜN[2]

[1]Dr., Yakın Doğu Üniversitesi, Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği,

0000-0001-7390-499X

[2]Arş. Gör., Yakın Doğu Üniversitesi, Hemşirelik Esasları, 0009-0009-4438-7204

Özet

Farmakolojik olmayan müdahaleler, yaşlı bireylerin yaşam kalitesini artırmada ve ruh sağlığını desteklemede kritik bir role sahiptir. Anımsama terapisi, bireylerin geçmiş yaşam deneyimlerini hatırlamalarına yardımcı olarak bilişsel işlevleri destekleyen, depresif belirtileri azaltan ve sosyal bağları güçlendiren etkili bir yöntemdir. Butler ve Erikson'un kuramlarına dayanan bu yaklaşım, bireylerin ego bütünlüğünü sağlayarak yaşamlarına anlam katmayı hedefler. Teknolojinin bu alana entegrasyonu, özellikle sanal gerçeklik (VR) uygulamalarıyla, terapi süreçlerini daha etkili ve ilgi çekici hale getirmiştir. Sanal gerçeklik destekli anımsama terapisi, yaşlı bireylerin geçmiş anılarını sanal ortamda yeniden canlandırmasını sağlayarak bilişsel ve duygusal iyilik hallerini destekler. Bu yöntemle bireyler, geçmişteki mekanları ziyaret edebilir, eski fotoğraflar ve müziklerle etkileşime geçebilir. Literatür, VR uygulamalarının depresyon, kaygı ve apati gibi psikososyal sorunları azaltmada etkili olduğunu ve bireylerin yaşam doyumunu artırarak sosyal bağlarını güçlendirdiğini ortaya koymaktadır. Literatür incelemeleri, sanal gerçeklik destekli anımsama terapilerinin bireylerin psikolojik ve bilişsel işlevlerinde kısa sürede olumlu etkiler sağladığını göstermektedir. Ancak, sınırlı örneklem büyüklüğü, metodolojik çeşitlilik ve yetersiz takip süreleri, bulguların genellenebilirliğini kısıtlamaktadır. Bu durum, gelecekte daha kapsamlı ve standartlaştırılmış çalışmaların gerekliliğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, sanal gerçeklik destekli anımsama terapisi, yaşlı bireylerin ruh sağlığını ve yaşam kalitesini artırmada yenilikçi bir yöntem olarak dikkat çekmektedir. Bu teknolojinin geniş kapsamlı araştırmalarda ele alınması ve uzun vadeli etkilerinin değerlendirilmesi, uygulamanın etkinliğini artıracaktır. Bu derleme, VR teknolojisinin anımsama terapisinde kullanımına yönelik mevcut literatürü özetlerken, bu alandaki araştırmaların önemine vurgu yapmaktadır.

Anahtar kelimeler: Sanal gerçeklik, anımsama terapisi, ruh sağlığı

KAÇIŞ ODASI YÖNTEMİ İLE HEMŞİRELİK EĞİTİMİNDE OYUN TABANLI ÖĞRENMENİN DÖNÜŞTÜRÜCÜ GÜCÜ

Samineh ESMAEİLZADEH[1], Mehmet AYGÜN[2]

[1]Dr., Yakın Doğu Üniversitesi, Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği,

0000-0001-7390-499X

[2]Arş. Gör., Yakın Doğu Üniversitesi, Hemşirelik Esasları,0009-0009-4438-7204

Özet

Hemşirelik eğitimi, öğrencilerin mesleki bilgi ve becerilerini geliştirirken eleştirel düşünme, problem çözme ve iletişim becerileri gibi yetkinlikleri de kazandırmayı hedefler. Bu hedef doğrultusunda, yenilikçi pedagojik yaklaşımların kullanılması önem kazanmaktadır. Kaçış odası yöntemi, oyun tabanlı öğrenme stratejileri arasında öne çıkan ve öğrenme süreçlerini daha etkileşimli hale getiren bir araç olarak dikkat çekmektedir. Kaçış odaları, öğrencilerin belirli bir senaryo çerçevesinde grup çalışmasıyla görev ve bulmacaları çözmelerini sağlayan öğrenme ortamlarıdır. Bu yöntem, teorik bilginin pratik uygulamalara dönüştürülmesine olanak tanırken, öğrenme motivasyonunu artırır ve öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirir. Hemşirelik eğitimine entegre edilen kaçış odaları, klinik beceri eğitiminde etkili bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Literatürde kaçış odası yönteminin etkileri üzerine yapılan araştırmalar, bu yöntemin hemşirelik öğrencilerinde teorik bilgi kazanımını desteklediğini, ekip çalışmasını teşvik ettiğini ve öğrenme süreçlerini daha ilgi çekici hale getirdiğini göstermektedir. Ayrıca, öğrenci memnuniyetinin artırılması ve eğitimde yenilikçi uygulamalara duyulan ihtiyacın karşılanmasında kaçış odalarının önemli bir araç olduğu vurgulanmaktadır. Sonuç olarak, kaçış odası yöntemi, hemşirelik eğitiminde oyun tabanlı öğrenmenin dönüştürücü bir gücü olarak değerlendirilmektedir. Bu yöntemin daha geniş bir perspektifte ele alınması, öğrenme süreçlerini zenginleştirme ve hemşirelik eğitiminin kalitesini artırma potansiyelini ortaya koymaktadır. Literatür derlemesi olarak yapılan bu değerlendirme, kaçış odalarının farklı eğitim bağlamlarında uygulanabilirliğini inceleyen çalışmaların artırılması gerektiğini önermektedir.

Anahtar kelimeler: Kaçış odası, hemşirelik eğitimi, oyun temelli öğrenme

ULTRASONOGRAPHIC AND POSTMORTEM EVALUATION OF SUSPECTED TUBERCULOSIS LESIONS IN TWO CATTLE WITH CHRONIC PNEUMONIA

KRONİK PNÖMONİLİ İKİ SIĞIRDA TÜBERKÜLOZ ŞÜPHELİ LEZYONLARIN ULTRASONOGRAFİK VE POSTMORTEM DEĞERLENDİRİLMESİ

Halis Çetiner[1], Ümit ÖZCAN[2]

[1]Doktora Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Veteriner İç Hastalıkları,

0000-0001-8281-0127

[2]Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Veteriner İç Hastalıkları,

0000-0002-0868-6399

Özet

Mycobacterium bovis'in neden olduğu sığır tüberkülozu, hem hayvan sağlığını hem de halk sağlığını tehdit eden akciğer, çeşitli organ ve dokularda kazeöz tüberküllerin oluşmasıyla karakterize önemli zoonotik bir hastalıktır. Hastalık, sığırlarda ciddi verim kaybına yol açarak ekonomik açıdan büyük zarara neden olmaktadır. Halk sağlığı açısından da önem taşıyan hastalık, özellikle hayvansal ürünlerin tüketimi veya enfekte hayvanlarla temas yoluyla insanlara bulaş riski taşımaktadır. Sığır tüberkülozu, genellikle intradermal tüberkülin testi ve gama-interferon (IFN-y) testi gibi hücre aracılı bağışıklık yanıtına dayalı tanı yöntemleriyle teşhis edilmektedir. Bununla birlikte son yıllarda spesifik antikorların saptanmasına yönelik geliştirilen çeşitli serolojik testler, tanı süreçlerine yeni bir boyut kazandırmıştır.

Bu vaka takdiminin materyalini, kronik öksürük ve zayıflama şikayetleriyle Ondokuz Mayıs Üniversitesi Hayvan Hastanesine getirilen sekiz aylık ve yirmi iki aylık iki sığır oluşturdu. Alınan anamnez ve yapılan detaylı fiziksel muayeneler sonrasında, solunum sistemi şikayetlerine yönelik toraks ultrasonografisi gerçekleştirildi. Ultrasonografide akciğerde yayın konsolidasyon ve subplevral nodüller apse odakları görüldü. Muayene sonunda hayvanlar tüberküloz şüphesiyle kesime sevk edildi. Şüpheye yönelik şartlı kesime tabii tutulan hayvanların postmortem muayenesinde akciğerde ve çevresel lenf düğümlerinde diffuz nodüler irinli lezyonlara rastlandı.

Bu vaka sunumu, solunum sistemi lezyonlarının değerlendirilmesinde etkili bir non-invazif yöntem olan ultrasonografinin, tüberkülozun teşhisinde de ön tanı için kullanılabileceğini göstermektedir. Veteriner klinik uygulamalarında ultrasonografinin bu şekilde kullanımı, hastalığın erken teşhisine ve kontrolüne katkıda bulunabilir.

Anahtar kelimeler: Sığır, tüberküloz, ultrason, pnömoni, postmortem

Abstract

Bovine tuberculosis caused by *Mycobacterium bovis* is an important zoonotic disease characterized by the formation of caseous tubercles in the lung, various organs and tissues, which threatens both animal health and public health. The disease causes serious yield losses

in cattle and causes great economic losses. In addition, in terms of public health, it carries a risk of transmission to humans, especially through the consumption of animal products or contact with infected animals. Bovine tuberculosis is usually diagnosed by diagnostic methods based on cell-mediated immune response such as intradermal tuberculin test and gamma-interferon (IFN-y) test. However, in recent years, various serologic tests for the detection of specific antibodies have added a new dimension to the diagnostic process.

The material of this case report was composed, two eight-month-old and twent-two-year-old cattle brought to Ondokuz Mayıs University Animal Hospital with complaints of chronic cough and weight loss were examined. After anamnesis and detailed physical examinations, thoracic ultrasonography was performed for respiratory system complaints. In ultrasonography, revealed lung consolidation and subpleural nodular abscesses. Based on these findings, the animals were suspected of tuberculosis and referred for conditional slaughter. Postmortem examination of the animals revealed diffuse nodular purulent lesions in the lungs and regional lymph nodes.

This case report shows that ultrasonography, which is an effective non-invasive method in the evaluation of respiratory system lesions, can also be used for preliminary diagnosis of tuberculosis. Utilizing ultrasonography in veterinary clinical practice in this context could contribute to the early diagnosis and control of the disease.

Keywords: Bovine, tuberculosis, ultrasound, pneumonia, postmortem

NAVIGATING THE CHALLENGES OF LARGE-SCALE RENEWABLE ENERGY STORAGE: BARRIERS, SOLUTIONS, AND INNOVATIONS

Dr. Ercan AYKUT[1], Hind TAHA[2], Mustafa FAKHER[3]

Istanbul Gelisim University- Electrical And Electronics Engineering

0000-0001-8639-8408, 0009-0000-4381-7596, 0009-0003-9917-6865

Abstract

The rapid growth of renewable energy systems is driving the transition to clean and sustainable energy production. However, large-scale energy storage remains a critical challenge in ensuring grid stability and optimizing energy integration. Energy Storage Systems (ESS) are vital for addressing the intermittent nature of renewables like solar and wind. This study explores barriers to ESS deployment, including technical limitations (such as energy density and degradation), economic hurdles (including high costs), and policy obstacles (such as fragmented standards and slow regulatory processes). Key solutions and innovations are highlighted, including advancements in battery technologies (e.g., solid-state and flow batteries), alternative storage methods (such as hydrogen and thermal systems), and the role of AI-driven optimization in improving efficiency. The hybridization of energy storage systems is also discussed as a strategy to enhance synchronization between energy production and consumption sectors. Applications in smart grids, microgrids, and electric vehicles further illustrate the transformative potential of ESS. This multidisciplinary review evaluates mechanical, chemical, thermal, and electrochemical storage technologies, emphasizing their role in enhancing grid reliability, peak shaving, and energy efficiency. Through case studies and technical analysis, the paper underscores the importance of integrating innovative technologies and policies to accelerate large-scale ESS adoption and contribute to the global shift toward a decarbonized energy future.

Keywords: Energy storage systems, Renewable energy, Sustainable Perspective

LEXICAL-SEMANTIC AND MORPHOLOGICAL CLASSIFICATION OF VILLAGE NAMES IN NIĞDE PROVINCE

NİĞDE İLİ KÖY ADLARININ LEKSİK-SEMANTİK VE MORFOLOJİK TASNİFİ

Ayşe AKÇİN[1]

[1]Yüksek Lisans Öğrencisi, Iğdır Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisan Öğrencisi, ORCID 0009-0006-9019-054X

Özet

Ad; yalnızca bir nesnesin, varlığın ya da maddenin zihindeki karşılığının fonetik olarak ifade edilmiş biçimi değildir. Aynı zamanda ait olduğu nesneye karakter ve ruh kazandıran bir kavramdır. Adı alan varlık, bu ad ile beraber bir şahsiyet de alır. Benzerlerinin içinde biricikliğini sağlayan, adıdır. Ait olduğu cins içinden adıyla ayrılır. Adı bir anlamda kimliğini de oluşturur. Ad, sahibini herhangi bir işaret zamiriyle ifade edilmekten kurtarır. Kültürümüzde ad kavramının önemli bir yeri vardır. Anadolu'da isim verilen bebeğe "adıyla yaşasın" veya "adı kendine kutlu olsun" biçiminde niyazda bulunulur. Eğer bir kimse toplum tarafından hoş görülmeyen bir davranışta bulunursa hem kendisinin hem ailesinin "adını lekelemiş" olur. Aynı şekilde toplumca istenmediği ifade edilen kişinin "adı ağza alınmaz". Varlıkların adlarını inceleyen bilim dalına adbilim denir. Çok çeşitli kolları olan bu bilim dalının yer adlarını analiz eden koluna ise yer adbilim (toponomi) denilmektedir. Yer adları özellikle son dönemlerde pek çok araştırmacının ilgisini çeken bir konudur. Çünkü yalnızca dil açısından değil, toplumlarının kimliğini anlamak açısından da değerli bir çalışma alanıdır. Varlığın adını bilmek onu tanımanın ilk adımıdır. Bu çalışmada Niğde il merkezi ve ilçelerine ait köylerin adları leksik-semantik bakımdan, yapı bakımından ve köken bakımından incelenmiştir. Bu incelemeler sonrasında köy adları başlıklar halinde toplanmıştır. Ardından kelimeler yapı bakımından ele alınmış ve basit, türemiş, birleşik köy adları olarak da sınıflandırma yapılmıştır. Kelimelerin kökenine dair de bir inceleme mevcuttur. Çalışmanın amacı ise bu alana hizmet etmekle birlikte, bölgenin bu alanda verimli bir çalışma sahası olduğunu göstermektir.

Anahtar kelimeler: Adbilim, köy adları, Niğde

Abstract

A name is not just a phonetically expressed form of an object, entity, or the mental counterpart of matter. It is also a concept that gives character and soul to the object to which it belongs. The entity that receives the name also receives a personality along with this name. It is the name that ensures its uniqueness among the similar ones. It is separated from the genus to which it belongs by its name. His name also forms his identity in a sense. The noun saves its possessor from being expressed by any sign pronouns. The concept of name has an important place in our culture. A prayer is made to the baby named in Anatolia in the form of "long live his name" or "happy birthday to his name". If a person commits a behavior that is not tolerated by society, he will have "tarnished the name" of both himself and his family. In the same way, the "name of the person who is stated to be undesirable by society is not taken into the mouth". The branch

of science that studies the names of entities is called adology. The branch of this branch of science, which has a wide variety of branches, analyzing place names, is called topology (toponomy). Place names are a topic that has attracted the interest of many researchers, especially in recent times. Because it is a valuable field of study not only in terms of language, but also in terms of understanding the identity of their society. Knowing the name of an entity is the first step to getting to know it. In this study, the names of the villages belonging to the Niğde provincial center and districts were examined in terms of lexical-semantic, structure and origin. After these investigations, the village names were collected into titles. Then the words were considered in terms of structure and classification was made as simple, derived, combined village names. There is also an examination of the origin of the words. The purpose of the study is to serve this area, but also to show that the region is a productive field of study in this area..

Keywords: Adscience, village names, Niğde.

1. GİRİŞ

Ad; yalnızca bir nesnesin, varlığın ya da maddenin zihindeki karşılığının fonetik olarak ifade edilmiş biçimi değildir. Aynı zamanda ait olduğu nesneye karakter ve ruh kazandıran bir kavramdır. Adı alan varlık, bu ad ile beraber bir şahsiyet de alır. Benzerlerinin içinde biricikliğini sağlayan adıdır. Ait olduğu cins içinden adıyla ayrılır. Adı bir anlamda kimliğini de oluşturur. Ad, sahibini herhangi bir işaret zamiriyle ifade edilmekten kurtarır.

Kültürümüzde ad kavramının önemli bir yeri vardır. Anadolu'da isim verilen bebeğe "adıyla yaşasın" veya "adı kendine kutlu olsun" biçiminde niyazda bulunulur. Eğer bir kimse toplum tarafından hoş görülmeyen bir davranışta bulunursa hem kendisinin hem ailesinin "adını lekelemiş" olur. Aynı şekilde toplumca istenmediği ifade edilen kişinin "adı ağza alınmaz".

Türklerde "ad verme" kültürel bir motiftir. Ad verilmez, hak edilir. Dede Korkut'un bir görevi de ad vermektir. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı'nda, Dirse Han 'ın oğlu, Bayındır Han'ın boğasını öldürünce Oğuz Beyleri gelir, oğlanın başında toplanır: "Dedem Korkut gelsin bu oğlana ad koysun, babasından oğluna beylik istesin" derler. Çağrılan Dedem Korkut gelir, oğlanın babasına söyler.

> "Hey Dirse Han beylik ver bu oğlana
>
> Taht ver erdemlidir
>
> Boynu uzun büyük cins at ver bu oğlana
>
> Biner olsun hünerlidir.
>
> Ağıllardan on bin koyun ver bu oğlana
>
> Etlik olsun hünerlidir
>
> Develerden kızıl deve ver bu oğlana
>
> Yük taşıyıcı olsun hünerlidir
>
> Altın başlı otağ ver bu oğlana
>
> Gölge olsun erdemlidir
>
> Omuzu kuşlu cübbe elbise ver bu oğlana
>
> Giyer olsun hünerlidir
>
> Bayındır Han'ın ak meydanında bu oğlan cenk etmiştir, bir boğa öldürmüş senin oğlun, adı

Boğaç olsun, adını ben verdim, yaşını Allah versin.”der (Ergin, 1969, s. 14).

İslamiyet’in kabulü ile milli kültürlerini yeni dinlerine adapte eden Türkler, ad verme kavramına da yeni bir boyut kazandırmışlardır.

Toplumsal olarak bir arada yaşamayı başaran insanoğlu, zamanla yerleştiği mekânları sahiplenmiş, bu sahip olma durumunu mekâna kendince bir isim vererek ifade etmiştir. Toplumların yaşadıkları yere ad vermeleri, ait olma duygusuyla da ilgilidir.

Bir yerin adını bilmek o bölgede yaşayan toplumların yaşamlarına dair ayrıntıların bilinmesini sağlar. Toplumların düşünüş biçimi, doğayı algılama şekilleri, yaşadıkları toprağa yükledikleri anlam, değer yargıları yer adında gizlidir.

Bir yere ad verilirken beşer ve toplum kendi yaşam dinamikleri, tercihleri ve fikir hayatı istikametinde ad tercihinde bulunmuşlardır. Yani bu alan dair araştırmalar ışığında adların birer sıradan dil unsuru olmasının yanında derin bir kültürel ize sahip olduğu söylenebilir. Onomastik ve adbilim sadece adın ait olduğu dil ile ilgili bir veri ortaya çıkarmakla kalmaz, bunun yanında o dili kullanan kültürün tanınması açısından da önem arz eder. (Kalkan, 2014, s. 17).

İnsanın mekâna karşı bakış açısı ve onu algılayış biçimini anlamak açısından da bu alanda çalışma yapmak önemlidir. Adı araştırılan bölgenin etnik ve dilsel yapısını anlamak için de bu çalışmalar yapılır. Bir yerin adı oranın kültürel özelliklerinin ad vermeye olan etkisi keşfetmek adına da önem arz eder. Ayrıca coğrafî, ekonomik, toplumsal özellikleriyle ilgili bilgiler içerir. Bundan dolayıdır ki adbilim disiplinler arası bir perspektife sahiptir. (Tuğluk ve Özfidan, 2022, s. 478-479).

Bir yere ad verilirken dil, coğrafya, tarih gibi disiplinlerin etkisinden söz edilebilir. Ayrıca yer adları geçmiş ve geleceği birbirine bağlar. (Topal ve İbret 2020, s. 23).

Anadolu’nun çok katmanlı tarihi geçmişi ve tarih süresince barındırdığı kültürel zenginlik şüphesiz dile de yansımıştır. Yer adlarının zenginliği ve çeşitliliğinde bu iki özelliğin etkisi fazladır.

Bu çalışmalar bize Anadolu’nun ne kadar zengin bir dil kaynağı olduğunu göstermesi bakımından da önem arz eder. Halkın gündelik yaşamda kullanmadığı pek çok kelime yer adlarında yaşamını sürdürür. Yerleşim yerlerinin adları zamanla değiştirilse bile coğrafi unsurların adlarının aynı kalması ehemmiyetli durumdur. Adların değişime uğraması ya da unutulması bu alanda çalışmayı ve adların korunmasını sağlamayı gerekli kılmaktadır (Ada, 2012, s. 1).

Anadolu coğrafyası ad bilim açısından kıymetli bir sahadır. Geniş bir tarihi birikime sahiptir. Yerleşim yerleri oldukça eskidir.

Hasan Eren “Yer Adlarımızın Dili” adlı makalesinde toponomi çalışmalarının dünyadaki yeri hakkında bilgi verirken Türkiye’de bu alanda çalışmış önemli araştırmacıları da sayar. Fuad Köprülü, Nihal Atsız, Ahmed Naci, Mehmet Şakir, F. Aksu, Sırrı Üçer, Mesud Koman, Abdulkadir İnan, bu alanda ilk çalışmaları yürüten Türkologlar olarak belirtilmişlerdir. Makalenin devamında yer adlarını köken bakımından Türk kökünden gelen adlar ve yabancı dillerden alınmış adlar olarak iki gruba ayırır (Eren, 1965, s. 159).

Doğan Aksan Anadolu’da köy adları üzerine farklı bir tasnif yapmıştır. Aksan’ın sınıflandırması şu şekildedir:

A. Çevreyle ilgili adlar,

1. Çevrenin coğrafi özellikleri ve fizyolojik yapısı,

2. Çevredeki renkler,

3. Çevrenin genel nitelikleri,

4. Çevredeki varlıklar:

a) Bitki örtüsü,

b) Hayvanlar,

c) Yapılar.

B. Bireyle İlgili Adlar

1.Kişi adları, unvanlar,

2.Dinle ilgili adlar,3.Mesleklerle ilgili adlar, akrabalık adları (Aksan, 1974, s.187)

Bu alanda önemli bir çalışma ise Tuncer Gülensoy' a aittir. Hazırladığı Türkçe Yer Adları Kılavuzu (1995) adlı eserde köy adları, köy adlarında kullanılan ikinci adlar, kullanılan ekler; belde, ilçe ve il adları çalışılmış alanda vazgeçilmez bir başvuru kaynağı olmuştur. Konuyla ilgili İbrahim Şahin ayrıntılı bir tasnif yapmıştır. Türkiye Yeradbiliminde Terim ve Tür Sınıflandırması (2013)" isimli makalede geniş bir tasnif tablosu açıklamıştır (Şahin, 2013, s. 56). Yeni ve eski yer adları yapısal olarak basit, birleşik ve türemiş olarak sınıflandırılabilir. Dilimizin çağdaş lehçelerinde bu yapısal durum hem korunmuş hem de daha zengin bir hale gelmiştir. Yer adlarındaki değişim belli ve sistemli bir biçimde gerçekleşmiştir. Bu durum dilimizdeki yer adlarının oluşumunun çok eski bir kökene sahip olduğunu göstermektedir. (Şahin, 2007, s. 12).Yer adlarının tasnifi ile ilgili temel bir yöntem kabul edilmiş değildir.Yer adlarının belli bir sistematik metot dâhilinde incelenmesi ve literatürde belli bir standardının olması elzem görülmektedir. Yalnızca dil alanındaki çalışmalar için değil aynı zamanda başka disiplinlerin de bu alanda fayda sağlaması için de bir gereklilik olduğu düşünülmektedir. Yer adları temelde bireyin genel anlamda ise toplumun yapısını ve düşünce ufkunu anlamak açısından önemli bir kaynak olabilir. Aynı zamanda tarih, coğrafya, etnografya gibi bilim dalları için de referans sağlayabilir. Çalışmamızın konusu olarak Niğde il sınırları içinde yer alan köylerin adları leksik-semantik olarak sınıflandırılmıştır. Köy adları yapı bakımından ve köken bakımından da incelenmiştir. Niğde il merkezi ve 6 ilçesine ait 131 köy adı İçişleri Bakanlığı web sayfasındaki Türkiye Mülki İdare Bölümler Envanteri kayıtlarından alınmıştır.

2. Niğde

Niğde Mülki İdari İl Haritası

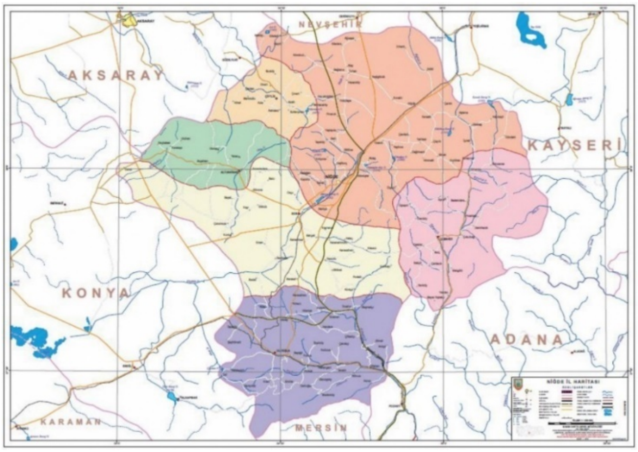

(Harita HGM | Harita Genel Müdürlüğü - Ulusal Haritacılık Kurumu web sitesinden alınmıştır.)

Niğde İç Anadolu Bölgesi'nde yer alır. Aksaray, Nevşehir, Mersin, Adana, Kayseri, Konya şehirleri ile komşudur.

Oldukça eski bir tarihi vardır. Pers ve Helen Dönemi, Roma-Bizans Dönemi, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Dönemi yerleşim yerlerindendir.

Niğde, 1924 yılında Cumhuriyet döneminin ilk mülki taksimatıyla İl statüsüne kavuşmuştur. 1954 yılında Nevşehir, 1989 yılında Aksaray'ın il olmasıyla bugünkü mülki sınırlarınıalmıştır. Niğde'nin Merkez İlçe, Altunhisar, Bor, Çamardı, Çiftlik ve Ulukışla olmak üzere altı ilçesi bulunmaktadır. *(http://www.nigde.gov.tr/tarihçe)*.

3. Niğde Köy Adlarının Leksik-Semantik Sınıflandırması

Merkez ve bağlı ilçelerin köy sayıları

Niğde (Merkez ilçe)	34
Altunhisar	6
Bor	23
Çamardı	21
Çiftlik	9
Ulukışla	38

3.1. Kişi Adları ile Oluşturulmuş Köy Adları

Alihoca, Celaller, Hacıbekirli, Hasangazi, Hüsniye, İlhanköy, Karamahmutlu, Mahmatlı, Mahmutlu, Murtazaköy, Orhaniye, Şeyhömerli.

3.2. Renk Adları ile Oluşturulmuş Köy Adları

Ağcaşar, Akçaören, Beyazkışlakçı, Karacaören (Bor), Karacaören (Ulukışla), Kızılca, Kızılkapı, Kızılören, Kula, Yeşilburç, Yeşilova, Yeşilyurt.

3.3. Sayı Adlarıyla Oluşturulmuş Köy Adları

Çiftehan, Çifteköy, Kırkpınar, Üçkapılı.

3.4. Hayvan Adlarıyla Oluşturulmuş Köy Adları

Horoz, Koyunlu, Porsuk.

3.5. Bitki Adlarıyla Oluşturulmuş Köy Adları

Ardıçlı, Bademdere, Çavdarlı, Çayırlı, Çınarlı, Elmalı (Merkez), Elmalı (Ulukışla), Fesleğen, Güllüce, Kavaklıgöl, Kozluca, Narköy, Uluağaç.

3.6. Coğrafi Terimler ile Oluşturulmuş Köy Adları

Darboğaz, Elekgölü, Handere, Karanlıkdere, Kavlaktepe, Kocapınar, Obruk, Ovacık (Merkez), Ovacık (Ulukışla), Ovalıbağ, Pınarbaşı, Pınarcık, Seslikaya, Sultanpınarı, Sulucaova, Taşlıca, Tepeköy (Merkez), Tepeköy (Ulukışla), Tepeköy(Bor), Ünlüyaka, Yakacık, Yaylayolu.

3.7. Yapı Adlarıyla Oluşturmuş Köy Adları

Bayağıl, Burç, Çardacık, Çardak, Dikilitaş, Havuzlu, Köşkönü, Örenköy, Tırhan, Ulukışla, Uluören, Yarhisar.

3.8. Maden Adları ile Oluşturulmuş Köy Adları

Demirkazık, Gümüşköy, Kömürcü, Madenköy.

3.9. Unvan, Rütbe, Meslek, Lakap, Makam Adlarıyla ve Dini Terimlerle Oluşturulmuş Köy Adları

Bekçili, Emirler, Hacıbeyli, Himmetli, İmrahor, Şeyhler.

3.10. Alet, Eşya, Araç- Gereç Adları ile Oluşturulmuş Köy Adları

Başmakçı, Çanakçı, Çarıklı, Çömlekçi, Halaç, Hançerli, Hasaköy, Kavuklu, Kitreli, Kürkçü, Okçu, Postallı, Tabaklı, Tekneçukur.

3.11. Niteleme Adlarıyla ve Tanımlayıcı Adlarla Oluşturulmuş Köy Adları

Badak, Bayat, Bereket, Eminlik, Gösterli, İçmeli, Kayırlı, Kaynarca, Kılan, Kılavuz, Koçak, Kolsuz, Küçükköy, Özyurt, Toraman, Yelatan, Yeniköy.

2.12. Tarıma Ait Terimlerin Adlarıyla Oluşturulmuş Köy Adları

Aşlama, Çukurbağ, Emen, Eynelli, Gedelli.

2.13. Gök Cisimleri, Gök Terimleri ve Hava Olaylarının Adlarıyla Oluşturulmuş Köy Adları

Gökbez, Güney, Yeniyıldız.

2.14. Yiyecek Adlarıyla Oluşturulmuş Köy Adları

Balcı, Ballı.

2.15. Millet, Boy, Oymak, Aşiret, Aile adlarıyla Oluşturulmuş Köy Adları

Altay, Kayı.

Niğde Köy Adlarının Leksik- Semantik Tasnifi Sayısal Değerlendirme Tablosu

Kişi Adları ile Oluşturulmuş Köy Adları	12	%9,16
Renk Adları ile Oluşturulmuş Köy Adları	12	%9,16
Sayı Adlarıyla Oluşturulmuş Köy Adları	4	%3,05
Hayvan Adlarıyla Oluşturulmuş Köy Adları	3	%2,29
Bitki Adlarıyla Oluşturulmuş Köy Adları	13	%9,92
Coğrafi Terimler ile Oluşturulmuş Köy Adları	22	%16,79

Yapı Adlarıyla Oluşturmuş Köy Adları	12	%9,16
Maden Adları ile Oluşturulmuş Köy Adları	4	%3,05
Unvan, Rütbe, Meslek, Lakap, Makam Adlarıyla ve Dini Terimlerle Oluşturulmuş Köy Adları	6	%4,58
Alet, Eşya, Araç- Gereç Adları ile Oluşturulmuş Köy Adları	14	%10,68
Niteleme Adlarıyla ve Tanımlayıcı Adlarla Oluşturulmuş Köy Adları	17	%12,97
Tarıma Ait Terimlerin Adlarıyla Oluşturulmuş Köy Adları	5	%3,81
Gök Cisimleri, Gök Terimleri ve Hava Olaylarının Adlarıyla Oluşturulmuş Köy Adları	3	%2,29
Yiyecek Adlarıyla Oluşturulmuş Köy Adları	2	%1,52
Millet, Boy, Oymak, Aşiret, Aile adlarıyla Oluşturulmuş Köy Adları	2	%1,52
TOPLAM	131	%100

4. Niğde Köy Adlarının Yapı ve Köken Bakımından Sınıflandırması

4.1. Basit Yapılı Köy Adları ve Kökeni

Köy Adı: Kökeni:

Altay	Türkçe
Badak	Türkçe
Bayat	Türkçe

Bereket	Arapça
Burç	Arapça
Celaller	Arapça
Çardak	Farsça
Emen	Türkçe
Emirler	Arapça
Fesleğen	Rumca
Halaç	Farsça
Horoz	Farsça
Kayı	Türkçe
Kılavuz	Türkçe
Kula	Türkçe
Obruk	Türkçe
Porsuk	Türkçe
Şeyhler	Arapça

4.2. Türemiş Yapılı Köy Adları

Köy Adı: Kökeni:

Ardıçlı	ardıç + lı, Türkçe
Aşlama	aş + la – ma, Türkçe
Balcı	bal + cı, Türkçe
Ballı	bal + lı, Türkçe
Başmakçı	başmak + çı, Türkçe
Bayağıl	bayağı + l, Türkçe
Bekçili	bek + çi + li, Türkçe
Çanakçı	çanak + çı, Türkçe
Çardacık	çâr (Farsça) + tâk (Arapça) = çardak + cık

Çarıklı	çarık + lı, Türkçe
Çavdarlı	çavdar + lı, Farsça
Çayırlı	çayır + lı, Türkçe
Çınarlı	çınar +lı, Türkçe
Çömlekçi	çömlek +çi, Türkçe
Elmalı (Merkez)	elma + lı, Türkçe
Elmalı (Ulukışla)	elma + lı, Türkçe
Eminlik	emîn + lik, Arapça
Eynelli	eynel (?) + li Kökenini bilmiyoruz. Eren (TDAY 1960, 319-320) Rumcadan kalma bir alıntı olabileceğini dile getirmişti. Ne var ki Rumca alıntılara ilişkin yeni yayınlarda bu olasılığı doğrulayan bir bilgi veya veri çıkmamıştır (Eren, 1999:142)
Gedelli	gedel (halk ağızlarından)+ li, Türkçe
Güney	Gün +ey Türkçe
Gösterli	göster – li, Türkçe
Güllüce	gül +lü +ce, Farsça
Hançerli	hançer + li, Arapça
Havuzlu	havuz + lu, Arapça
Himmetli	himmet + li, Arapça
İçmeli	iç – me + li, Türkçe
Kavuklu	kavuk + lu, Türkçe
Kayırlı	kayır + lı, Türkçe
Kaynarca	kayna- r + ca, Türkçe
Kılan	kıl – an, Türkçe
Kızılca	kızıl + ca, Türkçe
Kitreli	kitre +- li, Arapça
Koçak	koç + (a)k, Türkçe
Kolsuz	kol + suz, Türkçe
Koyunlu	koyun + lu, Türkçe

Kozluca	koz + lu + ca, Farsça
Kömürcü	Kömür + cü, Türkçe
Kürkçü	‘hayvanların, giyecek yapmak için işlenmiş postu’ ~ Az kürk. -Çuv kĕrĕk ‘kürk’. ~ OT kürk. Eski Kıpçakçada da kürk biçimi geçer. Kökenini bilmiyoruz. Diyalektlerde kürk yerine teri (> deri, tiri), ton (> tun), işik, içmek gibi birtakım adlar kullanılır. Balkarca eltir, Tatarca ilter ‘kuzu derisi’ biçimleri düşündürücüdür. Kâşgarlı Mahmud’un verdiği eldiri, elri biçimleri de ilginç ve çarpıcıdır (Clauson: ED 135a)(Eren, 1999: 275).
Mahmatlı	Ma(e)hma(e)t + li, Arapça
Mahmutlu	Mahmut + lu, Arapça
Okçu	ok + çu, Türkçe
Ovacık (Merkez)	ova + cık, Türkçe
Ovacık (Ulukışla	ova + cık, Türkçe
Orhaniye	Orhan + iye, Türkçe
Hüsniye	hüsn + iye, Arapça<
Pınarcık	pınar + cık, Türkçe
Postallı	postal + lı, Farsça
Tabaklı	tabak + lı, Arapça
Taşlıca	taş + lı +ca, Türkçe
Toraman	tor ‘toy’ + man, Türkçe
Yakacık	yaka + cık, Türkçe

4.3. Birleşik Yapılı Köy Adları

4.3.1. Sıfat Tamlaması Şeklinde Kurulan Birleşik Köy Adları

Köy Adı: Kökeni:

Ağcaşar	ağ(k)ca + şar, Türkçe + Farsça
Akçaören	akça + ören, Türkçe + Türkçe
Beyazkışlakçı	beyaz + kışlakçı, Arapça + Türkçe
Çiftehan	çifte + han, Farsça + Farsça

Çifteköy	çifte + han, Farsça + Farsça
Çukurbağ	çukur +bağ, Türkçe + Farsça
Darboğaz	dar + boğaz, Türkçe + Türkçe
Demirkazık	demir + kazık, Türkçe +Türkçe
Dikilitaş	dikili + taş, Türkçe + Türkçe
Gökbez	gök + bez, Türkçe + Arapça
Gümüşköy	gümüş + köy, Türkçe + Farsça
Karacaören (Bor)	karaca + ören, Türkçe + Türkçe
Karacaören (Ulukışla)	karaca + ören, Türkçe + Türkçe
Karamahmutlu	kara + Mahmutlu, Türkçe + Arapça
Karanlıkdere	karanlık + dere, Türkçe + Farsça
Kavaklıgöl	kavaklı + göl, Türkçe + Türkçe
Kavlaktepe	kavlak + tepe, Türkçe + Türkçe
Kırkpınar	kırk + pınar, Türkçe + Türkçe
Kızılkapı	kızıl + kapı, Türkçe +Türkçe
Kızılören	kızıl + ören, Türkçe +Türkçe
Kocapınar	koca + pınar, Türkçe + Türkçe
Küçükköy	küçük + köy, Türkçe + Farsça
Ovalıbağ	ovalı + bağ, Türkçe + Farsça
Örenköy	ören + köy, Türkçe + Farsça
Özyurt	öz+ yurt, Türkçe + Türkçe
Seslikaya	sesli + kaya, Türkçe +Türkçe
Sulucaova	suluca + ova, Türkçe +Türkçe
Tekneçukur	tekne + çukur, Türkçe + Türkçe
Tepeköy (Bor)	tepe + köy, Türkçe +Farsça
Tepeköy (Merkez)	tepe + köy, Türkçe +Farsça
Tepeköy (Ulukışla)	tepe + köy, Türkçe +Farsça
Uluağaç	ulu + ağaç. Türkçe +Türkçe

Ulukışla	ulu + kışla, Türkçe + Türkçe
Uluören	ulu + ören, Türkçe + Türkçe
Üçkapılı	üç + kapılı, Türkçe + Türkçe
Ünlüyaka	ünlü + yaka, Türkçe + Türkçe
Yarhisar	yar + hisar, Türkçe + Arapça
Yelatan	yel + atan,Türkçe +Türkçe
Yeniköy	yeni + köy, Türkçe + Farsça
Yeniyıldız	yeni + yıldız, Türkçe + Türkçe
Yeşilburç	yeşil + burç, Türkçe + Arapça
Yeşilova	yeşil + ova, Türkçe + Türkçe
Yeşilyurt	eşil + yurt, Türkçe + Türkçe

4.3.2. Belirtisiz İsim Tamlaması Şeklinde Kurulan Birleşik Köy Adları

Köy Adı: Kökeni:

Bademdere(si)	badem + deresi, Farsça + Türkçe
Elekgölü	elek + gölü, Türkçe +Türkçe
Handere(si)	han + deresi, Farsça +Türkçe
Hasaköy(ü)	hasa + köy, Farsça + Farsça
İlhanköy(ü)	ilhan + köy, Farsça + Farsça
İmrahor	Arapça + Farsça (emir + âhûr) (ahır + emîri)
Köşkönü	köşk + önü, Farsça + Türkçe
Madenköy(ü)	maden + köy, Arapça + Farsça
Murtazaköy(ü)	Murtaza + köy, Farsça + Arapça
Narköy(ü)	nar + köy, Farsça + Farsça
Pınarbaşı	pınar + başı, Türkçe + Türkçe
Sultanpınarı	sultan + pınarı, Arapça + Türkçe
Tırhan(ı)	tır + han, İngilizce + Farsça
Yaylayolu	yayla + yolu, Türkçe + Türkçe

4.3.3. Unvan Grubu ve Birleşik İsim Şeklinde Kurulan Birleşik Köy Adları

Köy Adı: Kökeni:

Alihoca	Ali + hoca, Arapça + Farsça
Hacıbekirli	Hacı + Bekirli, Arapça + Arapça
Hacıbeyli	Hacı + Beyli, Arapça + Türkçe
Hasangazi	Hasan + Gazi, Arapça +Arapça
Şeyhömerli	Şeyh + Ömer, Arapça + Arapça

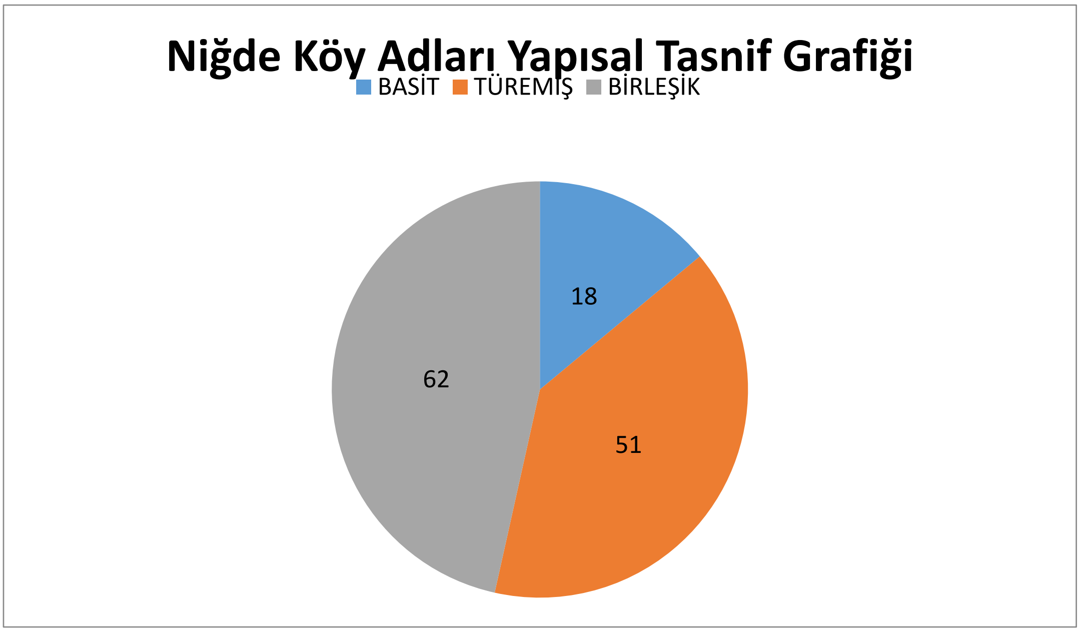

5. SONUÇ

İnsanlar sahip oldukları varlıklara isim verirler. Bu oldukça doğal bir durumdur. Yaşadığı yere ad vermesi de insanın oraya sahip ve ait olduğu gerçeğine dayanır. Bir anlamda yaşadığı yer ile kendisini bu ad sayesinde ilişkilendirir, bağlar. Ad vermek yalnızca bir doğal eylem değil kültürümüzün de büyük bir parçasıdır. Türk kültür ve medeniyetinde ad verme olgusu kutsal bir anlam taşır.

Niğde ili köy adlarına dair bu çalışmada pek çok ve değerli veri elde edilmiştir. Niğde ili köylerine leksik – semantik olarak bakıldığında %16,79 ile en fazla tercih edilen türün coğrafi adlarla oluşturulan köy adları olduğu görülmektedir. Toplumların yerleştikleri bölgelerde bulunan coğrafî oluşumların adını yerleşim yerine vermeleri çok eskiden beri karşılaşılan bir uygulamadır. Tepe, ova, pınar gibi kavramlar köy adlarında sıkça görülmektedir.

Niteleme adlarıyla kurulan köy sayısı 17'dir. Renk adlarıyla oluşturulan köylerde ak, kara, kızıl renkleri tercih edilmiştir. Bu renkler Türk kültüründe geçmişten beri kullanılan renklerdir. "Kara" ve "kızıl" rengin kültürel anlamda önemli motifler olduğuna dair ciddi çalışmalar bulunmaktadır. Bölge tarım ve hayvancılığa dayalı bir ekonomiye sahip olduğu için meyve ve tahıl adları kullanılmış, bunun yanında alet ve araç adlarında da tarıma ait kavramlara yer verilmiştir. Ayrıca sadece tarımla ilgili kavramlara dayalı 5 köy adı da mevcuttur. "Tepeköy"

adı üç kez, "Ovacık" adı iki kez ve "Elmalı" adı da iki kez kullanılmıştır. Hayvan adlarıyla oluşturulan 3 köy adından 2'si evcil 1' i ise vahşi bir hayvana aittir.

Kişi adlarından kurulan 12 köy adı vardır. Bu adlar içinde birinde renk adı geçse de adın sahibini tanımlamasına binaen kişi adları kategorisinde değerlendirilmiştir.

Niğde köy adları yapısal olarak incelendiğinde basit yapılı köy adı sayısı 18, türemiş yapılı köy adı sayısı 51 ve birleşik yapılı köy adı sayısı 62 olarak tespit edilmiştir. Birleşik yapılı köy adlarından 5'i birleşik isim ve unvan grubu şeklinde oluşturulmuştur. Birleşik adlardan 14'ü belirtisiz isim tamlaması biçimindedir. Ancak bunlardan 9'unun tamlanan ekinin düştüğü gözlemlenmiştir. Birleşik yapılı köy adlarından 43'ü sıfat tamlaması şeklinde oluşmuştur. Bunlardan 4'ü asıl sayı sıfatıyla, diğerleri ise niteleme sıfatıyla kurulmuştur.

Basit yapılı köy adlarından 10'u Türkçe kökenli, 1'i Rumca, 5'i Arapça, 3'ü Farsça kökenlidir. Basit yapılı köy adlarından 2'si çokluk eki (-ler / -lar) almıştır.

Türemiş yapılı köy adlarından 34'ü Türkçe kökenli kelimelerdir. Türemiş köy adlarında kökü Arapça olan köy adı sayısı 9'dur, 5 köy adı Farsça kökenlidir, 2 köy adının kökeni ise tespit edilememiştir.

6. KAYNAKÇA

Ada, E. (2012). Eskişehir ili yer adları. [Yayınlanmış yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi.

Aksan, D. (1974). Anadolu yer adları üzerine en yeni araştırmalar. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten, 21-22 (1973-1974) , 185-193

Eren, H. (1965). Yer adlarımızın dili. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - *Belleten,* 13, 155-165.

Eren, H. (1999). Türk dilinin etimolojik sözlüğü (2. Baskı). Bizim Büro Basımevi.

Ergin, M. (1969). Dede Korkut kitabı. Milli Eğitim Basımevi.

Eyüboğlu, İ. Z. (1988). Türk dilinin etimolojik sözlüğü (1. Baskı), Sosyal Yayınları.

Gülensoy, T. (1995), Türkçe yer adları kılavuzu. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gülensoy, T. (2007), Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü I-II (1. Baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.

HGM | Harita Genel Müdürlüğü - Ulusal Haritacılık Kurumu

http://www.nigde.gov.tr/tarihce

https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx

Kalkan, G.P. (2014). Gaziantep ili yer adları üzerine bir inceleme [Yayınlanmış yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi

Korkmaz Z. (2017). Türkiye Türkçesi grameri (Şekil Bilgisi). Türk Dil Kurumu Yayınları.

Şahin, İ. (2007). Türkçe yer adlarının yapısı üzerine. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 14 (32)

Şahin, İ. (2013). Türkiye Yeradbiliminde Terim ve Tür Sınıflandırması sorunları. Avrasya Terim Dergisi, 1 (1) , 46-58

Tietze, A.(2021)Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati (1. Baskı), (Ed. Emine Yılmaz-Nurettin Demir), Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.

Topal, E. ve İbret, B. Ü. (2020). Yer Adları Açısından Bir İnceleme: Tosya'da (Kastamonu) Yer Adları. Folklor/Edebiyat, 26 (101) , 41-54.

Tuğluk, M. E. ve Özfidan, T. (2022). Batman ili köy ve bağlı yerleşim yer adları üzerine bir değerlendirme. Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri (sozluk.gov.tr)

Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (2009). TDK.

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU (OSB) OLAN ERGENLERİN İNTERNET KULLANIM ALIŞKANLIKLARI EDİNİMLERİ VE EBEVEYN ALGILARININ İNCELENMESİ

Talip İNCEKARA (Birinci yazar)[1], Yusuf Ziya TAVİL (İkinci yazar)[2]

[1]Öğretmen, Gazi Üniversitesi, Özel Eğitim, 0009-0004-5641-3696

[2]Doç. Dr., Biruni Üniversitesi, Özel Eğitim, 0000-0003-3487-6417

Özet

Bu araştırma, Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) olan ergenlerin internet kullanım alışkanlıklarını ile bu süreçte edindikleri becerileri ve ebeveynlerinin bu konudaki algılarını incelemeyi amaçlamaktadır. Günümüzde internetin yaygınlaşmasıyla birlikte, OSB'li bireylerin dijital dünyayla etkileşimleri ve bu etkileşimin potansiyel faydaları ve riskleri önem kazanmaktadır. İnternet, OSB'li ergenler için sosyal iletişim becerilerini geliştirme, bilgiye erişim ve eğlence gibi fırsatlar sunarken, aynı zamanda siber zorbalık, uygunsuz içeriklere maruz kalma ve internet bağımlılığı gibi riskler de taşımaktadır. Bu nedenle, OSB'li ergenlerin internet kullanım alışkanlıklarının ve ebeveynlerinin bu konudaki algılarının incelenmesi, ergenlerin interneti güvenli ve etkili bir şekilde kullanmalarına yardımcı olacak stratejilerin geliştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Araştırma kapsamında, Uşak ilinde yaşayan ve OSB tanısı almış ergenlik çağındaki çocuklara sahip 20 ebeveyn ve çocukları yer alacaktır. Betimsel niteliksel araştırma modelinin kullanılacağı bu çalışmada, veriler yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla toplanacaktır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde, ebeveynlerin OSB'li çocuklarının internet kullanım alışkanlıklarına, edindikleri becerilere ve olası risklere ilişkin deneyimleri, gözlemleri ve endişeleri derinlemesine incelenecektir. Toplanan veriler, nitel veri analizi yöntemleri ve Maxqda 2024 programı kullanılarak analiz edilecek ve elde edilen bulgular, OSB'li ergenlerin internet kullanımının anlaşılmasına ve desteklenmesine yönelik önerilerle birlikte sunulacaktır. Elde edilen bulguların analiz sonuçları kongre sırasında detaylı olarak aktarılacaktır. Bu araştırmanın, OSB'li ergenlerin internet kullanım alışkanlıkları ve ebeveyn algıları konusunda literatüre katkı sağlaması ve bu alanda yapılacak ileri araştırmalara yol göstermesi beklenmektedir. Ayrıca, elde edilecek bulguların, OSB'li ergenlerin interneti güvenli ve etkili bir şekilde kullanmalarını destekleyecek eğitim programlarının ve ebeveynlere yönelik rehberlik hizmetlerinin geliştirilmesinde faydalı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Otizm, Ergenlik, İnternet Kullanımı, Ebeveyn Algısı,

THE USE OF WEB 2.0 TOOLS IN CHILD ABUSE AND NEGLECT EDUCATION
WEB 2.0 ARAÇLARININ ÇOCUK İHMAL VE İSTİSMAR EĞİTİMİNDE KULLANIMI[1]

Emrullah BANAZ [2], Raziye PUSMAK[3]

[1]Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, Türkçe Eğitimi, ORCID: 0000-0002-5804-9339

[2]Bayburt Universty, ORCID: 0009-0005-3729-3964

Özet

Risk altında bulunan çocukların, bireyin yaşam hakkını tehdit eden ve çok sık karşılaşılan bir problem olan istismar ve kaçırılma olayları hakkında farkındalıklarının arttırılması gerektiği bilinmektedir. Bu olayları yaşayan çocukların, psikolojik, sosyal ve gelişim alanları üzerindeki olumsuz etkileri değerlendirilecek olursa önleyici çalışmalar büyük önem arz etmektedir. Günümüzde çocukların dünyaya geldikleri andan itibaren teknolojiye yoğun bir şekilde maruz kaldığı göz önünde bulundurulursa yapılan önleyici çalışmaların teknolojiye entegre edilmesi zorunlu hale gelmektedir. Bu projede risk altında bulunan çocukların kaçırılma istismar olaylarına yönelik, web 2.0 araçları kullanılarak oyun temelli uygulamalar ile farkındalıklarının arttırılması amaçlanmaktadır. Bu anlamda web 2.0 araçlarından storyboard, voki ve wordwall vb. araçlar kullanılacaktır. Bu projede nitel araştırma yöntemlerinden eylem araştırması yönteminden yararlanılacaktır. Eylem araştırması verinin kaynağından doğrudan veri toplandığı ve uygulama imkânı olduğu için tercih edilmiştir. Bu araştırma deseni doğrultusunda öğrencilerden alınan bilgilerle, kullanılacak web 2.0 araçlarının içeriği şekillenecektir. Çalışma grubu, Manisa'nın Köprübaşı ilçesi Şehit Şenol Uçtu İlkokulunda öğrenim gören ikinci sınıf seviyelerindeki ikinci sınıf ,beş ilkokul öğrencisinden oluşmaktadır. Elde edilen verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılacaktır. İçerik analizi, istismar ve kaçırılma olaylarında, olayı bizzat yaşayan öğrencilere yönelik farkındalık çalışmaları sınırlı kaldığı için tercih edilmiştir. Çalışmada veri toplama aracı olarak, nitel araştırma veri toplama araçlarından gözlem ve görüşme tekniğinden yararlanılacaktır.

Anahtar kelimeler: Risk altındaki çocuklar, istismar, kaçırılma, önleyici rehberlik hizmetleri

Abstract

Children who are at risk are at risk of being subjected to a problem that threatens the individual's right to life and is a very common problem. It is known that awareness should be raised about abuse and abduction incidents. I've been living through these events. If the negative effects on children's psychological, social and developmental areas are evaluated, preventive studies are of great importance. Today, children are exposed to technology from the moment they are born. Considering the intensive exposure, it is important to integrate the preventive studies with technology. To prevent the abduction and abuse of children at risk. In this project, the abduction

[1] Bu tebliğ, TUBİTAK 2209-A Öğrenci Projesi kapsamında desteklenen "Risk Altındaki Çocuklarda Kaçırılma ve İstismar Durumunu Engellemek İçin Önleyici Rehberlik Hizmetlerinin Hazırlanması" başlıklı projeden üretilmiştir.

and abuse of children at risk will be addressed. It is aimed to increase their awareness with game-based applications using web 2.0 tools. In this sense, web 2.0 tools such as storyboard, voki and wordwall will be used. In this project, qualitative action research method, one of the research methods, will be utilized. Action research is the use of It was preferred because it was possible to collect data directly from the source and because it was practical. This research design In line with the information received from the students, the content of the web 2.0 tools to be used will be shaped. The study group consisted of five elementary school students in the second grade level of Şehit Şenol Uçtu Elementary School in Köprübaşı district of Manisa. Content analysis method will be used to analyze the data obtained. Content analysis, limited awareness raising activities for students who have experienced abuse and abduction themselves for the remaining time in the study. As a data collection tool in the study, one of the qualitative research data collection tools observation and interview techniques will be utilized.

Keywords: Children at risk, abuse, abduction, preventive guidance services

GİRİŞ

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 39. Maddesinde, çocukların her türlü olumsuz koşullardan korunması ve gelişimlerinin desteklenmesi gerektiği açıkça belirtilmiş, sözleşmeye imza atan devletler çocukları yasal olarak güvence altına alacaklarını taahhüt etmişlerdir. Buna rağmen; dünyada gelişim alanları ve bireysel güvenlikleri bakımından tehlikede olan risk altındaki çocuk sayıları her geçen gün artmaktadır (Adelman, Middleton ve Ashworth, 2003; Akpınar, 2017; Çobaner, 2015; Kahraman ve Kahraman, 2017; UNICEF, 2005; Yüksel, Adıgüzel ve Yüksel, 2015). Risk altındaki çocuklar, odaklanılan konuya göre kapsamı değişebilen bir kavramdır. Örneğin, erken yaşlarda sigara ve alkol kullanmaya başlayan çocuklar (Staff, Maggs, Cundiff ve Evans-Polce, 2016), saldırgan davranışları yüksek düzeyde olan çocuklar (Cui, Colasante, Malti, Ribeaud ve Eisner, 2016), akran zorbalığına maruz kalan çocuklar (Elledge, Elledge, Newgent ve Cavell, 2016), risk altındaki çocuklara örnek olarak gösterilebilir. Aynı zamanda, ev içi şiddete tanıklık eden çocuklar (Thompson, 2011), ihmal ve istismar mağduru olan çocuklar (Wanlass, Moreno ve Thomson, 2006; Platt, 2016), anne/babası cezaevinde olan çocuklar (Lopez ve Bhat, 2007), kayıp ve yas sürecindeki çocuklar (Finn, 2003; Samide ve Stockton, 2002) da risk altındaki çocuklar olarak değerlendirilebilir. Olumsuz çocuk deneyimlerinin ortaya çıkmasının önlenmesi, risk altındaki çocuklara erken müdahale çalışmalarının yapılması, yetişkin sağlığı ve halk sağlığı açısından hem insani hem daha az ekonomik yatırım gerektiren bir durumdur (Felitti vd. 1998).

Dünya Sağlık Örgütü çocuk istismarını, çocuğun sağlığına, fiziksel ve psikososyal gelişimine zarar veren, yetişkin veya toplum tarafından uygulanan her türlü fiziksel, duygusal ve cinsel kötü muamele olarak tanımlamaktadır (World Health Organization, 2020). Çocukların ebeveynleri ya da bakıcıları tarafından kötü muamele görmesi önemli bir halk sağlığı sorunu haline gelmiştir. Çocuğa kötü muamele ölüm, ciddi yaralanma ve uzun vadeli sonuçlara neden olabilmektedir. Çocuğun yaşamını, ailesini ve toplumu olumsuz yönde etkilemektedir (Gilbert ve diğerleri, 2009).

Ülkemizde risk altında olma durumlarından sadece çocuğa yönelik istismar olgusuna odaklanmış olan Çocuk İstismarını Önleme Araştırma Komisyonu Raporu'na göre, 2016 yılında 1064 çocuğumuz hayatını kaybetmiştir (TBMM, 2017). Çocuk cinsel istismarı, fiziksel teması içerebilmekte veya içermeyebilmektedir. Çocuk cinsel istismarı mağdurlarının yaş düzeylerine göre verdikleri tepkilerin değişebildiği, ancak her yaş düzeyinde verilen ortak tepkilerin, kâbus görme, depresyon, geri çekilme davranışı (withdrawal), saldırganlık, gerileyici davranış (regression) ve okul/öğrenme zorlukları olduğu bildirilmiştir (Kendall-Tackett, Williams ve Finkelhor, 1993). Çocuklukta cinsel istismar, tanı veya bir bozukluk değil,

karmaşık bir yaşam deneyimidir (Putnam, 2003). Özellikle çocukların kişilik ve kimlik gelişimi üzerinde etkili olmakta, psikolojik gelişimini etkilemekte, savunucu bir kimlik oluşturarak saldırgan davranışlar oluşturmasına neden olmaktadır. Firestone (1993).

Çocuk istismarı; ebeveyn veya bakım veren kişiler ve yabancı kişiler tarafından gerçekleştirilen, çocuğa zarar veren, çocuğun gelişimini engelleyen her türlü kötü muamele olarak nitelendirilmektedir (Tıraşçı ve Gören, 2007). İstatistikler, kaçırılma ve istismar olaylarının her geçen gün arttığını açıkça göstermektedir. Bu durum ise bu alana yönelik çeşitli uygulamaları gerçekleştirmenin ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu projede, risk altında bulunan çocukların kaçırılma istismar olaylarına yönelik, web 2.0 araçları kullanılarak oyun temelli uygulamalar ile farkındalıklarının arttırılması amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan olgubilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Giorgi'ye göre (2009) "Fenomenolojik araştırma, araştırmacının katılımcılar tarafından tanımlanmış şekliyle, bir fenomenle ilgili bireylerin yaşanılan deneyimleri betimlediği araştırma desenidir. Bu desen genellikle mülakat/görüşmeler yapmayı gerektirmektedir" (Akt. Creswell, 2017:14).

Verilerin Toplanması ve Analizi

Risk altında bulunan çocukların kaçırılma ve istismar olaylarına yönelik farkındalıklarını arttırmanın amaçlandığı bu projede veriler odak grup çalışması aracılığıyla elde edilmiştir. Odak grup çalışması, aynı probleme ilişkin farklı bireylerin görüşlerini birebir gözlemleme ve değerlendirme yapılabilmesi yönüyle önemlidir. Çalışma öğrenciler için gerekli önlemler alınarak yüz yüze yapılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, istismar ve kaçırılma olaylarında, olayı bizzat yaşayan öğrencilere yönelik farkındalık çalışmaları sınırlı kaldığı için tercih edilmiştir. İçerik analizinde elde edilen veriler kod, kategori ve tema süreci üzerinden tablo kullanılarak aktarılmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Bu proje kapsamında öğrenci ile görüşmeler plan dâhilinde yapılmıştır. Görüşmeler yüz yüze yapılacak olup, görüşmeler öğrencilerden izin alınarak kayıt alınmıştır. Görüşmenin yanı sıra gözlem tekniği kullanılmıştır. Araştırma raporu yazılırken öğrenci görüşlerinden doğrudan alıntılar yapılmıştır.

BULGULAR

Sorular	Cevaplar	N	*f*
Kullanılan uygulamalarla oyun oynamak keyifli miydi?	Evet(5)	1	5
Bu uygulamalar sonrasında kendini daha güvende hissediyor musun?	Evet (3), Hı hı(2)	2	5

Yaşadığın olumsuz bir durumu kimlere anlatırsın, güven çemberimizin içerisinde kimler vardı?	Annem (5), Babama (4), Ablam (2)	3	11
Oynadığımız oyunlardan aklında kalan neler, en çok hangisini beğendin?	Tahtaya çizdiğimiz resimler(3), Güven çemberi(2)	2	5
Bu oyunları nerede oynaman gerekiyor?	Sınıfta(2), Dışarıda oynamam(3)	2	5
Uygulama ve oyunlar sonrası vücudundaki mahrem bölgeleri söyler misin?	Göğüs (5), Bacak aramız (4), Popomuz (4), Dudaklarımız(4)	4	17
Gerçekleştirdiğimiz uygulamalar arasından bakkal oyunundaki gibi bir kaçırılma durumuyla karşılaşırsan ne yapman gerekiyor?	Bağırırım (4), Polislere söylerim(2)	2	6
Toplam		**16**	**54**

Tablodan hareketle; öğrencilere sorulan görüşme sorularının sonucunda 16 farklı kodun ortaya çıktığı ve bu kodların toplamda *(f:54)* defa tekrar edildiği görülmüştür. Araştırmanın 1. sorusu olan *"Kullanılan uygulamalarla oyun oynamak keyifli miydi?* sorusu için öğrencilerin çoğunluğunun "*Evet*" *(f:5)* ifadesini kullandığı görülmektedir. Bu frekanslar ile ilgili öğrencilerin yaptığı yorumlardan örnekler aşağıda sunulmuştur:

- ***Evet.** (Ö1)*
- ***Evet** eğlenceliydi. (Ö2)*
- ***Evet** güzeldi. (Ö3)*
- ***Evet,** çok eğlendim.(Ö4)*
- ***Evet.**(Ö5)*

Araştırmanın 2. sorusu olan "*Bu uygulamalar sonrasında kendini daha güvende hissediyor musun?*" sorusu için öğrencilerin büyük çoğunluğunun "*Evet*" (f:3) ifadesini kullandığı ve bunu " *Hı hı*" (f:2), " ifadesinin takip ettiği görülmektedir. Bu frekanslar ile ilgili öğrencilerin yaptığı yorumlara örnekler aşağıda sunulmuştur:

- ***Evet,** hissediyorum.(Ö1)*
- ***Hı hı** (Ö2)*
- ***Hı hı** güvende hissediyorum (Ö3)*
- ***Evet.** (Ö4)*
- ***Evet.***(Ö5)

Araştırmanın 3. sorusu olan "*Yaşadığın olumsuz bir durumu kimlere anlatırsın, güven çemberimizin içerisinde kimler vardı* ?" sorusu için öğrencilerin büyük çoğunluğunun "*annem*" (f:5) ifadesini kullandığı ve bunu " *babama*" (f:4), "*ablama*" (f:2) ifadelerinin takip ettiği görülmektedir. Bu frekanslar ile ilgili öğrencilerin yaptığı yorumlardan örnekler aşağıda sunulmuştur:

- ***Anneme***, ***babama*** *bir de kardeşlerime.(Ö1)*
- ***Annem, babam***, *amcam(Ö2)*
- ***Anneme***, *dedeme ve dayıma.(Ö3)*
- *Ben aklımdan çıkarmadım ki onu.* ***Ablam, babam, annem***, *abim.(Ö4)*
- ***Anneme, babama bir de ablama***. *(Ö5)*

Araştırmanın 4. sorusu olan "*Oynadığımız oyunlardan aklında kalan neler, en çok hangisini beğendin?* " sorusu için öğrencilerin büyük çoğunluğu "*tahtaya çizdiğimiz resimler*" (f:3)) ifadesini kullandığı ve bunu "*güven çemberi*"(f:2) ifadesinin takip ettiği görülmektedir. Bu frekanslar ile ilgili öğrencilerin yaptığı yorumlardan örnekler aşağıda sunulmuştur:

- ***Güven çemberi*** *oluşturup güvendiğimiz kişileri falan aldığınız oyundu.(Ö1)*
- ***Tahtaya çizdiğimiz resimler*** *özel yerlerimiz oyununu… Hepsini çok beğendim.(Ö2)*
- *Şu yarışma gibi şey, iyi dokunma kötü dokunmayla ilgili.* ***Güven çemberi*** *oyununu sevdim bir de.(Ö3)*
- *Şuradaki* ***tahtaya çizdiğimiz resimleri*** *beğendim.(Ö4)*
- ***Tahtaya çizdiğimiz resimler*** *oyunu(Ö5)*

Araştırmanın 5. sorusu olan "*Bu oyunları nerede oynaman gerekiyor?* " sorusu için öğrencilerin büyük çoğunluğunun "*Dışarıda oynamam*" (f:3) ifadesini kullandığı ve bunu "*Sınıfta*" (f:2) ifadelerinin takip ettiği görülmektedir. Bu frekanslar ile ilgili öğrencilerin yaptığı yorumlardan örnekler aşağıda sunulmuştur:

- ***Sınıfta***, *yani bir öğretmen derse öyle oynarım.(Ö1)*
- ***Dışarıda oynamam*** *gerekmiyor, sadece sınıfta oynarım.(Ö2)*
- *Bilmiyorum,* ***dışarıda oynamam***.*(Ö3)*
- ***Dışarıda oynamam***, *benim için kötü bir durum olur.(Ö4)*
- ***Sınıfta*** *oynarım.(Ö5)*

Araştırmanın 6. sorusu olan *"Uygulama ve oyunlar sonrası vücudundaki mahrem bölgeleri söyler misin?* " sorusu için öğrencilerin büyük çoğunluğunun "*göğüs" (f:5)* ifadesini kullandığı *"bacak aramız" (f:4), " popomuz" (f:4), "dudaklarımız" (f:4)* ifadelerinin takip ettiği görülmektedir. Bu frekanslar ile ilgili öğrencilerin yaptığı yorumlardan birer örnek aşağıda sunulmuştur:

- ***Dudaklarımıza*** *dokunmamalı,* ***göğüs, bacak aramıza*** *ve kalçamıza dokunmamalı.(Ö1)*
- ***Göğüsleri***, *kalçamızı,* ***popomuzu*** *bir de* ***bacak aramızı***. *(Ö2)*
- ***Bacak aramız, popomuz, dudaklarımız, göğsümüz***.*(Ö3)*
- ***Dudaklarımız, bacak aramız, popomuz*** *ve* ***göğsüme***.*(Ö4)*
- ***Göğüslerimiz***, *kalçalarımız,* ***popomuz*** *ve de* ***dudaklarımız***.*(Ö5)*

Araştırmanın 7. sorusu olan *"Gerçekleştirdiğimiz uygulamalar arasından bakkal oyunundaki gibi bir kaçırılma durumuyla karşılaşırsan ne yapman gerekiyor ?"* sorusu için öğrencilerin büyük çoğunluğunun "*bağırırım" (f:4)* ifadesini kullandığı ve bunu "polislere söylerim*" (f:2)*

ifadesinin takip ettiği görülmektedir. Bu frekanslar ile ilgili öğrencilerin yaptığı yorumlardan birer örnek aşağıda sunulmuştur:

- *Yardım isterdim imdat diye **bağırırım**. Yakınımızdaki güvenilebilir iyi kalpli insanlardan.(Ö1)*
- *Böyle marketçiye söylerim, ondan sonra **bağırırım**, çığlık atarım, iyi kişilere söylerim, yetkililere söylerim, **polislere söylerim**, marketçi abi onları arar ondan sonra da polisler onu tutuklar bir de eve gidince anne babama söylerim.(Ö2)*
- *Çığlık atarım, yardım edin diye son sesle **bağırırım**.(Ö3)*
- *En yakın polis yerine doğru kaçardım ve o da beni takip edeceği için oradaki **polislere söylerim.**(Ö4)*
- ***Bağırırım**, marketçiye söylerim, iyi kişilere söylerim.(Ö5)*

SONUÇ

Manisa'nın Köprübaşı ilçesi Şehit Şenol Uçtu İlkokulunda öğrenim gören ikinci sınıf seviyelerindeki beş öğrencinin kaçırılma ve istismar olaylarında farkındalıklarını arttırmaya yönelik tasarlanan materyalleri kullanarak elde edilen verilere ait sonuçlar aşağıda sunulmuştur:

Araştırmanın 1. sorusu olan *"Kullanılan uygulamalarla oyun oynamak keyifli miydi? "* sorusu için öğrencilerin büyük çoğunluğunun "*Evet*" ifadesini kullandığı bulgulanmıştır. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun, kullanılan uygulamalar ve oyunları eğlenceli buldukları görülmüştür. Başal(2017) araştırmasında eğlenceli öğrenme süreçlerinin öğrencilerin katılımını ve öğrenmeye olan ilgisini artırdığını ifade etmektedir. Benzer olarak Prensky(2001) araştırmasında özellikle, oyun temelli öğrenmenin, öğrencilerin motivasyonunu artırma ve sosyal-duygusal öğrenme hedeflerini destekleme konusundaki etkilerini vurgulamıştır.

Araştırmanın 2. sorusu olan "*Bu uygulamalar sonrasında kendini daha güvende hissediyor musun?* " sorusu için öğrencilerin büyük çoğunluğunun "Evet" ifadesini kullandığı ve bunu " Hı hı" ifadesinin takip ettiği tespit edilmiştir. Soruya verilen yanıtlardan hareketle, oyun ve uygulamaların öğrencilerde güven duygusunu geliştirdiği anlaşılmaktadır. Öğrencilerin "Evet" ve "Hı hı" gibi ifadelerle kendilerini güvende hissettiklerini belirtmeleri, güven duygusunun, bu tür uygulamalar aracılığıyla nasıl desteklenebileceğine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Berman ve Small (2012), çalışmalarında güven çemberi ve benzeri uygulamaların, çocukların duygusal güvenlik hissini güçlendirdiğini ve sosyal bağlarını geliştirdiğini ifade etmektedir. Bu çalışma, ilgili çalışmanın bulgularını destekler nitelikte olup güven temelli uygulama ve oyunların öğrenciler üzerindeki etkililik oranının yüksek olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın 3. sorusu olan *"Yaşadığın olumsuz bir durumu kimlere anlatırsın, güven çemberimizin içerisinde kimler vardı?"* sorusu için öğrencilerin büyük çoğunluğunun "*annem*" ifadesini kullandığı ve bunu *" babam", "ablam"* ifadelerinin takip ettiği bulgulanmıştır. Çocukların güven çemberi içerisinde aile bireylerini sıralaması, ebeveynlerin çocukların güvenli bir yaşam sürdürebilmesi için kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Öğrencilerin olumsuz durumlarda başvuracakları kişilerin genellikle aile bireyleri olduğunu vurgulamaları, aile içi ilişkilerin güven temelli bir yapı sunduğunu göstermektedir. Öğrencilerin "annem", "babam" ve "ablama" gibi ifadelerle duygusal güvenliklerini aile çevresinde bulduklarını belirtmeleri, ailelerin çocukların duygusal gelişimindeki kritik rollerini destekleyen çalışmalarla paralellik göstermektedir (Yavuzer, 2013).

Araştırmanın 4. sorusu olan "*Oynadığımız oyunlardan aklında kalan neler, en çok hangisini beğendin?* " sorusu için öğrencilerin büyük çoğunluğu "*tahtaya çizdiğimiz resimler*" ifadesini

kullandığı ve bunu "*güven çemberi*" ifadesinin takip ettiği tespit edilmiştir. Bu durum çocukların görsel ve somut etkinliklerden daha fazla etkilendiğini ve bu tür yöntemlerin öğrenmeyi kalıcı hale getirebileceğini göstermektedir. Çocukların etkinliklerden keyif alması ve favori oyunlarını rahatça ifade etmesi, uygulamaların pedagojik tasarımının başarılı olduğunu işaret etmektedir. Paivio(1986) araştırmasında, uygulamalı ve görsel öğrenme unsurlarının, çocukların kavramsal öğrenme süreçlerine katkısını ortaya koymaktadır. Özellikle görselleştirme tekniklerinin, bilgiyi anlamlandırmada etkili olduğu ve çocukların uzun süreli hafızasında yer ettiği daha önceki çalışmalarda da belirtilmiştir.

Araştırmanın 5. sorusu olan "*Bu oyunları nerede oynaman gerekiyor?* " sorusu için öğrencilerin büyük çoğunluğunun "*Dışarıda oynamam*" ifadesini kullandığı ve bunu "*Sınıfta*" ifadelerinin takip ettiği görülmektedir. , öğrencilerin oyunların nerede oynanması gerektiği konusundaki yorumları, okul ortamının güvenli ve kontrol edilebilir bir öğrenme alanı olarak algılandığını göstermektedir. Çocukların "dışarıda oynamam" ve "sınıfta oynarım" ifadeleri, okul ortamının oyun temelli öğrenme için daha güvenli bir bağlam sunduğunu işaret etmektedir. Özellikle dışarıda oynamanın güvenlik açısından olumsuz olabileceği yönündeki ifadeler, çocukların risk algılarının gelişmiş olduğunu göstermektedir. Bu durum, oyunların kontrollü ve rehberlik eşliğinde gerçekleştirilmesinin önemine vurgu yapmaktadır. Smith& Pellegrini (2008) araştırmalarında güvenli oyun ortamlarının çocukların öğrenme motivasyonunu artırdığı vurgulamıştır.

Araştırmanın 6. sorusu olan *"Uygulama ve oyunlar sonrası vücudundaki mahrem bölgeleri söyler misin? "* sorusu için öğrencilerin büyük çoğunluğunun *"göğüs"* ifadesini kullandığı *"bacak aramız" , " popomuz" , "dudaklarımız"* ifadelerinin takip ettiği görülmektedir. Altıncı soruya verilen cevaplar, öğrencilerin mahrem bölgeleri tanıma konusunda bilinçli hale geldiklerini ve bu bölgelerin korunması gerektiğini öğrendiklerini göstermektedir. Çocukların "göğüs", "bacak arası", "dudak" gibi ifadelerle net tanımlamalar yapabilmesi, eğitim sürecinde mahremiyet bilincinin kazandırılmasında etkili bir yol izlendiğini ortaya koymaktadır. Bu tür farkındalık çalışmaları, çocukların kendi beden sınırlarını öğrenmelerini ve olası tehlikelere karşı kendilerini koruyabilmelerini sağlamak açısından son derece önemlidir. Finkelhor (1984) ,mahremiyet eğitiminin çocuklara yönelik koruyucu bir kalkan oluşturduğuna dair literatürdeki görüşleri çalışmanın sonuçlarını desteklemektedir.

Araştırmanın 7. sorusu olan *"Gerçekleştirdiğimiz uygulamalar arasından bakkal oyunundaki gibi bir kaçırılma durumuyla karşılaşırsan ne yapman gerekiyor?"* sorusu için öğrencilerin büyük çoğunluğunun *"bağırırım"* ifadesini kullandığı ve bunu "polislere söylerim" ifadesinin takip ettiği görülmektedir. , öğrencilerin kaçırılma veya tehlikeli durumlarla baş etme stratejileri hakkında yaptıkları yorumlar, eğitimin çocuklarda öz savunma bilinci oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Öğrencilerin "bağırırım", "polise söylerim" ve "yardım isterim" gibi ifadeleri, uygulamaların etkili bir şekilde içselleştirildiğini göstermektedir. Bu sonuçlar, Tutty'nin(1997) çocukların kendilerini koruma becerilerinin oyun temelli yaklaşımlarla güçlendirilebileceğini savunan çalışmalarla uyumludur.

Sonuç olarak, bu tür programların yalnızca eğitimde değil, çocukların psikososyal gelişiminde de önemli bir araç olarak değerlendirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bu araştırma, eğitim uygulamaları ve oyun temelli öğrenme stratejilerinin, çocukların duygusal, sosyal ve bilişsel gelişiminde nasıl bir etki yarattığını ortaya koyarak, bu tür yaklaşımların önemini bir kez daha vurgulamaktadır. Eğitimciler ve aileler çocukların güvenliğini ve refahını artırmak için bu tür programları yaygınlaştırmalıdır.

KAYNAKÇA

Adelman, L. Middleton, S. ve Ashworth, K. (2003). *İngiltere'nin en fakir çocukları. Şiddetli ve kalıcı yoksulluk ve sosyal dışlanma*. Londra: Çocukları Kurtarın.

Akpınar, T. (2017). Türkiye'deki Suriyeli mülteci çocukların ve kadınların sosyal politika bağlamında yaşadıkları sorunlar. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi, 3*(3), 16-29.

Cui, L. Colasante, T. Malti, T. Ribeaud, D. ve Eisner, M.P. (2016). Dual trajectories of reactive and proactive aggression from mid-childhood to early adolescence: Relations to sensation seeking, risk taking, and moral reasoning. *Journal of Abnormal Child Psychology, 44*(4), 663-675.

Çobaner, A. A. (2015). Çocuk hakları bağlamında Suriyeli mülteci çocukların haberlerde temsili. *Marmara İletişim Dergisi, 24,* 27-54.

Elledge, L.C. Elledge, A.R. Newgent, R.A. ve Cavell, T.A. (2016). Social risk and peer vicitimization in elementary school children: The protective role of teacher-student relationships. *Journal of Abnormal Child Psychology, 44*(4), 691-703

Elliot, J. (1991), Action Research for Educational Change. Open University Press. Buckingham

Felitti, V. J. Anda, R. F. ve Nordenberg, D. (1998). Relationship of childhood abuse and household dysfunctionto many of the leading causes of death in adults. The adverse childhood experiences (ACE) study. *American Journal of Preventive Medicine, 14*(4), 245-258.

Finn, C.A. (2003). Helping students cope with loss: Incorporating art into group counseling, The Journal for Specialists in Group Work, 28(2), 155-165.

Firestone, R. W. (1993). The Universality of Emotional Child Abuse

Kahraman, F. ve Kahraman, A. B. (2017). Dezavantajlı lığın çocuk halleri: Dünyada ve Türkiye'de dezavantajlı gruplarda yer alan çocukların durumu. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 8*(20), 255-268.

Kendall-Tackett, K.A. Williams, L.M. ve Finkelhor, D. (1993). Impact of sexual abuse on children: A review and synthesis of recent empirical studies, *Psychological Bulletin, 113*, 164-180

Lopez, C. ve Bhat, C.S. (2007). Supporting students with incarcerated parents in schools: A group intervention. *The Journal for Specialists in Group Work, 32*(2), 139-53.

Putnam, F.W. (2003). Ten-Year Research Update Review: Child Sexual Abuse. *American Academy of Child and Adolescent Psychiatry. 42*(3). 269-278

Staff, J. Maggs, J.L. Cundiff, K. ve Evans-Polce, R.J. (2016). Childhood cigarette and alcohol use: Negative links with adjustment, *Addictive Behaviors, 62*, 122-128.

TBMM. (2017). Çocuk istismarını önleme araştırma komisyonu raporu. https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss442.pdf adresinden erişildi.

Thompson, E.H. (2011). The evolution of a children's domestic violence counseling group: Stages and processes, The Journal for Specialists in Group Work, 36(3), 178-201

Tıraşçı, Y. ve Gören, S. (2007). Çocuk istismarı ve ihmali. Dicle Tıp Dergisi, 34(1), 70-74.

UNICEF. (2005). Dünya çocuklarının durumu 2006: Dışlanmış ve görünmez. New York: UNICEF.

Yüksel, M. Adıgüzel, O. ve Yüksel, H. (2015). Dünyada ve Türkiye'de sosyal politika temelinde dezavantajlı bir grup olarak çocuk işçiler Realitesi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(*4), 23-34.

Wanlass, J. Moreno, J.K. ve Thomson, H.M. (2006). Group therapy for abused and neglected youth: Therapeutic and child advocacy challenges, The Journal for Specialists in Group Work, 31(4), 311-326.

World Health Organization. (2020). Child Maltreatment. Erişim adresi: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/child-maltreatment. Gilbert, R. Widom, C.S. Browne, K. Fergusson, D. Webb, E. ve Janson, S. (2009). Burden and consequences of child maltreatment in high-income countries. Lancet, 373, 68-81.

THE IMPACT OF DEMOGRAPHIC VARIABLES ON BURNOUT LEVELS OF CLASSROOM TEACHERS: THE CASE OF ANKARA

SINIF ÖĞRETMENLERİNİN TÜKENMİŞLİK DÜZEYLERİ ÜZERİNE DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERİN ETKİSİ (ANKARA ÖRNEĞİ)

Derya Yürekli Töngür[1], Hacı İbrahim Töngür[2], Fatma GÜNGÖR[3], Metin AYDIN[4], Murat AYDIN[5]

[1]Teknoloji ve Tasarım Öğretmeni, Öğretmen Büşra İnan Ortaokulu, 0009-0008-3093-5348

[2]Teknoloji ve Tasarım Öğretmeni, Özkent Akbilek Ortaokulu, 0009-0003-1285-2323

[3]Sınıf Öğretmeni, Kaptan Altay Altuğ İlkokulu, 0009-0006-8076-858X

[4]Merkez Müdürü, Cezeri Bilim ve Sanat Merkezi, 0000-0001-8306-4867

[5]Bilişim Teknolojileri Öğretmeni, Hacı Mustafa Tarman Ortaokulu,

0009-0002-4275-4460

Özet

Tükenmişlik kavramı, ilk kez Freudenberger (1974) tarafından tanımlanmış ve Maslach ve Jackson (1981) tarafından geliştirilen Tükenmişlik Ölçeği ile sistematik olarak ölçülmüştür. Tükenmişlik, bireylerin duygusal ve fiziksel enerjilerinin tükenmesi sonucu işlerine ve çevrelerine karşı olumsuz duygular geliştirmeleri ile ortaya çıkar. Özellikle duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarıda azalma hisleri tükenmişliğin temel boyutları olarak kabul edilir. **Öğretmenlerde tükenmişlik**, yoğun iş yükü, yüksek beklentiler ve duygusal olarak yorucu bir çalışma ortamı nedeniyle daha sık gözlemlenmektedir. Öğretmenlerin tükenmişlik düzeyi, hem bireysel verimliliklerini hem de öğrencilerin eğitim sürecindeki başarısını doğrudan etkileyebilir. Bu nedenle, öğretmenlerin tükenmişlik durumlarının incelenmesi ve buna etki eden faktörlerin anlaşılması oldukça önemlidir.Bu çalışma, **Ankara'da 2024-2025 eğitim öğretim yılında devlet okullarında görev yapan 104 öğretmen** üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, demografik değişkenlerin (cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve mesleki kıdem) öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırma, Maslach Tükenmişlik Ölçeği kullanılarak gerçekleştirilmiş ve yapılandırılmış soru formu ile veri toplanmıştır.

Maslach Tükenmişlik Ölçeği (MTÖ), bireylerin tükenmişlik düzeylerini ölçmek amacıyla Christina Maslach ve Susan Jackson tarafından geliştirilmiş, yaygın olarak kullanılan bir ölçme aracıdır. Ölçek, tükenmişlik sendromunun üç temel boyutunu değerlendirmeyi hedefler: Duygusal Tükenme, kişinin işine karşı ilgisizleşmesi ve enerji kaybını ifade eder; Duyarsızlaşma, bireyin işindeki diğer insanlara karşı olumsuz, mesafeli ve soğuk bir tutum geliştirmesidir; Kişisel Başarıda Azalma ise bireyin iş performansına dair yetersizlik ve başarısızlık hissini içerir. Genellikle sağlık çalışanları, öğretmenler, sosyal hizmet uzmanları gibi insanlarla yoğun etkileşim gerektiren meslek gruplarında kullanılmakta olan MTÖ, tükenmişlik seviyelerini bilimsel olarak analiz ederek bireylerin ve organizasyonların önleyici stratejiler geliştirmesine olanak tanır.

Araştırma sonuçlarına göre, cinsiyet, yaş ve toplam kıdem değişkenlerinin, öğretmenlerin genel tükenmişlik düzeyi ve alt boyutları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu belirlenmiştir. Ancak eğitim durumu değişkeninin yalnızca duyarsızlaşma ve kişisel başarıda azalma alt boyutları üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı gözlemlenmiştir. Sonuç olarak, demografik değişkenlerin tükenmişlik düzeylerine olan etkisi, öğretmenlerin tükenmişliğini azaltmaya yönelik programların planlanmasında dikkate alınmalıdır. Bu bulgular, tükenmişlik yönetiminde bireysel farklılıkların ve çalışma ortamına dair düzenlemelerin önemini bir kez daha vurgulamaktadır.

Anahtar kelimeler: Tükenmişlik, Mesleki deformasyon, İş yükü

Abstract

The Concept of Burnout was first defined by Freudenberger (1974) and was systematically measured using the Burnout Inventory developed by Maslach and Jackson (1981). Burnout emerges when individuals develop negative feelings toward their work and surroundings due to the depletion of their emotional and physical energy. Specifically, emotional exhaustion, depersonalization, and reduced personal accomplishment are considered the core dimensions of burnout. Burnout among teachers is observed more frequently due to heavy workloads, high expectations, and emotionally taxing work environments. Teachers' levels of burnout can directly impact both their individual productivity and the success of students in the educational process. Therefore, examining teachers' burnout levels and the factors affecting them is highly significant.This study was conducted on 104 teachers working in public schools in Ankara during the 2024–2025 academic year. The research investigates the impact of demographic variables (gender, age, educational background, and professional seniority) on teachers' burnout levels. The study employed the Maslach Burnout Inventory (MBI) alongside a structured questionnaire for data collection.The Maslach Burnout Inventory (MBI), developed by Christina Maslach and Susan Jackson, is a widely used measurement tool designed to assess individuals' levels of burnout. The inventory evaluates three primary dimensions of burnout syndrome: Emotional Exhaustion, which reflects a lack of interest and energy loss regarding one's work; Depersonalization, involving the development of negative, distant, and cold attitudes toward others in the workplace; and Reduced Personal Accomplishment, characterized by feelings of inadequacy and failure concerning one's job performance.

The MBI is predominantly employed in professions requiring intense human interaction, such as healthcare workers, teachers, and social service professionals. It enables scientific analysis of burnout levels, allowing individuals and organizations to develop preventive strategies.According to the research findings, the variables of gender, age, and total seniority have a statistically significant effect on teachers' overall burnout levels and its sub-dimensions. However, the variable of educational background was found to have no significant effect on the sub-dimensions of depersonalization and reduced personal accomplishment.In conclusion, the influence of demographic variables on burnout levels should be considered in the planning of programs aimed at reducing teacher burnout. These findings emphasize the importance of individual differences and workplace adjustments in managing burnout.

Keywords: Burnout, Occupational Deformation, Workload

1. GİRİŞ

Çalışmanın Amacı ve Önemi, Kuramsal/Kavramsal Çerçeve

Tükenmişlik, Freudenberger (1974) tarafından tanımlanmış ve Maslach ve Jackson (1981) tarafından geliştirilen Tükenmişlik Ölçeği ile ölçülmüştür. Özellikle duygusal tükenme,

duyarsızlaşma ve kişisel başarıda azalma boyutlarıyla öğretmenlerde sıkça gözlemlenmektedir. Bu çalışma, 2024-2025 eğitim yılında Ankara'daki 104 öğretmen üzerinde gerçekleştirilmiş, demografik değişkenlerin (cinsiyet, yaş, eğitim durumu, kıdem) tükenmişlik düzeylerine etkisi incelenmiştir.

Araştırmada, Maslach Tükenmişlik Ölçeği kullanılarak cinsiyet, yaş ve kıdem değişkenlerinin tükenmişlik üzerindeki anlamlı etkileri tespit edilmiştir. Sonuçlar, öğretmen tükenmişliğini azaltmaya yönelik programlarda demografik farklılıkların dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

1.1. Kuramsal Çerçeve

Tükenmişlik, ilk kez Freudenberger (1974) tarafından "fiziksel ve duygusal enerjinin tükenmesiyle ortaya çıkan, bireyin işine ve çevresine karşı olumsuz tutum geliştirmesi" olarak tanımlanmıştır. Bu kavram, Maslach ve Jackson (1981) tarafından geliştirilen Maslach Tükenmişlik Ölçeği (MTÖ) ile sistematik olarak ölçülmeye başlanmıştır.

MTÖ, tükenmişliğin üç temel boyutunu ele alır:

- **Duygusal Tükenme**: "Kişinin işine karşı enerji kaybı ve ilgisizleşme durumu" (Maslach ve Jackson, 1981).
- **Duyarsızlaşma**: "Bireyin işindeki diğer insanlara karşı mesafeli ve soğuk bir tutum geliştirmesi" (Maslach ve Jackson, 1981).
- **Kişisel Başarıda Azalma**: "Bireyin kendini yetersiz ve başarısız hissetmesi" (Maslach ve Jackson, 1981).

Bu boyutlar, özellikle yoğun insan etkileşimi gerektiren meslek gruplarında, tükenmişlik düzeylerini anlamak ve analiz etmek için temel oluşturur. Araştırmalarda öğretmenlerin, iş yükü, yüksek beklentiler ve duygusal olarak yorucu çalışma koşulları nedeniyle tükenmişlik riski altında olduğu sıkça belirtilmektedir (Freudenberger, 1974; Maslach ve Jackson, 1981).

Bu bağlamda, çalışmada kullanılan teorik çerçeve, öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerini ve demografik değişkenlerin etkilerini anlamaya yönelik bilimsel temeller sunmaktadır.

2. YÖNTEM

Bu araştırma, 2024-2025 eğitim öğretim yılında Ankara'daki devlet okullarında görev yapan 104 sınıf öğretmeni üzerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerini belirlemek ve demografik değişkenlerin (cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve mesleki kıdem) etkilerini incelemek amacıyla nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Veriler, Maslach Tükenmişlik Ölçeği (MTÖ) ve yapılandırılmış bir anket formu ile toplanmıştır. MTÖ, duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarıda azalma olmak üzere üç alt boyutu ölçen güvenilir bir araçtır. Elde edilen veriler, istatistiksel analiz yöntemleriyle değerlendirilmiş ve değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Araştırma, demografik faktörlerin tükenmişlik üzerindeki etkilerini anlamaya yönelik kapsamlı bir çerçeve sunmayı hedeflemiştir.

3. BULGULAR

Araştırma sonuçlarına göre, 104 öğretmenin demografik dağılımı belirlenmiştir. Cinsiyet açısından, öğretmenlerin %46,2'si erkek (48 öğretmen), %53,8'i ise kadındır (56 öğretmen). Yaş gruplarına göre dağılım incelendiğinde, öğretmenlerin %19,2'si (20 öğretmen) 21-30 yaş aralığında, %33,7'si (35 öğretmen) 31-40 yaş aralığında, %26,9'u (28 öğretmen) 41-50 yaş

aralığında ve %20,2'si (21 öğretmen) 50 yaş üzerindedir. Eğitim durumlarına bakıldığında, %11,5'i (12 öğretmen) yüksekokul, %65,4'ü (68 öğretmen) lisans, %23,1'i (24 öğretmen) yüksek lisans mezunudur. Mesleki kıdem dağılımı ise %17,3'ü (18 öğretmen) 0-5 yıl, %24,0'ı (25 öğretmen) 6-10 yıl, %35,6'sı (37 öğretmen) 11-20 yıl ve %23,1'i (24 öğretmen) 21 yıl ve üzeri deneyime sahiptir.

Bu dağılımlar, öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri üzerindeki demografik değişkenlerin etkilerini değerlendirirken dengeli bir veri seti sunduğunu göstermektedir. Örneğin, öğretmenlerin büyük bir kısmının lisans mezunu olduğu ve kıdem açısından 11-20 yıl aralığında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu bulgular, tükenmişlik düzeylerinin mesleki deneyim ve yaş gruplarıyla ilişkisinin anlamlı olduğu sonucunu desteklemektedir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin demografik değişkenlere göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Cinsiyet, yaş ve toplam kıdem değişkenlerinin, genel tükenmişlik düzeyi ve alt boyutları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür. Buna karşılık, eğitim durumu değişkeninin yalnızca duyarsızlaşma ve kişisel başarıda azalma boyutları üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir. Bu bulgular, öğretmen tükenmişliğinin bireysel özellikler ve mesleki deneyimle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir.

Araştırma bulguları, literatürdeki önceki çalışmalarla paralellik göstermektedir. Özellikle öğretmenlerin meslek hayatlarında karşılaştıkları yoğun iş yükü, duygusal baskılar ve sınırlı mesleki destek olanaklarının tükenmişliği artırdığı bilinmektedir. Araştırmada elde edilen veriler, öğretmenlerin mesleklerini sürdürürken bireysel ve çevresel faktörlerin tükenmişlik düzeylerini etkileyebileceğini ortaya koymuştur.

Tükenmişlik, yalnızca bireysel bir sorun değil, aynı zamanda eğitimin kalitesini etkileyen önemli bir sistemik meseledir. Öğretmenlerde görülen tükenmişlik, hem bireysel verimliliklerini hem de öğrencilerin akademik başarılarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu bağlamda, öğretmenlerin tükenmişliğini azaltmaya yönelik çözümlerin geliştirilmesi, hem eğitimcilerin refahını hem de eğitimin genel niteliğini artırma potansiyeline sahiptir. Sonuç olarak, tükenmişliğin önlenmesi ve yönetimi için bireysel farklılıkların yanı sıra kurumsal politikaların da göz önünde bulundurulması gerektiği vurgulanmaktadır. Araştırma bulguları, öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerini azaltmaya yönelik programların geliştirilmesine ışık tutmaktadır. Bu tür müdahalelerin etkili olabilmesi için, araştırma sonuçlarının hem akademik çevrelerde hem de eğitim politikalarının oluşturulmasında dikkate alınması önem arz etmektedir.

Akademisyenler, tükenmişlik konusundaki araştırmalara daha fazla odaklanarak, öğretmenlerin mesleki yaşamlarını destekleyecek kanıta dayalı stratejiler geliştirebilirler. Özellikle tükenmişlik düzeylerini azaltmaya yönelik psikososyal destek programlarının etkinliği üzerine çalışmalar yapılması önemlidir. Bunun yanı sıra, mesleki gelişim fırsatlarının tükenmişlik üzerindeki etkilerini inceleyen uzunlamasına araştırmalar gerçekleştirilmelidir. Ayrıca, öğretmenlerin mesleki tatminlerini artırabilecek farklı eğitim politikalarının etkileri de kapsamlı bir şekilde analiz edilmelidir.

Öğretmenler, kendi tükenmişlik belirtilerini fark etmeli ve gerektiğinde profesyonel destek almalıdır. Duygusal dayanıklılıklarını artırmak için mindfulness, stres yönetimi teknikleri veya düzenli fiziksel aktivite gibi kişisel bakım stratejilerini benimseyebilirler. Mesleki iş birliği ortamlarını daha aktif kullanarak, meslektaşlarıyla dayanışma sağlayabilir ve karşılaşılan

zorlukları paylaşabilirler. Ayrıca, iş ve özel hayat arasındaki dengeyi kurmaya özen göstermeli, aşırı iş yükü karşısında ihtiyaçlarını dile getirmekten çekinmemelidirler.

Eğitim yöneticileri ve politika yapıcılar, öğretmenlerin iş yükünü azaltacak ve çalışma koşullarını iyileştirecek düzenlemelere öncelik vermelidir. Okullarda psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetleri yaygınlaştırılarak, öğretmenlerin ihtiyaç duyduklarında destek alabilecekleri bir sistem oluşturulmalıdır. Ayrıca, tükenmişlik riskini azaltmak için öğretmenlere yönelik düzenli eğitim programları, ödül ve takdir sistemleri hayata geçirilmelidir. Eğitim sisteminde genel olarak, öğretmenlerin duygusal ve mesleki gereksinimlerini dikkate alan bütüncül yaklaşımlar benimsenmelidir.

Bu öneriler, tükenmişlik sorununun ele alınmasında bireysel, kurumsal ve toplumsal düzeyde etkili adımlar atılmasına katkı sağlayacaktır.

5. KAYNAKLAR

Freudenberger, H. J. (1974). Staff burn-out. Journal of Social Issues, 30(1), 159-165. https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1974.tb00706.x

Maslach, C., & Jackson, S. E. (1981). The measurement of experienced burnout. Journal of Occupational Behavior, 2(2), 99-113. https://doi.org/10.1002/job.4030020205

Maslach, C., Schaufeli, W. B., & Leiter, M. P. (2001). Job burnout. Annual Review of Psychology, 52(1), 397-422. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.397

Özyurt, A., & Kılıç, A. (2018). Öğretmenlerde tükenmişlik sendromu: Nedenler ve çözüm önerileri. Eğitim Bilimleri Dergisi, 12(3), 45-63.

Yılmaz, H., & Şahin, B. (2016). Tükenmişlik ve öğretmen tükenmişliği üzerine bir araştırma. Eğitim Araştırmaları Dergisi, 10(2), 78-91.

THE MAIN ROLE OF FAIRY TALES TEACHING IN THE DEVELOPMENT OF IMAGINATIONS AND WORLD VIEWS OF PRIMARY CLASS STUDENTS

İBTİDAİ SİNİF ŞAGİRDLƏRİNİN TƏXƏYYÜLLƏRİNİN VƏ DÜNYAGÖRÜŞLƏRİNİN İNKİŞAFINDA NAĞILLARIN TƏDRİSİNİN ƏSAS ROLU

MƏMMƏDOVA Könül Ələddin qızı

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, ADPU-nun Azərbaycan dili və onun tədrisi texnologiyası kafedrası, https://orcid.org/0000-0001-8664-4912

Açar sözlər: nağıl, əfsanə, rəvayət, folklor, obrazlı ifadələr, dərslik, şagirdlər.

Key words: fairy tale, legend, narrative, folklore, figurative expressions, textbook, students.

Nağıllar quruluşuna görə hekayələrə yaxındır. Hekayədə olduğu kimi nağılda da fabula, ideya, həyata uyğun gəlməyən fantastik hadisələr, əşyalar (bircə anda şəhərin salınması, adamın yox olması, uçan xalça, danışan quş və s.) vardır. Nağılda başlanğıc, sonluq təkrar olunur. Nağıllarda hadisələrin dramatikliyi, personajların canlılığı uşaqları xarici aləmi obrazlı görməyə alışdırır, onların yaradıcı marağını inkişaf etdirir. Nağılların sadə, aydın, obrazlı ifadələrlə zəngin dili şagirdlərin nitqini inkişaf etdirir, onları xalqımızın ruhu, soykökü ilə ünsiyyətə girməyə, tükənməz söz xəzinəsinə, mədəni sərvətimizə yiyələnməyə doğru aparır. Onların tərbiyəvi əhəmiyyəti böyükdür. Nağıllar uşaqları ciddi, təmənnasız, təvazökar, ədalətli, mədəni, xeyirxah olmağa çağırır, onlarda eybəcərliklərə gülüş, şər qüvvələrə nifrət oyadır, əsrlər boyu toplanmış xalq müdrikliyini təbliğ edir.

Nağılların oxusu zamanı xalq dilində və adi danışıq dilində işlənən sözləri ədəbi dildə işlənən sözlərlə müqayisə etməyə aid çalışmalar yerinə yetirmək vacibdir. Mənaca yaxınlığına görə: görməyə gözü yox idi - zəhləsi gedirdi; baxdıqca baxmaq istəyirdi - xoşu gəlirdi; gözü dörd idi - nəyi isə axtarırdı; qanad salırdı-qorxurdu və s. Belə çalışmalar surətlərin hərəkətlərini aydın təsvir etmək ücün xalq dilində və adı danışıqda işlənən sözlərin bildirdiyi dərin mənanı başa düşməkdə şagirdlərə kömək edir.

Nağıllar oxunarkən aşağıdakıların nəzərə alınması məsləhət görülür:

•Nağıllar üzərində iş real hadisələrin təsvir olunduğu hekayələrlə iş kimi aparılmalıdır. Nağıllarda şagirdlərə heyvanların, quşların insanla danışa bilməməsi, divin, əjdahanın uydurma olması haqqında heç bir söz deyilməməlidir. Bu uşaqların marağını azalda, nağılın təsir qüvvəsini aşağı sala bilər. Onsuz da uşaqlar özləri divin olmasına, zümrüd quşunun danışmasına inanmır, lakin xarici aləmi, obrazlı görmək bacarığı uşaq təxəyyülünə xas olduğundan onlara sevinc gətirir, arzulamağı öyrədir.

Müəllim başa salmalıdır ki, nağıllarda yaradılmış əfsanələr indi həqiqətə çevrilmişdir. Məgər televizor sehirli güzgü, təyyarə və raket uçan xalça deyilmi?

Nağıllardan qəhrəmanların xarakteristikasını vermək, onu qiymətləndirmək məqsədilə istifadə olunmalıdır. “Nə üçün ögey ana göyçək Fatmaya zülm edirdi? ” sualına cavab verərkən şagirdlər ögey anadakı paxıllıq hissinin olmasını, ayrı-seçkilik edərək doğma qızının

xoşbəxtliyi üçün çalışmasını bildirirlər. Bununla da onlar qadının xarakterini açır, fəaliyyətini düzgün qiymətləndirirlər.

Nağılların insan xarakteri və qarşılıqlı münasibət sahəsindəki mənəvi təsirini açmağa ehtiyac yoxdur. Nağılların didaktik təsiri o qədər güclü və aydındır ki, şagirdlər özləri nəticə çıxara bilirlər. Xalq nağıllarının xarakter cəhəti elədir ki, onlar nəql etmək üçün yaranmışdır. Nağılların həm kompozisiyası, həm də dili nəql etmək üçün nəzərdə tutulduğundan mümkün qədər mətnə yaxın şəkildə nəql edilir. Müəllim tərəfindən ifadəli nəqletmə bəzən dərsin əvvəlində gedir. Seriya şəkillər üzrə nəqletmə, nağıla sözlərlə şəkil çəkmə, rollar üzrə nəqletmə məzmunun yaxşı mənimsənilməsini təmin etməklə yanaşı, şagirdlərin nitqini və yaradıcı qabiliyyətini də inkişaf etdirir.

Planın tərtib edilməsi də nəqletmənin gedişindən asılı olur. Əgər şagirdlər mətnin şəkilli planını tuturlarsa, bu, o qədər də çətinlik törətmir.Bəzən nağıllardakı personajlar (zümrüd quşu, div, əjdaha, uçan at və s.) haqqında şagirdlərin təsəvvürlərini canlandırmaq üçün müvafiq müqəvva, maska, model və s. göstərmək, gördükləri canlılarla müqayisə etmək lazım gəlir.

Hər bir xalqın öz əfsanəsi, əsatiri və nağılları vardır. Azərbaycan folklorunun mühüm janrlarından biri olan nağıllar da xalqımızın çoxəsrlik tarixini əks etdirir. Azərbaycan nağıllarında xalqımızın məişət tərzi, dünyagörüşü, adət-ənənələri, qəhrəmanlığı, mübarizəsi, istək və arzuları özünəməxsus şəkildə verilmişdir. Poetik şifahi xalq yaradıcılığının başqa janrları ilə müqayisədə nağıllar hadisələri daha geniş, ətraflı, yerli-yataqlı, anlaşıqlı və canlı təsvir edir, ona görə də əsrlər boyu - yazı və kitabın kəşfindən qabaq da, sonra da xalqın diqqətini maqnit kimi özünə çəkmişdir. Nağıllarla epik süjetqurmanın əsası qoyulmuş, təsvir üsulları formalaşmış, bədii yaradıcılığın prinsipləri meydana gəlmişdir. Nağıllar bütün zamanlarda yaranan ədəbiyyat və incəsənət əsərlərinin mayası, qaynağı, bir çox hallarda isə özülü olmuşdur. Onlarda şifahi xalq yardıcılığına xas bütün xüsusiyyətlərə rast gəlirik. Ona görə də xalq poetik yaradıcılığının epik ənənəsinin ən qədim, populyar nümunələri kimi böyük tərbiyəvi və idrakı əhəmiyyətə malikdir. Nağıllar kəmiyyət etibarilə çoxluq təşkil etdiyi qədər mövzu, forma cəhətdən və struktur cəhətdən rəngarəngdir. Folklorşünaslıq elminin meydana gəldiyi ilk günlərdən başlayaraq nağılların mənşəyi tədqiqatçıların diqqət mərkəzində durmuşdur. Nağılların inkişafı ilə əlaqədar ayrı-ayrı məktəb və cərəyanların işləyib hazırladığı konsepsiyalar, heç şübhəsiz, bu sahədə maraqlı nəticələr əldə edilməsinə təkan vermişdir.

Dərsliklərdə verilən nağılları mövzularına görə bir-neçə hissəyə ayrılır:

- Heyvanlar haqqında olan nağıllar
- Sehirli nağıllar
- Sosial- məişət nağılları

Nağıllar yalnız alleqorik ifadə vasitəsindən istifadəyə görə təmsillərlə müqayisə edilə bilər. Qalan məsələlərdə təmsillə üst-üstə düşən cəhətlərindən danışmaq mümkün deyil. Məsələn,“Ovçu Pirim”, “Göyçək Fatma”, “Qara at” və s. kimi nağıllar şagirdlərə isə sehirli nağıl kimi təqdim olunur. Uşaqlara bağça yaşından nağıl, təmsil öyrədilir .

Şərqin böyük şairi Azərbaycanın qüdrətli söz ustaları Q.Zakirin, S.Ə.Şirvaninin, M.Ə.Sabirin və başqalarının təmsil və nəsihətamiz rəvayətələri birinci növbədə “Kəlilə və Dimnə”dən qida almışdır.

Azərbaycan dili dərsliklərində heyvanlar aləmindən bəhs edən nağıllar müasir dövrlə əlaqələndirilir. Hal-hazırda uşaqları təbiətlə və canlılarla tanış etmək, təbiəti və canlıları sevdirmək məqsədilə nağıllardan geniş surətdə istifadə olunur. Bu məqsədlə tarixən geniş xalq

kütləsi tərəfindən yaranan nağıllar əsas götürüldüyü kimi, eyni zamanda yazıçılar yeni nağıl, hekayə və poemalar yaradırlar. A.Şaiq, M.Dilbazi, M.Seyidzadə, M.Müşfiq və b. xalq nağıllarından yaradıcı surətdə istifadə edərək uşaqlar üçün maraqlı əsərlər yazmışlar. Bu əsərlərdən "Tülkü həccə gedir", "Tıq-tıq xanım", "Qoca canavar", "Danışılmamış nağıllar" və s. göstərmək olar". Heyvanlar haqqında nağılları ən qədim və zəngin hesab etdikdən sonra saysız-hesabsız toplulara üz tutur, lakin bir nağıl da olsun tapmır ki, onu bu qrupa aid nümunə kimi tələbələrə təqdim etsin. Saysız-hesabsız nağıllarımızın içərisindən onun da əlinə keçən elə iki-üç sehirli nağıl olur. Müəllif yazır ki, "Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatında insanların heyvanlara münasibətini özündə əks etdirən nağıllara "Ovçu Pirim" və "Fatmanın nağılı" xarakterik misaldır. "Ovçu Pirimin silahından, sal qayalara həkk olunan əfsanəvi dəmir çıraqlarından danışılır". "Tıq-tıq xanım", "Tülkü həccə gedir" istənilən qədər araşdırılıb, amma bəzi nağıllarımız o qədər araşdırılmayıb. son yüz-yüz əlli ilə aid məsələdir.

Nağıllarda, başlanğıcda bütün detallar, elementlər rüşeym şəklində mövcud olur. O rüşeymin böyüyüb hansı formada doğulacağını qabaqcadan müəyyənləşdirmək çətindir. Ən əsası isə odur ki, ilkin çağlarda ulu əcdad hər şeyə başqa gözlə baxırdı. Onların yaratdıqları heyvan, quş, bitki obrazları adi halında deyildi, fövqəltəbii qüvvəyə malik şəkildə dərk olunurdu. Bu elə bir dövr idi ki, ən adi əşya belə öz halından çıxıb qeyri-adi varlığa çevrilə bilirdi. Şagirdlərə heyvanlar aləmindən bəhs edən nağılların əsas əlaməti belə izah olunur ki, nağılın qəhrəmanları adi heyvan, quş və bitkilər olsa da, nə tülkü tülkülüyündən, nə şir şirliyindən, nə də quş quşluğundan çıxarılmır. İnsanlara aid xüsusiyyətlər belə onların üzərinə xasiyyətlərinə uyğunlaşdırılaraq köçürülür.

POSSIBILITIES OF CREATING A CORRECT SPEECH SITUATION IN STUDENTS

ŞAGİRDLƏRDƏ DÜZGÜN NİTQ SİTUASİYASININ YARADILMASI İMKANLARI

MƏMMƏDOVA Könül Ələddin qızı

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, ADPU-nun Azərbaycan dili və onun tədrisi texnologiyası kafedrası, https://orcid.org/0000-0001-8664-4912

Açar sözlər: nitq situasiyası, söhbətlər, dialoqlar, linqvistik baxış.

Key words: speech situation, conversations, dialogues, linguistic review.

Nitq inkişafı anlayışı öz həcmi və məzmunu etibarilə çox geniş anlayışdır. Şagirdin nitqinin inkişaf etdirilməsi dedikdə, dili mənimsəməkdə ona kömək göstərmək, bu məqsədlə nitq orqanlarını məşq etdirmək, dilin leksik və qrammatik işarələrinin başa düşülməsini asanlaşdırmaq, söz, söz birləşməsi və cümlə kimi dil vahidlərinin nitqdə işlədilmə ənənəsini aşılamaq, nitq nöqsanlarını islah etmək, nitqi dialektizmlərdən, ədəbi dilə yad üsürlədən təmizləmək və s. nəzərdə tutulur. Birinci sinfə qəbul edilmiş uşaqların nitqi üzərində aparılan müşahidələr göstərir ki, ailədən məktəbə gələn uşaqlarla uşaq bağçasından məktəbə gələn uşaqların nitqi arasında ciddi fərqlər vardır. Odur ki, ibtidai siniflərdə, I sinifdən başlayaraq şagirdlərin nitqi üzərində məqsədli, ardıcıl, planlı iş aparılmalı, nitq nöqsanlarının aradan qaldırılması üçün onların nitqinə nəzarət təşkil edilməlidir.

Şagirdlərin nitqinin inkişafı üzrə işi səmərəli təşkil etmək, düzgün nitq bacarıq və vərdişləri yaratmaq, nitq inkişafı üzrə işə nəzarət etmək üçün müəllim dilçilik elminin nailiyyətlərinə istinad etməlidir.

Nitq situasiyası dedikdə, şagirdləri danışmağa vadar edən vəziyyətin yaradılması nəzərdə tutulur. Bir çox ədəbiyyatda buna nitq mühiti deyilir. Situasiyanın yaradılması şagirddə danışacağı obyektin (hadisənin, hekayənin, nağılın) məzmununu məntiqi, obrazlı şəkildə ifadə etmək tələbi yaradır. Nitq situasiyası anlayışı təkcə metodik yox, eyni zamanda linqvistik anlayış kimi özünü göstərir. Bu anlayış linqvistikada xahiş, əmr, təsdiq, rədd, kinayə, istehza.... təsvir olunan ifadə vasitələri qrammatik situasiya yaradır. Metodik anlayış kimi o, linqvistik baxışdan fərqlənir. Nitqin mənbələri müxtəlif və rəngarəngdir (şəkillər, oxunmuş materiallar, təbiət, musiqi, heykəltəraşlıq və digər sənət əsərləri). Nitq situasiyası məzmunun təbii danışıq tərzinə yaxın formada ifadə edilməsidir. Şagirdlərin öz aralarında söhbətləri, dialoqları, yeni situasiyada baş verir. Bu obrazlı ifadələrin (söz, söz birləşməsi və cümlələrin) işlənməsinə də zəmin yaradır.

Metodik nitq situasiyası iki növə ayrılır: **a) təbii situasiya; b) süni situasiya.**

Təbii situativ nitq şagirdlərin hər hansı obyekt (oxu materialları, şəkillər, təbiət üzərində müşahidələr, oyunlar, əyləncələr) əsasında fikirlərinin canlı ifadəsidirsə, **süni situativ nitq** isə onların, səhərciklərdə, müəyyən toplanışlarda, radioda, televiziyada müxtəlif mövzularda çıxış etməsidir. Əlverişli nitq situasiyası yaratmaq üçün təlim prosesində ən optimal priyom və metodlardan istifadə edilməlidir.

Süni situasiya hər şeydən əvvəl şifahi monoloji nitqlə bağlıdır. Burada şagirdin keçirdiyi həyəcanlar mühüm rol oynayır. Təcrübə göstərir ki, əvvəlcə fikrin tematikası müəyyənləşməlidir. Çıxış üçün, nitq üçün hazırlıq işləri aparılmalıdır. Qeyd olunan cəhətlər situasiyanın obrazlı nitq inkişafındakı mövqeyini göstərir.

İbtidai siniflərdə Azərbaycan dilinin tədrisdə şagirdlərin lüğət ehtiyatını zənginləşdirmək, ünsiyyət bacarıqlarını formalaşdırmaq, ən zəruri qrammatik anlayışları və dil konstruksiyalarını mənimsətmək, şifahi nitq bacarıqlarını, yazı texnikası və yazılı nitqi, dinləyib-anlama vərdişlərini inkişaf etdirmək üçün müəllim müxtəlif üsul və vasitələrdən istifadə etməlidir.

I-IV sinif şagirdlərinin nitqinə nəzarət nitq inkişafı üzrə işin dinamikasını aydın şəkildə təcəssüm etdirir. İlk vaxtlarda şagirdlərin lüğət ehtiyatı çox "kasıb" olur, bununla yanaşı, onlar dilimizdə qarşılığı olan alınma sözlərdən istifadə edirlər: məsələn, astanovka(dayanacaq), ventilyator(sərinkeş), xaladelnik(soyuducu), marojna (dondurma), plyaj (çimərlik) və s. İbtidai sinif şagirdləri bəzən nitqdə qaçdı əvəzinə qaza basdı, yedi əvəzinə tıxdı və s. kimi kobud sözlərdən istifadə edir, şey, zad, deməli, necə dəyərlər və s. kimi söz və ifadələri tez-tez işlədirlər. Bu cür hallar nitq inkişafı üzrə işin təşkilində çətinliklər yaradır, belə qüsurların islahı gərgin əmək, səy və çox vaxt tələb edir. Cümlə quruluşunda olan nöqsanlar da(Kitab aldım mən. Getdim mən babamgilə. Dəcəldir uşaq. Əlaçıdır qardaşım və s.) diqqətdən kənarda qalmamalı, müəllim öz nitq nümunəsi və düzəlişləri ilə bu nöqsanların qarşısını almalı, cümlədə sözlərin(Mən kitab aldım. Mən babamgilə getdim. Uşaq dəcəldir. Qardaşım əlaçıdır və s.) hansı ardıcıllıqla düzülməsini praktik şəkildə mənimsət-məlidir. Bununla yanaşı, nitq inkişafı üzrə işin düzgün təşkili üçün müəllim valideynlərə şagirdlərin nitqinə nəzarətin təşkilinə dair tövsiyələr verməlidir. Şagirdlərin nitqinə nəzarəti formalaşdırmaq üçün nitqin forma və məzmununun vəhdəti əsas götürülməlidir. Cümlənin quruluşu və onun məzmunu bir-birini tamamlamalıdır. Bu, nitqə nəzarətin təşkili, şifahi və yazılı nitqin inkişafı vacib şərtdir.

Şifahi nitqin əsas elementi suallar və cavablardır. Suallar şagirdlərin təfəkkürünü inkişaf etdirir, onları müstəqil düşünməyə alışdırır. İlk mərhələdə sual- cavablar müsahibə üsulu ilə aparılır. Bu dövrdə aparılan sual-cavab nəticəsində şagirdlər yeni sözlərlə tanış olur, onlar fikirləşir, öz fikirlərini izah etmək üçün sözlər tapmağa çalışırlar. Bu da şagirdlərin lüğət ehtiyatını və söz yaradıcılığını inkişaf etdirir.

Nitq bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi üzrə işlərə aşağıda göstərilən vəzifələr daxil edilir:

- ana dilinin lüğət ehtiyatını mənimsəmək;
- sözləri ədəbi tələffüz normalarına uyğun tələffüz edə bilmək;
- sözlərin, söz birləşmələrinin və obrazlı ifadələrin cümlə və kontekst daxilindəki qrammatik və məntiqi əlaqələrini mənimsəmək və nitqdə ondan üslubi cəhətdən bacarıqla istifadə etmək;
- başqalarının nitqini dinləməyi və başa düşməyi bacarmaq;
- fikrin başlanğıcını, dinamik inkişafını və finalını əvvəlcədən müəyyənləşdirmək bacarığının formalaşması;
- fikrin məzmununu ifadə etmək üçün daha dəqiq forma (söz, ifadə və cümlələr, mürəkkəb nitq konstruksiyaları) seçmək bacarığının inkişafı;
- bir fikri digəri ilə əlaqələndirmək və onu ifadə edə bilmək bacarığının formalaşması;
- hər hansı əşya və hadisənin hissələrə ayrılması (parçalanması), diferensiallaşdırılması bacarıqlarının inkişafı;

- hər hansı əşya və hadisəni, onlarla digər əşya və hadisələr arasındakı münasibətləri sadə şəkildə ümumiləşdirmək, mürəkkəb olmayan, asan inteqrasiya aparmaq və sözləri ifadə etmək bacarıq-larının formalaşması və s.

Şagirdlərin nitqinin düzgün inkişaf etdirilməsi və nitqə nəzarət üçün aşağıdakı tələblərə əməl olunmalıdır.

- Bütün dərslərdə sinifdənxaric tədbirlər prosesində və tələffüzdə nitq üzrə işə vahid tələblər verilməlidir.
- Nitqin inkişafı üzrə işlər Azərbaycan dilindən keçiləcək hər bir dərslə, dil təliminin bütün sahələri ilə əlaqələndirilməlidir.
- Nitq inkişafı üzrə işlər təsadüfdən-təsadüfə deyil, bir sistem şəklində mütəmadi, ardıcıl aparılmalıdır.
- Nitqin inkişafı üzrə iş aparılarkən nitq materialının, nağıl olunan mətnin məzmununa müşahidə obyektinin hərtərəfli açılmasına diqqət yetirilməlidir. Şagird danışacağı mövzu haqqında aydın təsəvvürə malik olmalı, onun məzmununu verməyi bacarmalıdır.

Beləliklə, düzgün nitq situasiyasının yaradılması nitq inkişafında mühüm rol oynayır. Nitq mühitinin inkişafetdirici potensialından istifadə etməklə hər bir sinif müəllimi nitq inkişafı üzrə işdə yüksək uğur qazana bilər.

FICTIONAL ESSAY AS ONE OF THE EPIC GENRES IN WRITTEN LITERATURE

Dr.Ulduz Farhad GAHRAMANOVA

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, "Ədəbiyyat" kafedrasında dosent əvəzi , Orcid İD: 0009-0003-4418-9319

Bədii oçerk yazılı ədəbiyyatda epik növün janrlarından biri kimi

Abstrakt: Epik növün yazılı janrlarından olan oçerk sanki sənədli hekayədir, çünki burada müəllif fantaziyasına yol verilmir. Müəllif fantaziyasına yol verməmək oçerki bədiilikdən uzaqlaşdırıb elmiliyə tərəf aparır. Oçerkin əsasında konkret həyati faktlar, sənədlər, əhvalatlar durur. Oçerk məqalə ilə hekayə arasında dayanan janrdır. Oçerki hekayəyə yaxınlaşdıran onun bədiilik keyfiyyətidir. Oçerkdə həyati fakt və hadisələri müəllif fantaziyası ilə əks etdirmə də əsasdır. Lakin hekayədən fərqli olaraq oçerkdə uydurulmuş əhvalata yol verilmir. Ancaq hekayədə uydurulmuş əhvalatlardan danşılır. Oçerkin məqaləyə yaxınlaşması bu janrın publisistik janra yaxınlaşması deməkdir. Belə ki, hər hansı məqalədə, qəzetlərdə yazılan yazılarda dəqiq tarixlər qeyd edilibsə, bir az da bədiilik qatılıb yazılıbsa, bu bədii oçerkdir. Ümumiyyətlə, qəzetlərdə yazılan məqalələrin çoxu oçerkdir. Çünki burada nə haqqında yazılrsa, bədiiliklə yanaşı mütləq dəqiq faktlar, tarixlər verilir.

Oçerk epik növün təsviri üslubunda yazılan çevik janrıdır. Oçerkdəki elmilik konkret sənədlərdən, faktlardan ibarət olmasından irəli gəlir. Oçerk surətli hekayənin bir formasıdır. Oçerkin əsas məqsədi həyat haqqında surətli həqiqi bir məlumat verməkdir. Oçerkin materialı konkret, faktik hadisə və həyatla bağlıdır. Bədii oçerk populyar janrdır.

Nəticə olaraq qeyd edə bilərik ki, bədii oçerk janrı bədiiliklə elmiliyin vəhdətindən ibarətdir. Buradakı bədiilik ümumiləşdirmədə, elmilik isə fabulanın natura olmasında, yəni faktlara əsaslanmasındadır.

Açar sözlər: hekayə, janr, oçerk, epik növ, elmilik və bədiilik

Abstract: An essay, which is one of the epic genres, is like a documentary story, because the author's fantasy is not allowed here. Not allowing the author's fantasy takes the essay away from art and towards science. The basis of the essay is concrete life facts, documents, stories. An essay is a genre that stands between an article and a story. What brings the essay closer to a story is its artistic quality. In an essay, reflecting life facts and events with the author's fantasy is also fundamental. However, unlike a story, a fictional story is not allowed in an essay. However, a story tells about fictional stories. The fact that an essay approaches an article means that this genre approaches a journalistic genre. So, if any article or newspaper article contains precise dates and a bit of art, it is a literary essay. In general, most articles written in newspapers are essays. Because whatever is written here, along with art, accurate facts and dates are definitely given.

An essay is a flexible genre written in a descriptive style of the epic type. The scientific nature of the essay comes from the fact that it consists of specific documents and facts. An essay is a form of a visual story. The main purpose of an essay is to provide real information about life in a visual way. The material of the essay is related to a specific, factual event and life. A literary essay is a popular genre.

As a result, we can note that the genre of a literary essay consists of the unity of art and science. The art here is in generalization, and science is in the fact that the plot is natural, that is, based on facts.

Keywords: story, genre, essay, epic type, science and artistry

Улдуз Фархад Кахраманова, доктор философских наук,

Азербайджанский Государственный Педагогический Университет, доцент кафедры «Литература»

Художественное эссе как один из жанров эпического типа в письменной литературе

Аннотация: Сочинение из письменных жанров эпического типа похоже на документальный рассказ, поскольку здесь не допускается фантазия автора. Не допущение авторской фантазии уводит эссе от художественного к научному. Эссе основано на конкретных жизненных фактах, документах и рассказах. Эссе – это жанр, который стоит между статьей и рассказом. Что делает эссе ближе к рассказу, так это его художественное качество. Также важно с помощью фантазии автора отразить в сочинении жизненные факты и события. Однако, в отличие от рассказа, в эссе не допускается вымышленная история. Однако повесть рассказывает о вымышленных историях. Подход эссе к статье означает приближение этого жанра к публицистическому. Итак, если в какой-либо статье, в статьях, написанных в газетах, упомянуты точные даты, если добавлено немного искусства, то это художественный очерк. Как правило, большинство статей, написанных в газетах, представляют собой эссе. Потому что, что бы здесь ни писалось, наряду с вымыслом приводятся точные факты и даты.

Эссе – гибкий жанр, написанный в описательном стиле эпического типа. Научность эссе обусловлена тем, что оно состоит из конкретных документов и фактов. Эссе – это форма повествования. Основная цель эссе – дать быструю и правдивую информацию о жизни. Материал сочинения связан с конкретным, реальным событием и жизнью. Художественное эссе – популярный жанр.

В результате можно отметить, что жанр литературного очерка представляет собой сочетание художественного и научного. Художественность здесь в обобщении, а научность в характере басни, т. е. основана на фактах.

Ключевые слова: рассказ, жанр, очерк, эпический жанр, научно-художественный

Giriş: Hekayə müəllif fantaziyası ilə yoğrulan bədii janrdır. Ona görə də hekayədəki bədiilik süjetin uydurma olmasındadır. Deməli, hekayədəki bədiilik onun müəllif fantaziyası ilə yoğrulmasındadır. Hekayənin də məzmunca növləri vardır. Novella və oçerk

Əsas hissə: Epik növün yazılı janrlarından olan oçerk sanki sənədli hekayədir, çünki burada müəllif fantaziyasına yol verilmir. Müəllif fantaziyasına yol verməmək oçerki bədiilikdən uzaqlaşdırıb elmiliyə tərəf aparır. Oçerkin əsasında konkret həyati faktlar, sənədlər, əhvalatlar durur. Oçerk məqalə ilə hekayə arasında dayanan janrdır. Oçerki hekayəyə yaxınlaşdıran onun bədiilik keyfiyyətidir. Oçerkdə həyati fakt və hadisələri müəllif fantaziyası ilə əks etdirmə də əsasdır. Lakin hekayədən fərqli olaraq oçerkdə uydurulmuş əhvalata yol verilmir. Ancaq hekayədə uydurulmuş əhvalatlardan danşılır. Oçerkin məqaləyə yaxınlaşması bu janrın publisistik janra yaxınlaşması deməkdir. Belə ki, hər hansı məqalədə, qəzetlərdə yazılan yazılarda dəqiq tarixlər qeyd edilibsə, bir az da bədiilik qatılıb yazılıbsa, bu bədii oçerkdir.

Ümumiyyətlə, qəzetlərdə yazılan məqalələrin çoxu oçerkdir. Çünki burada nə haqqında yazılrsa, bədiiliklə yanaşı mütləq dəqiq faktlar, tarixlər verilir.

Oçerk epik növün təsviri üslubunda yazılan çevik janrıdır. Oçerkdəki elmilik konkret sənədlərdən, faktlardan ibarət olmasından irəli gəlir. Oçerk surətli hekayənin bir formasıdır. Oçerkin əsas məqsədi həyat haqqında surətli həqiqi bir məlumat verməkdir. Oçerkin materialı konkret, faktik hadisə və həyatla bağlıdır. Bədii oçerk populyar janrdır.

Oçerk Avropa ədəbiyyatında XVIII əsrdən geniş yayılmışdır. İngiltərə, Almaniya və Fransada ümumxalq hərəkatına hazırlıq dövründə oçerklər yazılmışdır. Bu zaman oçerkdən bədii-siyasi forma kimi istifadə olunmuşdur. Bədii oçerk bir janr kimi H.Veyert və İ. Volf yaradıcılığının ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilmişdir. Azərbaycan ədəbiyyatında isə XX əsrin əvvəllərində yaranmağa başlamışdır.

Bədii oçerk fabulasız olmur. Fabula da süjetdən fərqli olaraq faktın naturasıdır, yəni özüdür. Deməli bədii oçerkdə fakt fabula hesab edilir. Bu janr bədii uydurmanı, faktları böyütməyi, ya kiçiltməyi, obrazları əlavə boyalarla canlandırmağı tələb etmir. Bədii oçerkin hekayədən əsas fərqi:

- Bədii oçerk dəqiq faktlara, rəqəmlərə əsaslanır, ona görə də faktlaşdırma təsviri özünü göstərir.
- Hekayədə həyat hadisələri ümumiləşdirməyə əsasən olur, ümumiləşdirmə də bədiiliyə gedən yoldur.

Yazıçı oçerk yazarkən ictimai həyatın bütün sahələrindən: tarixdən, elmi-mədəniyyət xadimlərinin həyatından, müharibə qəhrəmanlarının fəaliyyətindən, ailə-məişət problemlərindən mövzu götürə bilər. Azərbaycan ədəbiyyatında Mirzə İbrahimovun, Mir Cəlalın və b. oçerk janrına müraciətini görə bilərik.

Nəticə: Nəticə olaraq qeyd edə bilərik ki, bədii oçerk janrı bədiiliklə elmiliyin vəhdətindən ibarətdir. Buradakı bədiilik ümumiləşdirmədə, elmilik isə fabulanın natura olmasında, yəni faktlara əsaslanmasındadır.

Ədəbiyyat:

1.Xalid Əlimirzəyev, (2008) "Ədəbiyyatşünaslığın elmi-nəzəri əsasları", Bakı

2. Mir Cəlal, Pənah Xəlilov,(2005) "Ədəbiyyatşünaslığın əsasları", Bakı, Çaşıoğlu

3. Məmməd Əliyev, (2000) "Ədəbiyyat nəzəriyyəsinin əsasları", Bakı

9. Məhəmmədəli Mustafayev, (2021) Ədəbiyyat nəzəriyyəsi, Bakı

4.Nizaməddin Şəmsizadə, (2012) "Ədəbiyyat nəzəriyyəsi", Bakı

5. Rafiq Yusifoğlu, (2001) "Ədəbiyyatşünaslığın əsasları", Bakı

6. Rəhim Əliyev, (2008) "Ədəbiyyat nəzəriyyəsi", Bakı

ORGANIZATION OF THE DISCUSSION PROCESS IN THE CLASSROOM IN THE METHODOLOGY OF TEACHING FINE ARTS

Emil Raul oğlu AGAYEV

Təsviri sənət fənninin tədrisi metodikasında sinifdə müzakirə prosesinin təşkili

Teacher of the subject combination commission "Art and physical education" of the Azerbaijan State Pedagogical College under the Azerbaijan State Pedagogical University, ORCID NO: 0000-0001-9354-0839

Xülasə. Hər bir fənnin tədrisində olduğu kimi təsviri sənətdə də bilikləri şagirdlərə öyrətmək üçün sinifdə müzakirə prosesinə üstünülük verilməlidir. Bu zaman şagirdlərə təqdim edilən incəsənət əsərləri haqqında öz şəxsi fikirlərini təqdim etmək və qarşılıqlı müzakirə əsasında maraqlı dərs prosesini təşkil etməkdir. Fəal təlim mühiti ideya, yenilik, sual vermə və qarşılıqlı dinləmə bacarıqlarını da şagirdlərdə inkişaf etdirir. Bu məqalədə müxtəlif siniflərdə fərqli mövzular müzakirə əsasında təhlil edilmişdir.

Açar sözlər: Təsviri sənət, metodika, müzakirə, sinif, təhsil

Abstract . As in the teaching of any subject, the classroom discussion process should be prioritized in order to impart knowledge to the students in fine arts. At this time, students should present their personal opinions about the works of art presented to them and organize an interesting learning process based on mutual discussion. An active learning environment also develops students' ideas, innovation, questioning and mutual listening skills. In this article, different topics in different classes are analyzed on the basis of discussion.

Keywords: Fine art, methodology, discussion, class, education

Orta məktəblərdə təsviri sənət fənninin tədrisində mühüm öyrədici üsullardan biri sinifdə müzakirə prosesinin düzgün təşkil edilməsidir. Müzakirələr zamanı şagirdlər təkcə müəllimlərdən deyil, həm də bir-birlərindən öyrənirlər. Bu prosesin təşkilində şagirdlər bir-birini dinləməklə bərabər, ünsiyyət bacarıqlarını da inkişaf etdirirlər. Ənənəvi tədris üsulunda müəllim bir qrup aktiv şagirdlə dərs prosesini qururdusa, müasir təhsildə fərqli strategiyalardan istifadə etməklə, bütün sinfin müzakirədə iştirak etməsini təmin edir.

Təsviri sənət müəllimi VII sinif şagirdlərinə “Dəb və geyim dizaynı:müasir üslublar” mövzusunu keçərkən şagirdlərlə dialoq aparmalıdır. Təqdim edilən klassik, romantizm və idman üslublarının həyatımızda, geyimlərimizdə rolu haqqında müstəqil suallar şagirdlər tərəfindən müzakirə edilir. Şagirdlər isə müzakirədə müxtəlif geyim və moda üslublarını qruplaşdıra və ya müstəqil geyim eskizləri işləyə bilərlər.

İLL 1. Geyim dizaynı

Təsviri sənət fənninin tədrisi zamanı müəllim şagirdlərdə bir-birlərinin ideyalarına hörmətlə yanaşmağı, başqalarının dediklərini dinləməyi, anlamadıqlarında sual verməyi, sakit danışmaqla sinifdə müzakirələrin təşkilində hamının bərabər dərəcədə söz deyilməsini təmin etməlidir. Bütün bu prosesin ardıcıllığı dəqiq formada həyata keçirilsə, şagirdlər dərsə aktiv şəkildə cəlb olunacaq, müzakirə etmək mədəni bacarıqları formalaşacaqdır.

Sinifdə müzakirə zamanı fəal dinləmə də şagirdlər arasında gözlənilməlidir. Təsviri sənət fənninin tədrisi zamanı şagirdlərə videolar təqdim edilməli, onlar tərəfindən müzakirə edilərək, bir-birlərini dinləməlidirlər. Müəllim VII sinif təsviri sənət dərsliyində "Avtoportret" mövzusunu keçəndən sonra Rembrandt haqqında video nümayiş etdirdikdən sonra sinifdə müzakirələrə başlamalıdır.

İLL 2. Rembrandt "Gecə gözətçiləri"

Orta məktəblərdə sinifdə təsviri sənət fənninin tədrisində müzakirə prosesinin təşkili şagirdlərdə diqqəti danışana yönəltmək, dinləməni nümayiş etdirmək, danışanın sözünü kəsməmək kimi mühüm mədəni-etik qaydalarıda formalaşdırır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1.Ağayev E. "Təsviri sənətin tədrisi metodikası (pedaqoji və psixoloji yanaşmalar kontekstində)". Metodik vəsait."Zəngəzurda" çap evi 2024, 40 s.

2.Metodika və Pedaqogika. Bakı 2024. s 64-65

MULTI-MEANING WORDS IN KAZAKH AND TURKISH

KAZAK VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ ÇOK ANLAMLI KELİMELER

Mukhabbat MASSADIKOVA[1], Arujan TÖLEBAY BEKETKYZY[2]

[1]Örg.Görevlisi, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi

Filoloji Fakültesi, Türk Dili Bölümü, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5257-1935

[2]Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi

Filoloji Fakültesi, Türkoloji bölümü 3. sınıf Lisans öğrencisi.

Özet

Kuzey-Batı grubunun en önemli temsilcileri olan Kazak ve Türkiye Türkçesindeki çok anlamlı kelimelerin karşılaştırılması bu diller arasında var olan benzerlikleri gösterecektir. Bir ağacın dalı olan Türk ve Kazak halklarının tarihi, medeniyeti ve dilleri çok eski zamanlardan beri müşterek olmuştur. Eskiden ortak Türk adını taşıyan, günümüzde ise Türk ve Kazak olarak adlandırılan Türk halklarının bu iki kolunun medeniyeti ve özellikle dillerinde de sayısız ortaklıklar mevcuttur. Kazak ve Türkiye Türkçesinin aynı kökten geldiği birçok dilci tarafından kanıtlanmaktadır. Dildeki bütün kurallar, kaideler hemen hemen ortak olduğu gibi, hem sözlü hem yazılı edebiyatımızda da ortaklıklar çoktur.

Bu çalışmada, dillerdeki çok anlamlı kelimelerin benzerlikleri ve özellikleri araştırılmıştır. Kazak ve Türkiye Türkçesindeki çok anlamlı kelimeler incelenecektir. Tek bir kavramı anlatan kelimelere tek anlamlı (monosemantik), birden çok kavramı, anlamı yansıtan kelimelere çok anlamlı kelimeler (polisemantik) denir. Çok anlamlılık, anlam genişlemesi demektir. Çok anlamlılık ve eş adlık, kelimelerin ses özdeşliğine dayanır. Aralarındaki fark kavramların ilişkisindedir. Kavramlar yani kelimelerin anlamları ilişkiliyse çok anlamlılık, ilişkisizse eş adlık söz konusudur. Eğer sözlükte bir kelimenin birden fazla anlamı olursa, demek ki bu dilin iyi geliştiğini bildirir. Çok anlamlı kelimeler eskiden var olan kelime türemesine elverişli olan kelimelerden türemektedir. Bununla beraber, örnek olarak göz kelimesi insanın görme organıdır gibi kelimeler açıklanmıştır. Yıllar geçtikçe bu kelimeden yeni kelimeler türemiştir. Türk, Kazak dillerinin açıklamalı sözlüklerindeki çok anlamlı kelimelerin anlamlarını araştırılması ve yazı olarak kaydedilmesi Türkdünyasına ve gelecek araştırmalara ışık tutacaktır.

Anahtar kelimeler: Kazak Türkçesi, Türkiye Türkçesi, çok anlamlı, kelime.

Abstract

A comparison of the polysemous words in Kazakh and Turkish, the most important representatives of the North-West group, will show the similarities between these languages. The history, civilization and languages of the Turkish and Kazakh peoples, which are branches of the same tree, have been common since ancient times. There are countless similarities in the civilization and especially in the languages of these two branches of the Turkish people, which used to bear the common name of Turk, and are now called Turk and Kazakh. It is proven by

many linguists that Kazakh and Turkish of Turkey come from the same root. Almost all the rules and regulations in the language are common, and there are many similarities in both our oral and written literature.

In this study, the similarities and characteristics of polysemic words in the languages have been investigated. Polysemic words in Kazakh and Turkish of Turkey will be examined. Words that describe a single concept are called monosemantic, and words that reflect more than one concept and meaning are called polysemic words. Polysemantic means expansion of meaning. Polysemantic and homonymy are based on the sound identity of the words. The difference between them is in the relationship of the concepts. If the meanings of the concepts, that is, the words, are related, there is polysemantic, and if they are not related, there is homonymy. If a word has more than one meaning in the dictionary, it means that this language is well developed. Polysemic words are derived from words that were previously suitable for word formation. However, for example, the word eye is the organ of vision of a person, and such words have been explained. Over the years, new words have been derived from this word. Researching the meanings of polysemic words in the Turkish and Kazakh dictionaries and recording them as text will shed light on the Turkish world and future research.

Keywords: Kazakh Turkish, Türkiye Turkish, polysemic, word.

1. Giriş

Kazak ve Türkiye Türkçesinin aynı kökten geldiği birçok dilci tarafından kanıtlanmaktadır. Dildeki bütün kurallar, kaideler hemen hemen ortak olduğu gibi, hem sözlü hem yazılı edebiyatımızda da ortaklıklar çoktur. Ben de bu makalemde bu dillerdeki çok anlamlı kelimelerin benzerlikleri ve özelliklerini göstermek istiyorum.

Çalışmamda Kazak ve Türkiye Türkçesindeki çok anlamlı kelimeler incelenecektir. Tek bir kavramı anlatan kelimelere tek anlamlı (monosemantik), birden çok kavramı, anlamı yansıtan kelimelere çok anlamlı kelimeler (polisemantik) denir. Çok anlamlılık, anlam genişlemesi demektir.

Çok anlamlılık ve eş adlık, kelimelerin ses özdeşliğine dayanır. Aralarındaki fark kavramların ilişkisindedir. Kavramlar yani kelimelerin anlamları ilişkiliyse çok anlamlılık, ilişkisizse eş adlık söz konusudur [1].

Eğer sözlükte bir kelimenin birden fazla anlamı olursa, demek ki bu dilin iyi geliştiğini bildirir . Çok anlamlı kelimeler eskiden var olan kelime türemesine elverişli olan kelimelerden türemektedir. Örneğin: göz kelimesi insanın görme organıdır. Yıllar geçtikçe bu kelimeden yeni kelimeler türemiştir. Türk, Kazak dillerinin açıklamalı sözlüklerindeki çok anlamlı kelimelerin anlamlarını aşağıda göstereceğiz.

Türkiye Türkçesinde:

Ağız, is. 1. Yüzde, avurtlarla iki çene arasında, ses çıkarmaya, soluk alıp vermeye ve besinleri içine almaya yarayan boşluk. 2. Bu boşluğun dudaklarla çevrelediği bölüm. 3. Kapların veya içi boş şeylerin açık tarafı. 4. Bir; karsuyun denize veya göle döküldüğü yer, munsap. 5. Koy, körfez, liman, yol vb. yerlerin açık yanı. 6. Birkaç yolun birbirine kavuştuğu yer, kavşak. 7. Kesici aletlerin keskin tarafı. 8. Bir dilin sınırlar içinde, bölgelere ve sınıflara göre değişen söyleyiş özelliği. 9. Kez, kere, defa. 10. Üslup, ifade özelliği. 11. Uç, kenar. 12. Birini yanıltmak, kandırmak amacıyla dolambaçlı birtakım sözler söyleme özelliği. 13. Bir bölge ezgilerinde görülen özelliklerin tümü [6].

Deyimler ve Anlamları:

Ağız açmak: 1) Söz söylemek, konuşmak; 2) Azarlamak, paylamak. ağız açmamak: Tek bir söz olsun: söylememek, susup kalmak. ağız aramak: Öğrenmek istenilen şeyi söyletecek yolda dil kullanmak. ağız açtırmamak: Çok konuşarak başkalarının söz söylemesine, konuşmasına engel olmak. ağız burun birbirine karışmak: 1) Dayak sonucunda yüzün yara bere içinde kalması; 2) Yüzde aşırı öfke, üzüntü, yorgunluk vb. (bir şey için) ağız değiştirmek: Önce söylediğini başka türlü anlatmak. ağız dili vermemek: Hiç konuşmamak, susmak. ağız etmek: Dil dökmek, kibar konuşmak. ağız satmak: Yüksekten atarak kendini övmek. ağız tıkamak: Konuşma imkanı vermemek. ağız yapmak: Birini kandırmak, yanıltmak amacıyla duygularını, düşüncelerini olduğundan başka türlü gösterecek biçimde konuşmak. ağız yaymak: Açık ve dürüst konuşmaktan kaçınmak. ağız yer, yüz utanır: Armağan alan, armağanı verenin isteğini yerine getirmeye çalışır. ağızda sakız gibi çiğnemek: Bir söz veya düşünceyi sık sık tekrarlayıp durmak. (biri) ağızlara sakız olmak: Herkesin diline düşmek. ağıza alınmaz (veya alınmayacak): Söylenmesi ayıp, çirkin (söz, küfür). ağıza düşmek: Dedikodu konusu olmak. ağıza koyacak bir şey: Yiyecek bir şey. ağzı burnu yerinde: Oldukça güzel, yakışıklı. ağzı dili bağlanmak: Herhangi bir sebeple konuşamaz olmak. ağzı dili kuruyup açılmaz olmak: Konuşamaz duruma gelmek. ağzı dili tutulmak: Beklenmedik bir durum karşısında heyecanlanmak, hayranlık duymak. ağzı dolu dolu konuşmak: Heyecanlı söz söylemek. ağzı kulaklarına varmak: Çok sevinmek. ağzı kurusun: Felaket dileğinde bulunanlara karşı kullanılan bir ilenme. ağzı oynamak: 1) Bir şeyler yemek; 2) Konuşmak. ağzı sulanmak: İmrenmek. ağzı süt kokmak: Çok genç ve toy olmak. ağzı teneke kaplı (olmak): Sıcak veya çok acı şeyleri kolaylıkla içebilen, yiyebilenler için söylenen bir söz. ağzı var dili yok: 1) Pek sessiz, kendi halinde; 2) Konuşmayan, derdini anlatamayan. ağzı varmamak: Söylemeye, açıklamaya gönlü el vermemek. (bir şeyden) ağzı yanmak: O şeyden büyük zarar görmek. ağzına almamak: 1) Söz konusu etmemek, anmamak, söylememek; 2) Yememek, içmemek. ağzına atmak: Yemek için ağza koymak. (birinin) ağzına bakakalmak: Sözlerine hayran olmak. ağzına bir kemik atmak: Birini küçük bir çıkar göstererek susturmak. ağzına bir şey (veya çöp veya lokma) koymamak: Hiçbir şey yememek.

1.1. İnsan organları ile türetilmiş çok anlamlı kelimeler

Baş

1. Baş çanağı. 2. Ay başı. 3. Yıl başı. 4. Dağın başı. 5. Hayvan başı.

Deyimler ve Anlamları:

başı belaya girmek (veya uğramak): Sıkıcı, üzücü bir durumla karşılaşmak. başı çekmek: Herhangi bir konuda önde gitmek, önayak olmak. başı çatlamak: Başı çok ağrımak. başı dara düşmek: Sıkıntıya girmek. başı daralmak: Para yönünden sıkıntıya, darlığa düşmek. Başınız daralırsa beni arayın. başı darda kalmak: Parasızlıktan dolayı sıkıntıda olmak. başı derde girmek: Sıkıntılı bir duruma düşmek. başı dönmek: İnsana eşyanın dönmesi, ayağının altından yerin çekilmesi;

Diğer Kelimeler:

Irgatbaşı, işbaşı, işin başı, kamçıbaşı, kayabaşı, kervanbaşı, kırkyılın başı, kocabaşı, koçbaşı, kolbaşı, koltukbaşı, köprübaşı, köşebaşı, kumbaşı, kuşbaşı, kuşçubaşı, liste başı, madde başı, masa başı, mehterbaşı, meme başı, mimarbaşı, müneccimbaşı, obabaşı, ocakbaşı, odabaşı, omuz başı, onbaşı, oymakbaşı, ön yüzbaşı, ördekbaşı, pazarbaşı, pınar başı, saat başı, sarbanbaşı, satır başı, sekbanbaşı, semazenbaşı, sofra başı, söz başı, subaşı, tepebaşı, ustabaşı, yan başı, yârenbaşı, yılanbaşı, yılbaşı, yiğitbaşı, yüzbaşı.

Göz

1. Görme organı. 2. Bazı deyimlerde, görme ve bakma: Gözden geçirmek. 3. İyi ve kötü nitelikler: Hilekâr gözlerle baktı. 4. Bakış, görüş: Bu sefer alacaklı gözüyle baktı. 5. Suyun topraktan kaynadığı yer, kaynak. 6. Delik, boşluk: İğnenin gözü. 7. Çekmece: Masanın gözleri. 8. Terazi kefesi. 9. Kıskançlıkla bakıldığında bir şeye kötülük verdiğine inanılan uğursuzluk, nazar: "İnsanı gözle yeyip bitirirler." - Ö. Seyfettin. 10. Sevgi, ilgi, gönül bağlantısı: Gözden düşmek, Göze girmek. 11. Ağacın tomurcuk veren yerlerinden her biri: Göz aşısı. 12. Bölüm, hane: Dama tahtasında altmış dört göz vardır. 13. Bazı yaraların uç bölümü: Çibanın gözü.

Deyimler ve Anlamları:

Göz açamamak: Yoğun işler yüzünden bir işle ilgilenme imkânı bulamamak. Göz açıp kapayıncaya kadar: Çok kısa bir zamanda. Göz alabildiğine: Gözün görebileceği en uzak yerlere kadar. Göz almak güzelliği ile dikkati çekmek, göz kamaştırmak. Gözaydın etmek: Güzel bir olay için kutlamak, iyi dileklerde bulunmak. Göz boyamak: Kandırmak, yanıltmak, gösterişle aldatmak. Göz dikmek: Bir şeyi ele geçirme isteğine kapılmak. Göz doldurmak, göz doyurmak: Görünüşü ile umulduğundan çok etkilenmek. Göz etmek: Gözle işaret etmek. Göz gezdirmek: Derinlemesine incelemeden okumak. Göz gözü görmemek: Yoğun sis, duman, toz vb. Göz kamaştırıcı: Muhteşem, çok güzel. Göz kesilmek: Bütün dikkatiyle bakmak. Göz kıpırdamadan: 1) Acımadan, merhamet etmeden; 2) Hiç duraksamadan, hiç çekinmeden. Göz koymak: Bir kimseyi veya bir şeyi ele geçirmeyi istemek. Göz kulak olmak: Gözetmek, korumak, bakmak. Göz yummak: 1) Görmezlikten gelmek; 2) Umudunu kesmek. Göz yummamak: 1) Hiç uyumamak; 2) Hoş görmemek. Gözden düşmek: Sevgi ve ilgiyi yitirmek. Gözden kaçırmak: Dalgınlıkla görmemek. Gözden kaçmak: Görülmemek, farkına varılmamak. Gözden kaybolmak (gözden nihân olmak): Ortadan çekilmek veya görünmez olmak. Gözden uzaklaşmak: Ayrılıp başka yere gitmek. Göze diken olmak: Göze batmak. Göze gelmek: Birisine nazar değmiş olmak. Göze girmek: Davranış ve yetenekleriyle ilgi ve önem kazanmak. Gözle yemek: 1) Bir şeye çok istekle bakmak; 2) Göz değdirmek. Gözler önüne sermek: Açıklamak, sergilemek, göstermek, tanıtmak. Gözleri berraklaşmak: Bakışları daha canlı ve parlak olmak. Gözleri çukura gitmek: Aşırı yorgunluktan göz çevresi kararmak. Gözleri dolmak: Ağlayacak kadar duygulanmak. Gözleri fıldır fıldır etmek: Şeytanca ve çapkınca bakmak. Gözleri kapanmak: 1) Çok uykusu gelmek; 2) Ölmek. Gözleri parlamak: Gözlerinde sevinç ve istek belirlemek. Gözleri takılıp kalmak: Bir şeyden gözleri ayıramamak. Gözlerinden okumak: Birinin içinden geçenleri bakışlarından sezmek. Gözlerini bayıltmak: Gözlerini yarı kapamak. Gözlerini belirtmek: Gözlerini, akı çok görünecek biçimde açmak. Gözlerinin içi gülmek: Çok sevindiği yüzünden belli olmak. Gözü akmak: Gözü yaralanıp kör olmak. Gözü arkada kalmak: Bırakılan bir şey veya kimse ile ilgili tedirginliği sürmek. Gözü dalmak: Gözü bir noktaya dikili olarak dalgın dalgın bakmak. Gözü dumanlanmak: Öfkeden gözü hiçbir şey görmez duruma gelmek. Gözü gibi sevmek: Pek çok sevmek. Gözü ısırmak: Bir kimseyi tanıyacak gibi olmak. Gözü kalmak: Elde edemediği bir şeyi kıskanmak. Gözü kararmak: Başı dönmek. Gözü kesmek: Bir işi yapabilme konusunda kendisine veya başkalarına güvenmek. Gözü korkmak: Geçirdiği kötü bir deneyimden sonra birinden veya bir şeyden zarar gelebileceği kanısına varmak. Gözü önünde: Yanında, yakınında. Gözü su içmemek: Güvenmemek. Gözü tutmak: Güvenmek, beğenmek. Gözüne batmak: Tedirgin etmek, rahatsız etmek. Gözüne çarpmak: Görünür olmak. Gözüne sokmak: Bir kimsenin bulamadığı bir şeyi ona sert bir tavırla göstermek.

Kazak Türkçesinde

Ağız

1. Ağız. 2. Bir şeyin açık tarafı. 3. Bir şeyin üst tarafı.

Ajal avzında. Ölmek üzere olmak, ölüm anı. Ajal avzında tursam da, dal kazir oskenim janıp, olgenim tirilgendey kuydenim Ajaldıñ avzına tusuv. Ölmek üzere olmak, zor duruma düşmek. Ak avız kıluv. Hileyle ağızdan söz kapmak. Ondaylar ne bizdiñ ustimizden karaytın narenjik, ne bizdi ak avız kılıp juretin esep jazuvsı, ne tabelsik, ne bayga, agılsınga perobodcik-tilmas, ne birdeme bolıp jurdi goy. Akılı k... iniñ avzında. Ahmak, serseri. Ala avız. Birlik ve beraberliği olmayan kimseler. Sorlı Kazak sol usin altı bakan ala avız. Ala kaptıñ avzın asuv. Gizli şeyleri ortaya çıkarmak, ne varsa ortaya dökmek. Aldınan dav, avzınan soz ketpev. Sözünü esirgememek. Altı avız. Karar birliği olmayan, ortak bir noktada birlesemeyen kimseler. Altı bakan ala avız. Konuşmasını bilmeyen. 2. Dedi kodu yapan. Attıga jol, avızdıga soz bermev. Söz ustası olmak, dili kıvrak kullanmak Arıstannıñ avzına ketuv. Uzak bir yere gitmek. Aranday avzın asuv. 1. Doyumsuz olmak, obur olmak. 2. Başkalarının mallarını beğenip almak istemek. Arıstannı avzında, turikpeniñ torinde. Zor yol, yapılması zor olan Artık avız bala. Yetişkin çocuk. Jumsay koyatın artık avız bala da jok As avız tiyuv. Yemek yemek, yemekten tatmak. Asık avız. Sır tutmayan, ağzı gevşek insan. Atın avzına almav. Dikkate almamak, adını agzına almamak, adını anmamak. Avı atka, avzı akka. Fakir, karnını tam olarak doyuramayan kimse. Avız aşa almav. Söylenenler karşısında hiçbir şey söyleyememek, ağzını açamamak. Avız aşar. İftar vakti. Avız aşıp kaluv. Ağzına geleni söylemek, ağzını açıp gözünü yummak. Azimhan tore juz-juzge bolip talay-talay ruvların atap ta berdi. Sonı tıñdavsı tobıktınıñ bay-biyleri tañday kağıp, bas saykasıp, avız asıp kalgan. Avız aspav. Ses çıkarmamak, karşı çıkmamak, ağız açmamak. Avız aşuv. Oruç açmak. Oraza kuni avzı asık Davlet keldi kaladan kaytıp bara jatıp, keşke jakın bir baydıñ avulına tusedi. Bunıñ ası bir talayga kelgen kisi bolgandıktan, avız as dep, joldagı avul iyesi uyine tusirip, kutken boladı. Avızba avız aytuv. Yüz yüze konuşmak. Avızba avızday aytuv. Yüz yüze konuşmak. Avız bakıs. Ferasetli söz söyleyen kişi. Avız bastırık. Sırrını kimseye söylememek. Avız baylık. Boş söz, boş vaadlerde bulunmak. Avız baylık jasav. Bol bol konuşmak, sözünü esirgememek. Avız bekituv. Ramazan ayında otuz gün boyunca oruç tutan kişiler için söylenir. Avızben aytıp jetkize almav. Övmeye söz bulamamak. Avız birlik. Birlik olmak, birbiriyle anlaşmak, ağız birliği yapmak. Avız birlik kıla ma, asuvlı bolgan kektisiñ. Avızdagı as ketuv. Bereketi kaçmak. Avızdan algız. Lezzetli, tatlı, ağızlara layık. Avızdan avızga kosuv. Ağızdan ağza yayılmak, bir sözün toplum içinde yayılması. Vaktıñ jerine jiberilgen palen kostan eluv jılkı kelipti degen oñseñ olim men avırapat habarları may ayınıñ algaskı kunderi boyınsa avızdan avızga kosti Avızdan avızga tarav. Ağızdan ağza yayılmak. Avızdan şıkpav. Sırrını kimseye söylememek. Avızdap jiberuv. Sesli olarak türkü söylemek, dombıra çalıp türkü söylemek. Avızdarına tukirip koyganday. Ağız birliği etmek, ağız birliği etmiş gibi. Avızdarına tukirip koyganday, bari birdey osı sozdi aytıp jiberipti. Avızda soz, ayaktıga jol bermev.1. Kimseye ağzını açtırmamak. 2. Söz ustası. Avızdı aşar- aşpastan. İçinde ne var ne yoksa hepsini ortaya dökmek. Avızdıga soz, attıga jol bermev. 1. Hiç kimsenin söylediklerine kanmamak. 2. Söz ustası olmak. Avızdıga soz, ayaktiga jol bermev. 1. Hiç kimsenin söylediklerine kanmamak. 2. Söz ustası olmak. Avızdıgın saynav. Çırpınmak, kendi kendini tüketmek. Avızdıkpen alısuv. Can çekişmek. (Atlar için söylenir). Avızeki soylesuv. Yüz yüze konuşmak. Avızga alar. Leb demeden leblebiyi anlamak. Avızga aluv. Övülmeye değer kişi, yad etmek. Jasınan zerek, algır Jumabek kiynalmay-ak, jaksı okıdı institutta maktavlı, avızga alınıp jurgen Avızga ilikuv. Ağza düşmek, milletin diline düşmek, tanınmak. Avızga ilinuv. Ağza düşmek, milletin diline düşmek. Ibırayım Jaynakov bagıtın ustap jurgendey, ol ketkesin, el arasında avızga ilinip kasına aldı Avızga kelip tusuv. Bir şeye emek harcamadan sahip olmak, hazıra konmak. Avızga kelip

tusuv-deymiz, kılıp jurip kur saldık Avızğa saluv. Ağzına almak, varını yokunu boğazı için harcamak. Avızga tuser. Leb demeden leblebiyi anlamak. Kele sala avızga tuser sozim mına habar edi Avızga urip salğanday. Çok güzel kız, boyu endamı yerinde. Oybay-av, nege somisıñ dar, avızga urip salganday emes pe! Bunday korkem jigit kolga tuse bermeydi. Avız habar. Avız habarınan bilgenine kanagat kılıp jurisken. Haberleri sözlü olarak anlatmak. Avızı akav. Susamak. Avızı tatiyuv. Susamak. Avız jalasuv. Yediği içtiği bir olmak, birlikte hareket etmek, sırdaş olmak, yakın olmak. Kalanıñ da avıldıñ da, bayları birimen biri avız jalasadı eken dep estiymiz. Avız jappav. Devamlı konuşmak, aralıksız gülmek. Avız japuv. Ağzını açmamak, hiç konuşmamak. Avız jarmagan kunan. Huysuz at, evcilleştirilemeyen at. Avız jarmav.1. Kayda deger olmayan yemek, onemsenmeyen yemek. 2. Az, çok az miktarda olan şey [2].

Bas

1. Baş, kafa. 2. Kişi, insan. 3. Hayvanların sayısı. 4. Her türlü bitkilerin en uç noktası. 5. Dağın tepesi. 6. Derenin kaynağı. 7. Bastonun kalınca kısmı. 8. balta gibi kesici şeylerin ağzı. 9. Bir şeyin başlaması.

Adam basına. Adam başına, her bir kişiye düşen pay. Ağas attıñ basına ilip aketuv. Alay etmek, dalga geçmek, rezil etmek, dedikodu etmek. Agaş attıñ basına mingizuv. Alay etmek, dalga geçmek eğlenmek, rezil etmek, dedikodu etmek. Aldına bas iyuv. Önünde baş eğmek. Altın bastı ayel. Aklı başında olan edebli kadın. Altın bastı erkek. Erkek adam, erlik vasıflarını yerine getiren erkek. At basın buruv. Değişmek, değiş tokus yapmak, değiştirmek. At basın tartpav. Atı öldürmemek. At basın tartuv. Durmak, duraklamak. At basın tirev. Misafir olmak. At basına kun tuv. Zorluklardan, sıkıntılardan kurtulmak, aydınlğa kavuşmak. At basına sogısuv. Cesaretlenmek. At basına sokuv. Cesaretlenmek. At basınday altın. Çok altın. Attıñ basın tartpav. Çekinmemek, söylemek istediğini söylemek [6].

Koz

1. Görme organı. 2. Bir şeyin özü. 3. Yadigar. 4. Delik, iğnenin deliği. 5. Suyun topraktan kaynadığı yer, kaynak.

Ak koz erlik: Etrafını görememek. Ak koz: Cahil, okuma yazma bilmeyen. Akıl kozimen karav: Derin derin düşünmek, anlamak, kavramak, akıl gözüyle görmek. Ala koz: 1. Beyazı siyahından fazla olan göz. 2. Kızgın bakış. Ala kozdek jasav: Dargın olmak, küsmek, arası açık olmak. Ala kozimen atuv: Beğenmemek, hoşlanmamak, dost gözüyle görmemek. Ala kozimen karav: Beğenmemek, hoşlanmamak, dost gözüyle görmemek. Alga koz saluv: İleriye göz atmak, geleceği sezinlemek, geleceği yorumlamak. As koz: Öbür, aç gözlü kimse. Akesin kozine korsetuv: Şeytanından buldu, Allah cezasını verdi. Badana koz: İri göz, büyük göz. Baska, kozge topelev: Himayesi altına almak, gücüyle zabtetmek.

2. Bulgular

Kazak ve Türkiye Türkçesindeki çok anlamlı (*Kelimelerin karşılaştırılması*)

Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki leksik bağları ortaya koyarak bu lehçeler arasındaki ortak kullanımların, ortak fikirlerin tespitini sağlamıştır. Bu iki toplumun kökenleri aynı tarihe ve aynı kültüre dayandıkları için Kazak ve Türkiye Türkçesindeki çok anlamlı kelimeler ile deyimler arasında benzerlikler vardır. İşte bu çalışma aynı kökenden gelen, aynı kültürü paylaşan iki toplum arasındaki ortak düşünceleri ve ortak kullanımları ortaya koymuştur. Aynı kültürün bir parçası olan bu deyimler arasındaki farkın sadece şekil yönünden olduğu ve anlam olarak aynı düşünceleri ifade ettiklerinin tespiti sağlanmıştır. Yakın zamana kadar Türkiye Türklerinin yerleşik hayat sürmesine karşılık, Kazak toplumu yerleşik hayata daha geç geçmiştir. Göç hayatı ve onunla ilgili unsurlar Kazak halkının kültüründe varlığını

korumuştur. Kazak Türkçesindeki deyimlerde sanatkarlık, çiftçilik gibi konulara değinilmekle birlikte, yarı yerleşik hayatın melekleri olan hayvancılık, avcılık ve benzeri konular daha çok yer almaktadır [3.8.4].

Yukarıda örnek olarak verdiğimiz çok anlamlı kelimeler ve deyimlerin ortaya çıkış tarihi çok eskidir. Örneğin: her dilde göz kelimesinin kullanımı hemen hemen aynıdır. Tabi her dil kendi dilinin özelliğini taşıyor. Fakat bu kelimelerin kökeni aynıdır. Örneğin: göz yummak Türkiye Türkçesinde: 1. gözünü kapamak, 2. ölmek, 3. görmezlikten gelmek. Kazak Türkçesinde: 1. gözünü yummak, 2. ölmek, 3. Azmetmek.

Tablo 1. Aşağıdaki tabloda gözle ilgili kelime ve kelime grupları verilmiştir.

Türkiye Türkçesi	***Kazak Türkçesi***
Göz	*көз*
göz akı	көздің ақы
göz açıp kapayıncaya kadar	көз бен қастың арасында
gözü açılmak	көзі ашылу
göz değmek	көз тию
göz önünde	көз алдында
göz önüne getirmek	көз алдына келтіру
göz gezdirmek	көз жүгірту
Türkiye Türkçesi	***Kazak Türkçesi***
Baş çanağı	бас сүйегі
baş parmak	бас саусақ
başı dönmek	бас айналу
başına devlet kuşu konmak	басына бақыт құсы қону
başını ağrıtmak	басын ауырту
başını gözünü yarmak	бас жарып көз шығару
adam başına	адам басына
baş eğmek	бас июу
başından geçmek	басынан кешіру
başına güneş geçmek	басынан күн өту

Türkiye Türkçesi	***Kazak Türkçesi***

Ağız açmak	ауыз ашу
ağzı varmamak	аузы бармау
ağzına almamak	аузына алмау
ağzına geleni söylemek	аузына келгенін айту (оттау)
ağzına taş almış	аузына құм қою
ağzından düşmemek	аузынан түспеу

Organ adlarıyla yapılan çok anlamlı kelimeleri gramer bakımından incelediğimizde, çok anlamlı kelimelerin ad durum ekleri, iyelik III. tekil şahıs eki, sıfatlaştırma eklerini kullandıklarını görmekteyiz. *Örneğin:*

Tablo 2. Organ adlarıyla yapılan çok anlamlı kelimeler.

	Ad durum ekleri	***İyelik eki***	***Yapım eki***
Kazak Türkçesi	Бастан аяққа дейін Басқа келген пәле Басынан өткізу	Басы аман Бауыры бүтін Басы бос емес	Алтын басты әйел Алтын басты еркек Ат басындай алтын Бала басты болу Бастық
Türkiye Türkçesi	Başına çıkmak Başına taşımak baştan kara gitmek Başını kaldırmamak	Başı belaya girmek Başıyastığa düşmek	Başlık

Örnekte gösterildiği gibi baş ile yapılan çok anlamlı kelimelerin yönelme, kalma, belirtme, çıkma ad durum eklerini aldığını görüyoruz. İyelik eki olarak sadece III. tekil şahıs ekini alıyor. Yapım eki olarak sıfatlaştırma eki olan -ti, -day ve isimden isim yapan -lik ekleriyle yapıldığını görüyoruz. Bu durum tüm (göz, kulak, kol, ağız) kelimelerde aynıdır.

3. Tartışma

Türk lehçeleri arasındaki leksik bağların tespit edilmesi, Türk dilinin gelişimi ve mevcut sorunlarının çözümü açısından önemli bir araştırma alanıdır. Bu çalışma, Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasında organ adları ve bunlarla ilgili deyimlerin ortak kullanımını ortaya koymuş, bu ortaklığın dilin köklü geçmişine dayandığını göstermiştir. Daha önce yapılan çalışmalardan Baskakov ve arkadaşları , Türk lehçeleri arasındaki kelime benzerliklerinin, dilsel ve kültürel etkileşimlerin bir sonucu olduğunu vurgulamıştır.

Bu araştırma aynı zamanda Ercilasun ve Tekin gibi dil bilimcilerin Türk dünyasının ortak söz varlığı üzerine yaptığı çalışmaları destekler niteliktedir. Özellikle organ adları gibi gündelik

hayatla doğrudan ilişkili kelimelerin farklı lehçelerde benzer şekilde kullanılması, Türk dilinin ortak köklerini ve geçmişten günümüze taşınan bağlarını göstermektedir.

Türk lehçeleri arasındaki bu tür ortaklıklar, dilin tarihsel gelişimi kadar modern kullanımını da anlamak için önemlidir. Daha önceki çalışmalarda da belirtildiği gibi Ercilasun ve arkadaşları, bu tür araştırmalar Türk dilinin sistematik olarak ele alınmasına ve geleceğe yönelik politikaların oluşturulmasına katkı sağlamaktadır.

Sonuç olarak, Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasındaki bu ortaklıkların tespiti, Türk lehçelerinin bilimsel temelde incelenmesine ve Türk dilinin sorunlarının çözümüne ışık tutmaktadır. Bu tür çalışmalar arttıkça, lehçeler arasındaki bağlar daha net ortaya konacak ve Türk dilinin zenginliği bilimsel olarak daha iyi anlaşılacaktır.

4. Sonuç

Bu çalışma, Kazak ve Türkiye Türkçesindeki organ adlarıyla ilgili kelime ve deyimlerin Türkiye Türkçesindeki karşılıklarını ortaya koymuştur. Bu alandaki söz varlığının ortaklığı konusunu aydınlatarak; diğer Çağdaş Türk Lehçeleri ile Türkiye Türkçesi arasındaki leksik bağların tespitini sağlamıştır. Bu ve benzeri çalışmaların, Türk dilinin gelişmesine, Türk dilinin bugünkü sorunlarının çözüm yolunda önemli katkılar sağlayacağına inanıyoruz. Çünkü Türk dilinin sorunlarının giderilmesi için dünyanın her yerinde konuşulan, Eski Türkçeden günümüze kadar gelen, aralarında ortak bir bağ bulunan Türk lehçeleri dikkate alınmak zorundadır. Gelecek nesillere Türk kültürünü en güzel şekilde aktarabilmek, dilimizi bilimsel anlamda daha ileriye götürmek her Türk ferdinin boynunun borcudur.

5. Kaynakça

1. Atatürk Kültür, Türk Dil Kurumu Yayınları, "Türkçe Sözlük", Ankara, 2005
2. Akkozin, N.M.,"Kazak Makal Matelderi", Almatı, Gılımi-Tehnikalık Edebiyetter Bas Redaktsiyası, Almatı, 1990
3. Ağabayulı, A., "Kazak tilinin leksikologiyasi", Almatı, 2004
4. Balakayev, M., "Kazak tilinin stilistikasi", Dauir, Almatı, 2005
5. Ergin, Muharrem, "Universiteler İçin Türk Dil" Bayrak, Istanbul, 2002
6. Koç, K, Bayniyazov, A. ve Başkapan V., "Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü", Akçag Yay., Ankara, 2003
7. Koç, K. ve Doğan, O., "Kazak Türkçesi Grameri", Gazi Kitabevi, Ankara, 2004
8. Korkmaz, Zeynep, "Türkiye Türkçesi Grameri", Ankara, TDKY, ||. baskı, 2007
9. Koşkartayev, Irstay, " Türk Dillerinin ortak söz varligi hakkında", TDK, Ankara, 1996.

READING STORIES AS A MEANS OF DEVELOPING STUDENTS' LITERARY PRONUNCIATION

HEKAYƏLƏRİN OXUSU ŞAGİRDLƏRİN ƏDƏBİ TƏLƏFFÜZÜNÜN FORMALAŞMASI VASİTƏSİ KİMİ

Aynur Zahir Qızı BƏDƏLOVA

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin müəllimi,

https://orcid.org/my-orcid?orcid=0009-0002-9288-6218

Xülasə

Hekayə oxu dərsləri üçün əsas materialdır. Xüsusilə, məktəblərin 2-6-cı sinifləri üçün oxu dərsliklərində hekayələr digər janrların əsərlərinin təxminən 50%-ni təşkil edir. Hekayə qəhrəmanların həyatından epizod və hadisələri təsvir edən bədii mətndir. Bu halda, təsvir edilən hadisə eyni vaxtda baş verə bilər və ya zamanla uzadıla bilər. Lakin, hər iki halda hekayə məhdud sayda personajlarla kiçik həcmdə təqdim olunur. Hekayə oxuyarkən ümumi ton və adi danışıq nitqinin tonu müşahidə edilir. Hekayənin janr xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır. Hekayə və ya povest olması ilə bərabər eyni zamanda hekayənin realistik, yumoristik və s. olduğu da nəzərdə saxlanılmalıdır. Məqalədə hekayələr bədii mətnlərin növlərindən biri kimi əsaslandırılmış, həmçinin hekayələrin oxusunun təşkili qaydalaları araşdırılmış və şagirdlərin nitqinin inkişafında rolu göstərilmişdir. Hekayə mənaca tam olan və hekayə xarakteri daşıyan qısa nəsr əsəridir. Hekayə bədii əsərin parlaq nümunəsidir, buna görə də hekayələri oxuyarkən "Ədəbi əsər üzərində işləmə prosesi" mövzusunda müzakirə olunan bütün əsas iş növlərindən və üsullarından istifadə olunur.

Açar sözlər: hekayə, oxu, janr, mətn, nitq, tələffüz

Abstract

The story is the main material for reading lessons. In particular, in reading textbooks for grades 2-6 of schools, stories make up about 50% of works of other genres. The story is a literary text that describes episodes and events from the lives of heroes. In this case, the described event can occur simultaneously or be extended over time. However, in both cases, the story is presented in a small volume with a limited number of characters. When reading a story, the general tone and the tone of ordinary colloquial speech are observed. The genre features of the story should be taken into account. In addition to being a story or narrative, it should also be taken into account that the story is realistic, humorous, etc. The article substantiates stories as one of the types of literary texts, as well as examines the rules for organizing the reading of stories and shows their role in the development of students' speech. A story is a short prose work that is complete in meaning and has the character of a story. A story is a vivid example of a work of fiction, therefore, when reading stories, all the main types and methods of work discussed in the topic "The process of working on a literary work" are used.

Keywords: story, reading, genre, text, speech, pronunciation

Giriş

Hekayənin nəsr şəklində yazılan mətndir. Hekayənin oxunması zamanı da bir sıra şərtlərə əməl etmək lazımdır. Hekayə oxuyarkən ümumi ton və adi danışıq nitqinin tonu müşahidə edilir. Hekayənin janr xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır. Hekayə və ya povest olması ilə bərabər eyni zamanda hekayənin realistik, yumoristik və s. olduğu da nəzərdə saxlanılmalıdır. Personajların xarakterini çatdırmaq üçün intonasiya zənginliyindən və müxtəlifliyindən istifadə etmək lazımdır. Tələffüzün aydın və yaxşı olması əsas şərtdir. Çatdırılan ifadəli səs anlaşıqlı nitqin açarıdır. Bunun üçün samitləri düzgün və təmiz tələffüz etmək lazımdır. Mühazirə materiallarında yazılır: *"Əsərin səslənən sözdə ifadə edilməsində başlıca məqsəd, hər şeydən əvvəl, mətndə təsvir olunanların dinləyicilər tərəfindən aydın təsəvvür edilməsinə nail olmaqdır. Əsərin ən xırda detalları belə dinləyicilərin xəyalında canlanmalı, onların qəlbində dərin iz buraxmalıdır."* [1.səh.6]

Hekayə oxu dərsləri üçün əsas materialdır. Xüsusilə, məktəblərin 2-6-cı sinifləri üçün oxu dərsliklərində hekayələr digər janrların əsərlərinin təxminən 50%-ni təşkil edir. Hekayə qəhrəmanların həyatından epizod və hadisələri təsvir edən bədii mətndir. Bu halda, təsvir edilən hadisə eyni vaxtda baş verə bilər və ya zamanla uzadıla bilər. Lakin, hər iki halda hekayə məhdud sayda personajlarla kiçik həcmdə təqdim olunur. Ədəbiyyatşünaslıqda hələ hekayənin elmi əsaslandırılmış tipologiyası yoxdur. Ədəbi təcrübədə müxtəlif yanaşmalar mövcuddur: mövzuya görə (təbiət, uşaqlar, müharibə haqqında), hərəkətin baş verdiyi zamana görə (tarix haqqında hekayələr, bu gün haqqında), janr xüsusiyyətlərinə görə (yumoristik, satirik, dramatik), kompozisiyanın mürəkkəbliyinə görə (povest, əlaqəsi əskik olan, gizli məna daşıyan hekayə) və s. növləri vardır. Cəlil Məmmədquluzadənin "Buz" hekayəsindən bir parçaya nəzər salaq:

Hacı Mirzə Səttar xalama baxıb gedəndən bir saat sonra gördüm ki, xalamın əri Məşədi Zülfüqar bir köhnə faytonda bir rus papaqlı kişi ilə gəlib yendilər. Bu rus papaqlı kişi rus həkimi imiş. Buradan mən anladım ki, xalamın işi xarabdır. Mən də uzaqda durub həkimin xalama baxmağına tamaşa edirdim.

Xülasə, baxdı qurtardı və bilmirəm nə dedi, nə demədi və həkim faytona minib gedəndə xalamın əri tələsik mənə bir qəpik verdi və dedi:

-Bala, tez ol, durma, tez, tez bir qəpiklik buz al gətir, ver evə…

Və xalamın əri bu sözləri bir də təkid edəndən sonra anama xəlvətcə nəsə dedi. Evdən bir dənə boş dava şüşəsini əlinə alıb mindi faytona, həkimin yanına və sürüb getdilər. Və fayton istəyirdi uzaqlaşa, atam evimizə tərəf ucadan dedi:

-Ay uşaq, buzu yaddan çıxartmayın. [3.]

Hekayəni oxuyarkən həyəcan və narahatlıqların oxu zamanı ifadə olunması oxunun düzgün təşkil edilməsinə dəlalət edir. Hər hekayənin oxusuna fərdi şəkildə yanaşılmalıdır. Hiss və həyəcanın oxu zamanı biruzə verilməsi həm də mətnin qavranılması və başa düşülməsi deməkdir. Məktəb şagirdləri üçün ən əlçatan hekayələr mürəkkəb semantik əlaqələri olmayan hadisələrin ardıcıl inkişafı ilə əlaqəli olan hekayələrdir. Beləliklə hekayə mənaca tam olan və hekayə xarakteri daşıyan qısa nəsr əsəridir. Hekayə bədii əsərin parlaq nümunəsidir, buna görə də hekayələri oxuyarkən "Ədəbi əsər üzərində işləmə prosesi" mövzusunda müzakirə olunan bütün əsas iş növlərindən və üsullarından istifadə olunur. Hekayələrin oxusu zamanı dərsin hansı şəkildə təşkil edilməsi üzərində dayanaq:

Nitq məşqləri - Nitq məşqlərinin məqsədi oxu texnikasını inkişaf etdirmək və təkmilləşdirməkdir: səlislik, məlumatlılıq, düzgünlük, ifadəlilik. Müəllim dərsin məqsəd və vəzifələrindən asılı olaraq müəyyən keyfiyyətləri inkişaf etdirmək üçün məşqlər seçir.

Ev tapşırığını yoxlamaq - Ev tapşırığının yoxlanılması əvvəllər oxunan materialı yeniləmək üçün həyata keçirilir, 7 dəqiqədən çox vaxt tələb etmir. Test üsullarından istifadə edilə bilər: sınaq, təkrar izahlar, seçmə oxu, söhbət, film lenti hazırlamaq və s.

Yeni materialın öyrənilməsi:

A) Əsərin qavranılması üçün hazırlıq işi.

Hazırlıq işinin məqsədi hadisələr, personajlar haqqında təsəvvür yaratmaq, maraq oyatmaqdır. Hazırlıq işi kimi aşağıdakılardan istifadə edilə bilər: söhbət, hekayə, tələbələrin sərbəst ifadələri, musiqi dinləmək, ekskursiya, filmlərin və filmlərin nümayişi, yazıçının kitablarına baxmaq və s.

B) Əsəri bütövlükdə oxumaq.

Hekayənin ilkin qavranılması uşaqlar nağılın mətnini özlərinə oxumaqla və ya müəllimin oxuduğuna qulaq asmaqla həyata keçirilə bilər. Dərin emosional və dramatik hadisələrlə zəngin olan hekayələr müəllim ifadəli oxuduqda bütün siniflərdə daha yaxşı qavranılır. 2-ci sinifdən olan uşaqlar sadə tapşırığı yerinə yetirərkən təbiət haqqında hekayələr oxuya və öz üzərlərində işləyə bilərlər.

C) Əsərin ilkin qavrayışını yoxlamaq üçün qısa söhbət.

Məqsəd: hekayənin şagirdlərdə hansı təəssürat yaratdığını öyrənmək. Oxuduqdan sonra bu kimi suallar vermək məqsədəuyğundur: Hekayədə hansı hissəni xatırladınız?, Personajlardan hansını və niyə xoşunuza gəldi? Hekayədə nə xoşunuza gəldi? Hekayədə hansı əhval-ruhiyyə oyadır? və s.

D) İşin təhlili.

Təhlil prosesində hekayənin konkret məzmunu, kompozisiya, personajların davranış motivləri, xarakterik cəhətləri, ideoloji yönüm aydınlaşdırılır.

Hekayənin təhlili adətən süjetin təhlili ilə başlayır: hərəkətin inkişafı, personajların hərəkətləri. Qəhrəmanların davranışı, xarakteri sosial-psixoloji vəziyyətlə, tarixi şəraitlə bağlı nəzərdən keçirilir. Xarakterlərin dilinə səciyyələndirmə vasitəsi kimi, təbiətin təsvirinə fikir verməlisən.

Ümumi söhbət.

Yekun söhbətdə hekayənin planı, onun əsas ideyası açılır, uşaqların hekayənin məzmununa öz münasibəti aydınlaşdırılır.

Mütaliə ilə bağlı təkrar hekayə və digər yaradıcılıq işləri. Dərsin bu mərhələsinin məqsədi oxuduqlarınızla bağlı təəssüratlarınızı təkrar danışmaqla mənalı şəkildə çatdırmağı öyrətməkdir və o, müxtəlif ola bilər: ətraflı, yığcam, yaradıcı; film lenti tərtib etmək, təqdim olunan şəkilləri şifahi şəkildə çəkmək, hekayənin davamını yazmaq, oxuduqlarını öz təcrübənizlə əlaqələndirmək və s.

Hekayələr oxumaq üçün dərsləri planlaşdırarkən, müəllim həm dərsin etik yönümünü, həm də oxunu müşayiət edən xüsusi fəaliyyət formalarını müəyyən edən işin məzmunundan çıxış edir.

Hadisələr artıq baş verənlərin təsviri ilə kəsişdikdə, əlaqəsi olmayan və ya fərqli məzmunlu hekayələri başa düşmək daha çətindir. Buraxılmış keçidlər və süjetin inkişaf ardıcıllığı ümumi kontekst əsasında bərpa olunur.

Ancaq başa düşmək üçün ən çətin hekayələr gizli mənaları olan hekayələrdir. Bu tipli əsərlərdə hadisələrin zahiri təzahürü, personajların hərəkətləri daxili məna ilə üst-üstə düşmür. Məktəbin hər sinfi üçün oxu kitabları müxtəlif mürəkkəblikdə süjetli hekayələr təqdim edir, lakin onların əksəriyyəti quruluşca sadə mətnlərdir. Bu cür hekayələrdə olan məlumat, bir qayda olaraq, zehni cəhətdən zəif uşaqlar tərəfindən çox çətinlik çəkmədən qəbul edilir. Baxmayaraq ki, burada da məktəblilər hekayənin məzmununu bütövlükdə dərk edə bilmirlər, mətnin ayrı-ayrı informasiya vahidləri arasındakı semantik əlaqələrdən həmişə xəbərdar olmurlar, əsas fikri müəyyən etməkdə çətinlik çəkirlər.

Ucadan oxu auditoriya üçün də ideal hesab oluna bilər. Metodistlər təsdiq edirlər ki, oxumağa başlayandan uşaqlar əsas oxu növləri ilə tanış olmalıdırlar. Oxumağa başlayan insan qarşısına müxtəlif kommunikativ vəzifələr qoyur. Oxucunun qarşısına qoyduğu kommunikativ vəzifələrdən və onlara uyğun gələn üsullardan asılı olaraq oxu növlərə bölünür və fikrimizcə, bu fənn üzrə xüsusi tədris vəsaiti tərtib edildikdən sonra bədii mətnlərin mütaliəsinin öyrədilməsinin ilk metodik addımı şagirdləri mütaliənin əsas növləri ilə tanış etməkdir. Dərslik üzərində düzgün işləmə metodunun normalarına əməl edilmədikdə, hətta belə xüsusi dərslik də təsirsiz olacaq və lazımi nəticəni verməyəcəkdir. Başqa sözlə, “necə oxumalı”, yəni bədii mətn üzərində işləmə üsulu “nə oxumalı” ilə eyni məna daşıyır. Şagirdlərin əsas mütaliə növləri ilə tanış etdikdən sonra bədii mətnlərin mütaliəsinin öyrədilməsində ikinci metodoloji addım oxumağın öyrənilməsi və giriş oxudan başlanılmasıdır.

Nəticə olaraq söyləmək olar ki, müəllimlər hesab edirlər ki, oxumağı öyrənmə müasir dövrümüzdə kommunikasiya vasitələrinin və internetin universal əlçatanlığı, sualı bədii ədəbiyyat oxumağın yeri və mənası, eləcə də bədii mətnin içərisindəki yeri öyrənmək məsələlərini də ortaya qoyur.

Ədəbiyyat

1. Bakalavriat hazırlığı üçün İfadəli oxu fənn proqramı. Bakı,2021
2. Oxu təlimi. Müəllimlər üçün vəsait. 49 səh
3. https://portal.azertag.az/az/node/1648

ORGANIZING THE READING OF FAIRY TALES THROUGH FIGURATIVELY RICH LANGUAGE

NAĞILLARIN OBRAZLI ZƏNGİN DİL ÜZƏRİNDƏN OXUSUNUN TƏŞKİLİ

Aynur Zahir Qızı BƏDƏLOVA

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin müəllimi

https://orcid.org/my-orcid?orcid=0009-0002-9288-6218

Xülasə

Nağılların sadə, aydın, zəngin dili şagirdlərin nitqini inkişaf etdirir. Nağılların tərbiyəvi əhəmiyyəti böyükdür. Nağıllar şagirdləri ciddi, təvazökar, ədalətli, mədəni, xeyirxah olmağa çağırır, şər qüvvələrə nifrət oyadır. Nağıl oxumaq uşağın ədəbiyyata uzun səyahətinin vacib və məsuliyyətli mərhələlərindən biridir. Uşağın kitablarla tam tanış olması və onun poetik sözün gözəlliyini intuitiv hiss etmək qabiliyyətinin inkişafı bu dövrdə təhsilin keyfiyyətindən çox asılıdır. Məqalədə nağılların düzgün təşkil olunması yolları qeyd edilmiş və müxtəlif nağıllardan nümunələr üzərində izahlar verilmişdir. Nağılların oxusu zamanı oxu savadlılığı nəzərə alınmalıdır, səs tonu ritmik fasilələrlə müşayiət olunmalıdır. Personajların dialoqları və monoloqları, onların xarakterlərinin xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq oxu təşkil olunmalıdır. Bu zaman xarakter, davranış, görünüş, əxlaq və s. kimi səciyyəvi cəhətlərə diqqət yetirmək lazımdır. Nağıllar müsbət əxlaqi təlimlər üçün böyük potensiala malikdir. Nağılların gücü onların qələbəyə, həqiqətin təntənəsinə fəal, təsirli diqqət yetirməsi, əsas sonluğudur ki, bu da xüsusilə uşaqları və onların dünyagörüşünü cəlb edir.

Açar sözlər: nağıl, oxu, obraz, tələffüz, intonasiya

Abstract

The simple, clear, rich language of fairy tales develops students' speech. Fairy tales have great educational value. Fairy tales call on students to be serious, modest, fair, cultured, kind, and instill hatred for evil forces. Reading fairy tales is one of the important and responsible stages of a child's long journey to literature. The child's full acquaintance with books and the development of his ability to intuitively feel the beauty of the poetic word largely depend on the quality of education during this period. The article outlines the ways to properly organize fairy tales and provides explanations based on examples from various fairy tales. When reading fairy tales, reading literacy should be taken into account, the tone of voice should be accompanied by rhythmic pauses. Reading should be organized taking into account the dialogues and monologues of the characters, the characteristics of their characters. At this time, it is necessary to pay attention to such characteristic aspects as character, behavior, appearance, morality, etc. Fairy tales have great potential for positive moral teachings. The power of fairy tales is their active, effective focus on victory, the triumph of truth, their main ending, which especially attracts children and their worldview.

Keywords: fairy tale, reading, image, pronunciation, intonation

Giriş

Nağıl oxumaq uşağın ədəbiyyata uzun səyahətinin vacib və məsuliyyətli mərhələlərindən biridir. Uşağın kitablarla tam tanış olması və onun poetik sözün gözəlliyini intuitiv hiss etmək qabiliyyətinin inkişafı bu dövrdə təhsilin keyfiyyətindən çox asılıdır. Nəsr əsərlərinə müraciət məktəblilərin müasir tərbiyəsi şəraitində əsrlər boyu formalaşmış bəşəri dəyərlər sistemini, insanlar arasında humanist münasibətləri qoruyub saxlamaq imkanı açır. Dərsdə bədii mətnlərdən istifadə oxu dərslərini əhəmiyyətli dərəcədə zənginləşdirir, dərsləri təşkil etməyin yeni yollarını tapmağa imkan verir, şagirdlərlə müəllim arasında yaxşı münasibətlərin qurulmasına, şagirdlərdə folklor ənənələrinin bu kimi keyfiyyətlərinin inkişafına töhfə verir. Oxu ibtidai məktəbdə əsas humanitar fəndir, onun köməyi ilə təkcə fənnə aid olan problemləri deyil, həm də ibtidai sinif şagirdinin humanitar inkişafı vəzifələrini həll etmək mümkündür, bütün fənlər üçün ümumidir. Uşaqlara əsərlə işləməyi öyrətmək üçün xüsusi oxu bacarıqlarını inkişaf etdirmək lazımdır. İbtidai siniflərdə formalaşan bu bacarıqlar ibtidai sinif şagirdlərinin müxtəlif janrlı ədəbiyyatı tam oxumaq, başa düşmək və oxumaqdan estetik həzz ala bilmələri üçün zəruri və kifayət edəcəkdir. Bunun üçün müxtəlif növ oxulardan istifadə olunur:

· ucadan oxumaq;

· aramla oxumaq;

. rollu oxumaq;

. səsli, səssiz oxumaq;

. ordan-burdan oxumaq və s.

Nağılların intonasiya ilə oxunması dinləyicilərlə birbaşa, məxfi ünsiyyətdir, onların düşüncə və hisslərini gündəlik həyata qaytarır. Nağıllar təbii, danışıq nitqinə yaxın səslənmə ilə oxunmalı və bu şəkildə təşkil olunmalıdır. Nağılların oxusu zamanı oxu savadlılığı nəzərə alınmalıdır, səs tonu, ritmik fasilələrlə müşayiət olunmalıdır. Personajların dialoqları və monoloqları, onların xarakterlərinin xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq oxu təşkil olunmalıdır. Bu zaman xarakter, davranış, görünüş, əxlaq və s. kimi səciyyəvi cəhətlərə diqqət yetirmək lazımdır. Nağıllar dünyası kiçik yaşlı uşaqlar üçün gözəl və valehedicidir. Uşaqlar üçün nağılda mənimsənilmiş nağıl formasının özü, dilin ahəngliliyi, rəngarəngliyi, əyani vəsaitlərin parlaqlığı da maraq doğurur. Nağıllardakı obrazlar rəngarəngdir və əksər hallarda yaxşı, ədalətli, hörmətə və şərə layiq, acgöz, paxıl obrazlara aydın şəkildə bölünür. Nağıl obrazlarının və süjetinin təsir gücü elədir ki, azyaşlı məktəblilər artıq birinci oxunuşda nağıl personajlarını bəyəndiklərini və bəyənmədiklərini aydın şəkildə nümayiş etdirir, məzlumların, imkansızların tərəfini tamamilə tutur və onların köməyinə gələcək personajların axtarışında olurlar. Uşaqlar ədalətin qalib gəldiyinə ürəkdən sevinirlər: adi kasıblar bəladan qurtulur, pislər isə ölür, yəni şər cəzalandırılır, yaxşılıq qalib gəlir. Bu, ilk növbədə, nağılın böyük pedaqoji dəyəridir. Nağıl məktəblilərin dəyər mühakimələrini inkişaf etdirir: nağılı təhlil edərkən onlar dəfələrlə suallarla qarşılaşırlar: “İnsanlarda ən çox hansı (hansı keyfiyyətlər) qiymətləndirilir? Nəyə görə cəzalandırılırlar və nəyə görə mükafatlandırılırlar? Niyə bəzi nağıl qəhrəmanlarına hətta təbiət qüvvələri köməyə gəlir, bəzilərindən isə əksinə, üz döndərirlər?” və s.

Nağıllar müsbət əxlaqi təlimlər üçün böyük potensiala malikdir. Nağılların gücü onların qələbəyə, həqiqətin təntənəsinə fəal, təsirli diqqət yetirməsi, əsas sonluğudur ki, bu da xüsusilə uşaqları və onların dünyagörüşünü cəlb edir. Nağılın süjeti real deyil, həyatdan uzaqdır, amma nəticə həmişə həyati əhəmiyyət kəsb edir: “Nağıl yalandır, amma içində bir eyham var! Yaxşı yoldaşlara dərs" nağılın koqnitiv tərəfi son dərəcə vacibdir. Xalq nağılında yaradıcının özü - xalq öz həyatını danışır. Odur ki, işdən, həyatdan, maddi məhrumiyyətlərdən, müsibətlərdən

bəhs edən hekayənin ayrı-ayrı təfərrüatları müəyyən bir dövrdə insanların həyatının xüsusiyyətlərini, insanların düşüncə və arzularını təsəvvür etməyə imkan verir. Lakin əsas dəyər xalqın həyatında ayrı-ayrı məqamları göstərməkdə deyil, məhz xalqı təsvir etməyə yanaşmadadır. Nağılın içərisində istedadlı, zəhmətkeş, səxavətli, hiyləgər - hər cür obrazlara rast gəlirik. Nağıllar şagirdlərin nitqinin inkişaf etdirilməsi vasitəsi kimi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Nağılların mətni ardıcıl nitq bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün mühüm materialdır. Kiçik yaşlı məktəblilər nağıllara xas obrazlı ifadələri və obrazlı vasitələri (müqayisələri, epitetləri), habelə nağıllarda qəbul edilmiş nitqin özünəməxsus sintaktik quruluşunu, cümlə quruluşunu, rəvayətin canlılığını qoruyub saxlamaqla nağılları həvəslə danışırlar. Nağılların oxu mahiyyət etibarilə personajların həm daxili, həm xarici aləmini əks etdirəcək şəkildə həyata keçirilməlidir. Oxu zamanı intonasiya, səs, temp, tembr, diksiya xüsusilə diqqətlə nəzərdən keçirilməlidir. Cırtdan nağılına nəzər salaq:

Uşaqlar əlacsız qalıb onun da odununu dallarına götürdülər. Onlar bir xeyli getdikdən sonra axşam oldu. Qaranlıq qovuşdu, yolu azdılar. Meşədən çıxanda gördülər ki, bir tərəfdən işıq gəlir, o biri tərəfdə it hürür. Biri dedi: işıq gələn tərəfə gedək, o biri dedi: it hürən tərəfə. Bilmədilər ha tərəfə getsinlər. Cırtdan nağılından bir nümunəyə nəzər salaq:

Cırtdan dedi:

- İt hürən tərəfə getsək, it bizi qapar. İşıq gələn tərəfə gedək, bəlkə yolu tapa bildik.

Uşaqlar işıq gələn tərəfə gedib bir divin evinə çıxdılar. Div onları görəndə sevinib öz-özünə dedi: "Yaxşı oldu. Gecə onları bir-bir yeyərəm." Uşaqlara bir az çörək yedirdib yatırdı. Gecədən bir az keçəndən sonra div uşaqların birini yemək istədi.

Uşaqların yatıb-yatmadığını bilmək üçün dedi:

- Kim yatıb, kim oyaq?

Bu sözü eşidəndə Cırtdan tez başını qaldırıb dilləndi:

- Hamı yatıb, Cırtdan oyaq [4].

Oxu zamanı rollu oxudan istifadə edilərsə nağıl şagirdlər tərəfindən daha böyük maraqla qarşılanacaq. Nağıldan göstərdiyimiz bu nümunədə Cırtdanın sözlərini şagirdlərdən biri, müəllifin sözlərini isə digər şagird səsli oxu vasitəsilə səsləndir bilər.

Nağılların sadə, aydın, zəngin dili şagirdlərin nitqini inkişaf etdirir. Nağılların tərbiyəvi əhəmiyyəti böyükdür. Nağıllar şagirdləri ciddi, təvazökar, ədalətli, mədəni, xeyirxah olmağa çağırır, şər qüvvələrə nifrət oyadır. Nağıllar üzərində iş real hadisələrin təsvir olunduğu hekayələrlə iş kimi aparılmalıdır. Nağıllardakı hadisələrin əfsanə, uydurma olduğu şagirdlərə deyilməməlidir. Müəllim uşaqlara başa salmalıdır ki, insanların nağıllarda yaratdığı bir çox əfsanələr indi həqiqətə çevrilmişdir. Nağıllar asan nəql edilir. Nəqletmə bəzən müəllim tərəfindən yerinə yetirilir. Müəllimin ifasında söylənilən nağıl şagirdlərə güclü təsir edir. Seriya şəkillər üzrə, rollar üzrə nağıletmə şagirdləri daha çox maraqlandırır. Məqalələrin birində qeyd olunur: "Nağıllar şagirdlərin təfəkkürünün və nitqinin inkişafına güclü təsir göstərərək, onları düşünməyə, fakt və hadisələri tutuşdurmağa, fərqli və oxşar cəhətlərini müəyyənləşdirməyə istiqamətləndirir. Nağıllar bədii təxəyyülün, fantaziyanın genişlənməsinə əhəmiyyətli dərəcədə kömək edir, bu zəmində rabitəli nitqin inkişafı sürətlənir, şagird öyrəndiyi nağılı başqalarına danışmağa can atır" [2. səh.90].

Nağılların oxusu zamanı temp, tembr, diksiyaya xüsusilə diqqət yetirmək lazımdır. Nağılın personajları heyvanlar və quşlardısa onların qəzəblənməsi zamanı səs tonu yüksək olmalı, müəllif sözlərini daha aramla səsləndirmək əlverişlidir. Məlikməmmədin nağılına nəzər salaq:

“Məlikməmməd sıçrayıb taxçadakı şüşəni yerə çırpdı. Şüşənin içindən bir quş uçmaq istəyəndə, Məlikməmməd o saat onu tutdu. Div yerindən qalxıb yalvarmağa başladı:

-O quşa dəymə, dünyada nə istəyirsən sənə verim. O quşu öldürmə, o mənim canımdı.

Məlikməmməd qəbul etməyib dedi:

-Mənim elə axtardığım bu idi.

Sonra quşun başını üzüb yerə atdı. Həmən saat div gurultu ilə taxtdan düşüb öldü.

Məlikməmməd divi öldürdükdən sonra başını qızın dizinin üstə qoyub doyunca yatdı. Bir qədər keçdi, durub o biri otağa keçdi.

Məlikməmməd gördü ki, burda əvvəlkindən də gözəl bir qız oturub, bunun da dizi üstə bir div başını qoyub yatıb. Qız Məlikməmmədi görəndə dedi:

-Ey cavan, yazıqsan, qayıt qaç! Indicə div oyanar, səni parça-parça elər.

Məlikməmməd dedi:

-Qorxma, ay qız, bunu da öldürəcəyəm” [3].

Beləliklə, bütün deyilənlərə əsasən belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, nağılların oxusu zamanı ilk növbədə ədəbi tələffüz qaydalarına riayət edilməlidir, nağıllar düzgün, şüurlu və ifadəli oxunmalıdır. Səs, temp, tembr, fasilə çalarlarına diqqət yetirilməlidir. Oxu zamanı nağıldakı qəhrəmanların təəssüratlarını düzgün çatdırmaq üçün diksiyaya önəm verilməlidir, həmçinin oxu təsirli olmalıdır. Sinifdə oxu yerinə yetirilirsə qəhrəmanın hiss və həyəcanını düzgün çatdırmaq üçün müəllimin təkidi ilə nağıl səslı oxu vasitəsilə bir neçə dəfə təkrar oxunmalıdır.

Ədəbiyyat

1. N.B.Cəfərova.Oxu təliminin metodikası.ADPU nəşriyyat, Bakı, 2023 308 səh.

2. 4. Sumqayıt Dövlət Universiteti – “Elmi xəbərlər”– Sosial və humanitar elmlər bölməsi Cild 16 № 3 2020

3. https://az.wikisource.org/wiki/M%C9%99likm%C9%99mm%C9%99d_na%C4%9F%C4%B1l%C4%B1

4. [https://mehriban-aliyeva.az/kids_oxu/845775]

THEME AND IDEA OF MIRZA IBRAHIMOV'S NOVEL "GALAJAK GUN"

MİRZƏ İBRAHİMOVUN "GƏLƏCƏK GÜN" ROMANININ MÖVZU VƏ İDEYASI

Prof. Dr. Elman QULIYEV

Azərbaycan, Bakı
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
Türkoloji mərkəzin Türk ədəbiyyatı bölməsinin müdiri
Orcid: 0000-0001-5413-9479

ÖZET

Azərbaycan ədəbiyyatının qüdrətli siması olan Mirzə İbrahimov yaradıcılığa şeirlə başlasa da, onun sənətinin aparıcı istiqamətini nəsr nümunələri təşkil edir. M.İbrahimov Azərbaycan ədəbiyyatında nəsr ənənələrindən geniş şəkildə istifadə edən və ona yaradıcı münasibət bəsləyən sənətkarlardan biridir. M. İbrahimov öz romanlarında ənənə və novatorluq məsələsinə ciddi yanaşmışdır.M.İbrahimovun romanları mövzu baxımından zəngin və rəngarəngdir.

Anahtar kelimeler: M.İbrahimov, roman, mövzu, ideya

ABSTRACT

Although Mirza Ibrahimov, a powerful figure of Azerbaijani literature, began his creative career with poetry, the leading direction of his art is prose. M.Ibrahimov is one of the artists who widely uses prose traditions in Azerbaijani literature and has a creative attitude towards them. M.Ibrahimov has taken a serious approach to the issue of tradition and innovation in his novels. M.Ibrahimov's novels are rich and diverse in terms of themes.

Keywords: M.Ibrahimov, novel, theme, idea

GİRİŞ

M.ibrahimov ilk romanlarından başlayaraq təsvir olunan hadisələri cəmiyyəti bütünlükdə əhatə edən əhəmiyyətli hadisə kimi verir, ictimai inkşafı qanunauyğun tərzdə təsvir edirdi. İbrahimov romanlarının ən mühüm keyfiyyəti onun ədəbi-bədii mühakimələrinin ümumiləşdirmə cəsarətindədir. Onun elə bir romanı tapılmaz ki, orada həyatın sərt həqiqətlərindən yan keçilsin.

Demək olar ki, M. İbrahimov hər üç romanında – "Gələcək gün", "Böyük dayaq", "Pərvanə"də realizm məsələlərini əsas götürür, onu bədii yaradıcılığının imkanları səviyyəsində həll etməyə çalışır. M. İbrahimov təsvir etdiyi və yaşadığı həyatın dərindən və hərtərəfli əks etdirilməsini də realizm tələbləri ilə bir cərgəyə qoyur. Alim-yazıçı romanlarında realizmi müəyyən tarixi dövrün məhsulu kimi götürmür, onu inkişaf prosesində həyatın özündən alır. Onun romanlarında realizm qəhrəmanların həyatı və zövqi tələbləri ilə bağlanır. Görkəmli nasirin yaradıcılığında məndəricə ilə forma həmişə vəhdətdə götürülür.Özünün dediyi kimi:" Axı, realist ədəbiyyatda məndəricə ilə forma vəhdəti daha parlaq şəkildə gözə dəyir və realist əsərlər yalnız məndəricəsi, materialı ilə yox, formasınında xəlqiliyi, xalq danışıq dilinə və təfəkkürünə yaxınlığı, sadəliyi və təbiiliyi ilə başqa əsərlərdən seçilir".M. İbrahimov romanlarında ideya və məzmunu dövrümüzün tələbləri səviyyəsinə qaldıra bilir. Onun

romanlarında insanlar (müsbət xarakterlər), inqilabi inkişafda təsvir olunan personajlar həyatda qabaqcıl ideyalar uğrunda mübarizə aparırlar.

"Gələcək gün" romanı (1948) M. İbrahimov yaradıcılığında roman janrının bünövrəsi, ədəbiyyatımızın ən yaxşı nümunəsi sayıla bilər. Roman İkinci Dünya müharibəsi ərəfəsində Cənubi Azərbaycan və İran xalqlarının ağır həyatının təsviri, imperialist siyasətinə, yerli irticaya, istibdad əleyhinə qarşı xalqların qəhrəmancasına mübarizəsi baxımından əhəmiyyətlidir. Cənubi Azərbaycan və İran xalqlarının acınacaqlı həyat tərzinin bədii ifadəsi ədəbiyyatımızın həmişə mövzu mənbəyi olmuşdur. Böyük C.Məmmədquluzadə, A. Şaiq, A. Səhhət, M.S.Ordubadi bu sahədə xüsusilə fərqlənmişlər. Bir ənənə kimi, M. İbrahimov bu mövzuya daha çox münasibət bildirən sənətkardır. Yazıçının "Gələcək gün" romanı belə mövzuya müasir ədəbiyyatda tamamilə yeni nöqtədən yanaşmaq kimi səsləndi. "Romandan aldığımız ümumi təəssürata görə deyə bilərik ki, azadlıq hərəkatına qoşulan bu qəhrəmanlar böyük inqilabi təcrübə qazanmışlar... Onlar öz fəaliyyətləri ilə yaşadıqları zamanənin böyük xadimi idilər, biz o zamanədən nə qədər uzaqlaşırıqsa, onların böyüklüyü bizim üçün bir o qədər aydın olur".

Roman M. İbrahimov yaradıcılığı üçün əsas inkişaf mərhələsi oldu. Əsərdə mövzunun klassik ifadə formasında verilməsi daha əhəmiyyətli hadisəyə çevrildi.

"Gələcək gün " romanı "Cənub mövzusu" ilə birləşsə də, müəyyən mənada bu mövzuya həsr olunan əsərlərdən fərqlənir. Romanda yazıçı ümumiləşdirməsi, hadisələr çərçivəsinin genişliyi, mübarizə aparan insanların mənəvi aləminin böyüklüyü bu fərqin əsas ölçüsü kimi götürülə bilər. Yazıçı təsvir etdiyi tarixi şəraiti, faktları yaxşı öyrənməklə bərabər, ictimai-əxlaqi problemlərin bədii həllini də verə bilir.

Əsərdə Azərbaycan fəhlə və kəndlisinin İran azadlıq hərəkatında oynadığı rol Azərbaycan xalqına xas olan ən mühüm cəhət kimi təsvir edilir. "Romanda həyat həqiqətlərinə uyğun olaraq, İran Azərbaycanı zəhmətkeşlərinin mübarizəsi ümumi İran xalqının demokratik mübarizəsi ilə birləşdirilir və xalqlar dostluğu ideyası zəmnində təsvir edilir".M. İbrahimov əsərdə azadlıq uğrunda mübarizəyə qalxmış xalqların ən qabaqcıl nümayəndələrini göstərir.Əsərdə İran həyatının qəddar və cansıxıcı bir dövrü realist təsvirdən uzaqda qalmır. Məhz həmin təsvirdə daha çox kənddəki hadisələr əks etdirilir. Çünki M. İbrahimov tarixi-konkret şəraitə uyğun olaraq "yeni-yeni genişlənməyə başlayan mübarizəni " kəndlə əlaqələndirir. Buna görə əsərin qəhrəmanı Firidunu kəndə gətirir. Kənd Firidun üçün ilk güclü həyat məktəbinə çevrilir. O, burada mənəvi sarsıntı keçirir, kökündən dəyişir. Əgər Firidun əsərin əvvəlində kəndə ancaq maddi vəziyyətini yaxşılaşdırmaq üçün gəlirsə, az keçmədən başqalarının taleyi üçün fikirləşməli olur. Özündə başqalarına kömək üçün zərurət hiss edir.Yaxşı haldır ki, müəllif əsərdə şər qüvvələri həyat faktı kimi inandırıcı götürür. Lakin bu faktlar eybəcər təzahür formasında mənəvi mövqedən rədd edilir.

M. İbrahimovun "Gələcək gün" romanının emosianal təsiri çox güclüdür. Məhz bu emosianal təsir əsərin sosial nüfuzunu dolğunlaşdırır. Maraqlıdır ki, yazıçı əsərdə münaqişəni şəxsi narazılıq üzərində qurmur. Buna böyük ictimai məna verir. Bunun nəticəsidir ki, əsas qəhrəmanlarından biri olan Firidunda üsyankarlıq bilavasitə kəndlilərin ağır vəziyyətini gördükdən sonra başlayır. Bu səbəbdəndir ki, Firidun romanda məhdud intriqa səviyyəsinə endirilmir. Müəllif əsərdə buna böyük bədii haqq qazandırır. Kəndli həyatının dözülməzliyi Firidunu səadət həsrətilə, şirin arzuların yaratdığı xəyali aləmə aparır. Və Firidunun xalq yolunda mübariz addımları, şirin arzuları ilk buradan başlayır. Elə buna görə də əvvəllər torpağı qucaqlayıb öpən, hər şeyi torpaqda axtaran Firudunla, sinfi mübarizənin mərkəzində dayanan Firidun arasında fərq yaranır. Onun mənəvi və zehni sarsıntısı da buradan başlayır.

Hadisələr daxilində Firidunun passiv etirazları inqilabiləşir. Fəaliyyətinin mənasında dəyişiklik yaranır. Firidunun həyatında bu cür dəyişiklik təbii verilir.

Əsərdə M. İbrahimov Musa kişinin ailə həyatını orijinal boyalarla oxucu qarşısında aça bilir. Onun ailəsini hər yerdə izləyən qorxu, fəlakət, çətinlik hissləri İran kəndlisinin həyatı ilə bağlanır. M. İbrahimov əsərdə hadisələrin mərkəzində dayanan Firidunun ictimai mühiti və həyatını dərindən öyrənir. Firidun üçün xarakterik olanı təsadüfi hallarda saf-çürük edir. Daha doğrusu, faktları seçir, müşahidə edir və öyrənir. Bu cür yaradıcılığı ədib həyatın sənətkar qarşısında qoyduğu ən vacib tələb hesab edir. M. İbrahimov Firidunu həyatın ən çətin, mürəkkəb və axarlı sahələrindən keçirir. Hələ romanın əvvəlində Firidun xalqa zidd qüvvələrlə üzləşir. Əsərin konfilikti burada zahirən üzə çıxır. Müəllif böyük ustalıqla bu ziddiyətlərin arxasından hadisələrin açılmasını təzahür etdirir. M. İbrahimov öz qəhrəmanını açıqfikirli, uzaqgörən, həyat və mübarizə məsələlərində geniş məlumatlı olan bir obraz kimi işləmişdir.

Firidunun qəlbində imperializmə, xüsusən Amerika və ingilis müstəmləkəçilərinə dərin nifrət var. Çünki Firidun imperialistləri bəşəriyyəti uçuruma sürükləyən bir qüvvə, milli-azadlıq hərəkatının boğulması üçün maddi təminat verən taun adlandırır. Əslində Amerika və ingilis müstəmləkəçiliyinə nifrət əsərdə birbaşa və konkret mənada başa düşülməlidir. M. İbrahimov Firidunu ən çətin vəziyyətdə belə ümidini itirməyən, yüksək əqidə ilə yaşayan surət kimi canlandırır. Yerinə düşən faktdır ki, yazıçı Firidun obrazını yaradarkən Firudun İbrahiminin həyat və fəaliyyətindən istifadə etmişdir. Bu da əsərin qəhrəmanı Firidunu bir daha həyatla bağlayır.

Konkret də olsa demək lazımdır ki, əsərin bütün obrazları-istər müsbət, istərsə də mənfi surətləri obyektiv yazıçı mövqeyindən işıqlandırılaraq həyatın real təsvirinə güclü təkan vermişdir.

KAYNAKLAR

1. İbrahimov M. Əsərləri, 10 clddə, I cild, Bakı: Yazıçı, 1978, 512 s.
2. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, II cild, Bakı: Yazıçı, 1978, 504 s.
3. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, III cild, Bakı: Yazıçı, 1979, 592 s.
4. İbrahimov M. Əsərləri , 10 cilddə, IV cild, Bakı: Yazıçı, 1979, 596 s.
5. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, V cild, Bakı: Yazıçı, 1980, 339 s.
6. Məmmədov X. Ədəbiyyatşünaslıq abidəsi / Ədəbiyyat qəzeti, 11 noyabr, 2005, №45, səh.1

MİRZƏ İBRAHİMOVUN "PƏRVANƏ" ROMANININ MÖVZU VƏ İDEYASI

THEME AND IDEA OF MIRZA IBRAHIMOV'S NOVEL "PARVANA"

Prof. Dr. Elman QULIYEV

Azərbaycan, Bakı, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
Türkoloji mərkəzin Türk ədəbiyyatı bölməsinin müdiri, Orcid: 0000-0001-5413-9479

ÖZET

Əsərin sujet xətti əsas iki istiqamət üzrə davam edir. Xətlərin biri azadlığa meyl edən, həvəs göstərən qüvvələri, digəri isə hər cür azadlığı boğan, öz xoşbəxtliklərini başqalarının səadətləri naminə qurmaq istəyənlərlə bağlanır. Məhz buna görə "Pərvanə"də hadisələr gərgin , oxucunu öz təsirindən bir an belə uzağa buraxmayan formada özünü göstərir. M. İbrahimov əsərin daha təravətli, daha əhatəli çıxması üçün bütün forma və bədii priyomlardan istifadə edir: bol-bol təbiət təsvirləri verməkdən, tez-tez lirik haşiyələr çıxmaqdan da çəkinmir, şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrindən istifadə etməkdən də. Əsərdə xalqlar dostluğu ideyasının verilməsi yazıçının estetik amalına xidmətdən çox, həyat həqiqətinə sadiqliyinə dəlalət edir.

Anahtar kelimeler: M.İbrahimov, roman, mövzu , ideya, xalq

ABSTRACT

The subject line of the work continues in two main directions. One of the lines is connected with the forces that tend to freedom, showing enthusiasm, and the other with those who suppress all kinds of freedom, who want to build their own happiness for the sake of the happiness of others. That is why the events in "Parvana" are tense, not letting the reader away from their influence for a moment. M. Ibrahimov uses all forms and artistic techniques to make the work fresher and more comprehensive: he does not hesitate to give abundant descriptions of nature, often make lyrical footnotes, and use examples of oral folk literature. The idea of friendship of peoples in the work indicates the writer's loyalty to the truth of life, rather than serving his aesthetic purpose.

Keywords: M.Ibrahimov, novel, theme, idea, people

GİRİŞ

Akademik Mirzə İbrahimovun yaradıcılığında trilogiya kimi planlaşdırılmış "Pərvanə" romanı ədəbiyyatımızın qızıl fonduna daxil olmuşdur. "Pərvanə " əsərində hadisələr bizi bir qədər uzaqlara aparır. Lakin əsərdə insan ürəyinin təmiz və işıqlı duyğularının, xalqların azadlıq və qardaşlıq ideallarının təsviri "Pərvanə"ni bilavasitə müasir dövrlə bağlayır.Əsər boyu realizmin dərinliyi və insanlarla bağlı psixoloji səhnə və boyaların verilməsi müşahidə obyektinə çevrilir. Bu, M. İbrahimov yaradıcılığına yeni bir keyfiyyət kimi əlavə edilir, orjinallıq təşəbbüsü kimi daxil olur.

M. İbrahimov "Pərvanə" romanında hadisələrə həm də estetik mövqedə yanaşmışdır. "Pərvanə" romanında (1965-1970) XIX əsrin ikinci yarısında Zaqafqaziya xalqlarının ictimai

həyatı əks etdirilir. Hadisələr inkişaf etdikcə, konflikt dərinləşir. Müəllif xalqın aydın simasını, onun mənəvi dünyasını, dözümlülüyünü, başlıcası isə gələcəyə inamını, geniş epik lövhələrdə verə bilir.

Əsərin sujet xətti əsas iki istiqamət üzrə davam edir. Xətlərin biri azadlığa meyl edən, həvəs göstərən qüvvələri, digəri isə hər cür azadlığı boğan, öz xoşbəxtliklərini başqalarının səadətləri naminə qurmaq istəyənlərlə bağlanır. Məhz buna görə "Pərvanə"də hadisələr gərgin , oxucunu öz təsirindən bir an belə uzağa buraxmayan formada özünü göstərir. M. İbrahimov əsərin daha təravətli, daha əhatəli çıxması üçün bütün forma və bədii priyomlardan istifadə edir: bol-bol təbiət təsvirləri verməkdən, tez-tez lirik haşiyələr çıxmaqdan da çəkinmir, şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrindən istifadə etməkdən də. Əsərdə xalqlar dostluğu ideyasının verilməsi yazıçının estetik amalına xidmətdən çox, həyat həqiqətinə sadiqliyinə dəlalət edir. Çünki M. İbrahimov "Pərvanə" romanında Azərbaycan zəhmətkeşlərinin mübarizəsini qonşu xalqların inqlabi mübarizəsi ilə həyat həqiqətinə uyğun şəkildə birləşdirir. Hürü, Sahib, Nataşa, Sandro Euli, Yevdokiya İvanovna, Vəfadar və başqaları xalqlar dostluğunu əks etdirən surətlərə çevrilirlər.

M. İbrahimov Hürü və Sahibi əsərdə əvvəldən axıradək eyni mühitlə, eyni şəraitlə bağlayır. Bir növ bu iki obraz mənən qoşa yaşayır.Romanda Hürü xalqımızın əsrlərdən bəri qoruyub mühafizə etdiyi paklıq, təmizlik rəmzinə çevrilir. Bu xüsusiyyətlərinə görə Hürü xanım ədəbiyyatımızdakı qadın obrazları qaleriyasına əlavə rəng, yeni xüsusiyyət gətitrir. Təsadüfi deyildir ki, yazışçı Sahibin həyatda əsl insan kimi formalaşmasını Hürü ilə bağlayır.Müəllif bütün əsər boyu onu ağır imtahan və sınaqlardan çıxarır. Bu bir növ M. İbrahimovun öz qəhrəmanına fərdi münasibətindən doğur. Çünki onun fikrincə "əsərin qəhrəmanı müəllifin estetik idealıdır, onun mütərəqqi, işıqlı ideallara məhəbbəti , onları təsdiq etməsidir". Buna görə də müəllif Sahibi mənəvi cəhətdən zənginləşmə və ictimai şüüra yiyələnmə prosesində təqdim edir.

M. İbrahimov N.Nərimanov obrazına da bu cəhətdən yanaşır. Düzdür, əsərdə Nərimanovla bağlı detalların az işlədilməsi heç də onun orijinal obraza çevrilməsinə mane olmur. Çünki M.İbrahimov N.Nərimanov simasında Sahibin ideya davamçısını görürdü. Heç də şübhə etmirdi ki, azadlıq ideyası, insan hüququ və insan ehtiyacları barədə Sahibdən dərs alan bu obraz daha irəliyə gedəcək, tarix kitablarında daha parlaq səhifələr yazacaqdır.Gənc Nəriman Sahibin təsiri ilə dəyişir. Həyat ziddiyətlərini başa düşməyə başlayır. Xalqın güzəranının ağırlığını dərindən hiss edir. M.İbrahimov əsərdə N.Nərimanovla bağlı bütün həyati faktları təsvir etmir. Müəllif onun fəaliyyətinindən danışarkən ancaq onun elm-maariflə bağlı fikirlərini işıqlandırır. Bu da hər şeydən əvvəl, tarixi şəraitlə əlaqələnir. Çünki həqiqəti görməyə qoymayan, hər şey qarşısında qalın qara pərdə çəkən eybəcərlikləri yalnız və yalnız maarif və mədəniyyət günəşi altında məhv etmək olardı. N.Nərimanova görə səadət və qurtuluş yolunda xalqların mübarizəsi bundan sonra başlayacaqdır. Elə buna görə də hər yanda onun görmək istədiyi yeganə varlıq da bu idi: "Məktəb, maarif, mədəniyyət".

Müəllif əsərdə bütün mənfilikləri, pislikləri İlyas bəylə bağlayır. Romanda o öz xeyri üçün geniş fəaliyyət dairəsində təsvir edilir. Bu fəaliyyət onun yaşadığı mühitlə, dövrlə əlaqələnir. İlyas bəyin təbii və real təsir bağışlaması da ən çox buradan irəli gəlir.İlyas bəy özündən kasıb, özündən aşağı adamlara pis nəzərlərlə baxır, onlara ən ağır zülm verməkdən çəkinmir. Buna görə də İlyas bəyin çoban və nökərlərinin əksəriyyəti ona nifrət edirdi. İlyas bəyin "ağacının əlindən düşdüyü" bir dövrdə isə həmin adamlar qarşısında İlyas bəy davam gətirə bilmir.Çətin və ağır şəraitlə üzləşərkən İlyas bəy çıxış yolunu Tiflisdə dövlət idarələrində hörmətli olan Sahiblə əlaqə yaratmaqda görür. Bir növ Sahibə sığınmaq istəyir. Bütün bunlar İlyas bəyin mənən, cismən məhvindən xəbər verən canlı tarixə çevrilir. İlyas bəyin əzəmətini itirməsini, həyəcanlı dəqiqələri yaşaması, həm də onun tərəfdar və əlaltılarının ölümündən

xəbər verir.Gerçəkliyin mürəkkəb proseslərini, XIX əsrin ictimai həyatının bütün sahələrini, tarixi dəyişiklikləri əks etdirmək baxımından "Pərvanə" romanı oxucunu inandırır, canlı, həyati təsir bağışlıyır.

KAYNAKLAR

7. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, I cild, Bakı: Yazıçı, 1978, 512 s.
8. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, II cild, Bakı: Yazıçı, 1978, 504 s.
9. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, III cild, Bakı: Yazıçı, 1979, 592 s.
10. İbrahimov M. Əsərləri , 10 cilddə, IV cild, Bakı: Yazıçı, 1979, 596 s.
11. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, V cild, Bakı: Yazıçı, 1980, 339 s.
12. Məmmədov X. Ədəbiyyatşünaslıq abidəsi / Ədəbiyyat qəzeti, 11 noyabr, 2005, №45, səh.1

MIKAYIL RZAGULUZADE AND CHILDREN'S LITERATURE
MİKAYIL RZAGULUZADE VE ÇOCUK EDEBİYATI

Aygun AHMADOVA Shukur kızı

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi (Ü. Hacıbeyov-68), 0000-0002-2464-2513

Aygün Ahmadova, Edebiyat Öğretim Teknolojileri Bölümü

Özet

Edebiyat dünyasında 60 yıl üst üste faaliyet gösteren ve kendine özgü bir yaratıcı yol izleyen Mikayil Manat oğlu Rzaguluzade, 1905 yılında Bakü'de doğdu. Hayatı sosyalizmin inşasıyla ilgili olmasına rağmen yaratıcılığı karmaşık mücadelelerle doluydu ve bu yolun çelişkilerini ortaya çıkarmakta bazı zorluklarla karşılaştı. Edebiyat dünyasına şiirle gelen şairin yaratıcılığı çok yönlüdür. Şiir, şairin yaratıcılığının temel amacıdır. Dostluk ve yoldaşlık, barış ve özgürlük gibi nitelikler şairin yaratıcılığının bir parçasıdır. M.Rzaguluzade dünya klasiklerinin nadide örneklerini dilimize çevirerek milletimize kazandıran edebiyatçılarımızdandır. M.Rzaguluzade'nin sanat arkadaşlarıyla ilgili anıları edebiyatımızın mükemmel örneklerindendir. Özellikle A.Shaik ve S.Vurgun'la ilgili geniş çaplı anıları edebi görüşümüzün dürüstlüğü açısından oldukça önemlidir. M.Rzaguluzade'nin bir yazar olarak yeteneğinin gücü ve sanatsal gücü, antik epik poetikayı modern çağın estetik idealleriyle birleştirip birlik noktasını bulabilmesi ve edebiyata çok başarılı bir başlangıç yapabilmesidir. Modern edebiyatımızda "Dade Korkut" gelenekleri. M.Rzaguluzade'nin eserlerinde hümanizm, ahlâk ve nezaket daha çok ön planda olup, kurgu çalışmaları ciddi eğitici sonuçlarla tamamlanmaktadır. M.Rzaguluzade'nin yaratıcı yolu, 1940-1980'li yıllarda Azerbaycan edebiyatının yaratıcı yoludur. O, bu yolun tutarlı, vakur, mükemmel bir yolcusuydu. Onun edebi mirasını çağdaş Azerbaycan edebiyatı bağlamında araştırmak ve incelemek manevi zenginliğimize değerli bir katkıdır.

M.Rzaguluzade özgün eserinin yanı sıra çeviri konusunda da daha etkili çalışmıştır. Farsça ve Rusçayı çok iyi bildiği için Doğu ve Batı edebiyatının nadide örneklerini dilimize tercüme etti. 50'den fazla tercüme kitabı yayımlandı. M.Rzaguluzade, folklor ve klasik edebiyatın çocuk edebiyatında kullanılma biçimine özel önem veren yazarlarımızdan biriydi.

M.Rzaguluzade'nin "Çiçeğim" adlı şiiri Dünya Gençlik Festivali münasebetiyle yazılmış bir eser olup, tüm dünya gençliğinin dostluk, kardeşlik ve dayanışmasını yüceltir. Şair, dünyanın birleşmiş gençliğini rengarenk yaprakları olan bir çiçeğe benzetmektedir. Beş kıtanın gençliğini simgeleyen bu rengarenk çiçekler, büyük dostluğun birliği olarak verilen bir okyanusu birleştiriyor.

M.Rzaguluzade'nin 1940 yılında Moskova'da düzenlenen on günlük Azerbaycan edebiyatı etkinliği münasebetiyle yayımladığı 45 sayfalık "Azerbaycan şiiri" onun mükemmel bir edebiyat eleştirmeni olduğunu doğrulamıştır. Bu eserinde 12. yüzyıldan 20. yüzyılın 40. yılına kadar Azerbaycan şiirinin tarihi yolunun izini sürmüş, Khagani, Nizami, Fuzuli, Vagif, Zakir, S.A.Şirvani'nin, Sabir'in Yüzyılımızın 20'li-40'lı yıllarından itibaren yazan ve yaratan ve şairlerimizin şiir mirasına değer verdi.

M.Rzaguluzade diğer alanlarda olduğu gibi çeviri alanında da geniş ve etkili faaliyetlerde bulunmuştur. Homer, Aristophanes, Heine, Puşkin, Lermontov, Schiller, Byron, Belinsky, Mayakovsky, Sereteli, Krylov, Gorky, Ushinsky, Tikhonov, Surkov, Brovka, Simonov, Marshak, Namık Kemal, Tofig Fikret, Abay ve diğerlerinin eserleri çevirileri Azerbaycanlı okuyucular tarafından çevrilerek derin bir sempati kazanmıştır. Onun ünlü yazarlardan yaptığı çeviriler, yazarın Azerbaycan edebiyatına bıraktığı ilginç bir yaratıcı yol olmuştur.

Anahtar Kelimeler: *amaç, klasik, büyük hacim, tasvir, mücadele, estetik, anlatım*

Abstract

Mikayil Manatoglu Rzaguluzadeh, who has been active in the literary world for 60 consecutive years and followed a unique creative path, was born in Baku in 1905. Although his life was related to the construction of socialism, his work was full of complex struggles and he faced certain difficulties in revealing the contradictions of this path. The creativity of the poet, who came to the world of literature with poetry, is multifaceted. The main goal of the poet's work is poetry. Such qualities as friendship and companionship, peace and freedom are part of the poet's work. M.Rzaguluzade is one of our literary figures who translated rare examples of world classics to our people. M.Rzaguluzade's memories about his art friends are beautiful examples of our literature. In particular, his extensive memories of A.Shaik and S.Vurgun are very important in terms of the integrity of our literary vision. The strength and artistic power of M.Rzaguluzade's writing talent lies in the fact that he was able to combine the ancient epic poetics with the aesthetic ideals of the modern era, found the point of unity and gave a very successful start to literature. "Dada Gorgud" traditions in our modern literature. In M.Rzaguluzade's creativity, humanism, morality and kindness are more prominent, his artistic works are completed with serious educational results. The creative path of M.Rzaguluzade is the creative path of Azerbaijani literature in 1940-1980. He was a consistent, dignified and perfect traveler of this path. The study and research of his literary heritage in the context of contemporary Azerbaijani literature is a valuable contribution to our spiritual wealth.

M.Rzaguluzadeh worked more effectively on translation in addition to his original work. Because he knows Persian and Russian languages well, he translated rare examples of Eastern and Western literature into our language. More than 50 translated books have been published. M.Rzaguluzade was one of our writers who paid special attention to the use of folklore and classical literature in children's literature.

M.Rzaguluzade's poem "My flower" is a work written on the occasion of the World Youth Festival and glorifies the friendship, brotherhood, and solidarity of the world's youth. The poet compares the united youth of the world to a flower with colorful petals. Symbolizing the youth of the five continents, these colorful flowers unite an ocean given as a union of great friendship.

The 45-page "Azerbaijani poem" published by M.Rzaguluzade on the occasion of the ten-day Azerbaijani literature event held in Moscow in 1940 confirmed that he was an excellent literary critic. In this work, he traced the historical path of Azerbaijani poetry from the 12th century to the 40s of the 20th century, and noted the creativity of Khagani, Nizami, Fuzuli, Vagif, Zakir, S.A.Shirvani, and Sabir who wrote and created it. 20-40 years of our century. and appreciated the poetic heritage of our poets.

M.Rzaguluzade has performed extensive and efficient activities in the field of translation as well as in other fields. Translations of works by Homer, Aristophanes, Heine, Pushkin, Lermontov, Schiller, Byron, Belinsky, Mayakovsky, Sereteli, Krylov, Gorky, Ushinsky, Tikhonov, Surkov, Brovka, Simonov, Marshak, Namik Kemal, Tofig Fikret, Abay and others.

It was translated by Azerbaijani readers and received deep sympathy. His translations of famous writers have been an interesting creative path of the author in Azerbaijani literature.

Keywords: *purpose, classic, large volume, description, struggle, aesthetic, expression*

Ədəbiyyat aləmində 60- il ardıcıl fəaliyyət göstərən, özünəməxsus yaardıcılıq yolu keçən Mikayıl Manat oğlu Rzaquluzadə 1905-ci ildə Bakıda doğulmuşdur. Onun həyatı sosializm quruculuğu ilə bağlı olmasına baxmayaraq yaradıcılığı mürəkkəb mübarizələrlə dolu olmuş və bu yolun ziddiyyətlərini ədib üzə çıxarmaq üçün müəyyən çətinliklərlə qarşılaşmışdır. Ədəbiyyat aləminə şeirlə gələn şairin yaradıcılığı çoxşaxəlidir. Poeziya isə şairin yaradıcılığının başlıca məqsəd yoludur. Dostluq və yoldaşlıq, sülh və azadlıq kimi keyfiyyətlər şairin yaradıcılığının bir hissəsidir. M.Rzaquluzadə Dünya klassiklərinin ən nadir nümunələrini dilimizə çevirib xalqımıza çatdıran ədəbiyyatşünaslarımızdandır. M.Rzaquluzadənin sənət dostları haqqında yazdığı xatirələr-memuarlar ədəbiyyatımızın kamil nümunələridir. Xüsusilə, A.Şaiq və S.Vurğun haqqında yazdığı iri həcmli xatirələri ədəbi fikrimizin dürüstləşməsində çox əhəmiyyətlidir.

M.Rzaquluzadənin yaradıcılıq yolu 1940-1980-ci illər Azərbaycan ədəbiyyatının yaradıcılıq yoludur. O, bu yolun ardıcıl, ləyaqətli, kamil yolçusu olmuşdur. Onun ədəbi irsinin çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatı kontekstində araşdırılıb öyrənilməsi mənəvi sərvətimizə layiqli töhfədir.

M.Rzaquluzadə orijinal yaradıcılığı ilə yanaşı tərcümə ilə daha səmərəli fəaliyyət göstərmişdir. O, fars dilini, rus dilini mükəmməl bildiyi üçün Şərq və Qərb ədəbiyyatının nadir nümunələrini dilimizə çevirmişdir. Onun 50 tərcümə kitabı çap olunmuşdur.

M.Rzaquluzadənin ilk mətbu şeri “Abdulla Şaiq” kitabçasında çap olunmuşdur. İlk məqaləsi isə “Maarif” işçisi jurnalında “Çocuq ədəbiyyatında üsul məsələsi” adı ilə dərc olunmuşdur. Bu illərdən başlayaraq dövri mətbuatda şerlərini, məqalə və hekayələrini çap etdirsə də, 1943-cü ildə çapdan çıxan kitabı – “Qaranquş yuvası” poeması ilə ədəbi aləmdə özünü tanıtdı. Bundan əlavə M.Rzaquluzadənin 1940-cı ildə Moskvada keçirilən Azərbaycan ədəbiyyatının on günlüyü münasibəti ilə çap etdirdiyi 45 səhifəlik “Azərbaycan şeri” onun kamil bir ədəbiyyatşünas olduğunu təsdiq etdi. O, həmin əsərdə XII yüzildən XX yüzilin 40-cı ilinə qədərki dövrdə Azərbaycan şerinin keçdiyi tarixi yolu izləmiş, Xaqani, Nizami, Füzuli, Vaqif, Zakir, S.Ə.Şirvani , Sabir və əsrimizin 20-40-cı illərindən yazıb yaradan şairlərimizin poetik irsini dəyərləndirmişdir.

M.Rzaquluzadənin yaradıcılığında təlim-tərbiyə, mənəvi-əxlaq, məktəb və ailə məsələləri əsas rol oynayır. Lirik və satirik əsərləri uşaqların bədii-estetik tərbiyəsinə xidmət edən didaktik şeirləri, poemaları, xalq yaradıcılığının motivləri əsasında yazdığı mənzum nağılları və hekayələri, əmək insanı ucaldır mövzusunda ərsəyə gətirdiyi maraqlı əsərlər, ədibin bədii irsinin milli məfkurəsi sayılır. M.Rzaquluzadə uşaq ədəbiyyatında folklordan və klassik ədəbiyyatdan istifadə qaydasına xüsusi diqqət yetirən yazıçılarımızdan olmuşdur. Maraqlı fikir irəli sürərək qeyd edirdi ki, xalqın yaradıcı xəyalının məhsulu olan nağıllar bu gün cürbəcür şəkildə işlənib uşaqlara təqdim edilir. Uşaqlar isə bu nağılları oxuyur və sevir. Xalq təfəkkürünün məhsulu olan bu nağıllarda maraqlı hadisələr, sevimli qəhrəmanlarla dolu canlı bir aləm təsvir olunur. M.Rzaquluzadə Ə.Vəliyevin “Madarın dastanı”, Z.Cabbarzadənin “Tülkü və çoban” nağıllarını misal gətirərək, “Madarın dastanı”nağılını xalq nağıllarının əsas elementləri və motivlərinin təsiri ilə yaradılmış bir sənət nümunəsi kimi qiymətli olduğunu söyləyir. M.Rzaquluzadə bir çox yazıçılara folklordan istifadə edərkən klassik nağıllarımıza müasirlik elementləri daxil etməsini ciddi tənqid edir. O yazırdı: Belinski vaxtilə rus xalq

nağıllarını təhrif edənlərə çox kəskin bir dillə demişdi: "Bacarırsınız özünüz yeni nağıl yaradın, bacarmısınızsa, xalq nağıllarını korlamayın".

Oxucuya nəcib hisslər aşılamağa çalışan şair, uşaqlara faydalı əməyin mənasını açmağa səy göstərir, gördükləri bu işlərdən zövq almağın yolunu onlara asan dillə əsərlərində istiqamət verir. Mikayl Rzaquluzadə uşaq psixologiyasını dərindən bildiyinə görə təsvir etdiyi hadisələrin təbii təzahürünü yazıçı məharəti ilə əks etdirir. Onun tərənnümündə təbiət olduqca gözəl və canlı görünür. Bununla yanaşı, yazıçının təsvir etdiyi uşaq obrazları təbiət hadisələrini maraqla izləyir, onun xassələrini dərindən öyrənir. M.Rzaquluzadə xalq nağıllarına xas olan ümumi təsvirçiliyi bəzən çox ustalıqla zənginləşdirir, konkret vəziyyət və anları təsvir etməyə üstünlük verir. Öz təsvirlərində portretlər yaradır, hadisələrin gedişini bir növ əyaniləşdirir.

M.Rzaquluzadənin öz hekayə və şeirlərində uşaqları Azərbaycan təbiətinin gözəllikləri, zənginlikləri, çöl heyvanları və quşlarının həyatı ilə tanış edir. M.Rzaquluzadə bu şeirlərində uşaqlara nəcib hisslər aşılayır, quşların həyat tərzi, yaşayışı haqqında maraqlı məlumat verir. Ümumiyyətlə, onun əsərlərində qurub-yaratmaq kimi nəcib arzular geniş təbliğ olunur. Mikayıl Rzaquluzadə yaradıcılığına həyata pedaqoq gözü ilə baxdığımızda, onun uşaq şeirlərinin, hekayələrinin hamısının tərbiyəvi əhəmiyyət daşıdığını görürük. Başqa sözlə desək, müəllif hansı mövzuda əsər yazırsa yazsın, hansı süjetdən istifadə edirsə etsin, onun yaradıcılıq nümunələri uşaqları zəhmətsevər, təmizkar, doğru yolda olmağa, vətəni dərin məhəbbətlə sevməyə, böyüklərə ehtiram göstərməyə, nəzakətli davranmağa, vaxtın qədrini bilməyə, dostluqda sədaqətə səsləyir. M.Rzaquluzadənin yazıçı kimi istedadının gücü və bədii qüdrəti onda idi ki, o qədim epik poetika ilə çağdaş dövrün estetik ideallarını bir-birinə qovuşdurmağı, onların vəhdət nöqtəsini tapmağı bacarmış və müasir ədəbiyyatımızda "Dədə Qorqud" ənənələrinin çox uğurlu başlanğıcını qoya bilmişdi. M.Rzaquluzadənin şeirlərində humanistlik, əxlaqilik, xeyirxahlıq daha qabarıq nəzərə çarpır, süjetli əsərləri ciddi tərbiyəvi nəticələrlə tamamlanır. M.Rzaquluzadə bir nasir kimi uşaqlara yeni bir söz deməyə, həyatı, hadisələri daha sadə və maraqlı şəkildə oxucularına çatdırmağa çalışan, yaradıcılıq axtarışlarına xüsusi diqqət və qayğı ilə yanaşan istedadlı yazıçıdır. Uşaqların və gənclərin tərbiyəsi işində onun hekayələrinin əhəmiyyəti böyükdür. Yazıçının nəsr dili oxucuların dili ilə desək bizə yalnız estetik zövq vermir, eyni zamanda həyatın adicə təzahüründə yazıçı gözəlliyin ölməzliyini, ədəbiliyini tərənnüm edir. Əsərlərindəki xan Çinarı biz hər baharda, hər payızdada görürük, onu bizə ədibin əsərlərindəki canlı təsvirlər bizə göstərir. Müəllifin "İşıqlar yandı", "Düşərgədə", "Şahin", "Ana ürəyi-dağ çiçəyi", "Babəkin andı" kimi hekayələri maraqlı nəsr əsərləridir. Doğma vətəni balaca uşaqlara sevdirmək M.Rzaquluzadə hekayələrinin əsas ruhunu təşkil edir. Doğrudur, M.Rzaquluzadə nəsrə daha çox meyl göstərsə də, onun şeirlərində uşaq aləmi, əməyə və birliyə maraq, yoldaşlıq, dostluq münasibətləri daha dolğun, təsirlidir. Mikayıl Rzaquluzadənin yaradıcılığı bütövlükdə uşaq və gənclərin təlim və tərbiyəsinə, ən vacibi isə onlara əməyi sevdirməyə xidmət edir. Təbiətin füsunkar gözəlliyini dərk etməyi, ondan zövq almağı, heyvanlar aləminin maraqlı sirlərini uşaq və gənclərə öyrətmək üçün M.Rzaquluzadə xeyli müşahidələr aparmış, bu problemin bədii həllini göstərərək, maraqlı əsərlər yazmağa müvəffəq olmuşdur. M.Rzaquluzadənin əsərlərinin qiymətli cəhətlərindən biri, həm də ən vacibi, dilinin sadəliyi, səlisliyi və rəvanlığıdır. Uşaqların söz ehtiyatının çoxalmasında, lüğət fondunun zənginləşməsində onun hekayələri böyük əhəmiyyət kəsb edir.

M.Rzaquluzadənin "Mənim çiçəyim" şeiri Ümumdünya gənclər festivalı münasibətilə yazılmış və bütün dünya gənclərinin dostluq, qardaşlıq, həmrəylik münasibətini tərənnüm edən bir əsərdir. Şair həmrəy olan dünya gənclərini rəngbərəng ləçəkləri olan bir çiçəyə bənzədir. Beş qitə gənclərinin rəmzi olan bu rəngbərəng çiçəkləri böyük dostluğun vəhdəti kimi verilən bir okean birləşdirir.

1945-ci ildən bədii yaradıcılıqla ardıcıl məşğul olan M.Rzaquluzadə “Qaranquş yuvası” (1943), “Leyla” (1943), “Ağ durna” (1945), “El gücü” (1948), “İstək” (1949), “Dan söküləndə” (1952), “Ovçu Elişlə Qoçaq Aytəkinin nağılları” (1955), “Ölkənin çiçəkləri” (1962) kitablarını çap etdirdi. Bu kitablarda onun lirik və satirik əsərləri uşaqların bədii-estetik tərbiyəsinə xidmət edən didaktik şeirləri, poemaları, xalq yaradıcılığının motivləri əsasında yazdığı mənzum nağılları və hekayələri toplanmışdır. Yazıçının 60 illik yubileyi münasibətilə 1965-ci ildə “Nəsillərdən nəsillərə” adlı bir cilidlik seçilmiş əsərləri çap olunmuşdur. 500 səhifəlik bu kitaba onun ən yaxşı əsərləri, dünya klassikasından tərcümə etdiyi nümunələr daxil edilmiş, həmçinin “Canlı xatirələr” bölməsində M.Qorki, A.Şaiq, M.Y.Lermontov, C.Cabbarlı, S.Vurğun, Y.Məmmədəliyev, V.Mayakovski, R.Rza, N.Rəfibəyli, M.Dilbazi haqqında xatirə və məqalələrinə yer vermişdir. 1970-80-ci illər M.Rzaquluzadə üçün daha uğurlu olmuşdur. Bu illərdə onun daha samballı və məzmunlu kitabları - “Ürəkdə izlər” (1969), “Quş dili bilən Orxan” (1972), “Yaz günəşi” (1977), “İlin yazı-elin sazı” (1981) kitabları çapdan çıxdı.

M.Rzaquluzadə poeziyasında bədii təfəkkür vətən torpağına, onun əsrarəngiz təbiətinə məhəbbət və məftunluq hissi, yaşamaq və yaratmaq ehtirasının təbii tərənnümü, təbiətlə insan arasında ən gizli rabitəni görə bilmək, həyata və insana məhəbbət duyğularını zəngin ifadə üsulları ilə verə bilmək bacarığı onu oxucularına sevdirən ən mühüm keyfiyyətlərdir. Onun şeirlərində bədii sözün əlvan çalarlarına rast gəlirik. Bu dil bəzən onun hekayələrini mənsur şeir səviyyəsinə yüksəldir, ürəkləri oxşayır.

M.Hüseyin yazırdı: “Hər bir ədibin o birindən fərqi yalnız tip yaratmaqla, kompozisiya qurumunda, təsvir xüsusiyyətlərində, lirik ricətlərində, psixoloji təhlilində və sairədə deyil, həm də onun dilində olmalıdır, zira ədibin dili - ədibin varlığı deməkdir”.

M.Rzaquluzadə bu mənada öz sənətkar qabiliyyətini göstərə bilir. Ədibin dili elə bil ki, təbiətin dilidir. Bu dildə əyaniləşdirmək, konkretləşdirmək, təsəvvür yaratmaq, insan ruhunda təlatüm yaratmaq qabiliyyəti var ki, bu da təbii bir cazibə doğurur.

M.Hüseyin bu fikri daha gözəl deyir: “M.Rzaquluzadənin dilindəki sadəlik və qəhrəmana olan məhəbbət, oxucuya da sirayət edir”.

M.Rzaquluzadənin poeziyasında vətənə məhəbbət duyğuları “Vətən nəğməsi” şerində şairin vətənə olan məhəbbəti canlı və təsirli təşbehlərlə verilmiş Azərbaycan torpağının müqəddəsliyi fikri şeirin əsas ideyasına çevrilmişdir. Şair böyük vətəndaşlıq duyğusu ilə vətən torpağını “Sönməz ata ocağı” adlandırır. “Ata ocağı” ifadəsi şeirdə təsadüfi işlənməmişdir. Bu ifadədə müdrik bir ənənənin izləri görünməkdədir. Xalq arasında belə inam vadır ki, ata ocağını söndürmək naxələflik, atanın ruhuna biganəlik, bir sözlə, əsli-nəcabəti itirmək deməkdir.

Azərbaycan!..

Müqəddəs odlar yurdu, ey Vətən!

Ey dünyanın əbədi odlu-nurlu çırağı!

Sən insana mehriban məskən oldun əzəldən,

Ey qəhrəman elmin sönməz ata ocağı!

... Azad görmək istəmiş mərd övladın hər zaman

Cavanşirin, Babəkin alnıaçıq elini

Səməndərtək yarandın alovlardan-odlardan

Qardaş ellər uzatdı sənə dostluq əlini!

Məhdud mənada “ata ocağı” ifadəsi bir evin işığıdırsa, geniş mənada bu ifadə böyük vətən anlayışı ilə bağlıdır.

Şair Azərbaycanı-doğma vətən! “ata ocağı” adlandırmaqla, vətənimizin “odlar yurdu” kimi şərəfli adını oxucularına xatırladır və vətən qarşısındakı borcumuzun nə dərəcədə böyük olduğunu yadımıza salır.

Sən ey şərqin üfüqündə azad həyat günəş!
Parla, ucal ellərə fərəh versin gələcək!
Başın üstə ucalan azadlığın bayrağı,
Daha da ucalaraq, daha da yüksələcək!

Şairin həssas və səmimi duyğuları o qədər həqiqidir ki, bütün varlığımızla bu duyğuların yaratdığı nidalara səs veririk.

Ömrünün çoxunu təbiət qoynunda keçirən şair, təbiəti insanın mənəvi aləmi və arzu-istəkləri, məhəbbəti ilə vəhdətə götürür. Təbiətlə insanı qarşılaşdırır, üz-üzə gətirir. İnsanın daxili aləmi təbiətdə füsünkarlığı ilə insan arzularında dilə gəlir.

Sərin – sərin meh əsəndə
Səhər – səhər
Üfüqləri bəzəyəndə
Al şəfəqlər,
Ürəklərdə ilk duyğular
Dilə gələr
Bənövşələr açılanda.

Təbiət-onun bənövşələri, füsünkar gözəllikəri sakit və coşqun dənizlər, gömgöy səmalar, parlaq günəş insanı, həyatı sevməyə, onun qüdrətini bilməyə çağırır.

Təbiət şairin təsvirində bəzən coşqun, təlatümlü, fırtınalıdır, bəzən də onun fikrində sakit və laldır.

Satirik şeirləri. Ciddi şeirlərində həyatdakı müsbət, işıqlı ideyaları konkret bədii vasitələrlə təsdiq edən şair, öz satiralarında bu ideyaların antipotlarını ifşa edir, müsbət fikri tənqid olunan hədəflərin hər zaman yanında olur.

Onun tənqid hədəfləri zahiri gözəlliyə aludə olanlar (Kamal və Camal), nadanlıq və cəhalət (“Adam-alim”), əqidəsizlik (“Məsləkbaz timsah”), natəmizlik (“Tovuz və dəniz”), öz nöqsanını görməmək (“Uşaq, at və həyat”), kobudluq (“Qorucu”) və sair kimi normal əxlaqa zidd məsələlərdir.

Şairin “Kamal və Camal” satirasında zahiri gözəlliyi məqsəd hesab edən, ona aludə olub mənəvi kamilliyi unudanları tənqid hədəfinə çevirmişdir. “Kamal və Camal” satirasında göstərir ki, naz-nemət içərisində yaşayan bir gözəl, nəhayət həyatdan doyur, guya fədəkarlıq etmək istəyərkən, zahirən gözəl olmayan, mənəvi kamillik dərəcəsinə görə isə misilsiz bir insan

olan filosofa ərə getmək istəyir. Filosof dünya görmüş müdrik bir insan olduğu üçün gözəlin mənasız təklifi qarşısında əyilmir. Gözəlin fikrincə əgər filosofa ərə gedərsə, onlardan olan uşaq gözəllikdə ona, ağılda isə atasına çəkər. Filosof isə ona belə cavab verir:

Düzü, qorxuram ki,
O yazıq səhvən
Hüsnü məndən ala,
Kamalı səndən!

Şair bu əsərdə mənəvi gözəlliyi daha uzun ömürlü sayır.

"Uzun və böyük" satirasında şair xalq rəvayətindən istifadə edərək incə bir mətləbə işarə vurur. "Böyüklük" anlayışı insanın mənəvi aləminin zənginliyi, əzəməti ilə bağlıdır. Bədəncə uzun olanlar yox, ağılca dərin olanlar böyük hesab edilənlərdir.

Qoy bilsin – eşitsin uzun yazanlar,
Uzunla
Böyüyün
Böyük fərqi var!

M.Rzaquluzadənin satiralarında rədd və inkar edilən sifətlərin əksinə olaraq mərdlik, yaxşılıq, gözütoxluq, mənəvi təmizlik, təvazökarlıq kimi gözəl sifətlər təbliğ edilir.

"Az ver,
Çox yalvar –
Çox ver,
Az yalvar"
Deyib babalar ...
Nə ver! Nə yalvar

Uşaq şeirləri. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının xəzinəsini ölməz əsərləri ilə zənginləşdirən və bu sahədə çalışan yazıçılarımızdan M.Ə.Sabirin, A.Səhhətin, S.S.Axundovun, A.Şaiqin, M.Müşviqin, R.Rzanın, M.Dilbazinin və başqalarının xidməti xüsusilə böyükdür.

Mikayıl Rzaquluzadə uşaq ədəbiyyatı yaradıcılığı sahəsində həm bədii, həm də elmi – nəzəri əsərləri ilə müntəzəm iştirak etmişdir. Onun "Şura cocuq ədəbiyyatı uğrunda", "Azərbaycan şura cocuq ədəbiyyatının nəaliyyətləri", "Folklor və cocuq ədəbiyyatı", "Uşaqlar üçün və uşaqlar haqqında ədəbiyyat" və başqa bu kimi qiymətli məqalələri hələ vaxtilə geniş oxucu kütləsinin diqqətini cəlb etmişdir.

M.Rzaquluzadə uşaqlar üçün yazdığı əsərlərində konkretliyi və aydınlığı saxlayır, uşaqlarla onların dilində danışır, fakt və hadisələri uşaqların yaşlarına uyğun surətdə ifadə edir. Az sözlü misralar, qoşa misralar da, müvəffəqiyyətlə sçilmiş qafiyələr onun uşaq şeirləri üçün xarakterik cizgilərdəndir.

M.Rzaquluzadə gözəllik duyğusunun təsir gücünə inandığı üçün əsərlərində ondan istifadə etməyə çalışır. Şairin fikrincə gözəllik yalnız əməklə bağlı veriləndə uşaq onu tez başa

düşür və asanlıqla mənimsəyir. Şair belə qənaətə gəlir ki, əsil gözəllik əmək və zəhmətlə bağlı gözəllikdir. Zəhmətlə qazanılan çörək dadlı olur. Dediklərimizə nümunə olaraq "Ən dadlı meyvə" şeirini misal göstərə bilərik.

Ən dadlı meyvə nədir,

Ən dadlı meyvə, ancaq

Sən öz zəhmətinlə

Yetirdiyin meyvədir...

M.Rzaquluzadənin əsərlərinin maraqlı cəhətlərindən biri də odur ki, onun hər bir şeirində bir konkretlik var. Hər şeiri bir ideyanın dəqiq ifadəsinə həsr edilir. "Ölkəmizin çiçəkləri" şerinə nəzər salaq. Burada vətənin müqəddəsliyindən, onun geniş qoynunda məskən salmış uca dağların, bərəkətli torpağından söhbət açılır. Böyük Fizulinin, Sabirin, Vurğunun adını çəkən şair onların unudulmaz əsərlərini öyrənməyə tövsiyyə edir və sonra da sanki uca səslə belə deyir:

Ölkəmizin çiçəkləri,

Ay qızlar, ay uşaqlar

Bu əziz ana Vətən,

Bu qəlbi odlu diyar

Mərd – igid babalardan

Qalıb sizə yadigar.

Sizdən də gələcəyə

Qalacaqdır yadigar.

M.Rzaquluzadə uşaqlarımız üçün gözəl əsərlər yaradan bir şair kimi tariximizin, keçmişimizin, qəhrəmanlığımızın şahidi olan bir salnaməçiyə bənzəyir. O, zəngin adət və ənənələrimizin, incəsənətimizin, folklorumuzun dərin bilicisi və eyni zamanda xalqımızın inqilabi salnaməsini yazan istedadlı bir sənətkardır.

M.Rzaquluzadə başqa sahələrdə olduğu kimi, tərcümə sahəsində də geniş səmərəli fəaliyyət göstərmişdir. Homer, Aristofan, Heyne, Puşkin, Lermontov, Şiller, Bayron, Belinski, Mayakovski, Sereteli, Krılov, Qorki, Uşinski, Tixonov, Surkov, Brovka, Simonov, Marşak, Namiq Kamal, Tofiq Fikrət, Abay və başqalarının əsərləri onun tərcüməsində Azərbaycan oxucularının dərin rəğbətini qazanmışdır. Tanınmış yazıçılardan etdiyi tərcümələr ədibin Azərbaycan ədəbiyyatına qoyub getdiyi maraqlı yaradıcılıq yolu olmuşdur.

Ədəbiyyat

1.Ə.Əzizov Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının inkişaf yolları. Bakı, Gənclik, 1968.

2.Belinski V.Q. Seçilmiş məqalələr. Bakı, Uşaqgəncnəşr, 1948.

3.M.Rzaquluzadə. İki dünyanın uşaqları. Bakı, 31may, 1961.

PATRIOTIC THEME IN AZERBAIJAN CHILDREN'S LITERATURE (SOVIET PERIOD)

AZERBAYCAN ÇOCUK EDEBİYATINDA (SOVYET DÖNEMİ) VATANSEVERLİK TEMASI

Aygun AHMADOVA Shukur kızı

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi (Ü. Hacıbeyov-68), 0000-0002-2464-2513
Aygün Ahmadova, Edebiyat Öğretim Teknolojileri Bölümü

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında ideya-estetik tərəfləri, aspektləri ilə meydana çıxan "vətənpərvərlik ideyası" mövzu olaraq diqqəti cəlb edir. Bu, ölkənin ictimai-siyasi həyatında, cəmiyyətin dünyagörüşündə özünü göstərən, əsaslı inqilabi dəyişikliklərin yaranması ilə bağlı olan milli strukturdu. Həmin hərəkat və onunla əlaqədar intensiv ictimai-siyasi proseslər qısa bir zamanda əvvəlki ideologiyadan kəskin şəkildə fərqli olan yeni ideologiya formalaşdırdı. Bunu tədqiqatçılar ümumi şəkildə "Azəbaycan ideologiyası" adlandırmışlar. Lakin "Azərbaycan ideologiyası", yaxud "Azərbaycançılıq dünyagörüşü" nəinki yalnız XXI əsrdə deyil, çox qədim dövrlərdən bəri inkişaf edə-edə gəlmişdir. "Vətən və vətənpərvərlik" mövzusu istər-istəməz Azərbaycan ideologiyasının başlıca prinsipləri ilə əlaqədardır. Ona görə də həmin ideologiyanın bugünkü reallıqla bağlı müsbət xüsusiyyətləri ilə yanaşı, bəzi problemləri də "vətənpərvərlik ideyası" mövzusunda həm bilavasitə, həm də dolayısı ilə ifadə olunur.

Doğma yurdumuz Azərbaycan bizim ana vətənimizdir. Vətən torpağı müqəddəsdir. Vətən dəyişmir, satılmır, köhnəlmir, qocalmır, o, əbədi və əzəlidir. Babalarımızın yadigarı olan bu Vətənin səmasında əcdadlarımızın ruhu dolaşır. Azərbaycan bizə əcdadlarımızın əmanətidir. Əmanət olan bu Vətəni qorumaq hər bir vətəndaşın borcudur. Vətəni qorumaq üçün onu sevmək lazımdır.

Vətənpərvərlik dərin anlama malik kəlmədir. Vətənpərvərliyin dərin və tarixi kökləri vardır. Vətənpərvərlik ən dərin, ən müqəddəs və ən ülvi hisslərdən, duyğulardan biridir. Hər bir adamın qiyməti onun vətənə, millətə xidməti ilə, əsl insanlıq ləyaqəti isə vətənpərvərlik hissi ilə ölçülür. Vətən sevgisi, Vətənə məhəbbət insanın daxilindən, qanından, genindən gəlir. Vətən sevgisi insana ana südü ilə verilir. Vətənpərvərlik hissi körpə yaşlarda aşılanmalıdır, Vətənə məhəbbət hissi uşağın qanına, canına, ruhuna işləməlidir, "xəmirimiz" vətənə məhəbbət hissi ilə "yoğrulmalıdır".

Vətənpərvərlik tərbiyəsi ailədə başlayıb, məktəbəqədər müəssələrdən, məktəbdə davam etməli, cəmiyyətdə formalaşmalıdır. Vətənpərvərlik tərbiyəsi vətəndaş tərbiyəsinin əsasıdır. Prezidentimiz İlham Əliyev öz maraqlı çıxışlarında deyirdi: "Mən istəyirəm ki, gənclərimiz vətənpərvər, peşəkar, bilikli, savadlı olsunlar, Vətən sevgisi ilə böyüsünlər". Məktəbəqədər müəssələrdə ilkin vətənpərvərlik hissinin aşılanması üçün müxtəlif üsullardan istifadə edilir, hər gün himn səsləndirilir, vətənpərvərlik mövzusunda mahnı və şerlər öyrədilir, uşaqlar dövlət atributlarının şəkillərini çəkirlər. Ailədə vətənə məhəbbət hissi aşılanmasa, məktəbəqədər müəssələrdə aparılan işlərin təsiri çox çətin olar. Vətənpərvərlik hissinin aşılanması məktəbdə davam etdirilir. Şagirdlər qələm tutub yazı yazmağa, oxumağa başladıqda yazıb-oxuduqları ilk kəlmələr "Ana" və "Vətən" kəlmələri olur. Hər bir cəmiyyətin gələcəyi onun yetişməkdə olan gənc nəslidir. Gənc nəslə qayğı isə hər bir dövlətin siyasətinin aparıcı istiqamətlərindən biridir.

Ömrünü xalqına həsr etmiş, Azərbaycançılıq ideologiyasını formalaşdırmış dahi şəxsiyyət- Heydər Əliyev tarixin ən böyük vətənpərvəridir. Onun vətən sevgisi hər kəsə nümunədir. "Mən fəxr edirəm ki, Azərbaycanlıyam" – bu sözlər Ulu öndərimizə məxsusdur. Bəli, biz də fəxr edirik ki, Azərbaycanlıyıq. Azərbaycanlı olan hər kəs, bu vətənin hər bir övladı, Azərbaycanımızın gələcəyi üçün əlindən gələni etməlidir.

Azərbaycan ideologiyası məsələləri ilə ardıcıl şəkildə məşğul olmuş Nizaməddin Şəmsizadə yazır: "Bu gün Azərbaycan infarkt keçirmiş ürəyə bənzəyir, dərddən parça-parçadır. Milli mənəviyyatımızın sağlamlığı üçün dərbədər düşmüş kütləni vahid ideya ətrafında toplaya bilən ideologiya lazımdır".

Müəllif daha sonra göstərir ki, Azərbaycan cəmiyyətinin qarşısında duran əsas vəzifə xalqın düşüncəsini doğru yola yönəltməkdir. Millətin şüuru sınıb, onu ələ baxımlıqdan və meşşan əxlaqın cazibədar bataqlığından çəkindirmək lazımdır, əyalət düşüncəsi və tayfa münasibətləri üzərində köklənib xalqı millətsizləşməyə sürükləyən cəmiyyətdə tarixi-mənəvi islahat aparmağa ehtiyac vardır.

Əlbəttə, burada ideologiya anlayışı kifayət qədər geniş məzmunda dərk edilir: bu yalnız bu və ya digər zümrənin, siyasi partiyanın ideologiyası demək deyil. Burada söhbət qədim və zəngin tarixi olan bir xalqın dünyagörüşü, mənəviyyatı, mentalitetindən və s. gedir. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında vətənpərvərlik mövzusundan danışarkən ideologiya anlıyışını biz bu cür geniş mənada işlədəcəyik. Müşahidələr təsdiq edir ki, uşaq ədəbiyyatında vətənpərvərlik heç bir konkret siyasi (yəni bu və ya digər partiyaya, dünyagörüşünə mənsub olmaq) məqsədi daşımır. Yeniyetmələrin təsəvvüründə azərbaycançılıq hissi və dünyagörüşü özünü bütöv bir halda, lakin konkret şəkildə göstərir.

Vətənpərvərlik tərbiyəsi öz Vətəninə sevgi və məhəbbət hissinin, vətəndaş məsuliyyətinin artırılması, hər an Vətəninin və xalqının müdafiəsinə qalxmağa hazırlığın formalaşması üçün olduqca vacibdir. Bu hissin təkcə dərs prosesində deyil, dərsdənkənar da aşılanması, vətənpərvərlik mövzularına həsr olunmuş tədbirlərin keçirilməsi şagirdlərdə qəhrəmanlıq və məğlubedilməzlik kimi ən ülvi hisslərin yaranmasında və dərinləşdirilməsində mühüm rol oynayır. Məktəbdə vətənpərvərlik hissi ilə formalaşdırılan o şagirdlər bu gün 30 ildir düşmən tapdağında olan torpaqlarımızın azad olunmasında qəhrəmanlıq göstərən igid əsgərlərimizdir.

Vətənpərvərliyin mənbəyi böyük ölçüdə ailədir. Ancaq o da yeganə tərbiyə ocağı deyil. Uşaq və gənclərin inkişafında məktəb, iş yeri və ordu ciddi rol oynayırlar. Bu sosial təsisatlar insanın həyatinda öz rolunu oynamalıdır və gənclərin vətən və torpaq sevgisi içində böyüməsini təmin etməlidir. Vətən və torpaq sevgisi ilə böyüməyən uşağın yaxşı əsgər və ya vətəndaş olması imkansızdır. Azərbaycan ənənəvi olaraq vətənpərvərliyə ciddi fikir verən məkan olub. Bizim tərbiyə sistemimizdə torpağa və yurda sevgi ciddi yer tutur. Bunların müasir tələblər səviyyəsində inkişaf etdirilməsi vacibdir. Azərbaycanda tərbiyənin müasir pedaqoyi üsullar əsasında qurulması başqa keyfiyyətlərlə yanaşı vətənpərvərliyi də inkişaf etdirə bilər.

Lakin, müasir Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında "vətənpərvərlik ideyası" mövzusu son zamanlar, yaradıldığını söyləmək düzgün olmazdı. Abbas Səhhət, Abdulla Şaiq, Mirmehdi Seyidzadə, M.Rzaquluzadə kimi klassik uşaq şairlərinin əsərlərində Azərbaycan vətənpərvərliyi mövzusu müəyyən təkamül yolu keçmiş, 1960-1980-ci illərdə isə Teymur Elçin, Xanımana Əlibəyli, Hikmət Ziya, Məstan Əliyev (Günər), Tofiq Mütəllibəv, Tofiq Mahmud, Fikrət Sadıq, Məmməd Aslan, Məmməd Namaz, İlyas Tapdıq, Zahid Xəlil və s. şairlər həmin mövzuda kifayət qədər maraqlı əsərlər yazmışdılar.

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının istedadlı qələm sahibi olan İlyas Tapdığın yaradıcılığını

vərəqlədiyimizdə, vətənpərvərlik mövzularında yazılan əsərlərin nə qədər çox olduğunu görürük. Yüksək vətəndaşlıq hissi, güclü poetik vüsət, xalq sevgisindən yaranan əsərləri, tək uşaq ədəbiyyatı xəzinəsində deyil, eyni zamanda sazın-sözün ustası kimi də məşhurdur.

İlyas Tapdığın bütün yaradıcılığı vətənlə, ana torpaqla, ulu xalqımızla bağlıdır. O, uca səslə deyir: "Şeirimin canıdır bu el, bu vətən!". İlyas Tapdıq xalq məhəbbəti qazanmış söz ustadıdır. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının, xüsusən şeirinin istedadlı nümunələrində məhz bu cəhət, yəni sözün ən sadə, lakin emosional təsir baxımından tez sirayət edən, rahat qavranılan, yaddaqalan, təmtəraq, elitarlıq və quru nəzimdən uzaq xəlqi çalarından istifadə etmək bacarığı onun yaradıcılığında özünü göstərir.

İlyas Tapdıq sanki öz oxucularının əlindən tutub onları "niyətlərinin" cavabını axtarmağa aparır. Sadə, anlaşıqlı bir dildə onlarla söhbətə başlayır. Şair uşaqla uşaq kimi danışmır. Belə olsaydı böyüklər uşaq gözündə öz marağını itirərdi. Babaların nağılları ona görə əfsunludur ki, qocalar özünəməxsus hikmətlə, müdrikliklə danışıblar. İlyas Tapdığın şeirlərində bu mənada da bir özünəməxsusluq vardı.

Dahi V.Belinski deyirdi ki, "Uşaq şairi olmaq yox, doğulmaq lazımdır". İlyas Tapdığın yaradıcılığı 60 ilin uşaq poeziyasıdır. Təbiət və sadə insan əməyinin təsviri İlyas Tapdığın şeirlərinin əsas xüsusiyyətlərini təşkil edir. Bu onun vətənə, vətən torpağına geniş və rəngarəng mənzərələrinə, qurub yaradan insanlarına vurğunluğundan irəli gəlir. İlyas Tapdıq təbiət gözəlliyi ilə insanın mənəvi gözəlliyini vəhdətdə təsvir etməyi bacarır.

Vətənimizin başına gələn faciəni yanıqlı bir şəkildə qələmə alan şair, göz yaşını gizlədə bilmir. Bütün şəhid ata və anaların dilindən yazdığı "Vətənin Şəhidləri" şeirində şair yanıqlı bir ah çəkərək yazır:

> Vüqarıdır böyüyən hər oğulun, hər qızın,
>
> Gələn təzə nəsillər məzarına baş əyər.
>
> Bayramında, toyunda anılır yurdumuzun,
>
> Vətənin şəhidləri qəlbimizdə yaşayır.

1990-cı ilin əvvəllərində qələmə aldığı "Vətənin Şəhidləri" şeirində İlyas Tapdığın yaradıcılıq məziyyətlərindən biri dilinin sadəliyi, təbiiliyi və səmimiliyidir. İlyas həyat eşqinin həvəsini adi sözlərlə deyil, təsvir vasitəsilə verərək bədii lövhələr yaradır.

Azərbaycan haqqında danışan şairlər "formaca milli, məzmunca sosialist" ədəbiyyatın ənənələrinə uyğun olaraq bu və ya digər şəkildə Azərbaycanın müstəqil olmadığını, böyük "Sovet Vətəni"nin tərkibində olduğunu bilərək, daim ölkəmizin çiçəkləndiyini əsərlərində dönə-dönə qeyd edirlər. Başqa bir meyl isə Azərbaycanın bərəkətli torpaqlarından, səfalı yaylaqlarından, Küründən, Arazından danışa-danışa daha çox "ideologiyasızlaşdırma" mövqeyi tutmaqdan, bir növ vulqar təbiiliyə meydan açmaqdan ibarətdir.

1980-ci illər Azərbaycan uşaq şeirində vətənpərvərlik mövzusunun siyasi-ideoloji istiqamətdə deyil, ona əks olan, əgər belə demək mümkünsə, ideologiyasızlaşdırma istiqamətində deformasiyasına nümunə ola bilər.

Göründüyü kimi 1980-ci illər Azərbaycan uşaq poeziyasında vətənpərvərlik mövzusu əsasən iki istiqamətdə formalaşır. Sovet ideologiyasına tabe olmaq istiqaməti və İdeologiyasızlaşdırma istiqaməti.

1980-ci illərin birinci yarısına qədər uşaq poeziyasında diqqəti cəlb edən məsələlərdən biri də "azadlıq" sözü və ümumiyyətlə, azadlıq ideyasından sui-istifadə etməkdir: azad olmayan

bir məmləkətdə Azərbaycan şairləri dönə-dönə "azad" sözünü işlətməyə məcbur və məhkum olmuşlar. Məsələn, Nəsib Nəbioğlunun "Göyərçin" jurnalının 1984-cü il 2-ci nömrəsində dərc olunmuş "Oktyabryatların mahnısı" şeirində deyilir:

Azad diyar, azad torpaq,
Bizim doğma vətənimiz,
Qucağında boy atırıq,
Qucağında gülürük biz.

Burada təkrar olunan "azad diyar", "azad torpaq", "azad vətən" anlamları ideya-estetik analitizmin, normal poetik mühakimənin məhsulu deyil, hətta Vətən barəsində işlədilən "mehribansan" sözü də "bizim doğma vətənimiz" obrazına heç bir bədii effekt, istilik əlavə etmir.

Bununla belə, 1980-ci illərin ortalarından "Vətən" və "vətənpərvərlik" mövzusunun lazımi ideoloji-estetik səviyyəyə qalxmasına təsir göstərən, bədii düşüncə təravəti ilə seçilən şeirlər də meydana çıxırdı.

Mahirə Əliyanlının "Türk oğlu, türk qızıyam" şeirlər toplusu balacalar üçün nəzərdə tutulsa da, şairə bəzən bu səviyyədən kənara çıxaraq içindən qopub gələn bir harayı, bir odu, alovu büruzə verir, böyükləri də düşünməyə çağırır. Onun "Qara buludlar" silsiləsinə daxil olan "Xəzər qabarır, Türk qalxır", "Mən kiməm", "And içirəm", "Yaralı Şuşa", "Laçın", "Qaçqınlar" və s. şeirləri bu qəbildəndir. Bu şeirlərdə düşmənin törətdiyləri cinayətləri yana-yana yada saldıqdaın sonra "and içir":

Nənəmin gözlərinin
Silinməz kədərinə,
Süfrəmizin başında
Atamın boş yerinə
And içirəm!

Göy qurşağı tək gözəl
Üçrəngli bayrağıma,
Çataq Vətən torpağının
Başsız qərib yaylağına
And içirəm!

"Xocalıdan yeddi yaşlı uşağın dedikləri" poemasında o dəhşətləri gözləri ilə görən uşağın söylədikləri oxucuda heyrət doğrurur, bizi dönə-dönə düşündürür, intiqama çağırır.

1980-ci illərin ortalarından başlayaraq Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında "Vətən" mövzusunda yazılmış əsərlər həm mövzuca, həm də formaca daha müxtəlif, rəngarəng olmağa başlayır. Ən yaxşı əsərlərdə diqqət vətən məhfumunun təkrarlanmış stereotip şərhinə, tərənnümünə deyil, vətənin – Azərbaycanın canlı, olduqca təbii, uşaq psixologiyasına müvafiq, uşaq idrakı üçün anlaşıqlı obrazı yaratmağa yönəldilir. Bu şeirlərdə Azərbaycan füsunkar təbiəti, möhtəşəm tarixi, özünəməxsus etnoqrafik-ictimai dünyası və işıqlı gələcəyi ilə görünür.

80-ci illərin sonlarında Azərbaycan cəmiyyətində baş verən əsaslı sosial-mənəvi dəyişikliklər, siyasi-ictimai şüurda müstəqillik fikirlərinin keyfiyyət həddinə çatması ideya-estetik təfəkkürün miqyasını genişləndirir, həm də bədii forma – ifadə axtarışlarının sürətlənməsinə təkan verir. Bu, özünü uşaq ədəbiyyatı ilə ardıcıl məşğul olan yazıçılarla yanaşı gənclərin əsərlərində də bütün parlaqlığı ilə əks etdirir. Həm təcrübəli sənətkarlar, həm də bu sahəyə yenicə gələn istedadlı gənclər vətən torpağının məhsuldarlığından, vətən təbiətinin gözəlliyindən, vətənə övlad məhəbbətindən danışaraq, əslində vətənin müstəqilliyi, azadlığı kimi ideyaların bilavasitə mövqeyində durur, bu sahədə bir neçə il sonra geniş miqyas alacaq ideya-estetik hərəkatın əsasını qoyurlar. Yəni, bizim fikrimizcə, 1970-1980-ci illər uşaq poeziyasındakı vətənpərvərlik motivlərini, keyfiyyətcə bu dövrdəki – 1980-ci illərin sonlarındakı müvafiq vəziyyətlə müqayisə etmək, bu fərqləri müəyyənləşdirmək mümkündür. O mənada ki, 1980-ci illərin sonu, 1990-cı illərin əvvəllərində Vətənpərvərlik mövzusunda yazılmış uşaq şeirlərində Azərbaycan həm obrazlı, həm də konkret və səmimi tərənnüm olunur.

Bir sıra hallarda azadlıq, müstəqillik ideyaları bir o qədər də orijinal səslənmir, mücərrəd ifadələrlə əks olunur ki, biz bu hadisəni konkret dövrün poeziyasında yalnız nöqsanlı hal hesab etməklə kifayətlənə bilmərik. Əvvəla, bu cür hallar geniş yayılmışdır, ən müxtəlif nəsillərdən olan şairələrin yaradıcılığında özünü göstərir, ikincisi isə həmin hal xeyli müddət davam edir. Görünür, azadlıq, müstəqillik ideyalarının bu cür ifadəsi əvvəlki dövr üçün xarakterik olmayan yeni ideyaların ifadəsində bədii forma axtarışlarının asan, rahat yolla getməməsi ilə bağlıdır.

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında, tərənnüm obyekti olan ideya konkretlik cəmiyyətin sosial-mənəvi həyatında özünü göstərən dirçəliş kontekstində bəzi əsərlərdə nəinki məqbuldur, həm də aktualdır. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycan vətənpərvərliyinin cəmiyyətdə, milli ictimai şüurda geniş miqyas aldığı bir dövrdə bəzi orijinal ifadələr yox, ənənəvi ifadə tərzi təkrarlanmış, təfəkkürdə qəlibləşmiş obrazlara üstünlük verilmişdir

Ümumiyyətlə, müasir Azərbaycan poeziyasında vətənin ana ilə müqayisə olunması çox geniş yayılmış, kökləri Azərbaycan xalqının qədim mifoloji inamlarına gedib çıxan bir motivdir. Qədim Azərbaycan, ümumiyyətlə, türk xalqları mifologiyasında vətən torpağı öz maddi nemətləri və zəngin təbiəti ilə övladlarının maddi-mənəvi müdafiəsində duran bir məkandır. Vətən torpağı sadəcə fiziki-coğrafi obyekt mahiyyətində anlaşılmır. Milli azadlıq hərəkatı dövründə həmin motivin daha qabarıq şəkildə həm ümumi poeziyada, o cümlədən də uşaq poeziyasında təsviri, ətraflı işlənməsi tamamilə təbiidir. Ona görə də şairin “Yad torpağından seçilib sonsuz hərarətilə”, yaxud “Düşmənə sərt baxışlı, dosta mehriban ana” kimi ifadələri milli təfəkkürümüzdə möhkəm yer tutmuş vətən-ana psixoloji-bədii paralelliyinin nəticəsidir. Vətənə mifoloji inam, hər cür çətinliyə düşəndə onun müqəddəsliyindən, tükənməz mənəvi gücündən ilham alması vətən övladının taleyi ilə vətənin taleyi arasında daxili, sirli əlaqənin etiraf olunması və s. kimi motivlər Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının 1980-ci illərin sonu, 1990-cı illərin əvvələrində ən çox müraciət etdiyi motivlərdir. Vətən torpağının maddi nemətlərindən, təbii gözəlliklərindən danışılmaqla əsas diqqət vətənin mənəvi obrazına, vətən qarşısında övladın mənəvi və təmənnasız borcuna verilir.

1980-1990-cı illər Azərbaycan uşaq poeziyasında təbiidir ki, vətən məhəbbəti bir tərəfdən Azərbaycanın ümumi obrazının yaradılması ilə təqdim olunursa, başqa bir tərəfdən ölkənin konkret şəhərlərinin, dağlarının, göllərinin tərənnümü ilə verilir. İkinci qrupdan olan şeirlərdə uşaqlar Azərbaycan torpağının səfalı yerləri, tarixi obyektləri, geniş mənada ölkənin coğrafiyası ilə tanış olurlar. Bu isə gənc oxucuların Vətəni ümumiyyətlə deyil, tanıyaraq sevməsi üçün çox mühüm şərtdir.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan poeziyası sahəsində dəyərli irs qoyub getmiş Xalq şairi Xəlil Rza Ulutürkün şeirlərində Azərbaycan torpağının, demək olar ki, bütöv coğrafiyası –

Lənkərandan tutmuş Qobustana qədər canlandırılır. Biz bunu son dövr uşaq poeziyasının (1980-1990 mühüm ideya-estetik istiqamətlərindən biri hesab edə bilərik.

Azərbaycanın tarixi-etnoqrafik obrazının yaradılması, Azərbaycan torpağının qədimliyi, tarixi abidələrin bolluğu, qədim mədəniyyət mərkəzi olması və s. barədə danışılır. Azərbaycan xalqının zəngin mənəvi mədəniyyətindən, etnoqrafiyasından bəhs edilir. Beləliklə, gənc oxucuda Azərbaycanın tarixi, mənəvi zənginliyi barədə təsəvvür yaradılmaqla yanaşı, onda mənsub olduğu xalqla, millətlə fəxr etmək, qürurlanmaq, geniş mənada isə milli mənlik hissi tərbiyə edilir.

Azərbaycanın coğrafiyasında, gözəl təbii mənzərələrindən bəhs edilir. Bu da uşaq psixologiyasına uyğun olaraq vətənin adi bir yurd deyil, qeyri-adi, hətta ilahi gözəlliyə malik bir məkan təsəvvürü yaradır.

Azərbaycan uşaq poeziyasında vətənpərvərlik mövzusu kifayət qədər qədimdir və demək olar ki, zəngin işlənmə təcrübəsinə malikdir. Heç də təsadüfi deyil ki, 1990-cı illərin əvvəllərindən başlayaraq Azərbaycan uşaq poeziyasının ideya-məzmunca yeniləşməsində XX əsrin əvvəllərində yaşamış görkəmli Azərbaycan uşaq şairlərinin şeirləri əhəmiyyətli rol oynamışdır. Xüsusilə Abbas Səhhətin "Vətən" şeirində, vətəni sevgili ilə müqayisə etməsi, onu "məhbub" adlandırması müasir poeziyada bədii bir xətt kimi keçir.

Qeyd etmək lazımdır ki, XX əsrin əvvələrində, xüsusilə Azərbaycan Demokratik Respublikası dövründə gənclərin vətənpərvərlik tərbiyəsi sahəsində görülən işlər tədqiq etdiyimiz dövrlə bilavasitə əlaqədardır. Bu gün vətənpərvərlik təbliğatının formaları üzərində düşünərkən istər-istəməz XX əsrin əvvəllərindəki təcrübəni nəzərə almaq lazım gəlir. Azərbaycan ədəbiyyatının nəhəng simaları – söz və fikir adamları əsərlərində vətən haqqında yüksək fikirlər söyləmişlər. Nizami Gəncəvinin "Xəmsə"sində insanpərvərlik, dostluq, düzgünlük, ədalət, vətən sevgisi və digər əxlaqi keyfiyyətlər öz əksini tapır. Məhəmməd Füzuli, İmadəddin Nəsimi və digər klasiklərin əsərlərində, vətənpərvərlik, şəhidlik mövzusu qırmızı xətlə keçir. A.Bakıxanov "Əxlaqın saflığı", "Nəsihətnamə", "Nurlar mənbəyi" və başqa əsərlərində gənc nəslin əqli inkişafına, dostluq, vətənpərvərlik, düzlük, doğruluq kimi əxlaqi keyfiyyətlərin tərbiyə olunmasına xüsusi diqqət yetirməyi məsləhət görülürdü. Görkəmli Azərbaycan maarifçisi, ictimai xadimi və pedaqoqu Həsən bəy Zərdabinin əsərlərində, məqalələrində vətənpərvərlik, elmə həvəs, fiziki və mənəvi kamillik kimi keyfiyyətlərin formalaşdırılmasında tərbiyənin əhəmiyyətindən danışır və təkcə deməklə kifayətlənmir, öz fikirlərini həyata keçirməyə, xalqın cəhalət yuxusundan ayılıb inkişaf yolu ilə irəliləməsinə yönəlmiş vətənpərvərlik həm vətən naminə çalışmaq, həm vətəni qorumağa hər an hazır olmaq, onun yolunda qəhrəmanlıqlar, fədakarlıqlar göstərmək, vətənin, xalqın hər bir uğuruna sevinməyi töfsiyə edirdi.

Bununla belə, müasir Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında vətən haqqında yazılmış əsərlərin kəmiyyətcə çoxluğu müqabilində bədii kəşflər, obrazlı ifadə axtarışları o qədər qaneedici səviyyədə deyil. Hətta demək olar ki, keyfiyyətcə aşağı olan nümunələr o qədər böyük üstünlük təşkil edir ki, həqiqi sənət nümunəsi olan əsərlər bu çoxluqda bəzən görünməz olur. Nəzərdə tutmaq lazımdır ki, müxtəlif yaş səviyyələrində olan uşaqlar üçün onların fantaziyasını, bədii zövqünü həm formalaşdıran, inkişaf etdirən, həm də təmin edən, hisslərini oxşayan əsərlər hələ ki, azlıq təşkil edir.

Özet

1980'li yılların ortalarından itibaren Azerbaycan çocuk edebiyatında "Vatan" teması üzerine yazılan eserler hem konu hem de biçim açısından daha çeşitli ve renkli olmaya başladı. En iyi çalışmalarda, vatan kavramının tekrarlanan basmakalıp yorumlanması ve yüceltilmesi

değil, anavatanın canlı, oldukça doğal bir imajının - çocuk psikolojisine uygun, çocukların bilişi için anlaşılır - Azerbaycan'ın yaratılmasına odaklanıldı. Bu eserlerde Azerbaycan büyüleyici doğası, muhteşem tarihi, eşsiz etnografik-sosyal dünyası ve parlak geleceği ile karşımıza çıkıyor. 1980'li yılların sonlarında Azerbaycan toplumunda köklü sosyal ve ahlaki değişiklikler, siyasi ve toplumsal bilinçte bağımsızlık fikirlerinin nitelik sınırına ulaşması, fikir-estetik düşüncenin kapsamını genişletmiş, arayışların hızlanmasını da teşvik etmiştir. sanatsal biçim ve ifade için. Bu durum hem gençlerin hem de sürekli olarak çocuk edebiyatıyla uğraşan yazarların eserlerine tüm dehasıyla yansımıştır. Vatanın bereketinden, vatan tabiatının güzelliğinden, vatan sevgisinden bahseden hem deneyimli yazarlar hem de bu alana yeni gelmiş yetenekli gençler, aslında bağımsızlık gibi fikirlerin tam karşısında yer almaktadır. Birkaç yıl içinde bu alanda yaygınlaşacak olan ideolojik-estetik hareketin temeli olan vatan özgürlüğü ve vatan özgürlüğünü ortaya koydular. Yani, bize göre, 1970'li ve 1980'li yılların çocuk şiirindeki vatanseverlik motiflerini, bu dönemdeki - 1980'lerin sonlarındaki - karşılık gelen durumla niteliksel olarak karşılaştırmak ve bu farklılıkları tespit etmek mümkündür. Demek ki 1980'li yılların sonu ve 1990'lı yılların başında vatanseverlik konulu çocuk eserlerinde Azerbaycan hem mecazi hem de somut ve samimi olarak yüceltilmiştir. Azerbaycan edebiyatının dev isimleri, söz ve fikir adamları eserlerinde vatan hakkında yüksek görüşler dile getirmişlerdir. Nizami Gencevi'nin "Hamse"si insanlığı, dostluğu, dürüstlüğü, adaleti, vatan sevgisini ve diğer ahlaki nitelikleri yansıtır. Muhammed Fuzuli, İmadeddin Nesimi ve diğer klasiklerin eserlerinde vatanseverlik ve şehitlik temaları kırmızı çizgiyi aşmaktadır. A.Bakihanov, "Ahlakın Saflığı", "Öğüt", "Işıkların Kaynağı" ve diğer eserlerinde genç neslin zihinsel gelişimine, dostluk, vatanseverlik gibi ahlaki niteliklerin yetiştirilmesine özel önem verilmesini tavsiye etti. dürüstlük ve doğruluk. Azerbaycan'ın seçkin eğitimcisi, halk adamı ve pedagogu Hasan Bey Zardabi'nin eserlerinde ve makalelerinde vatanseverlik, bilim tutkusu, bedensel ve ruhsal mükemmellik gibi niteliklerin oluşmasında eğitimin öneminden söz ediyor ve o sadece düşüncelerini hayata geçirmeyi, milleti cehalet uykusundan uyandırmayı ve kalkınarak ilerlemeyi amaçlayan vatanseverliğin, hem vatan uğruna çalışmayı, hem de vatanı korumaya her zaman hazır olmayı, yolunda kahramanlık ve fedakarlık göstermek, vatanın ve halkın her başarısıyla sevinmeyi tavsiye ettiğini söylemekle yetindi.

Anahtar kelimeler: *fikir-estetik, vatanseverlik, sosyo-politik, ideoloji, toprak, fiziki-coğrafya, tarihi-etnografik*

Abstract

Starting from the mid-1980s, works written on the theme of "Motherland" in Azerbaijani children's literature began to become more diverse and colorful both in terms of subject and form. In the best works, the focus was not on the repeated stereotypical interpretation and glorification of the concept of the homeland, but on creating a vivid, quite natural image of the homeland - Azerbaijan, relevant to children's psychology, understandable for children's cognition. In these works, Azerbaijan appears with its fascinating nature, magnificent history, unique ethnographic and social world and bright future. In the late 1980s, fundamental socio-moral changes in the Azerbaijani society, the reaching of the quality limit of the ideas of independence in the political-social consciousness expanded the scope of idea-aesthetic thinking, and also gave impetus to the acceleration of the search for artistic form and expression. This reflected itself with all its brilliance in the works of young people, as well as writers who consistently deal with children's literature. Both experienced writers and talented young people who have just come to this field, talking about the fertility of the land of the motherland, the

beauty of the motherland's nature, and the filial love for the motherland, actually stand in the direct position of ideas such as the independence and freedom of the motherland, which are the basis of the ideological-aesthetic movement that will become widespread in this field in a few years. they put That is, in our opinion, it is possible to qualitatively compare the patriotic motifs in children's poetry of the 1970s and 1980s with the corresponding situation in this period - in the late 1980s, and identify these differences. In the sense that at the end of the 1980s and the beginning of the 1990s, Azerbaijan was glorified both figuratively and concretely and sincerely in the children's works written on the topic of patriotism. comes Giant figures of Azerbaijani literature - men of words and ideas have expressed high opinions about the motherland in their works. Nizami Ganjavi's "Khamsa" reflects humanity, friendship, honesty, justice, love of country and other moral qualities. In the works of Muhammad Fuzuli, Imadaddin Nasimi and other classics, the themes of patriotism and martyrdom cross a red line. A. Bakikhanov in his works "Purity of Morals", "Admonition", "Source of Lights" and other works advised to pay special attention to the mental development of the young generation, to the upbringing of moral qualities such as friendship, patriotism, honesty and truthfulness. In the works and articles of Hasan Bey Zardabi, the prominent Azerbaijani educator, public figure and pedagogue, he talks about the importance of education in the formation of qualities such as patriotism, passion for science, physical and spiritual perfection, and he is not only satisfied with saying that, patriotism aimed at realizing one's ideas, awakening the people from the sleep of ignorance and moving forward through development is both he recommended to work for the sake of the motherland, to be ready to protect the motherland at all times, to show heroism and sacrifices in its path, and to rejoice at every success of the motherland and the people.

Keywords: *idea-aesthetic, patriotism, socio-political, ideology, land, physical-geographic, historical-ethnographic*

Ədəbiyyat

1.A. Əhmədova Müasir uşaq poeziyası, ADPU-nun mətbəəsi. Bakı-2001, 116 s.

2.İ.Tapdıq, “ Seçilmiş əsərləri” Bakı, “Şur” 2010, 672 səh.

3.N.Şəmsizadə, Ədəbiyyat Nəzəriyyəsi Bakı: “Proqres” nəşriyyatı, 2012, 434

LANGUAGE FEATURES OF FOLKLORE CREATION

FOLKLOR YARADICILIĞININ DİL XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Dr. Ülker BAHSIYEVA

ADPU-nun Filoloji fakültesinin, Edebiyatın tedrisi teknolojisi, bölümünün baş öğretim üyesi, ORCID İD 0000-0002-5994-2356

Özet

Mirzə İbrahimova görə, ana dili hər bir xalqın milli varlığının göstəricisidir. Bir xalqın varlığını onun vətəni, özünəməxsus milli adət-ənənələri, o cümlədən milli əqidəsi şərtləndirdiyi kimi, ana dili də milli varlığın əsas göstəricilərindəndir. Ana dilinin varlığı millətin, xalqın, "qövmün" varlığı deməkdir. Bir xalq öz milli varlığını məhz ana dilinin varlığı ilə bəyan və ifadə edir.Ədib ana dilini milli varlığın ifadəsinin əsas forması hesab edir. Bir xalq öz milli varlığını rəsmi və qeyri-rəsmi məkanlarda yalnız ana dili vasitəsilə sürdürə bilər. Əgər ana dili xalqın həyatının ən müxtəlif sferalarını əhatə etmirsə, bu halda həmin xalq artıq onu milli subyekt kimi bərqərar edən əsas atributundan məhrum olur.

Anahtar kelimeler: M.İbrahimov, ana dili, milli, dəyər, vətən

Summary

According to Mirza Ibrahimov, the mother tongue is an indicator of the national existence of every nation. Just as the existence of a nation is determined by its homeland, unique national traditions, including national beliefs, the mother tongue is one of the main indicators of national existence. The existence of the mother tongue means the existence of the nation, people, "people". A nation declares and expresses its national existence precisely with the presence of its mother tongue. Adib considers the mother tongue to be the main form of expression of national existence. A nation can maintain its national existence in official and unofficial spaces only through its mother tongue. If the mother tongue does not cover the most diverse spheres of a nation's life, then that nation is already deprived of its main attribute that establishes it as a national subject.

Key words: M.Ibrahimov, mother tongue, nationality, value, homeland

GİRİŞ

Bütün mənəviyyatı ilə Azərbaycan varlığına bağlı olan akad. Mirzə İbrahimovun folklorşünaslıq görüşlərinin mühüm tərəflərindən biri dil ilə bağlıdır. Onun elmi yaradıcılığında dil məsələsi ayrıca bir mövzudur. M.İbrahimov sovet dönəminin ideoloji basqıları altında Azərbaycan dilinin qorunması və inkişafı ilə bağlı bütün imkanlardan istifadə etməyə çalışmışdır. Bu cəhətdən müəllifin folklor dili ilə bağlı görüşləri diqqəti cəlb edir. O, "Gəlin gözəl danışaq" adlı məqaləsində dili milli mədəniyyətin əlahiddə dərəcədə qiymətli hadisəsi hesab edərək göstərir ki, dil bəşər tarixinin, insan dühasının ecazkar və hikmətli kəşflərindəndir(9, 282).

Azərbaycan dilini də bəşər tarixinin belə kəşflərindən hesab edən M.İbrahimova görə, Azərbaycan dili qədim tarixli dillərdəndir, uzun inkişaf yolu keçib (9, 283), bu dil fikrin və hissiyyatın ən incə çalarlarını ifadə etməyə qadirdir(9, 283).

Bütünvarlığı ilə Azərbaycan mənəviyyatına bağlı olan M.İbrahimovu Azərbaycan dilinin qorunması ilə bağlı bir çox problemlər narahat etmiş və o, bir milli ziyalı kimi bunlara kəskin reaksiya vermişdir: "Dil pozğunluqları, yöndəmsiz sözlər və ifadələr həm elmi, həm də ədəbi tərcümə ədəbiyyatında daha çoxdur. Elmi və ədəbi əsərlərin tərcüməsində (xüsusən rus dilindən) belə hallara yol verməmək olar. Çünki yüksək keyfiyyətli elmi və ədəbi tərcümə üçün bizim həm kifayət qədər təcrübəmiz, həm də adamlarımız var. Onlar hamısı tərcümə etdikləri zaman daha diqqətli olsalar, bir az artıq əməkdən çəkinməsələr, başdansovdu və tələsik tərcümələrə yol verməsələr, qüsurlar az da olar. Mənə elə gəlir ki, istər elmi, istərsə də bədii ədəbiyyatın tərcüməsi işində ən böyük qüsur formalizmdir, sətri tərcüməyə qapılmaqdır"(9, 285).

YÖNTEM

Bütün bu fikirlərin altında M.İbrahimovun Azərbaycan mədəniyyətinə, dilinə və ümumən Azərbaycan varlığına olan qırılmaz bağlılığı ifadə olunmuşdur. Belə mənəvi bağlılıq onun dillə bağlı bütün yazılarında, o cümlədən folklor dili ilə bağlı yazılarında açıq şəkildə ifadə olunmuşdur.

M.İbrahimov dili milli varlığın əsası hesab edir: dil yoxdursa – millət də yoxdur. Bir xalqın, millətin varlığı onun dili ilə müəyyənləşir. Çünki müəllifə görə, "dil insan ağlının qüdrətli silahıdır, insan həyatının böyük neməti və tükənməz mədəniyyət xəzinəsidir"(13, 34).

Ümumiyyətlə, M.İbrahimovun Azərbaycan dili ilə bağlı yazıları məzmun və əhatədairəsi etibarilə zəngindir. Lakin biz tədqiqatın predmetindən yayınmayaraq, müəllifin folklor dili ilə bağlı görüşlərinə diqqət edəcəyik.

M.İbrahimovun dil haqqında görüşlərinin əsasında onun ana dilimizə olan coşğun məhəbbəti durur. "Ana dili" bir anlayış kimi onun Azərbaycan dilinə olan baxışlarının əsasını təşkil edir. Müəllifə görə, ana dili milli varlığın əsası, bünövrəsidir: "Yer üzündə çoxlu millətlər, xalqlar və qövmlər vardır. Hər bir xalqın öz vətəni, adəti, rüsumu və əqidəsi olduğu kimi, öz dili də vardır. Bu dilə ana dili, doğma dil, vətən dili deyilir. Ana dili, yəni o dil ki xalqın bütün oğul və qızları doğulub dünyaya gələn gündən ölüb qəbrə gedən günə kimi o dildə danışır, beşik başında, təndir qırağında, toyda, yasda, küçədə, bazarda o dili işlədir, o dilin vasitəsilə hər kəs istədiyi fikir və hissiyyatı başqasına anladır, o dilin vasitəsilə vətəndaşlar ünsiyyət tapır, bir-birinə məhəbbət yetirirlər. Heç bir millət və ya xalqdan elə bir adam tapmaq olmaz ki, o öz anasının südünü əmə, öz atasının ocağı başında böyüyə və öz ana dilini bilməyə. Beş-üç nəfər əcnəbi dilində oxumuşun və ya yadların beşiyində tərbiyə taparaq halal ana südündən məhrum olanların danışdığı bir dilə isə anadili demək olmaz. Ana dili o dildir ki, onu bütün xalq bilir, bütün xalq o dildə danışır"(13, 282).

Bu fikirdə M.İbrahimovun istər nəzəri baxımdan dil, istərsə də milli baxımdan ana dili haqqında görüşləri öz əksini tapmışdır. Həmişəki kimi müəllifin qələminə məxsus olan yüksək bədii dillə diqqətə çatdırılan bu fikirdə onun ana dili haqqında dərin nəzəri görüşləri ifadə olunmuşdur. Bu cəhətdən həmin fikrin təhlilinə ehtiyac vardır.

BULGULAR

M.İbrahimova görə, ana dili hər bir xalqın milli varlığının göstəricisidir. Bir xalqın varlığını onun vətəni, özünəməxsus milli adət-ənənələri, o cümlədən milli əqidəsi şərtləndirdiyi kimi, ana dili də milli varlığın əsas göstəricilərindəndir. Ana dilinin varlığı millətin, xalqın,

"qövmün" varlığı deməkdir. Bir xalq öz milli varlığını məhz ana dilinin varlığı ilə bəyan və ifadə edir.

Müəllifə görə, hər bir xalqın doğma dili "ana dili və vətən dili" adlandırılır. Müəllifin bu yanaşması ana dilini milli varlığın əsas atributları sırasına daxil edir. Doğma dilin ana dili və vətən dili adlandırılması bir xalqın varlığının, əslində, həm də ana dilindən keçdiyini göstərir. Bu halda müəllifə görə ana dilini qorumayan, o dildə danışmayan, yazıb-yaratmayan bir xalq özünün milli varlığının ən mühüm atributundan məhrum olur.

Ədib ana dilini milli varlığın ifadəsinin əsas forması hesab edir. Bir xalq öz milli varlığını rəsmi və qeyri-rəsmi məkanlarda yalnız ana dili vasitəsilə sürdürə bilər. Əgər ana dili xalqın həyatının ən müxtəlif sferalarını əhatə etmirsə, bu halda həmin xalq artıq onu milli subyekt kimi bərqərar edən əsas atributundan məhrum olur.

"Beş-üç nəfər əcnəbi dilində oxumuşun və ya yadların beşiyində tərbiyə taparaq halal ana südündən məhrum olanların danışdığı bir dilə isə ana dili demək olmaz" hökmü ilə M.İbrahimov Sovet Azərbaycanında ana dili itkilərimizin yaratdığı milli fəsadlara işarə edir. O, "beş-üç nəfər əcnəbi dilində oxumuş" dedikdə, heç şübhəsiz ki, ana dilinə xor baxıb, uşaqlarını rus dilində oxudanları, "yadların beşiyində tərbiyə taparaq halal ana südündən məhrum olanların danışdığı bir dil" dedikdə isə qeyri-millət tərbiyəsi ilə böyüyən insanların Azərbaycan dilinə xor baxmalarını nəzərdə tutur. Belə ki, bu məqalə Təbrizdə 1945-ci ilin noyabr ayında çap olunmuşdur. İstər Sovet Azərbaycanında, istərsə də Cənubi Azərbaycanda rus və fars dillərinin ana dilimizi sıxışdırması, azərbaycanlı kişilərin ruslar, ermənilər və farslarla evlənməsindən doğulan uşaqların Azərbaycan dilinə, bir qayda olaraq, biganə olmaları və xor baxmaları M.İbrahimovu əsl milli ziyalı kimi narahat etmiş və o da öz münasibətini belə ifadə etmişdir.

M.İbrahimov ana dilinin milli varlığın bərqərar edilməsi, yaşadılmasındakı rolunu dəqiq şəkildə müəyyənləşdirərək yazır ki, "dil bir xalqın mənəvi cəhətdən birləşməsində, öz həyat və mübarizəsini təşkil etməsində qüdrətli vasitə və silahdır. Ta qədim zamanlardan bəri tarix göstərir ki, hər hansı bir xalq öz millət və mənəviyyatını saxlamaq üçün öz vətəni və dövləti ilə bərabər öz dilini də saxlamağa cəhd etmişdir. Çünki hər xalqın ana dili onun milli varlığının və mənəvi aləminin ifadəsidir. Beləliklə, dil xalqın milliyyət və varlığını bildirən və qoruyan mühüm amillərdən biridir" (13, 87).

Göründüyü kimi, M.İbrahimova görə, Azərbaycan dili milli varlığın qorunmasının əsas vasitəsidir. Azərbaycan xalqının mənəvi-milli birliyi və bütövlüyü ana dilinin qorunmasından keçir. Əgər Azərbaycan dili yaşayacaqsa, bu halda xalqımız milli cəhətdən bir və bütöv olacaq. Ana dili xalqın bütün fərdlərini bir-birinə bağlayan milli bütövləşmə vasitəsidir. Bu dil xalqın nümayəndələrini vahid linqvistik çevrəyə daxil etməklə onların milli-mənəvi bütövlüyünü və birliyini təmin edir.

Ədibə görə, milli dil xalqın öz milli varlığını və mənəviyyatını saxlaması və bərqərar etməsinin əsas şərtidir. Milli dil aradan qalxarsa, xalq özünün ən mühüm ümummilli əlamətlərinin birindən məhrum olar. Ümummilli əlamətlər isə xalqı bir milli nüvə ətrafında saxlayan cazibə mərkəzidir. Həmin cazibə mərkəzinin ən mühüm ünsürlərindən biri milli dildir. Milli dildən məhrum olmaq xalqın öz əsas milli əlamətindən məhrum olaraq kütləyə çevrilməsi deməkdir.

SONUÇ

Milli dil vətən və dövlət anlayışları ilə bir sırada durmaqla onların vəhdətini təşkil edir. Vətən və dövlət milli dil vasitəsi ilə hərəkətə gəlir, başqa sözlə funksionallaşır. Vətən məhz

milli dil vasitəsi ilə coğrafi anlayış olmaqdan çıxaraq, milli varlığı şərtləndirən dəyərlər sırasına daxil olduğu kimi, dövlət də milli dil vasitəsilə milli dövlət anlayışı səviyyəsinə qalxır. Bu halda milli dil vətən və dövlət anlayışlarını milliləşdirərək, onları məhz milli atributlar və dəyərlər sisteminə daxil edir.

M. İbrahimov belə hesab edir ki, "yüzlərlə və minlərlə sözlər, istilahlar, yer adları və sənət abidələri vardır ki, onların elmi təhlili bizi qədim zamanın dumanı altında itmiş həqiqətlərə doğru apara bilər. Məsələn, məlum olduğu üzrə, bizdə səməni göyərtmək adəti Midiya dövründən qalmış və "səməni" sözü qədim"som", yaxud "səm" adlanan çiçəyin adından əmələ gəlmişdir. Dilimizdə zaman keçdikcə ibtidai şəklini dəyişmiş belə sözlər çoxdur"(13, 36-37).

KAYNAKLAR

13. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, I cild, Bakı: Yazıçı, 1978, 512 s.
14. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, II cild, Bakı: Yazıçı, 1978, 504 s.
15. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, III cild, Bakı: Yazıçı, 1979, 592 s.
16. İbrahimov M. Əsərləri , 10 cilddə, IV cild, Bakı: Yazıçı, 1979, 596 s.
17. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, V cild, Bakı: Yazıçı, 1980, 339 s.
18. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, VI cild, Bakı: Yazıçı, 1981, 376 s.
19. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, VII cild, Bakı: Yazıçı, 1981, 332 s.
20. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, VIII cild, Bakı: Yazıçı, 1981, 303 s.
21. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, IX cild, Bakı: Yazıçı, 1982, 664 s.
22. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, X cild Bakı: Yazıçı, 1983, 507 s.
23. İbrahimov M. Niyəsiz, necəsiz bir yazısan sən. Bakı: Yazıçı, 1985, 552 s.
24. İbrahimov M. Xəlqilik və realizm cəbhəsindən. Bakı: Azərnəşr, 1961, 524 s.
25. İbrahimov M. Ana dili – hikmət xəzinəsi. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1991, 136 s.

LANGUAGE FEATURES OF THE EPISTLE "KITABI-DEDE GORGUD"
"KİTABI-DƏDƏ QORQUD" DASTANININ DİL XÜSUSIYYƏTLƏRI

Dr. Ülker BAHSIYEVA

ADPU-nun Filoloji fakültesinin, Edebiyatın tedrisi teknolojisi bölümünün baş öğretim üyesi, ORCID İD 0000-0002-5994-2356

Özet

M.İbrahimovun "Dədə Qorqud" dastanlarına böyük qiymət verməsi onun bir ədəbiyyatşünas kimi bu dastanın Azərbaycan tarixindəki yeri və rolunu bütün əzəməti ilə dərk etməsi ilə bağlı idi. O, abidənin milli varlığımızın bərqərar edilməsi yolunda necə nəhəng və monumental bir "sənəd" olduğunu bütün ciddiyyəti ilə dərk edirdi. Heç təsadüfi deyildir ki, Azərbaycan ədəbiyyatının məşhur siyasət və elm xadimləri bu abidəni Azərbaycan xalqını bütün dünyada tanıdacaq şah əsər kimi səciyyələndiriblər.

Anahtar kelimeler : M.İbrahimov, dastan, dil, milli, qəhrəman

Summary

M.Ibrahimov's high appreciation of "Dada Gorgud" epics was related to his understanding of the place and role of this epic in the history of Azerbaijan as a literary critic. He seriously understood how the monument is a huge and monumental "document" on the way to the establishment of our national existence. It is no coincidence that famous political and scientific figures of Azerbaijani literature characterized this monument as a masterpiece that will make the Azerbaijani people known all over the world.

Key words: M.Ibrahimov, epic, language, nationality, hero

GİRİŞ

M.İbrahimov dil yaddaşını milli-etnik tarixin açarı hesab edir. Müəllifə görə, milli-etnik tarixin bu gün bizə qaranlıq görünən səhifələrinin üzərinə dil yaddaşı işıq saçır. Ədib bu baxımdan "Dədə Qorqud" dastanlarını əlahiddə qaynaq hesab edir: "Lakin hazırda keçmiş Azərbaycan dilini öyrənmək üçün əldə olan ən qədim və ən böyük vasitə "Dədə Qorqud" dastanlarıdır. "Dədə Qorqud" lüğət və sintaksis cəhətdən XI-XIII əsrlərdəki Azərbaycan dilinin bütün xüsusiyyətlərini özündə əks etdirir(7, 37).

M.İbrahimovun "Dədə Qorqud" dastanlarına böyük qiymət verməsi onun bir ədəbiyyatşünas kimi bu dastanın Azərbaycan tarixindəki yeri və rolunu bütün əzəməti ilə dərk etməsi ilə bağlı idi. O, abidənin milli varlığımızın bərqərar edilməsi yolunda necə nəhəng və monumental bir "sənəd" olduğunu bütün ciddiyyəti ilə dərk edirdi. Heç təsadüfi deyildir ki, Azərbaycan ədəbiyyatının məşhur siyasət və elm xadimləri bu abidəni Azərbaycan xalqını bütün dünyada tanıdacaq şah əsər kimi səciyyələndiriblər.

"Kitabi-Dədə Qorqud"un Azərbaycan tarixindəki roluna verilmiş qiymətlər içərisində ilk növbədə ulu öndər Heydər Əliyevin fikri diqqəti cəlb edir. O, eposu «milli varlığımızın mötəbər qaynağı» hesab edərək yazır: "Kitabi-Dədə Qorqud" bizim milli estetikamızın mötəbər qaynağı

olaraq mənəvi və estetik dəyərlərin vəhdətini özündə əks etdirir. Gözəllik və eybəcərlik, ülvilik və alçaqlıq, komiklik və faciəlik, məhəbbət və nifrətlə bağlı olan fikirlər, bizim əcdadlarımızın estetik duyumu lakonik ədəbi formalarda eposun müxtəlif boylarında ifadə olunur. Gözəllik və hikmətin, gözəllik və qeyrətin, gözəllik və sədaqətin qırılmaz daxili harmoniyası da «Kitabi-Dədə Qorqud»a xas olan estetik və etik kateqoriyaların mahiyyətini açıqlayır» (10, 8).

YÖNTEM

Bəkir Nəbiyev və Yaşar Qarayev eposu milli mədəniyyətimizin zirvə məqamı kimi səciyyələndirərək qeyd edirlər ki, «Kitabi-Dədə Qorqud» oğuz xalqlarının şah əsəri, ata kitabıdır, Azərbaycan mentalitetinin, bütün türk dünyasının yaradıcı dühasının hələlik əldə olan ilk ən böyük və ən mükəmməl bədii ifadəsidir. Bu dastan həm də xalqın həyatının epik lövhələrini, onun əxlaq və mənəviyyatını, davranış mədəniyyətini, estetik zövqünü, gözəllik anlayışını, humanizmini, vətənpərvərlik, qəhrəmanlıq keyfiyyətlərini, sevgidə dəyanət, ataya-anaya şəfqət və ehtiram duyğularını bədii vasitələrlə əks etdirən qanunlar məcəlləsi, zəngin biliklər ensiklopediyasıdır» (1, 16-17).

"Kitabi-Dədə Qorqud" qarşısında milli vətəndaş – siyasətçi, alim heyrətini ifadə edən bu fikirlər təsadüfi olmayıb, eposun milli mədəniyyət tariximizdəki əlahiddə yeri və rolu ilə bağlıdır. Araşdırmalar göstərir ki, bir tarixi abidə olan "Dədə Qorqud" təkcə keçmişimizin mənəvi irsi olaraq qalmır, bu günümüzdən keçərək gələcəyə gedir. Yaşar Qarayev yazır ki, «min üç yüz ildir ki, Qorqud xalqın qan və gen yaddaşı kimi yaşayır və özündən əvvəlki min üç yüz ilin də bədii və genetik arxetipini hər sətrində, hər sözündə yaşadır. Üstəlik, növbəti, min üç yüz il üçün də ən sabit, etibarlı, mənəvi-əxlaqi kodlar və genlər yenə bu «ana kitabın» bətnində və ruhunda qorunub saxlanır. Müstəqillikdə minillik və əbədilik üçün əsaslar, xalqlarla kültürlər, yer və göy, torpaq və millət, təbiət və ekologiya arasında davranış və rəftar kodeksi, qanun və ana yasa... hamısı, hamısı öz əksini bu kitabda tapır. Və müstəqillik dövründə də Qorqud yenidən mənəvi intibahın simvolu, milli heysiyyətin və özünüdərkin sənədi olur»(4, 4).

Bütün bu deyilənlər "Dədə Qorqud"u milli dilimizin əsas qaynağı kimi səciyyələndirən M.İbrahimovun necə uzaqgörən bir alim olduğunu təsdiqləyir. O yazır: "Məlum olduğu üzrə, o zaman Azərbaycanda hakim ədəbi dil fars və ərəb dilləri hesab edilirdi, ancaq bu dillərdə layiqli bir şey yaratmaq mümkün olduğu qənaəti var idi. "Qulağından qul sırğası asıldığından", "xəcalətdən başını aşağı dikdiyindən" şikayət edən böyük Nizami belə öz ölməz "Xəmsə"sini farsca yaratmağa məcbur olmuşdu. Belə bir şəraitdə Azərbaycan dili ancaq xalqın,yəni o zamanın savadsız və avam təbəqələrinin danışdığı bir dil idi. Buna görə də o zamanın dilini biz ancaq folklorda – xalq yaradıcılığında öyrənə bilərik. "Dədə Qorqud" isə qədim xalq yaradıcılığının ən gözəl nümunəsidir" (11, 37).

BULGULAR

Göründüyü kimi, M.İbrahimov Nizami dövründə "Dədə Qorqud" abidəsinin mövcudluğunu təsdiqləməklə, əslində, Azərbaycan türkcəsinin həmin dövrdəki varlığını ortaya qoyurdu. Bu, həmin dövr üçün mütərəqqi elmi addım idi. Çünki həmin dövrün rəsmi tarix elminə görə, Azərbaycan orta əsrlərdə türkləşdirilmiş ölkə idi. Bu cəhətdən, M.İbrahimov "Dədə Qorqud"dan XI-XIII əsrlər dilinin abidəsi kimi danışmaqla, ən azı, iki məqsəd güdürdü:

1. Göstərilən dövrdə fars dilinin rəsmi ədəbi dil olmasına baxmayaraq, Azərbaycan türkcəsinin ümumxalq dili olmasını təsdiq etmək;

2. "Dədə Qorqud" dastanını həmin dövrün Azərbaycan türkcəsində yaranan ədəbiyyatın

faktı kimi təsdiq etmək.

Bu məqsədlərini həyata keçirən müəllif yazır ki, "Dədə Qorqud" xalq yaradıcılığının ən gözəl nümunəsidir. Təbiidir ki, xalq yaradıcılığı hakim ədəbi dilə təsir etdiyi kimi, ondan müəyyən təsir də alırdı. Buna görədir ki, biz dastanlarda belə ərəb və fars sözlərinə rast gəlirik. Çox zaman bu sözlər öz qarşılığı olan Azərbaycan sözləri ilə yanaşı işlədilir. İctimai inkişafın xüsusiyyətlərinə bağlı olaraq gələn "xəlayiq", "cəng", "feil", "xub" və s. ərəb, fars sözlərinə baxmayaraq, "Dədə Qorqud" o zamankı Azərbaycan dilinin xüsusiyyətlərini və varlığını nümayiş etdirən ölməz əsərdir. Bir mənanı ifadə edən "qul – xəlayiq", "tanrı – allah", "savaş – cəng", "yaxşı – xub" kimi doğma və əcnəbi sözlərin eyni cümlədə yan-yanaşı işlədilməsi isə dildə yabançı təsirlərə qarşı güclü mübarizə ruhunu ifadə edirdi" (11, 37).

M.İbrahimovun bədii cəhətdən cilalanmış bu fikri məna baxımından da dərin olub təhlil olunmağa layiqdir. Bu cəhətdən, müəllif belə hesab edir ki, "Dədə Qorqud" ilk növbədə folklor – xalq yaradıcılığı hadisəsidir. Təbii ki, müəllifin bizə iki əlyazmasında gəlib çatan bu eposu məhz şifahi xalq yaradıcılığı kimi təsdiq etməsi ilk növbədə M.İbrahimovun nəzəri biliklərini nümayiş etdirir. Lakin məsələ bununla məhdudlaşmır. Ədib "Dədə Qorqud"u şifahi xalq yaradıcılığının möhtəşəm abidəsi kimi təsdiq etməklə bütün xalqın "Dədə Qorqud" dilində – məhz oğuz türkcəsində danışdığını, yerli əhalinin oğuz türklərindən təşkil olunduğunu göstərirdi.

Müəllifin "xalq yaradıcılığı hakim ədəbi dilə təsir etdiyi kimi, ondan müəyyən təsir də alırdı" fikri dərin məna və məzmuna malikdir. O, bununla ilk növbədə xalq yaradıcılığını və onun parlaq nümunəsi olan "Dədə Qorqud"u möhtəşəm ədəbi abidə kimi qabardırdı. Başqa sözlə, "Dədə Qorqud"da müəyyən həcmdə öz əksini tapmış ərəb-fars leksikası bu dastanın ümumxalq dəbi proseslərindən təcrid olunmuş məhəlli hadisə olduğunu deyil, əksinə dövrün ədəbi prosesinin möhtəşəm faktı olduğunu təsdiqləyir. M. İbrahimov açıq şəkildə yazır ki, "Dədə Qorud" o zamankı Azərbaycan dilinin xüsusiyyətlərini və varlığını nümayiş etdirən ölməz əsərdir. Ədib bu fikri ilə yazılı ədəbiyyatda fars dilinin hakimlik etməsinə baxmayaraq, Azərbaycanda canlı, ümumxalq şifahi ədəbi prosesin olduğunu və "Dədə Qorqud" dastanının məhz bu ədəbi coşğunluğun ifadəsi olmasını göstərir.

Müəllif yazır ki, "Dədə Qorqud", təqribən, doqquz yüz il bundan əvvəl yazılmışdır. Orada əks olunan bir çox adətlər, sözlər və adlar indi xalqımızın həyatından, dilindən çıxmış və köhnəlmişdir. Bir çoxları isə hələ də yaşamaqdadır. "Dədə Qorqud"da bu gün belə çətinlik çəkmədən anlayacağımız parçalar çoxdur. Bu parçalarda xalq şüuru, xalq dili əsas yer tutduğundan onların ömrü də uzundur"(11, 37).

M.İbrahimov bu fikri ilə çox dərin məsələlərə toxunur. Birincisi, müəllif eposda əks olunan bir çox adətlər, sözlər və adların indi xalqımızın həyatından, dilindən çıxması və köhnəlməsini deməklə abidənin qədimliyini təsdiqləyir. Heç şübhəsiz ki, bu dastanın dilindəki sözlərin hamısı müasir azərbaycanlı üçün anlaşıqlı olsa idi, bu halda biz abidənin qədimliyindən danışa bilməzdik. Çünki dilin leksikası əsrlər keçdikcə dəyişikliklərə uğrayır: köhnəlmiş sözlər öz işləkliyini itirərək arxaikləşir. Bu cəhətdən "Dədə Qorqud"un dilində belə arxaik sözlərin, adətlərin olması abidənin ilk növbədə qədimliyini təsdiqləyir. O biri tərəfdən abidənin dilində bu gün belə çətinlik çəkmədən anlayacağımız parçaların olması bu abidənin məhz Azərbaycan dilinin faktı olmasını ortaya qoyur.

M.İbrahimov üçün folklor saf, büllur dilin qaynağı idi. O, məsələn, bu səbəbdən Vaqif şeirlərinin xüsusiyyətlərindən danışarkən onun dilinin xalq dilinin poetik imkanlarını parlaq şəkildə ifadə etməsini yüksək qiymətləndirmişdir. Ədib yazır ki, Vaqif şeirlərinin novatorluğu, Azərbaycan ədəbiyyatına göstərdiyi böyük xidmət onların sadə, təmiz ifadəli, bədii dildə

yazılmasıdır. Vaqif Azərbaycan xalq dilinin daxili imkanlarından özünə qədərki bütün şairlərdən daha geniş bir vüsətlə istifadə etdi. O, sadə, adi danışıq dilində elə ifadələr, tərkiblər, obrazlar silsiləsi, təşbehlər və idiomlar yaratdı ki, onlar məna dolğunluğu və gözəlliyi ilə adamı heyran buraxır"(7, 612-613).

Vaqif poeziyasının cazibəsinin əsas qaynaqlarından birinin xalq dili olduğunu göstərən ədib belə hesab edir ki, bu dilin iki qaynağı var:

Birincisi, ümumxalq danışıq dili: "Vaqif xalqın içindən çıxmışdı. Savadsız zəhmətkeş kütlələrinin gündəlik həyatda işlətdiyi dil ona doğma, onun ana dili idi. Uşaqlıqdan başlayaraq bu dilin incəliklərinə aşina olmuşdur. Təbiətin və insan yaşayışının gözəlliklərini, mənasını, acı və şirinini bu dil vasitəsilə dərk etmişdi" (7, 613).

İkincisi, xalq ədəbiyyatı və onun əsrlər boyunca cilalana-cilalana gələn poetik dili: "Xalq ədəbiyyatı Vaqif bədii dilinin yaranmasında böyük rol oynamış ikinci mühüm mənbədir. Şübhə yoxdur ki, Abbas Tufarqanlı kimi aşıqların əsərləri, "Koroğlu" və başqa Azərbaycan xalq dastanları Vaqif yaradıcılığında dərin iz buraxmışdır. Vaqif Azərbaycan dilini milli bədii təfəkkürün normasına çevirmək yolunda uzun əsrlər boyu davam edən prosesi tamamladı. Bu proses isə çoxdan başlamışdı. Azərbaycan dili "Dədə Qorqud" dastanlarında, Nəsiminin, Füzulinin, Xətainin şeirlərində işlənə-işlənə yolunu genişləndirmişdi"(7, 613).

Müəllif Azərbaycan ədəbi dilinin inkişafında Vaqifin rolunu tamamlayıcı element kimi səciyyələndirir: "Əlbəttə, bu, ağır mübarizələrlə bağlı çətin proses idi, əzablı enişləri, yoxuşları olmuşdu, müxtəlif müqavimətlərə rast gəlmişdi. Lakin heç zaman qırılmamışdı, aramsız olaraq davam etmişdi və çox təbiidir ki, məhz Vaqif yaradıcılığında bu proses tamamlandı, yalnız ona görə yox ki, Vaqif böyük istedad idi, qırılmaz tellərlə xalq mənbələrinə bağlı idi, canlı xalq dilinin və xalq ədəbiyyatının çeşmələrindən su içmişdi, bir də ona görə ki, zəmanənin özündə bunun üçün ehtiyac yaranmışdı, prosesin tamamlanmasına lazım olan amillər var idi"(7, 613).

SONUÇ

Qeyd edək ki, M.İbrahimovun xalq dili üzərində apardığı müşahidələrin bu nəticələrinin bu gün belə böyük əhəmiyyəti vardır. Çünki bu nəticələrdə xalqın dilinə bütün varlığı ilə bağlı olan M.İbrahimovun dərin elmi müşahidə və intellekti öz əksini tapmışdır. Müəllifin başlıca elmi qənaətləri belə bir əsas nöqtədə ümumiləşir ki, Azərbaycan dili minilliklər boyunca fasiləsiz ədəbi inkişafda olmuşdur. Onun əvvəlki minilliklərə aid yazılı sənədləri əlimizdə olmasa da, "Kitabi-Dədə Qorqud", "Koroğlu", məhəbbət dastanları kimi abidələr, dilin zəngin deyim fondu Azərbaycan türkcəsinin fasiləsiz təkamülündən soraq verir. Bu nöqtə M.İbrahimovun folklora və folklor dilinə olan sönməz marağını da izah edir. O, Azərbaycan folklorunu onun təkcə yüksək bədii-mənəvi dəyərlərinə görə tədqiq etmirdi. Ədib üçün Azərbaycan folkloru həm də Azərbaycan dilinin bu torpaqdakı qədim tarixini təsdiq edən inkarolunmaz şifahi sənədlər-sübut idi. Müəllif ona görə də folkloru öyrənməyin əhəmiyyətini durmadan öz əsərlərində vurğulamışdır.

KAYNAKLAR

26. İbrahimov M. Əsərləri, 10 clddə, I cild, Bakı: Yazıçı, 1978, 512 s.

27. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, II cild, Bakı: Yazıçı, 1978, 504 s.

28. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, III cild, Bakı: Yazıçı, 1979, 592 s.

29. İbrahimov M. Əsərləri , 10 cilddə, IV cild, Bakı: Yazıçı, 1979, 596 s.
30. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, V cild, Bakı: Yazıçı, 1980, 339 s.
31. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, VI cild, Bakı: Yazıçı, 1981, 376 s.
32. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, VII cild, Bakı: Yazıçı, 1981, 332 s.
33. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, VIII cild, Bakı: Yazıçı, 1981, 303 s.
34. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, IX cild, Bakı: Yazıçı, 1982, 664 s.
35. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, X cild Bakı: Yazıçı, 1983, 507 s.
36. İbrahimov M. Niyəsiz, necəsiz bir yazısan sən. Bakı: Yazıçı, 1985, 552 s.
37. İbrahimov M. Xəlqilik və realizm cəbhəsindən. Bakı: Azərnəşr, 1961, 524 s.
38. İbrahimov M. Ana dili – hikmət xəzinəsi. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1991, 136 s.

ADAPTING TO VOCATIONAL EDUCATION: SUPPORTING STUDENTS' TRANSITION FROM MAINSTREAM SCHOOLS

Dexter Erwinn DARMAWAN, Shamsiah JAAFAR, Winnie AHOI,

Azlan LAKUNSIM, Sirhajwan IDEK

Keningau Vocational College, Psychology and Counselling Unit, Keningau, Sabah

Abstract

This study examines the adaptation process of students transitioning from mainstream schools to vocational schools, focusing on factors that support their sense of comfort and belonging in a specialized learning environment. Moving to a vocational school presents unique challenges and opportunities, as students must adjust not only to a new school culture but also to hands-on, skill-focused curricula that differ from traditional academic settings. The research analyzes support systems such as peer mentorship, instructor guidance, and structured orientation programs, assessing their impact on students' social and academic adjustment. Using a mixed-methods approach, data was gathered through surveys and interviews with students, teachers, and counselors from several vocational institutions. Findings reveal that students with access to peer mentorship and hands-on orientation activities experience a faster and smoother integration. Practical support, alongside encouragement from instructors and experienced peers, fosters a sense of belonging and eases the transition to skill-based learning. The study highlights the role of structured induction programs and a supportive school culture that emphasizes inclusivity and adaptability, which are crucial in helping students navigate both the academic and social transitions unique to vocational education. Recommendations include implementing tailored orientation and mentorship initiatives to improve the transition experience and enhance student engagement and motivation. This research offers valuable insights for vocational educators and policymakers aiming to strengthen support structures for new students in specialized educational settings.

Keywords: Student transition, vocational education, mainstream schools, adaptation, peer mentorship, orientation programs, school support systems, student engagement, educational adjustment

TURNING FISH SCALE WASTE INTO SPICED FISH FLOSS ALSO KNOWN AS SERUNDING

Danial Jauhari SIDAR, Faiz Asmaan Hamizan RUJILI & Iqwan Qhairi NAIDU, Erma GAGAH

Culinary Arts Deparment, Keningau Vocational College, Sabah, Malaysia

Abstract

This project intends to create crunchy fish scale-based spiced floss locally known as Serunding offering a sustainable and health-conscious alternative to traditional crackers. Targeted at individuals aged 8-45, this eco-friendly snack is rich in collagen, protein, and minerals, making it ideal for those focused on wellness. The key partners for the business include fish markets for raw materials, spice suppliers, and major retailers like 7-Eleven. Key activities span the production process—grinding, mixing, forming, and frying the fish scale crackers. Marketing efforts are concentrated on social media platforms and participation in food expos. Distribution channels include online sales through Shopee and TikTok Shop, as well as partnerships with restaurants and cafes. This project ensures quality customer relations by maintaining responsive service and offering bulk purchase discounts. Revenue streams consist of direct product sales and selling business molds to entrepreneurs.

Keywords: eco-friendly snack, fish scale crackers, Serunding

EVALUATION OF QUALITY STANDARD OF ROGHANE KHAAS: AN EXTERNAL UNANI FORMULA

Dr. Mohammed Shaheed SHIHANA[1], Dr. MLU. SALMA[2],
Prof. Dr. N. FAHAMIYA[3], Shiffana S[4]

[1]Postgraduate Institute of Indigenous Medicine, University of Colombo, Sri Lanka, Medical Registrar, https://orcid.org/0000-0001-8950-8334

[2]Faculty of Indigenous Medicine, University of Colombo, Sri Lanka, Senior Lecturer

[3]Faculty of Indigenous Medicine, University of Colombo, Sri Lanka, Professor

[4]School of Medical Laboratory Technology, Peradeniya, Sri Lanka, Lecturer

Abstract

Roghan e Khaas is a Unani compound external preparation mentioned in the Ayurveda Pharmacopoeia (Unani: Volume 1) and Unani Pharmacopoeia (IMPC) that consists of seven ingredients used to treat cysts, abscesses, and rheumatism. Nowadays, people are more concerned about the quality and safety of the drugs they are consuming. Hence, it is compulsory to check the quality control variable of herbal drugs to get the standard preparations in terms of quality, efficacy, and safety in order to achieve the desired therapeutic effect and to build confidence among people. Therefore, the aim of this study is to evaluate the quality standard of Roghane Khaas available in the market. Roghane Khaas was purchased from the market and tested for the parameters that were recommended by the National Unani Pharmacopoea Committee, India, such as organoleptic parameters, loss on drying, pH, spread-ability, skin irritation test, stability, moisture content, total residue, and microbial load. Roghane Khaas is a brick red-colored, semisolid compound preparation. The results of physicochemical analysis revealed that loss on drying is 2.87%; the pH of 1% and 10% solutions are 6.8 and 7.1, respectively; and it passed the test of stability, skin irritation test, and spread-ability test. Further, it showed negative for the microbial load. In conclusion, the results suggest that the Roghane Khaas is safe for therapeutic use. In addition to that, the established standards can be used for the identification quality of other samples of Roghane Khaas available in the market.

Keywords: Roghane Khaas, quality, standard, Unani medicine

RARE AND ENDEMIC MEDICINAL PLANTS OF ARISTOLOCHIA GENUS WITH WEALTHY BIOACTIVE CHEMICALS AND PHARMACOLOGICAL EFFECTS AN UPDATE

K.R.PADMA[1], K.R.DON[2]

[1]Assistant Professor, Department of Biotechnology, Sri Padmavati Mahila Visvavidyalayam (Women's University), Tirupati, AP.

Orcid no: 0000-0002-6783-3248

[2]Reader, Department of Oral Pathology and Microbiology, Sree Balaji Dental College and Hospital, Bharath Institute of Higher Education and Research (BIHER) Bharath University, Chennai, Tamil Nadu, India Orcid No: 0000-0003-3110-8076.

Abstract

In South-East Asia, *Aristolochia L.* (Aristolochiaceae) is frequently used to cure a number of illnesses. The link between various phytochemicals and organic extracts and their bioactive components has been examined in several ethnomedicinal research. Secondary metabolites like alkaloids, phenolic chemicals, and terpenes are thought to have biological impacts according to studies. *Aristolochia* genus although ethnomedical significance haven't yet been the subject of any reviews in the literature so far. The genus has garnered a considerable deal of interest due to its various reports on biological activity and distinctive components, aristolochic acids (AAs). It has numerous medicinal benefits, such as antimicrobial, antioxidant, anti-inflammatory, anti-cancer, anti-diabetic, anti-fertility, anti-venom, anti-diarrheal, anti-pruritic, and toxicological activity. Finding and evaluating the therapeutic potential of natural materials generated from medicinal plants has resulted in the development of novel and affordable medications to treat a variety of illnesses, including chronic wounds. From these species, almost 200 different chemicals have been extracted. Only three *Aristolochia* species have been the subject of pharmacological research yet, however, the other three are also used for the same things. The majority of the supposed medicinal qualities of these *Aristolochia* have not yet been examined and supported by a scientific investigation. We sought to address the ongoing changes in the presence of the numerous metabolites from *Aristolochia* species as well as their varied bioactivities in the current manuscript. This emphasizes the significance of *Aristolochia* as a significant candidate for further research.

Keywords: Aristolochiaceae, Bioactive compounds, Anti-fertility, Therapeutic potential Toxicological activity, Aristolochic acids, Pharmacological effects.

DEVELOPMENT OF A STYLIZED ARTISTIC SKETCH OF A WOMEN'S DRESS USING DIFFERENT TYPES OF LINES AND SPOTS

Diachenko Daria YURYEVNA[1], Kopylova Maria DMITRIEVNA[2]

[1]Kosygin Russian State University (Technologies, Design, Art), Russia

ORCID № 0009-0006-1031-8591. 89097600117

[2]Kosygin Russian State University (Technologies, Design, Art), Russia

ORCID № 0000-0003-0394-2119. 89057447989

ABSTRACT

The aim of this work is to analyze the types of lines and spots in the development of artistic sketches of clothing – how lines can be interpreted in the context of clothing design, what moods lines of different characters convey, and how they can be used to create a memorable and harmonious sketch.

In every design, a line is present and serves as the basis of the work. It is present in the silhouette, in the divisions, and in the formation of the garment.

An example of exploring and creating lines that carry different emotional weight is examined.

Lines can be interpreted in different ways and can be a key element in creating a unique style and image. They can be strict, flowing, curved, etc. Each line carries its own symbolic meaning and can be used to convey a particular mood or emotion.

As a result of the research, it was found that the lines used in artistic sketches of clothing carry a whole spectrum of moods and emotions, thereby giving the work a unique semantic coloring, capable of both embellishing the sketch and, on the contrary, depriving it of any appeal.

Based on the information obtained, an artistic sketch of a women's dress has been developed, which expresses classic femininity and sophistication, with an emphasis on a clear silhouette.

Keywords: artistic sketch, character of lines, types of spots.

The world of fashion is more than just fabric and cut; it's a language of design, a convergence of forms, silhouettes, and, most importantly, lines. Lines, like silent actors, create movement, define character, and convey emotions. In this article, we will explore how the types and characters of lines can inspire the creation of a unique dress sketch, and how the development of clothing sketches, inspired by the types and characters of lines, can become a key to a successful and striking image for the modern individual.

One of the key elements in creating any sketch is lines – their shape, direction, and character. By using diverse types and characters of lines and spots, designers can create unique and memorable images that inspire and delight. Immersing ourselves in the world of fashion, analyzing the influence on the perception of form, fabric, and color, we will study different types of lines, from strict geometric to smooth and soft, and also consider their ability to convey different moods, from austerity to tenderness.

The focus will be on the process of developing a dress sketch, where lines and spots become not only a decorative element but also a crucial tool in creating an image. From smooth, flowing lines reminiscent of the free flight of a bird, to sharp, angular lines embodying strength and energy, each line carries a unique meaning and emotional charge.

Developing an artistic sketch

Fashion has always existed at the intersection of art and technology. Each season, designers present their creations, reflecting their individuality and the mood of the times.

For the development of sketches, different lines and spots, characterized by varying styles, were created, as well as their combinations (Fig. 1) to discover new forms. By combining lines and spots in various configurations, new forms, silhouettes, and unconventional details were discerned, which subsequently became the core for developing the collection.

Fig.1 the search for silhouettes in spots and lines of different character.

Even seemingly simple straight lines can carry completely different characteristics. If a line is made continuous in tone and application to the paper, with straight, clean edges, it will convey a strict, unyielding character. Such a line will create an impression of power, severity, and relentlessness. However, if a straight line is made with an ever-fading tone, inconsistent thickness, and light speckles of a bright tone, then the line will be perceived as unstable, distrustful, and changeable.Thus, based on their character, several types can be distinguished: strong, clear, structured, and dull, weak, amorphous.

The character of lines largely depends on their consistent contour and the consistency of tone within the line.

Therefore, lines with a sharp contour will be perceived as strong, bright, and noticeable at first glance, while lines with a dull, barely visible contour will appear timid, weak, and depleted.

The Process of Exploring Forms

When searching for form and texture in lines, inspiration can be found in anything at hand, even a randomly crumpled piece of paper. Everything a person sees and perceives has the potential to inspire them to create a sketch using this technique. Indeed, to create unusual textures and

lines, one can utilize absolutely anything, from fabrics to cutlery. Moreover, each chosen object can generate more than ten different textures simply by adjusting the amount of water and the consistency of the paint while in the flow of inspiration.

Applications: Straight lines are suitable for use in suits, formal evening dresses, and outerwear, emphasizing silhouettes and structured forms. Straight lines invariably highlight the stateliness of a human figure, making it appear more confident and assertive. Curved lines, on the other hand, can convey tenderness, femininity, neatness, and a velvety quality, for example, when depicting a casual light dress or a flowing skirt.

In the process of developing sketches for the subsequent creation of clothing silhouettes, the initial step involved seeking out interesting line characteristics. Various forms and directions of lines were studied and analyzed to identify the most successful and expressive ones.

Following this, the process of exploring forms (Fig. 2) commenced, focusing on how they could be constructed based on the chosen lines. Through experimentation and creative approaches, the core elements for future silhouettes were identified, with consideration given to their compatibility and harmony. The process then transitioned to the creation of initial sketches, where each element was meticulously devthe exteeloped and refined. In the course of working on the sketches, not only rnal

visual impact was considered but also the comfort and functionality of the future clothing.

Fig.2 the first sketches of the collection development

A crucial step was also the discussion and adjustment of the results obtained, to achieve the best possible outcome and meet the client's requirements. Ultimately, thanks to a meticulous approach to the development of the sketches, aesthetically appealing and unique clothing silhouettes were created, ready for subsequent production.

The creation of sketches inspired by lines begins with studying their interaction and combination. For example, combining straight and curved lines can create a dynamic image, symbolizing a balance between austerity and romance. For each line, it is necessary to select the best combination of forms for the future product.

After trials and errors in creating different types of lines from readily available materials, it was determined that these lines would be an excellent basis for creating sketches, searching for forms, and silhouettes for light industry products.

Taking several lines as the basis for the designs, we tried to create silhouettes of unusual and interesting looks, so that their figurative solution alone would be impressive. This marked the beginning of the search. From a vast array of lines with different textures and sizes, we

attempted to identify the most compelling and, based on these lines, create sketches for the collection.

Selection Of Materials

For creating a stylish and impactful look, it is crucial to consider the choice of materials when developing a garment. Different materials can have varying textures, elasticity, and density, which affect the shape and silhouette of the clothing.

For creating straight lines and rigid forms, dense fabrics such as wool, denim, or cotton materials are suitable, as they hold their shape well and provide clear contours. These fabrics are ideal for classic and structured clothing designs, such as blazers, skirts, or trousers.

Curved and flowing lines are better emphasized using transparent and lightweight materials, such as silk or chiffon. These materials will create an elegant and feminine feel, adding lightness and grace to the garment. They are ideally suited for dresses, blouses, or skirts with curved lines.

Zigzag lines and various patterns and prints can be complemented by asymmetrical cuts, plays on volume, and vibrant colors. This style is often used to create dynamic and memorable looks that attract attention and highlight individuality.

It is important to remember that the choice of materials plays a decisive role not only in creating the appearance of clothing but also in the comfort of wearing it. Therefore, when selecting fabric, it is necessary to consider factors such as seasonality, climatic conditions, and preferences in touch. Ultimately, the right choice of materials will help create a unique and stylish look that will favorably .emphasize the individuality and character of each person.

Fig.3 ready-made sketches for creating a collection

After much searching, the final artistic sketches for creating the clothing collection were completed (Fig. 3). Previous sketches were analyzed, and some interesting fragments and types of line creation, forms, volumes were taken and refined for greater clarity.

Thus, working with lines in fashion is a fascinating creative process that requires inspiration, creative thought, and skill. It is an art in which lines play a key role, and each of them can become a source of new ideas and opportunities for experimentation and creativity. It also expands the possibilities of searching for new model ranges and provides more variety with different interpretations of a particular design.

It is important to remain true to one’s individuality and open to new ideas and techniques. Fashion is not just a reflection of current trends, but also an art form where the designer can

express their uniqueness and vision. A clothing collection inspired by lines can become not only a fashionable expression but also an object of art that touches the viewer and evokes aesthetic admiration.

List Of Used Literature

1. Silhouettes in clothes. Their role in body shaping and image formation https://beautyplan.ru/tipy-figur/silujety-v-odezhde?ysclid=m5w1afpsn8741066577

2. Lecture 2 - Elements of costume composition.pdf https://moodle.kstu.ru/pluginfile.php/44106/mod_resource/content/1/%D0%9B%D0%B5%D0%BA%D1%86%D0%B8%D1%8F%202%20-%20%D1%8D%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B%20%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%BE%D0%B7%D0%B8%D1%86%D0%B8%D0%B8%20%D0%BA%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8E%D0%BC%D0%B0.pdf

3. Fashion design: types of silhouettes, creation and adaptation to the figure | Sewing beautifully | Zenhttps://dzen.ru/a/ZtcCuaXuBzkn_cic

4.Artistic and graphic means of composition construction. Point. Line. Spot.kopilkaurokov.ru/iskusstvo/prochee/khudozhestvenno_graficheskie_sredstva_postroeniia_kompozitsii_tochka_liniia_piat

5. Ink painting: famous artists, paintings | Art Archive https://artchive.ru/techniques/ink

WHAT'S NEW IN STROKE: INSIGHTS FOR CLINICAL PRACTICE WITH NEUROPOLEN

Major Gheorghe GIURGIU[1], Prof. dr. Manole COJOCARU[2]

[1]Deniplant-Aide Sante Medical Center, Biomedicine, Bucharest, Romania

https://orcid.org/0000-0002-5449-2712

[2]Academy of Romanian Scientists

[2]Titu Maiorescu University, Faculty of Medicine, Bucharest, Romania
https://orcid.org/0000-0002-7192-7490

Background Disturbances along the brain-gut-microbiota axis may significantly contribute to the pathogenesis of stroke. Alterations in the gut microbiota composition induce increased permeability of the gut barrier and immune activation leading to systemic inflammation, which in turn may impair the blood-brain barrier and promote neuroinflammation, neural injury, and ultimately stroke. Nutrition is known to play an important role in the pathogenesis of stroke. In addition, the use of nutraceuticals can be part of a comprehensive approach in stroke.

Objective There is a strong link between stroke and chronic inflammation. Modification of the gut microbiota composition by nutraceuticals may create new preventive and therapeutic options in stroke. To arrive at these observations, the authors examined how Neuropolen and diet affect stroke. We are currently assessing whether indoles can also stimulate formation of neurons in stroke.

Materials and methods Imbalances in the gut microbiota can be also associated with the stroke. There is increasing interest in the role of the peripheral immune system in stroke.

Results It has now been shown that microbiota affects brain functions through various metabolites with potentially positive or, conversely, toxic properties. The immune system has a prominent role in stroke pathogenesis with both innate and adaptive immunity in the central nervous system.

Conclusion Stroke is the most common cause of adult disability. When blood flow to the brain is stopped or reduced during a stroke, some brain cells die because they stop getting the oxygen and nutrients they need. Existing evidence suggests that nutraceuticals and lifestyle changes may reduce disability and save lives.

Keywords: stroke, gut microbiota, brain-gut-microbiota axis, nutraceuticals, Neuropolen

INTERFAITH HARMONY IN PAKISTAN, DIALOGUE AND EDUCATION (PROSPECTS AND CHALLENGES)

(Associate Professor) Dr. Naseem AKHTER

Department of Islamic Studies

Shaheed Benazir Bhutto Women University, Peshawar, Pakistan

ABSTRACT

Pakistan, a culturally and religiously diverse country, is home to people of various religions and beliefs. Despite this diversity, maintaining interfaith harmony has always been a challenge. This article highlights the possibilities and challenges of interfaith harmony, dialogue and education in Pakistan.

Interfaith harmony can be promoted by providing awareness about different religions in the education system. Similarly, dialogue and holding joint meetings between leaders of different religions can increase understanding. Apart from this, media can play an important role as it is possible to promote harmony in society by broadcasting positive messages and programs through media. By inviting people of different religions to each other's events, an opportunity to understand each other can be provided.

A peaceful and stable society can be established in Pakistan through interfaith harmony, dialogue and education. This requires comprehensive and integrated measures in various sectors to meet these challenges and create a strong and harmonious society.

Keywords: Pakistan, Religions and beliefs, interfaith harmony, Society

RELIGIOUS TOLERANCE AND INTERFAITH HARMONY IN PAKISTAN: (PROSPECTS AND CHALLENGES)

(Associate Professor) Dr. Naseem AKHTER

Department of Islamic Studies

Shaheed Benazir Bhutto Women University, Peshawar, Pakistan

ABSTRACT

The issue of religious tolerance and interfaith harmony is of utmost importance in Pakistan. The element of religious harmony and tolerance has been the foundation in the formation of this country. Pakistan's diverse cultural, religious and ethnic composition calls for a peaceful and balanced social structure. However, incidents of religious intolerance and sectarian violence in modern times have challenged this tolerance.

The purpose of this paper is to analyse the current prospects and challenges of religious tolerance in Pakistan. The paper will examine the factors that can help in promoting religious harmony. These include enhancing the educational system, encouraging religious teachings that are tolerant, and encouraging social and political discourse amongst adherents of other religions. Conversely, the obstacles to religious tolerance will also be examined and discussed. These include political exploitation, the spread of radical ideas, and religious sectarianism in the educational system. In addition, the media's influence and a lack of social ties impede religious peace. The article will close with recommendations for potential strategies to advance religious peace and tolerance in Pakistan. The creation of public policies, changes to the educational system, and discussions amongst religious leaders are some examples. Pakistani society would be able to become harmonious and peaceful in this manner.

Keywords: Pakistan, interfaith harmony, religious harmony, educational reforms

SOCIAL & ECONOMIC INEQUALITIES AND INTERFAITH HARMONY IN PAKISTANI SOCIETY: (PROSPECTS AND CHALLENGES)

(Associate Professor) Dr. Naseem AKHTER

Department of Islamic Studies

Shaheed Benazir Bhutto Women University, Peshawar, Pakistan

ABSTRACT

Pakistani society is facing various social, economic and religious conflicts. One of the most important issues in these conflicts is social and economic inequality and lack of interfaith harmony. This paper attempts to clarify the relationship between these two aspects in Pakistani society and examines how social and economic inequality affects religious harmony.

Initially, the research work will examine the many types of social and economic inequality that exist in Pakistani culture. This encompasses differences in access to fundamental human rights as well as in work, health, and education. Examining these problems will allow us to understand how the disparities between various racial and religious groups are created.

Next, the paper will examine the possibilities of interfaith harmony. These include initiatives that can promote cooperation and brotherhood among people of different religions. These initiatives include reforms in the education system, dialogue between religious leaders, and government policies that promote social and economic equality.

On the other hand, the paper will highlight the possibilities of interfaith harmony, such as the reduction of contradictions in religious teachings, cooperation between religious leaders, and the building of understanding between various denominations of different religions.

Finally, the paper will also consider the various challenges that stand in the way of interfaith harmony, such as political violence, religious prejudices, and economic problems. Then, the paper will present possible solutions that can increase interfaith harmony by reducing social and economic inequality in Pakistani society.

Keywords: Pakistani society, economic and religious conflicts, education system

THE EFFECT OF GAME-BASED TEACHING ACTIVITIES IN DEVELOPING EFL UNIVERSITY STUDENTS' ENGLISH VOCABULARIES

Prof. Dr. Sabeeha Hamza DEHHAM

English Department, College of Basic University of Babylon, Iraq.

Abstract

This study investigated the effect of game-based teaching activities in developing EFL University students' English vocabularies. The sample of this study includes 70 male and female students from college of basic university of Babylon Iraq. The current study employed a quantitative, quasi-experimental design, where an experimental group received game-based activities, while a control group was taught using traditional methods. The results showed that the experimental group experienced an important development in their vocabulary test scores compared to the control group, representing the efficacy of games activities in increasing vocabularies acquisition. The study also found that the benefits of game-based activities in English and information technology. Furthermore, the study showed no significant differences in the vocabulary achievements between male and female students. The findings recommend that incorporating games into language teaching curricula can be a valuable strategy to support the vocabulary development of university students. The study offers insights for educators, and researchers concerning the incorporation of technology-based teaching methods in teaching English language.

INVESTIGATING EDUCATION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT: INSIGHTS FROM FUTURE EDUCATORS, TEACHING APPROACHES, AND IMPLEMENTATION CHALLENGES

Zohaib Hassan SAIN

Superior University, Pakistan

Abstract

Education for Sustainable Development (ESD) is essential for tackling modern environmental, social, and economic challenges. This study examines the perspectives of prospective teachers, their teaching strategies, and the obstacles they face in implementing ESD in Pakistan. It explores educators' understanding of ESD, their approaches to embedding sustainability in teaching, and the barriers to successful implementation. Using a qualitative research design, the study involved semi-structured interviews with 12–15 prospective teachers and document analysis of teacher education curricula. Thematic analysis, based on Braun and Clarke's (2006) framework, revealed key findings. While prospective teachers acknowledge ESD's importance, their understanding is largely centered on environmental aspects, with limited consideration of social and economic dimensions. Active learning strategies, including case studies and group discussions, were commonly employed. However, challenges such as inadequate training, limited institutional support, and scarce resources hinder effective implementation. The findings highlight the need for specialized teacher training, adaptable curricula, and stronger institutional backing to equip educators with the skills to effectively integrate ESD. Addressing these challenges can promote critical thinking, problem-solving, and sustainability-focused mindsets in learners.

Keywords: Implementation Challenges, Pedagogical Approaches, Prospective Teachers.

GREEN SYNTHESIS AND BIOLOGICAL APPLICATIONS OF CUO NANOPARTICLES

M. Serkan YALÇIN[1*]

[1]Deparment of Chemistry and Chemical Processing Technologies, Technical Science Vocational School, Mersin University,

TR-33343 Yenisehir, Mersin, Turkey

Abstract

The increasing antibacterial resistance spectrum of bacterial infections and cancer events necessitates the development of new and effective antibacterial and anticancer medicines. Thanks to evolving research and methodologies, using nanomaterials may be one of the most effective ways to counter this threat because of their improved medication delivery, distinct pharmacokinetic features, and reduced side effects. Using black tea leaf extract as a reducing and capping agent, this work proposed a comprehensive and cost-effective one-step quick bio-fabrication approach for copper oxide nanoparticles (CuO NPs) and examined their biological properties. UV-Vis spectroscopy, X-ray diffraction (XRD), Fourier transform infrared (FT-IR) spectroscopy, dynamic light scattering (DLS), transmission electron microscopy (TEM), and field-emission scanning electron microscopy (FE-SEM) were used to expose the structural and optical characteristics of the CuO NPs. The biological properties (antioxidant, antidiabetic, DNA cleavage, antimicrobial, antibiofilm, microbial cell viability inhibition and anticancer) of prepared CuO NPs were investigated.

Keywords: Green synthesis, CuO nanoparticle, Black tea, Antimicrobial, Antioxidant, Anticancer

STRATEGIC PRIMER DESIGN FOR BRCA1 NM_007294 AS PRECISION TOOLS SHAPING A CANCER-FREE FUTURE

KANSERSİZ BİR GELECEĞİ ŞEKİLLENDİREN HASSASİYET ARAÇLARI OLARAK BRCA1 NM_007294 İÇİN STRATEJİK PRİMER TASARIMI

Pinar SIYAH[1]

[1]Assist. Prof. Dr., Bahcesehir University, Biochemistry, 0000-0003-1192-9416

Özet

BRCA1 geni (NM_007294), DNA hasar onarımı ve genomik stabilitenin korunmasında kritik bir rol oynayan, iyi bilinen bir tümör baskılayıcı gendir. BRCA1'deki mutasyonlar, kalıtsal meme ve over kanserleriyle yakından ilişkilidir ve bu nedenle kanser araştırmaları ve tanı çalışmalarında önemli bir odak noktasıdır. Primer tasarımı, hedef gen bölgelerinin spesifik amplifikasyonunu kolaylaştıran, mutasyon analizi, gen ekspresyon çalışmaları ve terapötik araştırmaları mümkün kılan moleküler biyolojinin temel bir tekniğidir. Bu süreç, hedef DNA'ya özgü olarak bağlanan kısa, sentetik oligonükleotitlerin oluşturulmasını içerir ve güvenilir ve doğru sonuçlar sağlar. Bu çalışmada, NM_007294 BRCA1'in önemli bir bölgesi için biyoenformatik araçlar (Primer3, NCBI BLAST, PerlPrimer vb.) kullanılarak primerler tasarlanmıştır. Tasarım süreci, özgüllük ve verimliliği optimize etmek amacıyla erime sıcaklığı (Tm), GC içeriği, primer uzunluğu ve ikincil yapıların önlenmesi gibi kritik parametreleri önceliklendirmiştir. Bu primerler, klinik örneklerde BRCA1'in amplifikasyonu için kullanılarak, kansere bağlı mutasyonların yüksek doğrulukla tespit edilmesini sağlayabilir. Sonuçlar, tasarlanan primerlerin mükemmel özgüllük ve verimlilik sağladığını, yanlış hedef amplifikasyonunun tespit edilmediğini göstermiştir. Bu sonuçlar, moleküler tanı çalışmalarında titiz primer tasarımının önemini vurgulamaktadır. Sonuç olarak, BRCA1 için doğru primer tasarımı, mevcut tanı ve araştırma çabalarını desteklemekle kalmayıp, gelecekteki çalışmalar için de yeni yollar açmaktadır. Bu primerlerin yeni nesil dizileme veya CRISPR tabanlı sistemlere entegrasyonu, özellikle BRCA1 ile ilişkili kanser riski yüksek bireyler için kişiselleştirilmiş tıbbı önemli ölçüde ileriye taşıyabilir. Bu çalışma, moleküler tanılar ile hedefe yönelik tedaviler arasındaki boşluğu doldurmadaki primer tasarımının kritik rolünü vurgulamaktadır.

Anahtar kelimeler: BRCA1, NM_007294, primer tasarımı, kanser tanısı, CRISPR-Cas9, moleküler biyoloji

Abstract

The BRCA1 gene (NM_007294) is a well-known tumor suppressor gene that plays a critical role in DNA damage repair and maintaining genomic stability. Mutations in BRCA1 are closely associated with hereditary breast and ovarian cancers, making it a crucial focus for cancer research and diagnostics. Primer design is a fundamental technique in molecular biology that facilitates the specific amplification of target gene regions, enabling mutation analysis, gene

expression studies, and therapeutic exploration. This process involves creating short, synthetic oligonucleotides that bind specifically to the target DNA, ensuring reliable and accurate results. In this study, primers were designed for a significant region of NM_007294 BRCA1 using bioinformatics tools such as Primer3 and NCBI BLAST. The design process prioritized critical parameters, including melting temperature (Tm), GC content, primer length, and the avoidance of secondary structures, to optimize specificity and efficiency. These primers can be utilized to amplify BRCA1 in clinical samples, enabling the detection of cancer-associated mutations with high precision. These results underscore the importance of meticulous primer design in advancing molecular diagnostics. In conclusion, precise primer design for BRCA1 not only supports current diagnostic and research efforts but also opens avenues for future studies. The integration of these primers in next-generation sequencing or CRISPR-based systems could significantly advance personalized medicine, particularly for individuals at high risk of BRCA1-associated cancers. This study highlights the critical role of primer design in bridging the gap between molecular diagnostics and targeted therapies.

Key words: BRCA1, NM_007294, primer design, cancer diagnostics, CRISPR-Cas9, molecular biology

THE SCIENCE OF CLONING: INNOVATING GENETIC ENGINEERING

KLONLAMA BİLİMİ: GENETİK MÜHENDİSLİKTE YENİLİKLER

Pinar SIYAH[1]

[1]Assist. Prof. Dr., Bahcesehir University, Biochemistry, 0000-0003-1192-9416

Özet

Moleküler klonlama, gen klonlama olarak da bilinen, moleküler biyolojide temel bir süreçtir ve spesifik DNA dizilerinin amplifikasyonunu sağlamak için rekombinant DNA moleküllerinin uygun bir konak organizmaya entegre edilip orada çoğaltılması işlemini içerir. Bu teknik, genetik mühendisliğinin temel taşlarından biri haline gelmiş olup, genlerin incelenmesi ve manipüle edilmesi yoluyla hem temel bilimsel araştırmaları hem de uygulamalı bilimleri ileriye taşımaktadır. Moleküler klonlama süreci, birkaç kritik adımdan oluşur: vektör ve DNA insertlerinin hazırlanması, DNA parçalarının vektöre ligasyonu, rekombinant DNA'nın bir konak hücreye (genellikle bakteri) aktarılması, başarılı klonların taranması ve analiz için ölçek büyütme. Plazmitler, dairesel DNA molekülleri olarak klonlama süreçlerinde vektör olarak kullanılır ve bakteri hücrelerinde bağımsız olarak çoğalabilme yetenekleri sayesinde klonlama için çok önemlidir. Plazmitlerin replikasyon orijini, seçilebilir işaretleyiciler ve çoklu klonlama bölgeleri gibi önemli yapısal elemanları, onları DNA manipülasyonu ve çoğaltımı için ideal araçlar haline getirir. Konvansiyonel klonlama, Gateway klonlama ve Golden Gate klonlama gibi moleküler klonlama yöntemleri, deneysel ihtiyaçlara bağlı olarak esneklik sunar. Bu teknikler, rekombinant proteinlerin üretiminden genetiği değiştirilmiş organizmaların oluşturulmasına ve gen terapilerinin geliştirilmesine kadar birçok alanda kritik bir rol oynamıştır. Moleküler klonlamanın önemi, insülin gibi terapötik proteinlerin sentezlenmesinden tarımsal biyoteknolojinin ilerletilmesine kadar geniş uygulama alanlarında yatmaktadır. Geleceğe bakıldığında, moleküler klonlama tekniklerindeki yeniliklerin, CRISPR-Cas9 gibi genom düzenleme araçlarıyla entegre edilmesi beklenmekte ve bu, hassas genetik modifikasyonlar ve kişiselleştirilmiş tıp için yeni yollar açmaktadır. Moleküler klonlama geliştikçe, hastalıkların tedavisi ve gıda güvenliği gibi küresel zorlukların çözümünde vazgeçilmez bir rol oynamaya devam etmektedir.

Anahtar kelimeler: Moleküler klonlama, biyoteknoloji, rekombinant DNA, CRISPR-Cas9, plazmit vektörler.

Abstract

Molecular cloning, also known as gene cloning, is a fundamental process in molecular biology that involves the amplification of specific DNA sequences by inserting recombinant DNA molecules into a suitable host organism for replication. This technique has become a cornerstone in genetic engineering, enabling the study and manipulation of genes to advance

both basic research and applied sciences. The molecular cloning process consists of several critical steps, including the preparation of vectors and inserts, ligation of the DNA fragment into the vector, transformation of the recombinant DNA into a host cell (commonly bacteria), screening for successful clones, and scaling up for further analysis. Plasmids, circular DNA molecules used as vectors, are crucial for cloning due to their ability to replicate independently within bacterial cells. Key structural elements of plasmids, such as an origin of replication, selectable markers, and multiple cloning sites, make them ideal tools for DNA manipulation and propagation. Various methods of molecular cloning, such as conventional cloning, Gateway cloning, and Golden Gate cloning, offer flexibility depending on the experimental needs. These techniques have been instrumental in producing recombinant proteins, creating genetically modified organisms, and developing gene therapies. The importance of molecular cloning lies in its wide applications, from synthesizing therapeutic proteins like insulin to advancing agricultural biotechnology. Looking ahead, innovations in molecular cloning techniques are expected to integrate with genome-editing tools such as CRISPR-Cas9, paving the way for precise genetic modifications and personalized medicine. As molecular cloning continues to evolve, its role in addressing global challenges, including disease treatment and food security, remains indispensable.

Key words: Molecular cloning, biotechnology, recombinant DNA, CRISPR-Cas9, plasmid vectors

PRODUCTION AND CHARACTERIZATION OF ANTI-BACTERIAL HYBRID NANOFIBER WOUND DRESSING BY ELECTROSPINNING METHOD
ANTİ-BAKTERİYEL HİBRİT NANOFİBER YARA ÖRTÜSÜNÜN ELEKTROSPİNNİNG YÖNTEMİ İLE ÜRETİMİ VE KARAKTERİZASYONU

Feride DEMİR [1*], Ömer KESMEZ [2]

[1*]Fen Fakültesi, Kimya Bölümü, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, Türkiye, Anorganik Kimya, ORCID: https://orcid.org/0009-0005-2062-9759

[2]Doç.Dr., Fen Fakültesi, Kimya Bölümü, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, Türkiye, Anorganik Kimya, ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0107-8558

Özet

Cilt yaralanmaları, bakteriyel enfeksiyonlar ve dokunun geç iyileşmesi gibi sorunlar nedeniyle bireylerin yaşam kalitesini olumsuz etkileyen önemli bir sağlık problemidir. Geleneksel yara örtüleri, nem dengesini sağlama, enfeksiyonu önleme ve doku yenilenmesini hızlandırma gibi gereksinimleri karşılamakta yetersiz kalabilmektedir. Bu nedenle hem biyouyumlu hem de antimikrobiyal özelliklere sahip yenilikçi yara örtülerine ihtiyaç duyulmaktadır. Hibrit nanofiber yara örtüleri, cilt dokusunda meydana gelen hasarın iyileşmesini hızlandırmak ve bu süreci daha konforlu hale getirmek amacıyla geliştirilmiştir. Yüksek hava geçirgenliği ve gözeneklilik özellikleri sayesinde eksüdayı emerek nem dengesini korur, enfeksiyon riskini azaltır ve yara izi oluşumunu en aza indirir [1]. Nanofiber, insan derisinin gerilme mukavemeti ve elastik modülünü yakın bir şekilde taklit edilecek şekilde tasarlanabilir. Bu özellik, onları gelişmiş yara pansumanları için uygun bir aday haline getirmektedir [2]. Polikaprolakton (PCL) ve Polietilen oksit (PEO), biyobozunur ve biyouyumlu, FDA onaylı sentetik polimerlerdir. PCL, hidrofobik yapısı ve yavaş bozunma hızı ile tanınır, ancak terapötik yara pansuman malzemesi olarak kullanılabilirliğini sınırlayan düşük hidrofilik özelliklere sahiptir. PEO, elektrospinning için uygun ve biyolojik uyumluluğu yüksek bir polimerdir, ancak tek başına zayıf mekanik gücü ve biyolojik aktivitesi nedeniyle doku mühendisliğinde kullanılmaz. Bu nedenle, PCL ve PEO sıklıkla birlikte kullanılarak her iki polimerin avantajları birleştirilir [3]. Bu bağlamda, çalışmanın amacı, çevre dostu yeşil sentez yöntemi ve nanoteknolojinin kombinasyonuyla geliştirilen hibrit nanofiber yara örtüleri üretmek ve bu örtülerin performansını değerlendirmektir. Çalışmada, yara iyileştirici ve antibakteriyel özellikleri ile bilinen *Hydrocotyle sibthorpioides* bitkisinin ekstraktı, yeşil sentez yöntemiyle Gümüş nanopartiküllerin (AgNP'lerin) üretiminde indirgeyici ve stabilize edici ajan olarak kullanılmıştır (HS-AgNP). HsAgNP'ler, PCL ve PEO polimer çözeltileriyle bir araya getirilerek elektrospinning işlemi ile hibrit nanofiber yara örtüleri üretilmiştir [4]. Üretilen yara örtüleri, optik mikroskop, UV-Vis-NIR spektrofotometre ile detaylı şekilde karakterize edilmiştir. Ayrıca, HS-AgNP'lerin partikül boyut dağılımı ve zeta potansiyeli analiz edilmiştir. Antimikrobiyal aktiviteleri ise *Staphylococcus aureus* ve *Escherichia coli* gibi mikroorganizmalar üzerinde antibakteriyel etkinliği değerlendirilmiştir. Sonuç olarak hibrit nanofiber yara örtüleri başarılı bir şekilde üretilmiş ve yapılan antibakteriyel testlerde, mikroorganizmalara karşı *in vitro* olarak güçlü antibakteriyel aktivite göstermiştir. HS-AgNP'lerin homojen partikül boyut dağılımına sahip olduğu ve uygun zeta potansiyel değerleri sunduğu belirlenmiştir [5]. Üretilen nanofiberlerin morfolojik incelemeleri ve

karakterizasyonu, homojen bir yapı ve istenen yüzey özelliklerinin başarılı bir şekilde elde edilmiştir. Çalışma, hibrit nanofiber yara örtülerinin biyolojik ve fiziksel performansını başarılı bir şekilde ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Elektrospinning , Hibrit nanofiber, Yara örtüleri, *Hydrocotyle sibthorpioides*, Gümüş Nanopartikül, Antimikrobiyal Aktivite

REFERANSLAR

[1] Aydın, S. T., Eroğlu, A. N., Karakeçili, A., & Çalımlı, A. (2016). Designing double-layered nanofibrous membranes as a wound dressing material. Fibers and Polymers, 17(11), 1765-1775.

[2] Li, Q., Gao, Z., Chen, Y., & Guan, M. X. (2017). The role of mitochondria in osteogenic, adipogenic, and chondrogenic differentiation of mesenchymal stem cells. Protein & Cell, 8(6), 439–445. https://doi.org/10.1007/S13238-017-0385-7

[3] Chen, G., Guo, J., Nie, J., & Ma, G. (2016). Preparation, characterization, and application of PEO/HA core-shell nanofibers based on electric field induced phase separation during electrospinning. Polymer, 83, 12–19. https://doi.org/10.1016/J.POLYMER.2015.12.002

[4] Kesmez, Ö. (2020). Elektrospinning yöntemiyle üretilen anti-bakteriyel biyokompozit nanoliflerin hazırlanması. Türk Kimya Derneği Dergisi A Bölümü: Kimya, 7(1), 125-142.

[5] Pirtarighat, S., Ghannadnia, M., & Baghshahi, S. (2019). Green synthesis of silver nanoparticles using the plant extract of Salvia spinosa grown in vitro and their antibacterial activity assessment. Journal of Nanostructure in Chemistry, 9(1), 1–9.

TEŞEKKÜR: Bu çalışma **Tübitak-2209/A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Desteği Programı** kapsamında **1919B012316634** nolu proje ile desteklenmiştir.

Abstract

Skin injuries significantly impact individuals' quality of life due to complications like bacterial infections and delayed healing. Traditional wound dressings often fall short in meeting key requirements such as maintaining moisture balance, preventing infections, and promoting tissue regeneration. To address these limitations, hybrid nanofiber wound dressings have been developed, offering high air permeability, porosity, and moisture balance while reducing infection risks and minimizing scar formation [1]. Nanofibers can mimic the tensile strength and elastic modulus of human skin, making them ideal for advanced wound dressings [2]. Biodegradable and biocompatible polymers such as polycaprolactone (PCL) and polyethylene oxide (PEO), approved by the FDA, are commonly used for wound dressings. PCL provides durability and slow degradation but has low hydrophilicity, while PEO is highly biocompatible but lacks mechanical strength. Their combination balances these properties [3]. This study aimed to produce hybrid nanofiber wound dressings using green synthesis and nanotechnology. Hydrocotyle sibthorpioides (HS) extract, known for wound healing and antibacterial effects, was utilized as a reducing and stabilizing agent in the green synthesis of silver nanoparticles (HS-AgNPs). These nanoparticles were integrated with PCL and PEO polymer solutions and processed into hybrid nanofibers via electrospinning [4]. The dressings were characterized using optical microscopy and UV-Vis-NIR spectrophotometry, while HS-AgNPs were

analyzed for particle size and zeta potential. Antimicrobial tests against *Staphylococcus aureus* and *Escherichia coli* demonstrated strong antibacterial activity. Morphological analyses confirmed the uniform structure and desirable surface properties of the nanofibers. The study highlights the successful production and biological performance of hybrid nanofiber wound dressings [5].

Keywords: Electrospinning, Hybrid nanofiber, Wound dressings, *Hydrocotyle sibthorpioides*, Silver Nanoparticle, Antimicrobial Activity

REFERENCES

[1] Aydın, S. T., Eroğlu, A. N., Karakeçili, A., & Çalımlı, A. (2016). Designing double-layered nanofibrous membranes as a wound dressing material. Fibers and Polymers, 17(11), 1765-1775.

[2] Li, Q., Gao, Z., Chen, Y., & Guan, M. X. (2017). The role of mitochondria in osteogenic, adipogenic, and chondrogenic differentiation of mesenchymal stem cells. Protein & Cell, 8(6), 439–445. https://doi.org/10.1007/S13238-017-0385-7

[3] Chen, G., Guo, J., Nie, J., & Ma, G. (2016). Preparation, characterization, and application of PEO/HA core-shell nanofibers based on electric field induced phase separation during electrospinning. Polymer, 83, 12–19. https://doi.org/10.1016/J.POLYMER.2015.12.002

[4] Kesmez, Ö. (2020). Elektrospinning yöntemiyle üretilen anti-bakteriyel biyokompozit nanoliflerin hazırlanması. Türk Kimya Derneği Dergisi A Bölümü: Kimya, 7(1), 125-142.

[5] Pirtarighat, S., Ghannadnia, M., & Baghshahi, S. (2019). Green synthesis of silver nanoparticles using the plant extract of Salvia spinosa grown in vitro and their antibacterial activity assessment. Journal of Nanostructure in Chemistry, 9(1), 1–9.

ACKNOWLEDGEMENT: This study was supported by the TUBITAK-2209/A University Students Research Projects Support Program with project number 1919B012316634.

THE EFFECT OF WATER SORPTION ON THE MECHANICAL PROPERTIES OF DENTAL COMPOSITES

SU SORPSİYONUNUN DENTAL KOMPOZİTLERİN MEKANİK ÖZELLİKERİNE ETKİSİNİN İNCLENMESİ

Nadir KİRAZ

Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, Anorganik Kimya,

https://orcid.org/0000-0002-6858-2946

Özet

Partikül katkılı polimerik kompozit malzemeler bir çok teknolojik alanda olduğu gibi dental tedavilerin de vazgeçilmez malzeme sınıfından biri olmuştur. Bu amaç geliştirilen dental kompozitlerde bağlayıcı kısım olan organik matiks, literatürde ve bir çok ticari üründe sıklıkla Diürethan dimetakrilat(DUDMA), bisfenol A glisidildimetakrilat (Bis-GMA) ve etoksilenmiş bisfenol A glisidildimetakrilat (Bis-EMA) monomerlerinden hazırlanır. Yüksek molekül ağırlığının bir sonucu olarak, özellikle Bis-GMA ve Bis-EMA monomerlerinin yüksek viskoziteye sahip olması seramik partikül katkılanmasıyla kompozit yapının hazırlanabilmesini zorlaştıracağından dolayı trietilenglikol dimetakrilat (TEGDM) gibi akrilat bazlı ve çapraz bağlanma özelliğine sahip çözücü kullanılılır. Bu çalışmada oranik matrik olarak DUDMA : TEGDMA : Bis-GMA ve DUDMA: TEGDMA: Bis-EMA monomer karışımlarını sırasıyla ağırlık % 60:40:20 olacak şekilde sabit tutuldu. Kompozit yapının hazırlanmasında seramik partikülü olarak 3µm ve 0,7 µm boyutlarına sahip baryumborasilikat ise sırasıyla ağırlıkça % 55 ve %24 oranında eklenerek kompozit bileşim hazırlandı. Polimerizasyon reaksiyonu için radikal başlatıcı olarak ışık ile aktive olan Kamforkinon (CQ) toplam kompozit ağırlığının % 0,5 oranında kullanılmıştır.

Dental kompozitler hazırlanırken Bis-GMA ve Bis-EMA sıklıkla birbiri yerine kullanılan yüksek molekül ağırlığına sahip monomerlerdir. Bu nedenle tüm çalışmadan kompozit bileşeni oluşturan diğer tüm türler sabit tutularak oranik matriksin biri Bis-GMA diğeri Bis-EMA kullanılarak test örnekleri hazırlanmıştır. Hazırlanan örneklerin su sorpsiyonu ve çözünürlük değerleri ISO 4049 numaralı "Dentistry-Polymer based restorative materials" isimli standartta tanımladığı gibi belirlenmiştir. Su sorpsiyonun kompozitin mekanik özelliklerine etkisini incelemek için hazırlanan örnekler 3, 6, 9, 12 ve 15 gün sürelerde su içerisinde bekletilerek yine ISO 4049 numaralı standartta belirtilen metotlar kullanılarak eğilme direnci, basma direnci ve çatlama direnci gibi değerlerinin değişimi üniversal test cihazı kullanılarak belirleniştir.

Bu çalışma; örneklerin basma testi sonuçları incelendiğinde Bis-GMA ile hazırlanan kompozitlerin basma direnci 15 gün sonunda yaklaşık 50 MPa artarken, Bis-EMA ile hazırlanan kompozitlerin Basma direnci değerleri ortalama 25 MPa azaldığı tespit edilmiştir. Her iki kompozit türü içinde Eğme direnci değerlerinde 15 günün sonunda anlamlı bir değişim tespit edilmemiştir. Çatlama direnci değerleri incelendiğinde su etkileşimin Bis-GMA ile hazırlanan kompozitlerde anlamlı bir değişim olmazken, Bis-EMA ile hazırlanan kompozit bileşimin çatlama direnci değeri 0,80 Mpa $m^{1/2}$'den 1,20 MPa $m^{1/2}$' ye yükselmiştir.

Anahtar kelimeler: Dental Kompozit, Basma Direnci, Eğme Direnci, Çatlama Direnci, Su Sorpsiyonu

Abstract

Particle-filled polymeric composite materials have become indispensable in many technological fields, including dental treatments. In dental composites developed for this purpose, the organic matrix, which acts as a binder, is frequently prepared from monomers such as Diurethane dimethacrylate (UDMA), Bisphenol A glycidyl methacrylate (Bis-GMA), and Ethoxylated bisphenol A glycidyl methacrylate (Bis-EMA). Due to their high molecular weight, especially Bis-GMA and Bis-EMA monomers have high viscosity, which makes it difficult to prepare composite structures with the addition of ceramic particles. Therefore, acrylate-based solvents with cross-linking properties, such as Triethylene glycol dimethacrylate (TEGDMA), are used. In this study, the monomer mixtures of DUDMA:TEGDMA:Bis-GMA and DUDMA:TEGDMA:Bis-EMA were kept constant at a weight ratio of 60:40:20, respectively, as the organic matrix. Barium borosilicate with particle sizes of 3 µm and 0.7 µm was added as a ceramic particle at a weight ratio of 55% and 24%, respectively, to prepare the composite composition. Camphorquinone (CQ), a light-activated radical initiator, was used at 0.5% of the total composite weight for the polymerization reaction.

Bis-GMA and Bis-EMA are high molecular weight monomers frequently used interchangeably in the preparation of dental composites. Therefore, in this study, all other components of the composite were kept constant, while the organic matrix was varied between Bis-GMA and Bis-EMA to prepare test specimens. Water sorption and solubility values of the prepared specimens were determined according to ISO 4049, "Dentistry-Polymer based restorative materials". To evaluate the impact of water sorption on mechanical behavior, specimens were immersed in water for various durations (3, 6, 9, 12, and 15 days) and then subjected to flexural, compressive, and fracture toughness testing using a universal testing machine, following ISO 4049 protocols.

When the compressive test results of the specimens were examined, it was found that the compressive strength of the composites prepared with Bis-GMA increased by approximately 50 MPa after 15 days, while the compressive strength values of the composites prepared with Bis-EMA decreased by an average of 25 MPa. No significant change was observed in the flexural strength values of both types of composites after 15 days. When the fracture toughness values were examined, no significant change was observed in the composites prepared with Bis-GMA due to water interaction, while the fracture toughness value of the composite composition prepared with Bis-EMA increased from 0.80 MPa $m^{1/2}$ to 1.20 MPa $m^{1/2}$.

Keywords: Dental Composite, Compressive Strength, Flexural Strength, Fracture Toughness, Water Sorption

RUSSIA – CHINA COOPERATION IN THE ARCTIC REGION: CHALLENGES AND OPPORTUNUITIES

ARKTİK BÖLGESİ'NDE RUSYA – ÇİN İŞ BİRLİĞİ: FIRSAT VE ZORLUKLAR

Emirhan ALTUNKAYA

[1]Dr. Ar. Gör., Galatasaray Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler,

https://orcid.org/0000-0003-3244-2973

Özet

Arktik Bölgesi'ndeki çevresel ve iklimsel koşullar, küresel ısınmanın etkileri nedeniyle önemli değişikliklere uğramakta, bölgeyi daha erişilebilir hale getirmekte ve yeni fırsatlar ve zorluklar yaratmaktadır. Sahip olduğu geniş doğal kaynaklar, ticaret yolları ve askeri/güvenlik boyutlarındaki stratejik önemi, Kuzey Kutbu'nun jeopolitik önemini son yıllarda artırmıştır. Bölgenin küresel siyasette artan rolü, bölgeyi uluslararası ilişkiler için önemli bir çalışma alanı haline getirmektedir. Bu bağlamda, son dönemde dikkat çeken gelişmelerden biri de Rusya ve Çin arasında Arktik Bölgesi'nde gelişen iş birliğidir.

Bu çalışma, 2014 ve 2022 Rusya-Ukrayna çatışmaları ve Batı yaptırımlarının ardından değişen küresel dinamikler zemininde Rusya ve Çin arasında Kuzey Kutbu'nda gelişen iş birliğini incelemektedir. Bu ortaklığın kilit yönleri arasında enerji kaynaklarının geliştirilmesi, Arktik ticaret yollarının işler hale getirilmesi ve daha geniş çerçevede bölgedeki ekonomik fırsatlardan yararlanılması yer alıyor. Rusya, Arktik doğal kaynaklarını tespit etmek ve çıkartabilmek, ve Arktik Denizi ticaret yollarını geliştirmek için Çin'in yatırımlarından ve teknolojik desteğinden faydalanırken, Çin kritik enerji kaynaklarını güvence altına alıyor ve daha geniş 'Kuşak ve Yol Girişimi'nin bir parçası olarak "Kutup İpek Yolu" hedeflerini ilerletiyor. Ancak bu iş birliğinin zorlukları da yok değil. Rusya'nın Kuzey Kutbu'nu kendi etki alanı olarak görmesi, Çin'in artan varlığına karşı temkinli bir diplomasi izlenmesine neden oluyor. Bazı alanlarda iki ülkenin bölgeye ilişkin çıkarlarının tam olarak örtüşmediği ve bunun da iş birliği kapsamında sınırlamalara yol açtığı gözlemlenebiliyor. Dahası, Kuzey Kutbu'ndaki halen zorlu çevre koşulları, bölgedeki ekonomik fırsatlardan yararlanma ve stratejik hedeflere ulaşma çabaları açısından önemli zorluklar yaratmaya devam etmektedir. Son olarak, artan Rusya-Çin iş birliği Batı tarafından, özellikle de ABD ve NATO tarafından endişeyle karşılanmaktadır. Bu durum ve ortaya çıkan büyük güç rekabeti söylemi, bölgede Rusya-Çin ortaklığının derinleşmesi önünde önemli bir engel teşkil edebilecektir.

Bu nedenle, bu çalışma Arktik Bölgesi'nde Rusya-Çin iş birliğinin uzun vadeli sürdürülebilirliğini araştırmakta, Arktik yönetişimi ve bölgesel güvenlik dinamikleri üzerindeki

etkilerini değerlendirmektedir. Enerji kaynakları, ticaret rotaları ve jeopolitik rekabet arasındaki etkileşimi inceleyen analiz, bu ikili ilişkinin doğasında var olan fırsat ve risklerin incelikli bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır. Nihayetinde bu çalışma, gelişen Rusya-Çin iş birliğine ve bunun potansiyel sınırlamalarına dair içgörürler sunarak Arktik Siyaseti incelemelerine katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

Anahtar kelimeler: Arktik Bölgesi, Arktik Siyaseti, Rusya-Çin İş Birliği, Enerji Kaynakları, Ticaret Yolları

Abstract

The environmental and climatic conditions in the Arctic Region are undergoing significant changes due to the impacts of global warming, making the region more accessible and creating new opportunities and challenges. Its vast natural resources, trade routes, and strategic importance in military/security dimensions have elevated the Arctic's geopolitical significance in recent years. The rising role of the region in global politics, making the region a significant study area for international relations. In this respect, one of the recent developments that attracts widespread attention is the developing cooperation between Russia and China within the Arctic Region.

This paper examines the evolving cooperation between Russia and China in the Arctic, set against the backdrop of shifting global dynamics following the 2014 and 2022 Russia-Ukraine conflicts and Western sanctions. Key aspects of this partnership include energy resource development, the expansion of trade routes, and in more general leveraging economic opportunities in the region. Russia benefits from Chinese investments and technological support to identify and extract its Arctic natural resources and to develop Arctic Sea trade routes, while China secures critical energy supplies and advances its "Polar Silk Road" ambitions as part of its broader 'Belt and Road Initiative'. However, this cooperation is not without challenges. Russia's perception of the Arctic as its sphere of influence creates cautious diplomacy towards China's growing presence. It is observable that in certain areas, the interests of the two countries regarding the region do not fully align, leading to limitations within the scope of their cooperation. Moreover, the harsh environmental conditions in the Arctic continue to pose significant challenges, complicating efforts to leverage economic opportunities and achieve strategic goals in the region. Lastly, the growing Russia-China cooperation is met with concern by the West, particularly by the United States and NATO. This has given rise to a great power competition narrative, which might pose a significant challenge to the deepening of Russia - China partnership in the region.

Therefore, this study explores the long-term sustainability of Russia-China cooperation in the Arctic, evaluating its implications for Arctic governance and regional security dynamics. By delving into the interplay between energy resources, trade routes, and geopolitical competition, the analysis provides a nuanced understanding of the opportunities and risks inherent in this bilateral relationship. Ultimately, this study aims to contribute to the discourse on Arctic Politics, offering insights into the evolving Russia-China cooperation, and its potential limitations.

Keywords: Arctic Region, Arctic Politics, Russia-China Cooperation, Energy Resources, Trade Routes

A BIBLIOMETRIC STUDY OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND ART RESEARCH FROM 1978 TO THE PRESENT: WEB OF SCIENCE DATABASE

1978'DEN GÜNÜMÜZE YAPAY ZEKA VE SANAT ARAŞTIRMALARININ BİBLİYOMETRİK İNCELENMESİ: WEB OF SCİENCE VERİ TABANI

Eda Gül ÖZMEN HALİS[1], Murat DAL[2], İlhami AY[3]

[1]Graduate Student, Munzur Unıversity, Department of Culture and Arts Management, 0009-0003-1269-1144

[2]Prof. Dr., Munzur Unıversity, Faculty of Fine Arts, Design and Architecture, 0000-0001-5330-1868

[3]Lecturer, Hakkari University, Çölemerik Vocational School, 0000-0002-3506-3234

Abstract

This study conducts a bibliometric analysis of research on artificial intelligence (AI) and art, utilizing data retrieved from the Web of Science database. By employing the search query ("artificial intelligence" OR "AI") and "art" in the topic section, a total of 17,354 publications were identified, encompassing academic outputs available up to December 26, 2024. The analysis examines various aspects of these publications, including their distribution over the years, types of publications, language of publication, research categories, citation counts, and contributions from the most influential authors, countries, and institutions. The findings reveal that the majority of the publications are written in English, underscoring its dominance as the primary language of academic communication. Furthermore, the research spans multiple disciplines, with computer science emerging as the leading field of study, highlighting the technical and interdisciplinary nature of the relationship between AI and art. Other significant categories include social sciences and engineering, reflecting the broad applicability and cultural implications of integrating AI technologies into artistic domains. By systematically analyzing the key contributors and trends, this study provides a comprehensive overview of the existing literature, identifying the most impactful works, researchers, and institutions driving advancements in this area. These insights not only illuminate the current state of the field but also outline critical gaps and opportunities for future exploration. Ultimately, this research contributes to the understanding of the interplay between AI and art, offering valuable guidance for academics and practitioners interested in this rapidly evolving field. By establishing a robust bibliometric foundation, it aims to facilitate informed discourse and inspire innovative research directions.

Keywords: Artificial Intelligence (AI), art, bibliometric analysis, Web of Science (WoS) database, Academic Publications

1. INTRODUCTION

Artificial intelligence is one of today's current topics. Artificial intelligence can be considered as machine learning. The learning of large-scale data is realized by deep learning method. Deep

learning is an advanced approach of artificial neural networks (Craft, 2018) and is generally used in large-scale complex problems (Akerkar, 2019). In general terms, artificial intelligence is the transfer of the physiological and neurological structure of human intelligence such as the nervous system, gene structure and natural events to machines (computers and software) by modeling (Pomerol, 1997).

Art is a form of production of the work or understanding that emerges as a result of creativity. The use of art in artificial intelligence is used in art branches such as painting, sculpture, visual arts, music and cinema. Both artificial intelligence and art parameters change and develop with the use of technology.

A bibliometric analysis was conducted on artificial intelligence and art to determine the current situation. In this study, in order to convey the current situation, information such as the most effective publication types, the most effective authors, institutions contributing to the studies, and countries were obtained by giving information on data. Document analysis was made from 17,354 publications obtained from the Web of Science database on artificial intelligence and art. The data obtained covers studies published until 26.12.2024.

Within the scope of the research, it will be contributed to the literature by contributing to future studies on the combination of artificial intelligence and art. The research will support the studies on this subject by preparing the preliminary ground.

2. MATERIAL AND METHOD

Bibliometric analysis is used as a quantitative method that systematically scans data. Bibliometric analysis studies are studies that guide the researcher from micro focus to macro focus by providing different perspectives on a theoretical framework or research area (Demir & Erigüç, 2018). It works with a reliable methodology based on the research topic and is based on data sets obtained from relevant databases (Ay & Dal, 2024; Dal et al., 2023; Özmen Halis et al., 2025a; Tekin et al., 2024).

Bibliometrics is defined as the application of mathematical and statistical methods to books and other means of communication, first used by E. Wyndham Hulme in 1922 (Pritchard, 1969). It is the counting of books, articles, publications, citations and recorded information, and the statistically meaningful description of sources, regardless of their disciplinary boundaries (Nicolaisen, 2010). Its main functions include facilitating the generation, dissemination and evaluation of new ideas through effective information communication channels (Ay, Bekler, et al., 2024; Bekler et al., 2024; Sengupta, 1992).

Bibliometric analysis methods are very useful for providing an in-depth overview of the research field or for identifying pioneers and prominent trends in the research field in terms of publications, references, authors, academic journals, keywords, countries and institutions (Ay, Tekin, et al., 2024; Martínez-López et al., 2018; Özmen Halis et al., 2025b).

The research was conducted by searching the Web of Science database with the keywords (“artificial intelligence” OR “AI”) and “art” from the topic section. As a result of the search, 17,354 academic publications were reached.

3. FINDING AND DISCUSSION

In order to evaluate the level of literature within the scope of academic publications on artificial intelligence and art, it covers publications from past to present until 26.12.2024. The Web of Science database was searched with the keywords (“artificial intelligence” OR “AI”) and “art” from the topic section. Within the scope of the research, 17,354 academic publications were identified as a result of the searches. When the academic studies indexed in the Web of Science

database were examined, the first study on the relevant subject was the article titled "Concept Of Industrial Art - Russian - Mazaev, AI" written by Nuikin (1976).

Figure 1 shows that the publications on Artificial Intelligence and Art have been accessed in the Web of Science database from 1976 to the present day. As a result of these findings, it is seen that 17,354 publications are only the publications made until 26.12.2024 and do not include the publications to be published in 2025. After 2018, it is determined that publications on artificial intelligence and art have increased. Within the scope of this research, it was determined that 4056 academic publications were made in 2024. The distribution of academic studies according to years is as shown in Figure 1.

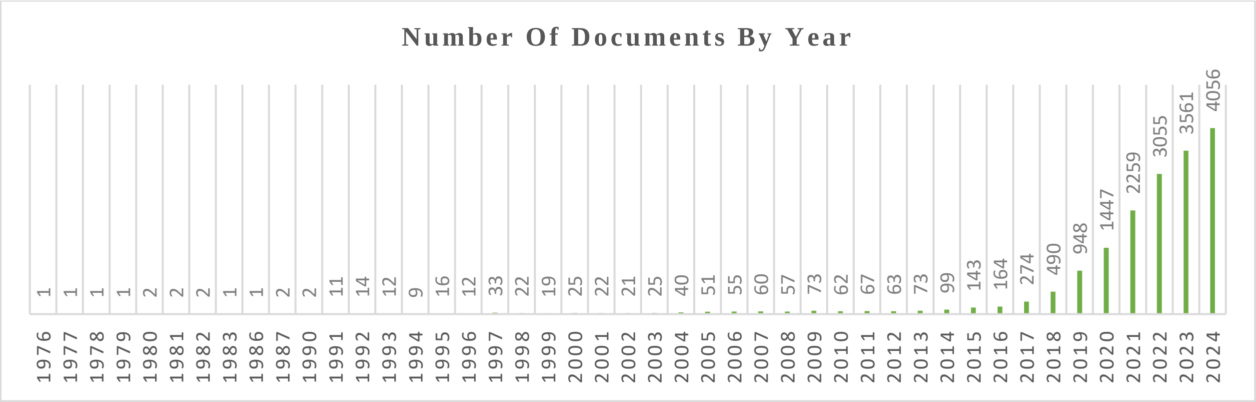

Figure 1. Distribution of Academic Studies by Years

When the types of academic publications on Artificial Intelligence and Art were analyzed, a total of 17,354 publications were identified, including article publications 9869, proceeding paper publications 4508, review article publications 2320, early access publications 285, editorial material publications 163, book chapter publications 86 and other publications 123. Within the scope of this research, artificial intelligence and art are discussed in various document categories. The document categories related to the subject are shown in Figure 2.

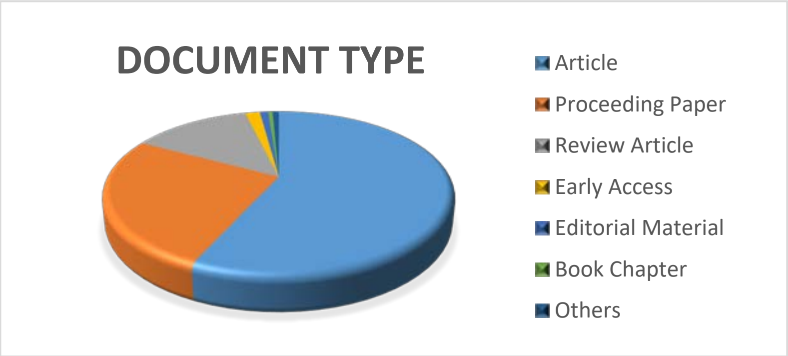

Document Type	Count	Rate (%)
Article	9869	56,9
Proceeding Paper	4508	26,0
Review Article	2320	13,4
Early Access	285	1,6
Editorial Material	163	0,9
Book Chapter	86	0,5
Others	123	0,7
TOTAL	17354	100

Figure 2. Publication Types of Academic Studies

When the language distribution of the research on Artificial Intelligence and Art is analyzed, 17,132 publications were produced in English, 72 in Spanish, 30 in German, 26 in Russian, 19 in Italian, 16 in Portuguese, 14 in Chinese, 13 in French, and 11 in Turkish. In this study, out of a total of 17,354 publications, 17,132 publications were written in English. In this context, the importance of English language in terms of international language use is emphasized again. When other country languages are examined, they contribute by remaining in the background. The language distribution of this research is shown in Figure 3.

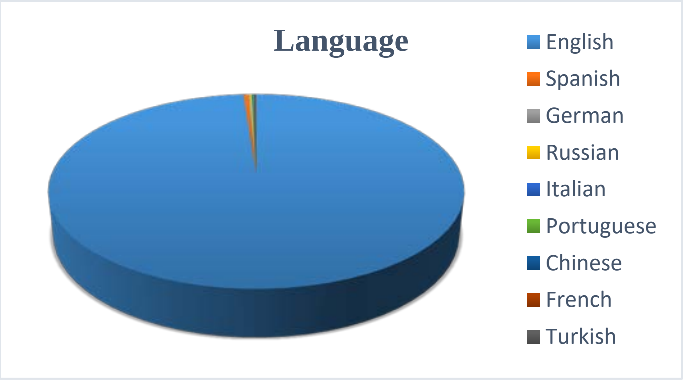

Language	Count
English	17132
Spanish	72
German	30
Russian	26
Italian	19
Portuguese	16
Chinese	14
French	13
Turkish	11

Figure 3. Language Distribution of Academic Studies

When the categories of publications on Artificial Intelligence and Art are analyzed within the scope of the research, the categories in the first 10 fields are shown in Table 1. Within the scope of the subject, 4617 publications were made in Computer Science Artificial Intelligence, 3991 in Engineering Electrical Electronic, and 3139 in Computer Science Information Systems. When Table 1 related to the research is analyzed, it is seen that most of the studies were conducted in computer sciences.

Table 1. Categories of academic publications on the related topic

#	Publication Category	Number	Rate (%)	#	Publication Category	Number	Rate (%)
1	Computer Science Artificial Intelligence	4617	26,60	6	Telecommunications	1613	9,29
2	Engineering Electrical Electronic	3991	22,99	7	Computer Science Software Engineering	1145	6,59
3	Computer Science Information Systems	3139	18,00	8	Computer Science Hardware Architecture	678	3,90
4	Computer Science Theory Methods	2677	15,42	9	Engineering Multidisciplinary	666	3,83

5	Computer Science Interdisciplinary Applications	2001	11,50	10	Physics Applied	588	3,38

Table 2 shows the top 10 most cited documents of academic publications on Artificial Intelligence and Art in the Web of Science database.

Table 2. The most effective articles according to the number of citations

Author(s) Name, (Year)	**Article Name**	**Document Type**	**Source**	**Citation**
Silver et al. (2016)	*Mastering the game of Go with deep neural networks and tree search*	Article	Nature	9566
Bengio (2009)	*Learning Deep Architectures for AI*	Article	Foundations and Trends In MAchine Learning	5883
Vinyals et al. (2015)	*Show and Tell: A Neural Image Caption Generator*	Proceeding Paper	2015 IEEE Conference On Computer Vision And Pattern Recognition (CVPR)	3158
Sze et al. (2017)	*Efficient Processing of Deep Neural Networks: A Tutorial and Survey*	Article	Proceeding of IEEE	2206
Browne et al. (2012)	*A Survey of Monte Carlo Tree Search Methods*	Article	IEEE Transactions on Computational Intelligence and AI In Games	1669
Mehrabi et al. (2022)	*A Survey on Bias and Fairness in Machine Learning*	Article	ACM Computering Surveys	1658
Hall & Llinas (1997)	*An Introduction to Multisensor Data Fusion*	Review	Proceeding of IEEE	1616
Barnich & Van Droogenbroeck (2011)	*ViBe: A Universal Background Subtraction Algorithm for Video Sequences*	Article	IEEE Transactions on Image Processing	1421
Chen et al. (2017)	*Eyeriss: An Energy-Efficient Reconfigurable Accelerator for Deep Convolutional Neural Networks*	Article	IEEE Journal of Solid-State Circuits	1405
Guo et al. (2016)	*Deep Learning for Visual Understanding: A Review*	Review	Neurocomputing	1382

In 2016, the article titled “Mastering the game of go with deeo neural networks and tree search” received 9566 citations and ranked first in the most cited studies. In the second place, the article titled "Learning Deep Architectures for AI" received 5883 citations, and in the third place, the publication titled "Show and Tell: A Neural Image Caption Generator" received 3158 citations.

The findings obtained from the Web of Science database and the authors with the highest number of publications are shown in Figure 4. When the table is analyzed, Liu Y. follows the

list with 91 publications, Zhang Y. 83 publications, Li Y. 81 publications, Wang Y. 76 publications.

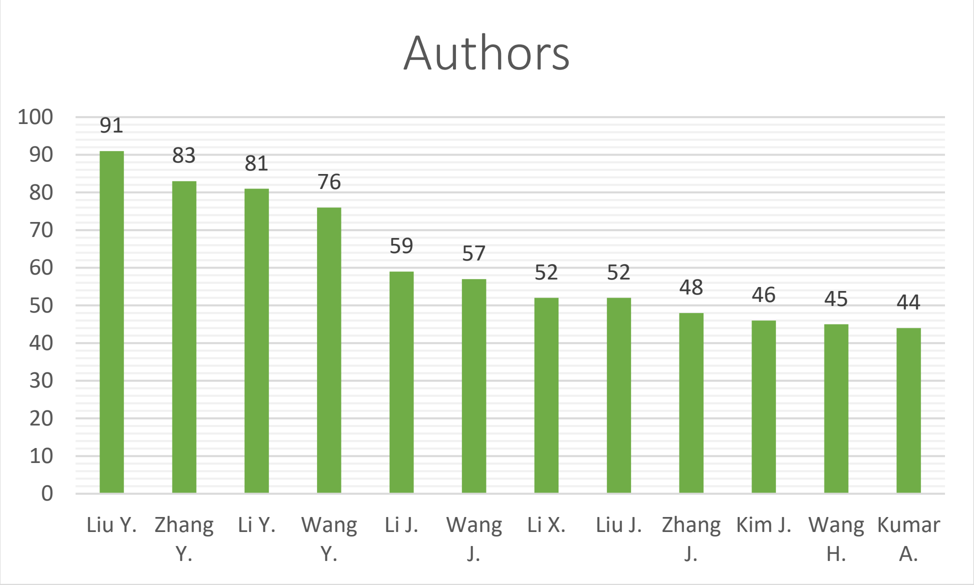

Figure 4. Most Published Authors

The 10 countries with the highest number of publications in the study are shown in Figure 5. In this analysis, People R China is listed with 4057 publications, Usa with 3783 publications and England with 1460 publications. The most active countries are identified and their contributions to the literature are shown. Thus, publications from each country show the prevalence of the relevant subject.

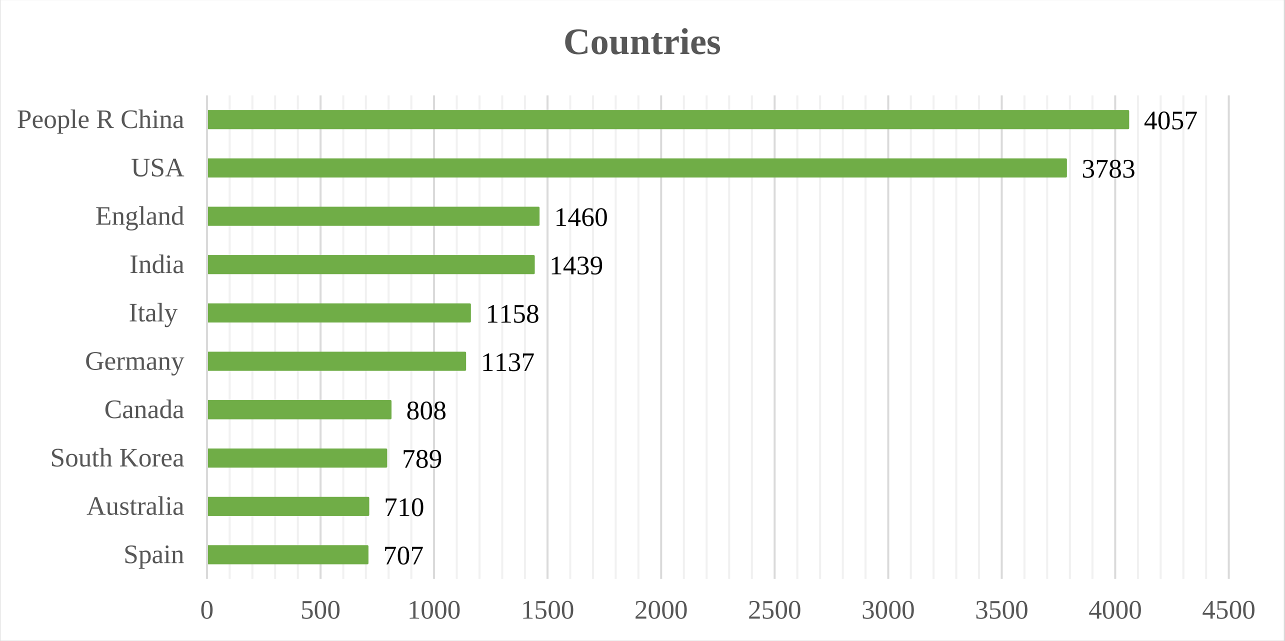

Figure 5. Countries with the Most Publications

The 10 most effective institutions were determined for the publications made in the related subject research. As a result of the information obtained from the Web of Science database, the most active institutions are shown in Figure 6. Chinese Academy of Science with 377 publications, University of California System with 288 publications and University of London

with 224 publications are among the most active institutions in research. Within the scope of the research, China, the USA and the UK are among the countries that host the most effective institutions.

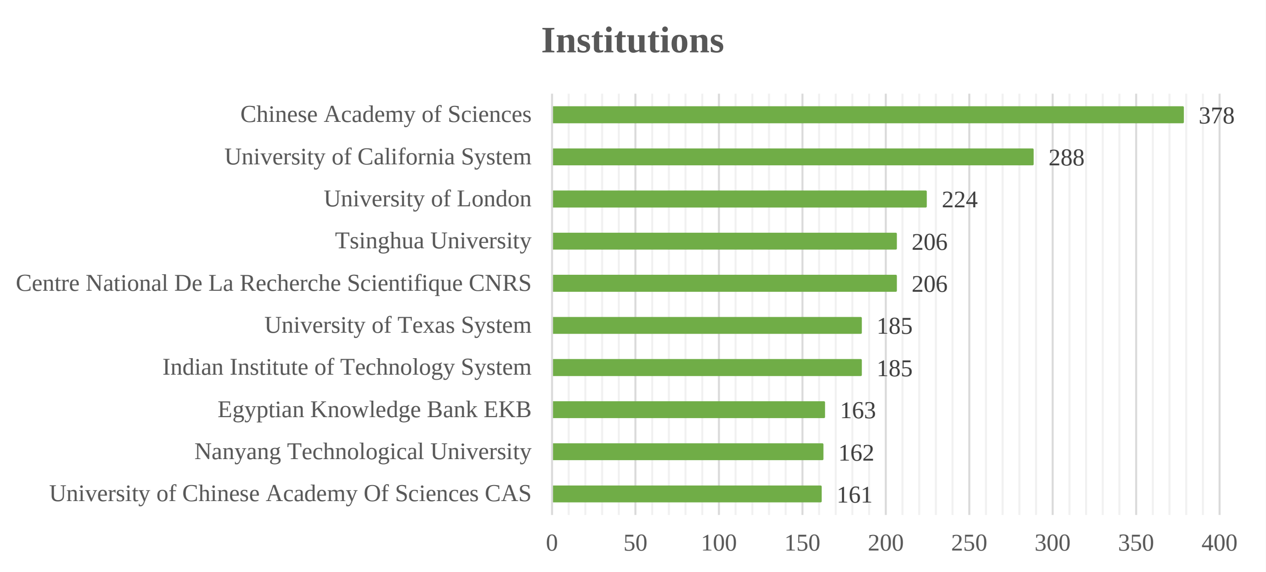

Figure 6. Institutions with the Most Publications

4. CONSLUSION

Within the scope of bibliometric analysis on artificial intelligence and art, a general approach about the current situation is presented. This study focuses on the distribution of academic publications indexed according to the Web of Science database according to years, publication types, publication languages, publication categories, publication authors, most active countries, most active institutions and authors.

Within the scope of the research, it has a history of approximately 50 years, covering academic studies conducted between 1976 and 26.12.2024. The studies show the most active period in the last 5 years.

When the distribution by years is analyzed as a result of the studies, the last 5-year period shows a regular increase. In 2024, 4056 publications were made and it is shown as the highest production year. For this reason, the subject of artificial intelligence and art emerges as one of the most up-to-date topics in the current literature.

When the studies are analyzed, it is seen that the article type (9869) is among the most effective types of academic publications compared to other types of publications.

When the languages of academic publications on artificial intelligence and art are analyzed, English has the most effective language type compared to other languages. It is seen that the international prevalence of English is also used in this field.

When the academic publication categories are analyzed within the scope of the related subject, Computer Science Artificial Intelligence ranks first with 4617 publications. Looking at other types of publications, it is seen that more publications are made in computer sciences.

The article titled “Mastering the game of go with deeo neural networks and tree search”, which has the highest number of citations in research, ranks first with 9566 citations.

Liu Y., who produced the highest number of academic publications, contributed to the literature with 91 publications. As a result of the data, China and the USA are among the most active countries.

Artificial intelligence and art is one of today's current issues. The results of this study will contribute to the literature with the results of this study that artificial intelligence and art will develop further. In the future, it is thought that artificial intelligence and art will improve access and interaction in society by producing more in every field.

5. REFERENCES

Akerkar, R. (2019). *Artificial Intelligence for Business*. Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-97436-1

Ay, İ., Bekler, S., Bekler, B., & Dal, M. (2024). Taş Alterasyonları Konusunda Yapılmış Akademik Çalışmaların VOSviewer Yazılım Programı ile Bibliyometrik Analizi. *Kültürel Miras Araştırmaları*, *5*(1), 15–31. https://doi.org/10.59127/kulmira.1495257

Ay, İ., & Dal, M. (2024). Mimarideki Karbon Ayak İzi Çalışmalarının Eğilimi Üzerine Araştırma (2010-2024). In M. Talas (Ed.), *International Science and Art Congress* (pp. 199–206). Ases Publications.

Ay, İ., Tekin, S., & Dal, M. (2024). Yeşil Bina ve Sürdürülebilirlik Literatürünün Gelişimi: 1999'dan Günümüze Bibliyometrik Bir Bakış. In M. Dal & İ. Ay (Eds.), *Mimarlık Uygulamaları ve Araştırmaları* (pp. 5–39). BİDGE Yayınevi.

Barnich, O., & Van Droogenbroeck, M. (2011). ViBe: A Universal Background Subtraction Algorithm for Video Sequences. *IEEE Transactions on IImage Processing*, *20*(6), 1709–1724. https://doi.org/10.1109/TIP.2010.2101613

Bekler, S., Ay, İ., Dal, M., & Bekler, B. (2024). Bilimsel Bir Bakış: Küresel İklim Değişikliği ve Sürdürülebilirlik Alanındaki Araştırma Trendleri (1992-2024). In M. Dal (Ed.), *Mimarlıkta Güncel Araştırma, Tasarım ve Yöntem-2024* (pp. 1–24). Livre de Lyon.

Bengio, Y. (2009). Learning Deep Architectures for AI. *Foundations and Trends® in Machine Learning*, *2*(1), 1–127. https://doi.org/10.1561/2200000006

Browne, C. B., Powley, E., Whitehouse, D., Lucas, S. M., Cowling, P. I., Rohlfshagen, P., Tavener, S., Perez, D., Samothrakis, S., & Colton, S. (2012). A Survey of Monte Carlo Tree Search Methods. *IEEE Transactions on Computational Intelligence and AI in Games*, *4*(1), 1–43. https://doi.org/10.1109/TCIAIG.2012.2186810

Chen, Y.-H., Krishna, T., Emer, J. S., & Sze, V. (2017). Eyeriss: An Energy-Efficient Reconfigurable Accelerator for Deep Convolutional Neural Networks. *IEEE Journal of Solid-State Circuits*, *52*(1), 127–138. https://doi.org/10.1109/JSSC.2016.2616357

Craft, J. A. 3rd. (2018). Artificial Intelligence and the Softer Side of Medicine. *Missouri Medicine*, *115*(5), 406–409.

Dal, M., Burkut, E. B., & Karataş, L. (2023). Analysis of Publications on Earthquake Research in Architecture Category and Analysis with R Studio-Biblioshiny Software. *Journal of Architectural Sciences and Applications*, *8*(Special Issue), 183–197. https://doi.org/10.30785/mbud.1333876

Demir, H., & Erigüç, G. (2018). Bibliyometrik Bir Analiz İle Yönetim Düşünce Sisteminin İncelenmesi. *İş ve İnsan Dergisi*, *5*(2), 91–114. https://doi.org/10.18394/iid.395214

Guo, Y., Liu, Y., Oerlemans, A., Lao, S., Wu, S., & Lew, M. S. (2016). Deep learning for visual understanding: A review. *Neurocomputing*, *187*(SI), 27–48. https://doi.org/10.1016/j.neucom.2015.09.116

Hall, D. L., & Llinas, J. (1997). An introduction to multisensor data fusion. *Proceedings of the IEEE*, *85*(1), 6–23. https://doi.org/10.1109/5.554205

Martínez-López, F. J., Merigó, J. M., Valenzuela-Fernández, L., & Nicolás, C. (2018). Fifty years of the European Journal of Marketing : A bibliometric analysis. *European Journal of Marketing*, *52*(1/2), 439–468. https://doi.org/10.1108/EJM-11-2017-0853

Mehrabi, N., Morstatter, F., Saxena, N., Lerman, K., & Galstyan, A. (2022). A Survey on Bias and Fairness in Machine Learning. *ACM Computing Surveys*, *54*(6), 1–35. https://doi.org/10.1145/3457607

Nicolaisen, J. (2010). Bibliometrics and Citation Analysis: From the Science Citation Index to Cybermetrics. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, *61*(1), 205–207. https://doi.org/10.1002/asi.21181

Nuikin, A. (1976). Concept Of Industrial Art - Russian - Mazaev, AI. *Novyi Mir*, *6*, 283–284.

Özmen Halis, E. G., Tekin, S., Erdoğan, J., Özer, D., Alp Dal, N., Ay, İ., & Dal, M. (2025a). Analysis of Bibliometric Studies From 1969 to the Present: Bibliometrics with Scopus Data. *Abant 4th Internatioınal Conference on Current Academic Studies*, 225–234.

Özmen Halis, E. G., Tekin, S., Erdoğan, J., Özer, D., Alp Dal, N., Ay, İ., & Dal, M. (2025b). Trends and Contribition in Bibliometric Research: Insights From Web of Science Data. *Abant 4th Internatioınal Conference on Current Academic Studies*, 215–224.

Pomerol, J.-C. (1997). Artificial intelligence and human decision making. *European Journal of Operational Research*, *99*(1), 3–25. https://doi.org/https://doi.org/10.1016/S0377-2217(96)00378-5

Pritchard, A. (1969). Bibliografía estadística o bibliometría. *Revista de Documentación*, *25*(4), 348–349.

Sengupta, I. N. (1992). Bibliometrics, Informetrics, Scientometrics and Librametrics: An Overview. *Libri*, *42*(2), 75–98. https://doi.org/10.1515/libr.1992.42.2.75

Silver, D., Huang, A., Maddison, C. J., Guez, A., Sifre, L., van den Driessche, G., Schrittwieser, J., Antonoglou, I., Panneershelvam, V., Lanctot, M., Dieleman, S., Grewe, D., Nham, J., Kalchbrenner, N., Sutskever, I., Lillicrap, T., Leach, M., Kavukcuoglu, K., Graepel, T., & Hassabis, D. (2016). Mastering the game of Go with deep neural networks and tree search. *Nature*, *529*(7587), 484–489. https://doi.org/10.1038/nature16961

Sze, V., Chen, Y.-H., Yang, T.-J., & Emer, J. S. (2017). Efficient Processing of Deep Neural Networks: A Tutorial and Survey. *Proceedings of the IEEE*, *105*(12), 2295–2329. https://doi.org/10.1109/JPROC.2017.2761740

Tekin, S., Burkut, E. B., & Dal, M. (2024). Culture and arts management: A bibliometric analysis using software. *Cultural Heritage and Science*, *5*(1), 62–74. https://doi.org/10.58598/cuhes.1471765

Vinyals, O., Toshev, A., Bengio, S., & Erhan, D. (2015). Show and tell: A neural image caption generator. *2015 IEEE Conference on Computer Vision and Pattern Recognition (CVPR)*, 3156–3164. https://doi.org/10.1109/CVPR.2015.7298935

THE INTERACTION BETWEEN CULTURE AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE: AN EVALUATION FROM A BIBLIOMETRIC PERSPECTIVE

KÜLTÜR VE YAPAY ZEKA ARASINDAKİ ETKİLEŞİM: BİBLİYOMETRİK PERSPEKTİFTEN BİR DEĞERLENDİRME

Eda Gül ÖZMEN HALİS[1], İlhami AY[2], Murat DAL[3]

[1]Graduate Student, Munzur Unıversity, Department of Culture and Arts Management, 0009-0003-1269-1144

[2]Lecturer, Hakkari University, Çölemerik Vocational School, 0000-0002-3506-3234

[3]Prof. Dr., Munzur Unıversity, Faculty of Fine Arts, Design and Architecture,

0000-0001-5330-1868

Abstract

In this study, a comprehensive bibliometric analysis of academic publications addressing the intersection of artificial intelligence (AI) and culture was conducted. The analysis is based on 8246 documents retrieved from the Scopus database using the keywords “artificial intelligence” and “culture.” These documents were examined from various perspectives, including their annual publication trends, document types, languages of publication, research disciplines, and the geographic distribution of contributing countries. Additionally, key contributors to the literature, such as the most frequently cited articles, influential authors, and leading institutions, were identified to highlight the prominent actors and works shaping the discourse in this field. The findings reveal that research on AI and culture has a strong interdisciplinary character, being predominantly explored in domains such as computer science, social sciences, and medicine. This reflects the diverse ways in which AI technologies intersect with cultural contexts and societal impacts. The linguistic analysis shows that while English dominates as the primary language of publication, other languages such as Chinese, Italian, and Russian also have significant representation, indicating a global interest in the subject. Furthermore, the most cited articles and prolific institutions provide valuable insights into the foundational studies and major hubs of research activity. The study’s results underscore the evolving nature of AI and culture as a research area, offering a snapshot of the current academic landscape while highlighting emerging trends. By synthesizing these insights, the analysis serves as a valuable resource for researchers, enabling a deeper understanding of the field’s dynamics and guiding future investigations. Ultimately, this work contributes to mapping the intellectual structure of the literature on AI and culture, fostering more informed and interdisciplinary research initiatives.

Keywords: Artificial Intelligence (AI), culture, bibliometric analysis, Scopus database, Academic Publications

1. INTRODUCTION

Artificial intelligence has become a pioneer of scientific and technological innovations in recent years and has become a subject that affects almost every aspect of society. These effects are felt in a wide range from individual life to social structures. Culture is a broad concept that includes all the values, beliefs and behaviors that shape human life. The relationship between artificial

intelligence and culture shows that technology is not only a tool but can also be a driver of social and cultural transformations (Aktaş, 2024; Damar, 2024).

In this context, the interplay between AI and culture offers an important area for academic research. However, it is critical to understand the current state of research in this field, identify gaps in the literature and develop new research questions accordingly. The aim of this study is to examine academic publications on artificial intelligence and culture through a bibliometric analysis method and to reveal the general trends in this field (Bekler et al., 2024; Burkut & Dal, 2024; Dal et al., 2023).

This study aims to identify the main trends in the literature, the most influential authors, types of publications and the countries that contribute the most to the studies. It also assesses the extent to which an interdisciplinary perspective on AI and culture has been adopted and the development of this field over time. Such a review can provide important insights for both the academic community and policy makers.

2. MATERIAL AND METHOS

Analyzing the development of any discipline or written document in line with certain parameters constitutes the main purpose of bibliometric analysis (Ay, 2024a; Ay & Dal, 2024a; Sökmen & Özkanlı, 2018). Since the quantitative and qualitative evaluation of research is of great importance for scientific disciplines, bibliometric studies allow to analyze scientific production in these two dimensions (Ay, Bekler, et al., 2024; Burkut et al., 2025; Özmen Halis et al., 2025a; Yılmaz, 2017).

Looking at the literature, it is seen that the origin of studies on bibliometrics dates back to 1917. Cole and Eales focused on the statistical analysis of comparative anatomy studies between 1550 and 1860. The first bibliometric study in Turkey was conducted by Özinönü in 1970 and focused on the measurement of scientific productivity in fields such as biology, astronomy, chemistry, physics, mathematics and earth sciences (Hotamışlı & Erem, 2014).

In recent years, one of the most important factors encouraging the use of bibliometric studies is the aggregation of increasing scientific production in bibliographic databases. Today, bibliometrics has become the preferred method of choice in all disciplines, allowing unlimited analysis of sources (Acar, 2023).

Within the scope of the research, 8246 documents were analyzed in the light of the data obtained from the Scopus database (“artificial intelligence” or “AI”) and the keywords “culture”. The study aims to present in detail the general structure of academic publications on bibliometrics, key themes and the relationships between these themes. The findings show that scholarly production is not only limited to traditional fields such as information and library sciences, but also extends to a wide range of disciplines such as environmental sciences, computer sciences and business (Burkut & Dal, 2023; Özmen Halis et al., 2025b; Tekin et al., 2024a).

By providing a better understanding of the orientations and relations of scientific production, this research aims to contribute to the academic literature and to provide a basis for developing science policies and directing research investments.

3. FINDING AND DISCUSSION

Within the scope of the research, TITLE-AB-KEY ((“artificial intelligence” OR “AI”) AND “culture”) was searched in the Scopus database on 26.12.2024 in order to reveal the relationships between the documents and other documents in the academic studies indexed in the Scopus database on artificial intelligence and culture, to identify the most effective articles and the most effective authors of the field, to identify the countries and institutions that

contribute the most to the literature, and to present the current and evolving topics of the field to the reader. As a result of the search, it was determined that there were a total of 8246 documents on the relevant subject. Studies accepted for the year 2025 were not included in the study. As a result of the search, it was observed that the first study indexed in the Scopus database was “Le lait comme milieu de culture en Bacteriologie” written by Gorini (1939).

Although the year in which the studies on the subject were indexed most intensively was 2024 with 1540 studies, it should not be ignored that the studies of 2024 did not cover the whole year, as the study data were downloaded from the relevant database on 26.12.2024, before the year 2024 was completed. The distribution of academic publications written on the relevant subject according to years is shown in Figure 1.

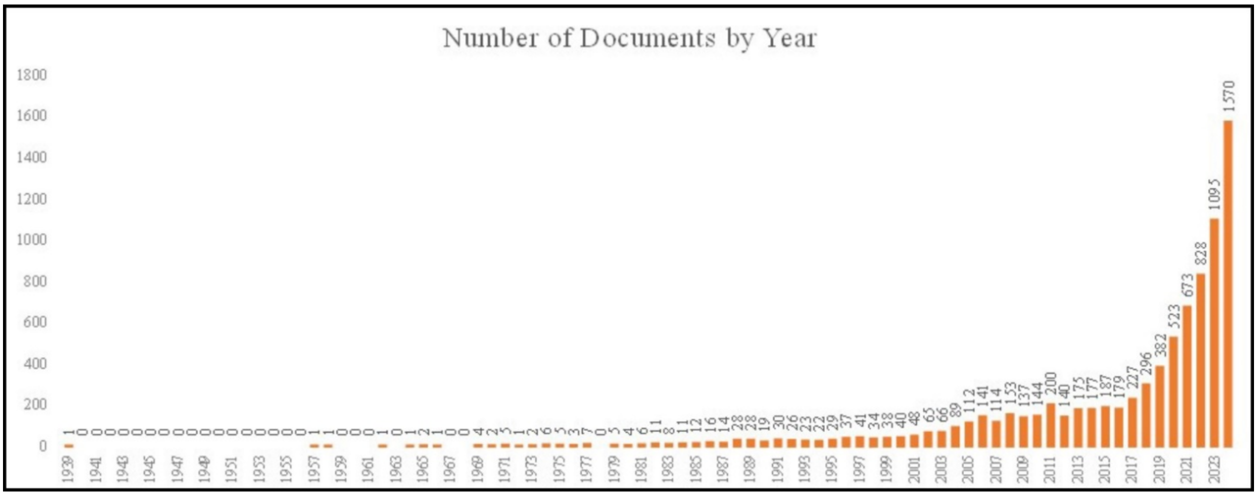

Figure 1. Distribution of Academic Studies by Years

When the distribution graph of academic publications in Figure 1 is examined, it is observed that the number of studies prepared on the relevant subject has been on a continuous increase especially since 1984. It is seen that it has reached its peak in recent years.

On 26.12.2024, a total of 8246 documents were accessed as a result of the search with the relevant key concepts in the Scopus database. When the distribution of these documents was analyzed, it was observed that there were 4674 articles (56.7%), 2026 papers (24.6%) and 548 book chapters (6.6%). This shows that different documents were written on the related topic (Ay, 2024b; Ay & Dal, 2024b). The types of documents written on the related topic are shown in Figure 2.

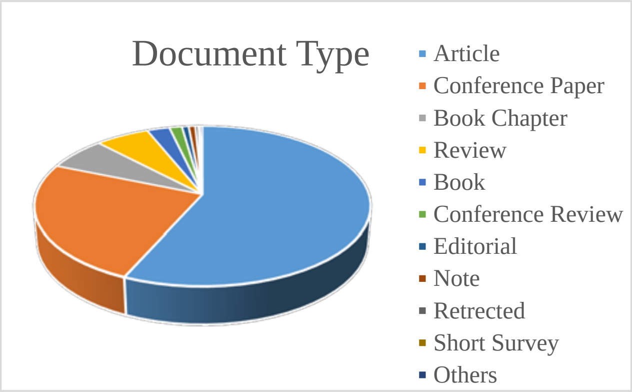

Document Type	Count	Rate (%)
Article	4674	56,7
Conference Paper	2026	24,6
Book Chapter	548	6,6
Review	493	6,0
Book	205	2,5
Conference Review	114	1,4

Editorial	61	0,7
Note	60	0,7
Retrected	28	0,3
Short Survey	15	0,2
Others	22	0,3
TOTAL	8246	100

Figure 2. Types of Academic Studies

The analysis revealed that the majority of the 8246 academic studies indexed in the Scopus database (7721 studies) were written in English. It was observed that the studies published in languages other than English are quite limited, and in this context, there are academic studies in languages such as Chinese, Italian and Russian. These findings clearly show that English is preferred for academic studies to be universally accepted and to reach a wider audience. However, the low number of studies in other languages also shows that scientific contributions in different languages do not find enough space in the international literature (Ay, Tekin, et al., 2024; Tekin et al., 2024b). The language distribution of the most written academic studies on the related topic is shown in Figure 3.

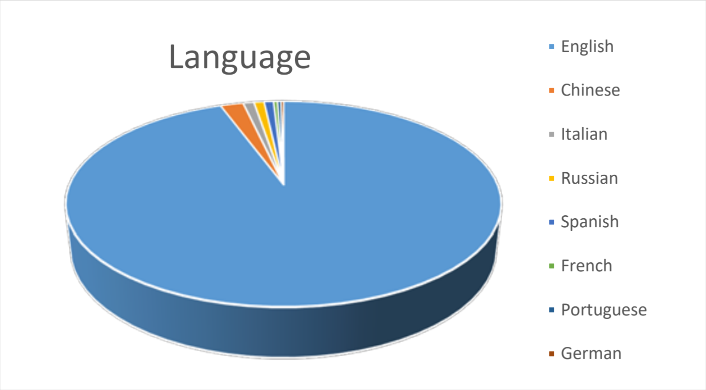

Language	Count
English	7771
Chinese	167
Italian	79
Russian	74
Spanish	69
French	28
Portuguese	26
German	20

Figure 3. Languages of Academic Studies

The fields of study of 8246 academic publications obtained in the review on the related subject were analyzed. Accordingly, the highest number of publications were observed in Computer Science (2827 publications), Medicine (1666 publications) and Social Science (1541 publications). The top 10 fields of study with the related subject are shown in Table 1 together with the number of publications.

Table 1. Categories of academic publications on the related topic

#	Publication Category	Number	Rate (%)	#	Publication Category	Number	Rate (%)
1	Computer Science	2827	23,5	6	Mathematics	836	7,0
2	Medicine	1666	13,9	7	Arts and Humanities	802	6,7
3	Social Sciences	1541	12,8	8	Business, Management and Accounting	628	5,2
4	Engineering	1399	11,6	9	Agricultural and Biological Sciences	580	4,8
5	Biochemistry, Genetics and Molecular Biology	1261	10,5	10	Immunology and Microbiology	488	4,1

When the categories of academic publications are examined in Table 1, it is seen that the studies written on the relevant subject are not only directed to some fields and that it is an interdisciplinary subject. This is an indication that the subject of the study addresses every field.

In the Scopus database, the number of citations received by the publications among the academic studies that include the topics of artificial intelligence and culture together was analyzed. Information on the 10 most cited overlaps in the related subject is shown in Table 2.

Table 2. The most effective articles according to the number of citations

Author(s) Name, (Year)	Article Name	Document Type	Source	Citation
Studier, (2005)	*Protein production by auto-induction in high density shaking cultures.*	Article	Protein Expression and Purification	4633
Çalışkan et al. (2017)	*Semantics derived automatically from language corpora contain human-like biases*	Article	Science	1774
Çakmak & Horst,(1991)	*Effect of aluminium on lipid peroxidation, superoxide dismutase, catalase, and peroxidase activities in root tips of soybean (Glycine max)*	Article	Physiologia Plantarum	1584
Warner & Wäger (2019)	*Building dynamic capabilities for digital transformation: An ongoing process of strategic renewal*	Article	Long Range Planning	1432
Sachs et al.(2005)	*Causal protein-signaling networks derived from multiparameter single-cell data*	Article	Science	1390

Table 2. The most effective articles according to the number of citations (continued)

Author(s) Name, (Year)	Article Name	Document Type	Source	Citation

Barrett et al. (2019)	*Emotional Expressions Reconsidered: Challenges to Inferring Emotion From Human Facial Movements*	Article	Psychological Science in the Public Interest	961
Oliver, (2010)	*Recent findings on the viable but nonculturable state in pathogenic bacteria*	Review Article	FEMS Microbiology Reviews	957
Ciotti et al. (2020)	*The COVID-19 pandemic*	Review Article	Critical Reviews in Clinical Laboratory Sciences	851
Colleoni et al. (2014)	*Echo Chamber or Public Sphere? Predicting Political Orientation and Measuring Political Homophily in Twitter Using Big Data*	Article	Journal of Communication	815
Allam & Dhunny (2019)	*On big data, artificial intelligence and smart cities*	Article	Cities	718

When the academic studies on artificial intelligence and culture are analyzed, it is observed that the most cited study is "Protein production by auto-induction in high density shaking cultures" which is written in article type and has 4633 citations. This study is followed by "Semantics derived automatically from language corpora contain human-like biases" with 1774 citations and "Effect of aluminium on lipid peroxidation, superoxide dismutase, catalase, and peroxidase activities in root tips of soybean (Glycine max)" with 1584 citations.

The authors who made the most publications on the research topic and contributed the most to the related literature were identified. There were 159 authors who published on the subject. Among these authors, Bentley, W.E. is the most active author with 21 publications. The 10 authors with the highest number of publications on the related subject and the number of publications are shown in Figure 4.

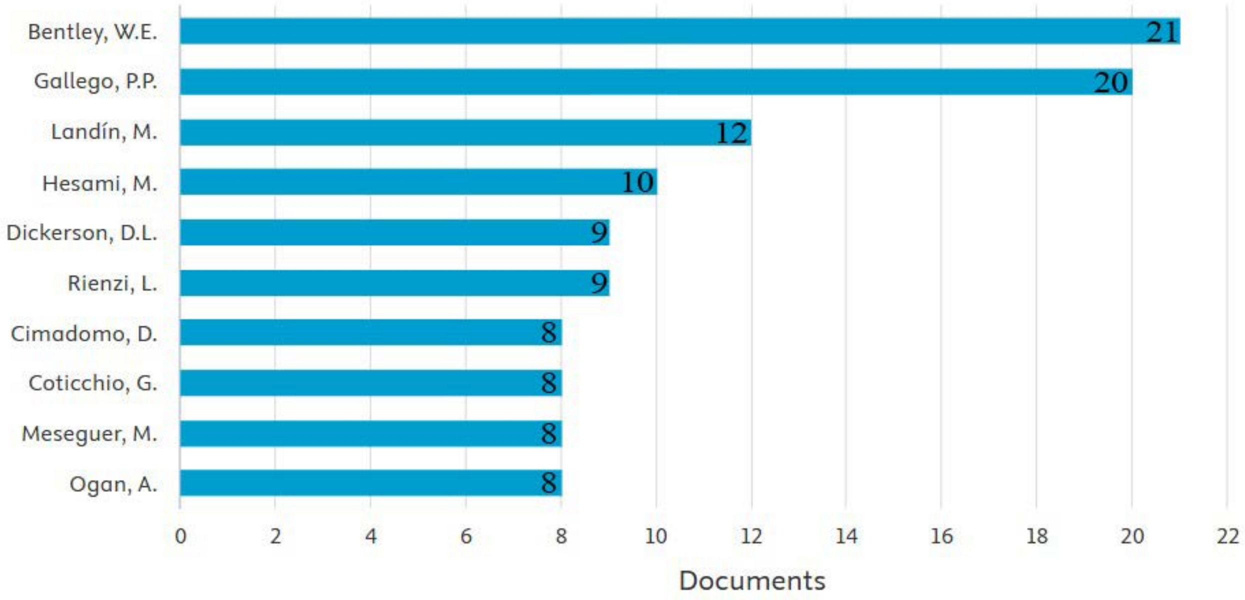

Figure 4. Authors with the highest number of publications on the related topic

Based on the academic studies indexed in the Scopus database on artificial intelligence and culture, the most active institutions working on the subject were identified. Based on the publications of the institutions, the 10 most active institutions are shown in Figure 5.

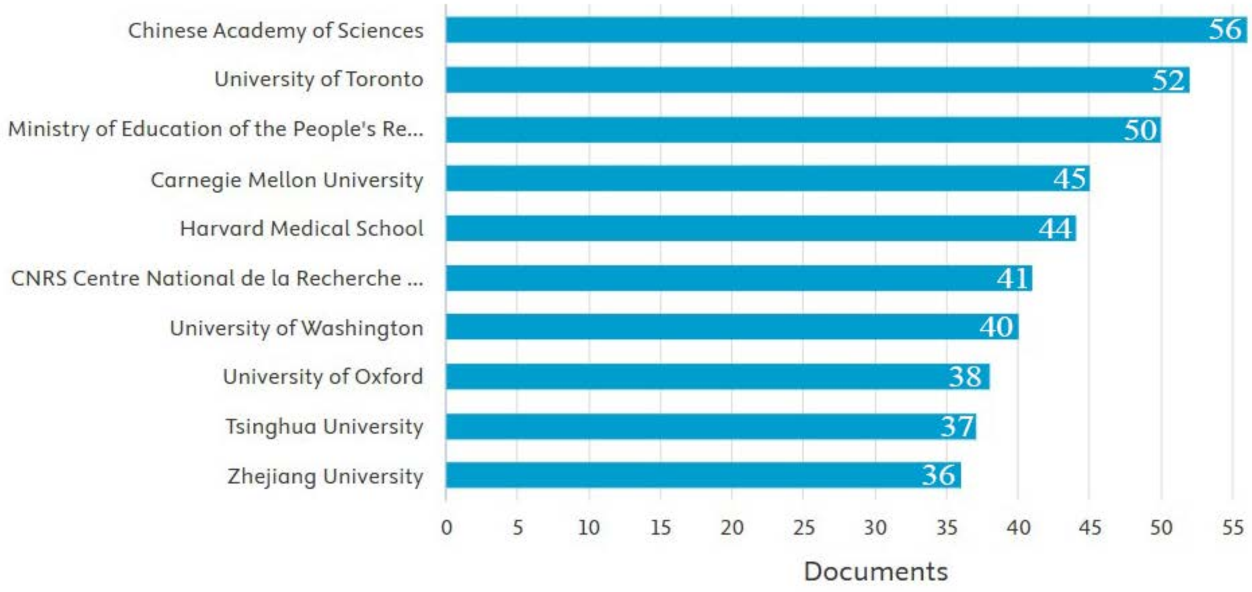

Figure 5. Institutions with the highest number of publications on the relevant topic

When the institutions with the highest number of publications on artificial intelligence and culture in Figure 5 are examined, it is noteworthy that there are more institutions affiliated with China and the USA.

The most active countries were determined by the number of academic studies on artificial intelligence and culture. In this analysis, the number of publications made by countries was taken into consideration. Accordingly, it was observed that the countries with the highest number of publications were United States (2050 publications), China (1275 publications) and United Kingdom (661 publications). The 10 countries with the highest number of publications on the relevant study topic and the number of publications are shown in Figure 6.

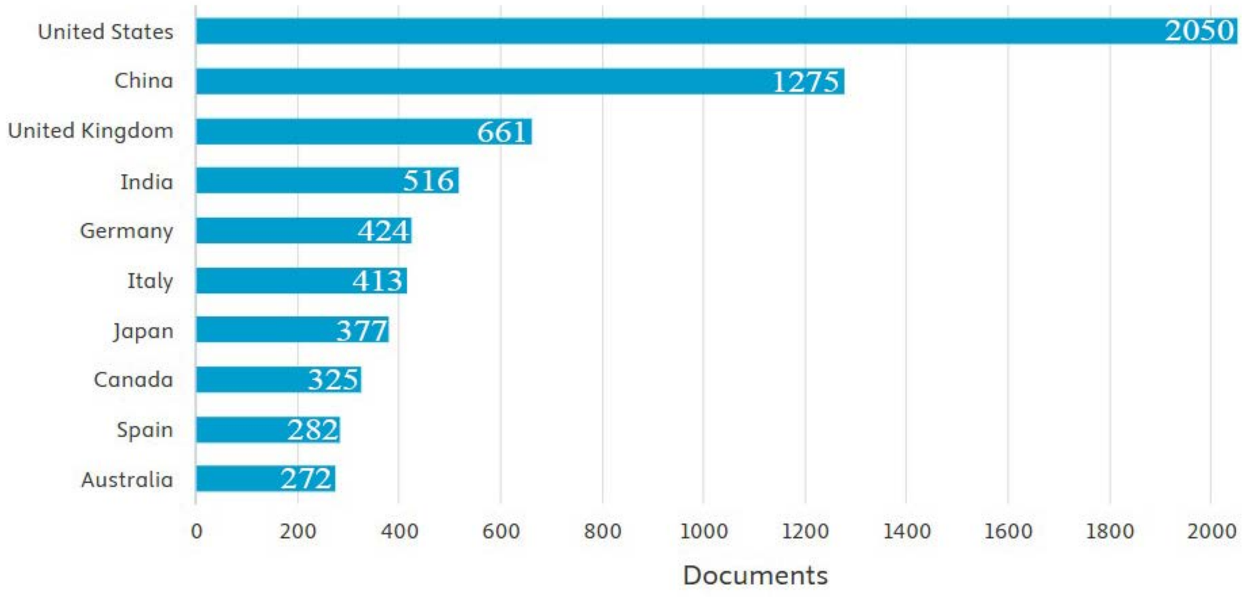

Figure 6. Countries with the highest number of publications on the relevant topic

When the graph of the countries of publication with the related topic is examined, it is observed that the publications are spread all over the world. This situation is related to the fact that the relevant topic is found interesting by the authors and that it is up-to-date.

4. CONCLUSION

The bibliometric analysis on artificial intelligence and culture has revealed that studies combining these two important themes have shown a significant increase in recent years. Academic interest, which has been increasing since the 1980s, reached its peak in 2024. Analysis of the Scopus database shows that the majority of academic publications in this field are written in English and concentrated in fields such as computer science, social sciences and medicine. In terms of types of publications, articles lead the way, followed by papers and book chapters.

While the United States, China and the United Kingdom stand out among the countries contributing the most, the effectiveness of these countries as well as institutions focusing on research with an interdisciplinary character is noteworthy. In particular, the influence of computer science and social sciences on this field plays a critical role in understanding how AI technologies are shaped in a cultural context.

The findings of this study provide important clues about the relationship between AI and culture. However, some limitations identified in the study offer opportunities for future research. For example, the small number of studies conducted in languages other than English suggests that there is a need to increase language diversity in research in this field. Furthermore, it is suggested that cultural contexts should be addressed in more detail and the social impacts of AI applications in different cultures should be examined.

In conclusion, an interdisciplinary approach to the study of AI and culture can provide both theoretical and practical contributions. In future studies examining the interactions of AI and culture, issues such as ethics, social equality and cultural sensitivity should be given more prominence.

5. REFERENCES

Acar, N. (2023). Animasyon Konulu Makalelerin Bibliyometrik Analizi: Dergipark Örneği. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, *13*(2), 1153–1165. https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1273808

Aktaş, Ö. (2024). Yapay Zekâ ve Influencer Pazarlamasının Kesişiminin Bibliyometrik Analiz ile İncelenmesi. *Güncel Pazarlama Yaklaşımları ve Araştırmaları Dergisi*, *5*(2), 83–104. https://doi.org/10.54439/gupayad.1505890

Allam, Z., & Dhunny, Z. A. (2019). On big data, artificial intelligence and smart cities. *Cities*, *89*, 80–91. https://doi.org/10.1016/j.cities.2019.01.032

Ay, İ. (2024a). Akıllı Ev Sistemleri Üzerine Bibliyometrik Bir Analiz: Web Of Science Tabanlı Bir Çalışma. In D. Ciloğlu (Ed.), *III. International Fırat Scientific Research Congress* (pp. 114–121). Ases Publications.

Ay, İ. (2024b). Sürdürülebilir Kentsel Planlamada Bilimsel Yayınların Eğilimleri: Bibliyometrik Bir İnceleme. In D. Ciloğlu (Ed.), *III. International Fırat Scientific*

Research Congress (pp. 91–99). Ases Publications.

Ay, İ., Bekler, S., Bekler, B., & Dal, M. (2024). Taş Alterasyonları Konusunda Yapılmış Akademik Çalışmaların VOSviewer Yazılım Programı ile Bibliyometrik Analizi. *Kültürel Miras Araştırmaları*, *5*(1), 15–31. https://doi.org/10.59127/kulmira.1495257

Ay, İ., & Dal, M. (2024a). 1989'dan Günümüze Dijital Mimarlık: Akademik Yayınların Bibliyometrik Analizi. In M. Talas (Ed.), *International Science and Art Congress* (pp. 190–198). Ases Publications.

Ay, İ., & Dal, M. (2024b). Mimarideki Karbon Ayak İzi Çalışmalarının Eğilimi Üzerine Araştırma (2010-2024). In M. Talas (Ed.), *International Science and Art Congress* (pp. 199–206). Ases Publications.

Ay, İ., Tekin, S., & Dal, M. (2024). Yeşil Bina ve Sürdürülebilirlik Literatürünün Gelişimi: 1999'dan Günümüze Bibliyometrik Bir Bakış. In M. Dal & İ. Ay (Eds.), *Mimarlık Uygulamaları ve Araştırmaları* (pp. 5–39). BİDGE Yayınevi.

Barrett, L. F., Adolphs, R., Marsella, S., Martinez, A. M., & Pollak, S. D. (2019). Emotional Expressions Reconsidered: Challenges to Inferring Emotion From Human Facial Movements. *Psychological Science in the Public Interest*, *20*(1), 1–68. https://doi.org/10.1177/1529100619832930

Bekler, S., Ay, İ., Dal, M., & Bekler, B. (2024). Bilimsel Bir Bakış: Küresel İklim Değişikliği ve Sürdürülebilirlik Alanındaki Araştırma Trendleri (1992-2024). In M. Dal (Ed.), *Mimarlıkta Güncel Araştırma, Tasarım ve Yöntem-2024* (pp. 1–24). Livre de Lyon.

Burkut, E. B., & Dal, M. (2023). Systematic Literature Review and Scientific Maps on Ecological Architecture and Eco-Architecture. *International Journal of Pure and Applied Sciences*, *9*(2), 369–380. https://doi.org/10.29132/ijpas.1365407

Burkut, E. B., & Dal, M. (2024). Analysis of Articles on Occupational Health and Safety with Scientific Mapping Techniques in WoS & Scopus Database (2000-2023). *Digital International Journal of Architecture Art Heritage*, *3*(1), 1–13.

Burkut, E. B., Tekin, S., & Dal, M. (2025). Art and Museums in the Digital Age: An Overview of the Concepts and Spatial Design. *Online Journal of Art and Design*, *13*(1), 73–87.

Çakmak, I., & Horst, W. J. (1991). Effect of aluminium on lipid peroxidation, superoxide dismutase, catalase, and peroxidase activities in root tips of soybean (Glycine max). *Physiologia Plantarum*, *83*(3), 463–468. https://doi.org/10.1111/j.1399-3054.1991.tb00121.x

Çalışkan, A., Bryson, J. J., & Narayanan, A. (2017). Semantics derived automatically from language corpora contain human-like biases. *Science*, *356*(6334), 183–186. https://doi.org/10.1126/science.aal4230

Ciotti, M., Ciccozzi, M., Terrinoni, A., Jiang, W.-C., Wang, C.-B., & Bernardini, S. (2020). The COVID-19 pandemic. *Critical Reviews in Clinical Laboratory Sciences*, *57*(6), 365–388. https://doi.org/10.1080/10408363.2020.1783198

Colleoni, E., Rozza, A., & Arvidsson, A. (2014). Echo Chamber or Public Sphere? Predicting Political Orientation and Measuring Political Homophily in Twitter Using Big Data. *Journal of Communication*, *64*(2), 317–332. https://doi.org/10.1111/jcom.12084

Dal, M., Burkut, E. B., & Karataş, L. (2023). Analysis of Publications on Earthquake Research in Architecture Category and Analysis with R Studio-Biblioshiny Software. *Journal of*

Architectural Sciences and Applications, *8*(Special Issue), 183–197. https://doi.org/10.30785/mbud.1333876

Damar, M. (2024). Sağlık Sektöründe Karar Destek Araçları: İş Zekâsı, Makine Öğrenmesi, Derin Öğrenme ve Yapay Zeka Uygulamaları. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, *6*(2), 90–115. https://doi.org/10.47899/ijss.1591168

Gorini, C. (1939). Le lait comme milieu de culture en Bacteriologie. *Antonie van Leeuwenhoek*, *6*(1), 171–177. https://doi.org/10.1007/BF02146185

Hotamışlı, M., & Erem, I. (2014). Muhasebe ve Finansman Dergisi'nde Yayınlanan Makalelerin Bibliyometrik Analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, *63*, 1–20. https://doi.org/10.25095/mufad.396474

Oliver, J. D. (2010). Recent findings on the viable but nonculturable state in pathogenic bacteria. *FEMS Microbiology Reviews*, *34*(4), 415–425. https://doi.org/10.1111/j.1574-6976.2009.00200.x

Özmen Halis, E. G., Tekin, S., Erdoğan, J., Özer, D., Alp Dal, N., Ay, İ., & Dal, M. (2025a). Analysis of Bibliometric Studies From 1969 to the Present: Bibliometrics with Scopus Data. *Abant 4th Internatioınal Conference on Current Academic Studies*, 225–234.

Özmen Halis, E. G., Tekin, S., Erdoğan, J., Özer, D., Alp Dal, N., Ay, İ., & Dal, M. (2025b). Trends and Contribition in Bibliometric Research: Insights From Web of Science Data. *Abant 4th Internatioınal Conference on Current Academic Studies*, 215–224.

Sachs, K., Perez, O., Pe'er, D., Lauffenburger, D. A., & Nolan, G. P. (2005). Causal Protein-Signaling Networks Derived from Multiparameter Single-Cell Data. *Science*, *308*(5721), 523–529. https://doi.org/10.1126/science.1105809

Sökmen, C., & Özkanlı, O. (2018). Gastronomi Turizmi Alanyazının Gelişimi: Journal of Tourism and Gastronomy Studies Dergisinde Yayımlanan Makaleler Üzerine Bir İnceleme (Development of The Gastronomy Tourism Literature: A Research on Journal of Tourism and Gastronomy Studies s Articles). *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, *6*(2), 99–127. https://doi.org/10.21325/jotags.2018.204

Studier, F. W. (2005). Protein production by auto-induction in high-density shaking cultures. *Protein Expression and Purification*, *41*(1), 207–234. https://doi.org/10.1016/j.pep.2005.01.016

Tekin, S., Burkut, E. B., & Dal, M. (2024a). Akıllı Şehirler ve Sanat Alanlarındaki Akademik Çalışmaların Bibliyometrik Analizi. In Z. Karaçor, S. Karaçor, & B. Güvenek (Eds.), *Munzur International Scientific Research And Innovation Congress* (pp. 288–297). Ubak Kongre.

Tekin, S., Burkut, E. B., & Dal, M. (2024b). Culture and arts management: A bibliometric analysis using software. *Cultural Heritage and Science*, *5*(1), 62–74. https://doi.org/10.58598/cuhes.1471765

Warner, K. S. R., & Wäger, M. (2019). Building dynamic capabilities for digital transformation: An ongoing process of strategic renewal. *Long Range Planning*, *52*(3), 326–349. https://doi.org/10.1016/j.lrp.2018.12.001

Yılmaz, G. (2017). Restoranlarda Bahşiş İle İlgili Yayınlanan Makalelerin Bibliyometrik Analizi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, *14*(2), 65–79. https://doi.org/10.24010/soid.335082

AN EVALUATION ON THE UNDERSTANDING OF GOVERNANCE AND TYPES OF GOVERNANCE

YÖNETİŞİM ANLAYIŞI VE YÖNETİŞİMİN TÜRLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Ömer ÇAMUR[1]

[1]Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Kamu Yönetimi, omercamur44@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6447-1475

Özet

Dünyada yaşanan ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel değişimler yönetim alanını etkilemekte ve farklı yönetsel anlayışların ortaya çıkmasını beraberinde getirmektedir. Özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde yaşanan önemli gelişmelerle birlikte birçok yönetsel paradigma ortaya çıkmıştır. "Yönetişim", bu süreçte ortaya çıkmış önemli yönetsel anlayışlardan biridir. İlk defa 1989 yılında Dünya Bankası tarafından kullanılan yönetişim kavramı, devlet-toplum ilişkilerinde karşılıklı etkileşimi ön gören bir yaklaşım olarak kendisini göstermektedir. En genel haliyle birlikte yönetmeyi ifade eden yönetişim, karar alma ve uygulama süreçlerinde devlet, sivil toplum ve özel sektör kuruluşlarından aktörlerin bir araya geldikleri ve ortak bir amaç doğrultusunda birlikte çalıştıkları yönetim sürecini anlatmaktadır. Yönetişimin temel amacı, kamu yararının en üst düzeye çıkarılması için farklı sistem ve ilişkilerin gücünün kullanılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda çok merkezli bir anlayış ile geleneksel yönetim anlayışından farklı bir yönetim sürecini savunan yönetişim, kamusal hizmetlerin sunumunda yetki ve sorumluluğun paylaşılması suretiyle hizmet üretimine odaklanmaktadır. Ortak anlayışa ve diyaloğa dayanan yönetişim anlayışı, yaşanan hızlı teknolojik gelişmeler ve küreselleşmenin etkisiyle farklı formalarda somutlaşmaya başlamıştır. Bu durum yeni yönetişim türlerinin gelişim göstermesini beraberinde getirmiştir. Gelinen seviyede, kamu yönetişimi, küresel yönetişim, ağ yönetişimi, işbirlikçi yönetişim, iyi yönetişim ve çok düzeyli yönetişim şeklinde yönetişim türleri ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda yapılan bu çalışmada öncelikle yönetişimin neyi ifade ettiği açıklanacaktır. Çalışmanın devamında ise yönetişimin hangi formlarda ortaya çıktığı ve neyi ifade ettikleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: Yönetim, Yönetişim, Yönetişim Türleri

Abstract

Economic, political, social and cultural changes in the world affect the field of management and bring about the emergence of different managerial understandings. Especially with the important developments in the last quarter of the 20th century, many managerial paradigms have emerged. "Governance" is one of the important managerial concepts that emerged in this process. The concept of governance, which was first used by the World Bank in 1989, presents itself as an approach that envisages mutual interaction in state-society relations. In its most general form, governance refers to the process of goverment in which actors from the state,

civil society and private sector organizations come together in decision-making and implementation processes and work together towards a common goal. The main purpose of governance is to use the power of different systems and relationships to maximize the public good. For this purpose, governance, which advocates a polycentric approach and a management process different from the traditional management approach, focuses on service production by sharing authority and responsibility in the provision of public services. The understanding of governance, which is based on common understanding and dialogue, has started to materialize in different forms with the impact of rapid technological developments and globalization. This situation has led to the development of new types of governance. At the current level, governance types such as public governance, global governance, network governance, collaborative governance, good governance and multi-level governance have emerged. In this study, first of all, the meaning of governance will be explained. In the rest of the study, the forms of governance and what they mean will be emphasized.

Keywords: Management, Governance, Governance Types.

INTERSECTION OF CULTURAL MEMORY: BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF MUSEUM AND MUSIC STUDIES: WEB OF SCIENCE DATABASE

KÜLTÜREL BELLEĞİN KESİŞİM NOKTASI: MÜZE VE MÜZİK ÇALIŞMALARININ BİBLİYOMETRİK İNCELEMESİ: WEB OF SCİENCE VERİ TABANI

Seçkin TEKİN[1], İlhami AY[2], Murat DAL[3]

[1]Graduate Student, Munzur Unıversity, Department of Culture and Arts Management, 0009-0001-0285-2405

[2]Lecturer, Hakkari University, Çölemerik Vocational School, 0000-0002-3506-3234

[3]Prof. Dr., Munzur Unıversity, Faculty of Fine Arts, Design and Architecture, 0000-0001-5330-1868

Abstract

Museums are a multi-layered universe at the intersection of culture and art, reflecting the memory and identity of societies. As tangible and intangible components of cultural memory, museums and music are dynamic cultural archives that uniquely blend the aesthetic and historical dimensions of human experience. This study aims to examine the intellectual and cultural connections between museums and music from a bibliometric perspective, synthesizing scientific knowledge through an interdisciplinary approach. Bibliometrics is the statistical evaluation and analysis of qualitative and quantitative data. Bibliometrics data analysis method is used not only in the fields of statistics and mathematics but also in other disciplines. Bibliometric analysis carried out together with different disciplines is used in multidisciplinary studies. Academic publications such as articles, book chapters, proceedings, reviews are analyzed by evaluating the parameters of publication types, authors, publication years, publication languages, publication categories, countries of publications, publishing houses. Using bibliometric analysis techniques to reveal the complex interplay between cultural memory, artistic representation and scientific methods, the research aims to examine in detail the qualitative and quantitative patterns of academic production in museum and music studies. The study uses bibliometric analysis to analyze publications in which the words “museum and music” appear. This study is based on data obtained from the Web of Science (WoS) database with the words (“museum” or “repository” or “palazzo”) and “music”. Bibliometric data analysis is a methodology that has been used in various disciplines since 1933. A steady increase is observed after the mid-2000s. It has been determined that the most common type of publication in the fields of museum and music is article and the most used language is English. It has been analyzed that the discipline of the publications made in the fields of Museum and Music is the discipline in which the most academic publications are made in the field of Music. It is seen that academic publications are mostly in the United States of America on the basis of countries. This study aims to make an original contribution to identify academic trends and research gaps in this field by conducting a bibliometric analysis of the studies on Museum and Music in the Web of Science (WoS) database.

Keywords: Museum, Museology, Music, Bibliometric Analysis, Web of Science (WoS) database

1. INTRODUCTION

Museums and music are two fundamental elements that shape the cultural memory and artistic expression of societies (Okumuş, 2021). While museums play a critical role in the preservation and display of tangible cultural heritage, music is one of the most powerful means of transmitting intangible cultural experience. These two fields function as complementary platforms that reflect the rich tapestry of human history (Kalaba, 2022). Museums embody musical heritage by preserving musical instruments, scores and performance documents from different eras; music creates a living experience in cultural memory by giving these objects spirit and movement (Tokay, 2022).

From an interdisciplinary approach, the relationship between museums and music allows us to understand the construction of cultural identity, the transmission of social memory and the multi-layered nature of artistic expression (Laçinbay & Azılıoğlu, 2020). From the perspectives of ethnomusicology, museum studies and cultural anthropology, the interaction between these two fields allows us to map the complex emotional, historical and aesthetic experiences of societies (Bayburtlu, 2017). While museums document and exhibit musical heritage, music revitalizes, transforms and transmits this memory to future generations, thus becoming a dynamic instrument of cultural continuity.

Bibliometrics is an analysis method that evaluates the quantitative and qualitative characteristics of scientific production. The expanding network of literature with the development of technology has enabled a clear view of the relationships and trends of scientific publications. This approach is based on the application of statistical-mathematical methods to the field of communication and allows for systematic, reproducible analysis of studies in specific fields (Aslancı, 2022; Ay, Bekler, et al., 2024; Bekler et al., 2024; Özmen Halis et al., 2025a).

Bibliometric analysis performs data mining by examining various parameters of publications and produces detailed information. It evaluates characteristics such as publication types, years, languages and citation numbers, and obtains statistical data. This method, which can be applied to multidisciplinary fields beyond mathematical and statistical fields, offers methodological approaches to different disciplines (Ay, Tekin, et al., 2024; Karşu Cesur et al., 2024; Özmen Halis et al., 2025b).

2. MATERIAL AND METHODS

Bibliometric analysis is the numerical analysis of information produced in a certain field and time period or presented by a certain publishing organization in a certain time interval (Keçeli Erciyas, 2022). This method helps researchers evaluate academic studies in specific fields and provides a more objective review of the literature. Bibliometric analysis enables literature reviews from a quantitative and objective perspective using secondary data from digital databases. In this way, it has the potential to increase the reliability and quality of the research by providing a systematic, transparent and reproducible review process (Ay & Dal, 2024; Tekin et al., 2024a).

Bibliometric analysis methods are very useful for identifying the pioneers and prominent emerging trends of the research field in terms of publications, references, authors, academic journals, keywords, countries and institutions, or to provide an in-depth overview of the research field (Martínez-López et al., 2018).

In this study, bibliometric analysis method was preferred as a quantitative research method (Akbulut Dursun, 2022). Moreover, bibliometric analysis stands out as an effective technique

to measure the factors that determine the quality of research. This method works with a reliable methodology based on the research topic and relies on data sets obtained from relevant databases (Dal et al., 2023; Tekin et al., 2024b).

The research was conducted between December 29, 2024 and December 31, 2024 using the keywords ("museum" or "repository" or "palazzo") and "Music" in the Web of Science (WoS) database. A total of 957 publications were identified in this research review. This analysis aims to understand trends and development dynamics in the literature by examining various bibliometric characteristics such as distribution by year, publication types, language, categories, authors, countries and institutions (Burkut et al., 2025; Chen et al., 2010).

3. FINDINGS

A search was conducted between December 29, 2024 and December 31, 2024 in order to reveal the relationships between the studies on bibliometrics through the data obtained from the Web of Science (WoS) database. For the search, the Topic tab, which includes title, abstract and keywords, was selected in the Search section and the search was made by typing ("museum" or "repository" or "palazzo") and "Music" as keywords. This search covers publications starting from the past until December 31, 2024. Publications to be published in 2025 were excluded in the study.

As a result of the search in the WoS database, a total of 957 documents related to the relevant key concepts were reached. Among these publications, 647 articles, 149 papers, 57 book reviews, etc. constitute. As a result of the search, it was determined that the first article written was the article titled "Demystified Music in the Exploratorium" by Isaacs, L. (1975).

The distribution of academic publications in the last 25 years is shown in Figure 1. When the relevant publications are analyzed, the studies starting in 1975 continue to increase until today. Studies have been increasing with ups and downs in recent years. The year with the most publications on the subject was 2023 with 79 publications. 167

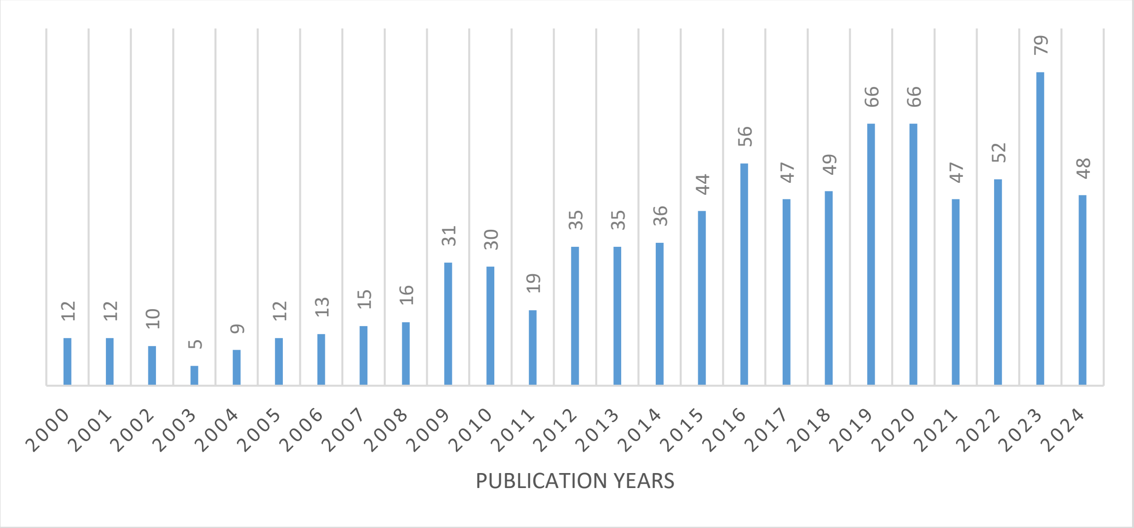

Figure 1. Distribution of Academic Publications by Years

In the Web of Science (WoS) database, 957 documents were accessed and 67.61% of these documents were articles. In the data obtained from the study, types of academic publications such as reviews, proceedings, book chapters, etc. other than articles are also identified and shown in Figure 2. Article publications were found to be the most preferred among academic publications with 67.61%.

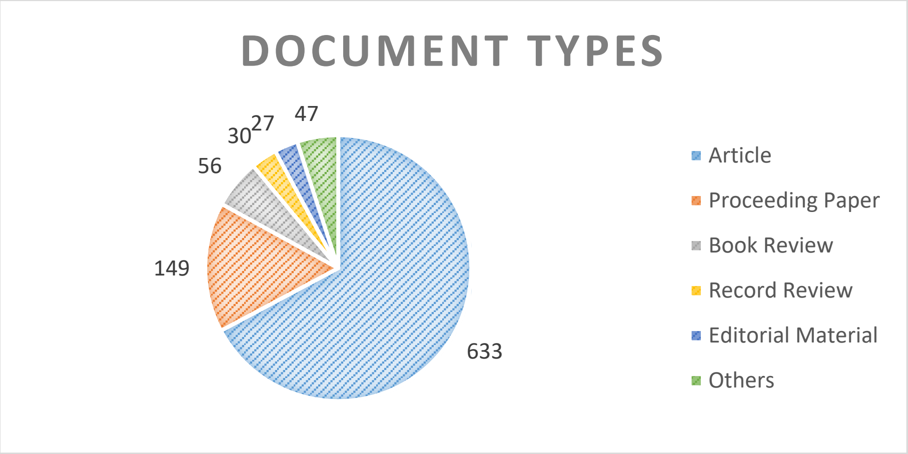

Figure 2. Types of Academic Publications

The language distribution of publications in the Web of Science (WoS) database is shown in Figure 3. Among the languages of academic publications, English was found to be the most preferred language with 738 publications out of 957 publications. English is followed by Russian, German, Czech, French and Czech, respectively. ("museum" or "repository" or "palazzo") and "Music" and it is observed that English is among the most used and preferred languages among academic publication languages all over the world. The importance of the English language is also emphasized in order to appeal to the global publication network.

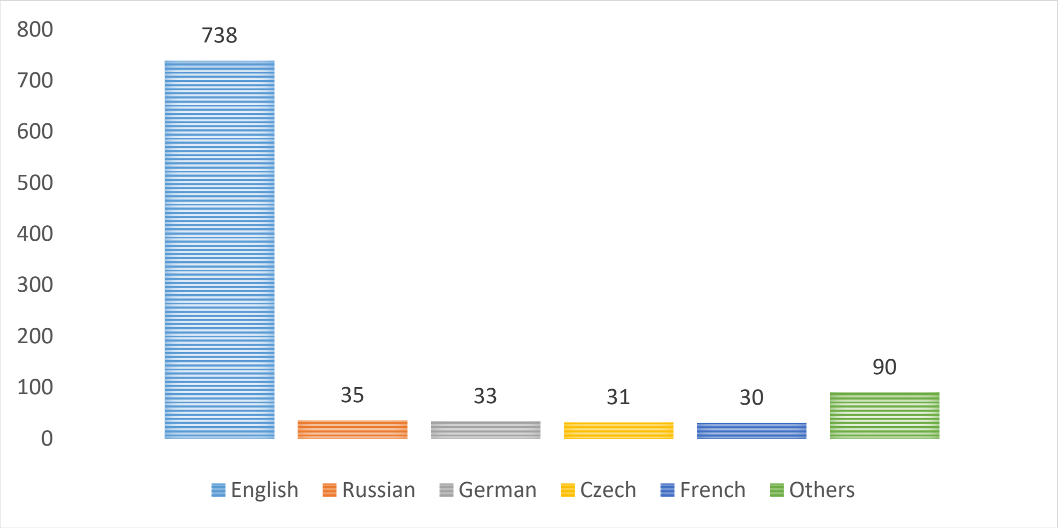

Figure 3. Language Distribution of Academic Publications

Academic publication categories were examined in the Web of Science (WoS) database and shown in Figure 4. As a result of the search, it is seen that 283 publications were made in the Music category. Considering the categories of academic publications, studies in different disciplines show how wide-ranging the research topic is.

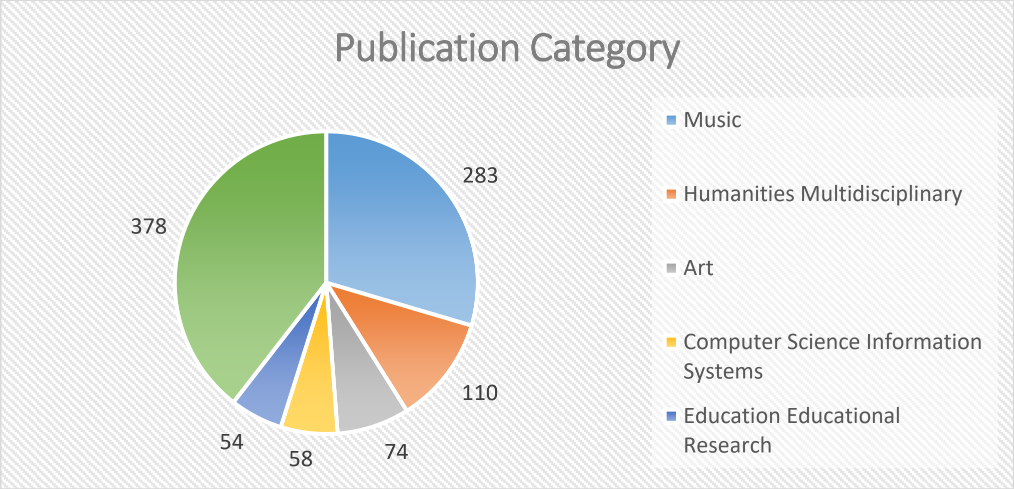

Figure 4. Categories of Academic Publications

The authors who published on the related topic in the Web of Science (WoS) database are shown in Figure 5. The 10 authors with the most publications on the subject are listed. Anonymous and Baker S. are the authors with 9 publications, while Istvandity L. and Nowak R. are the authors with 6 publications.

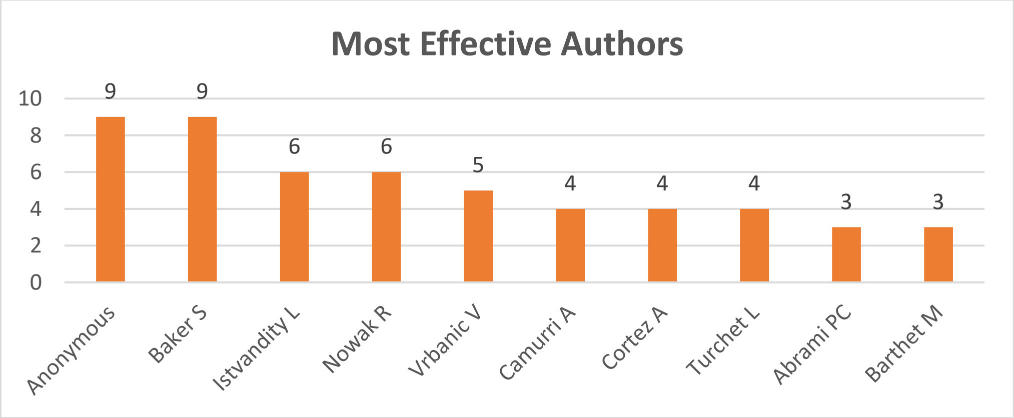

Figure 5. Authors by Number of Publications

Figure 6 shows the top 10 countries with the highest number of academic publications in the Web of Science (WoS) database ("museum" or "repository" or "palazzo") and "Music". USA has the highest number of academic publications with 178, England 91, Australia 42 and Russia 42. USA has published more on Museum and Music than other countries.

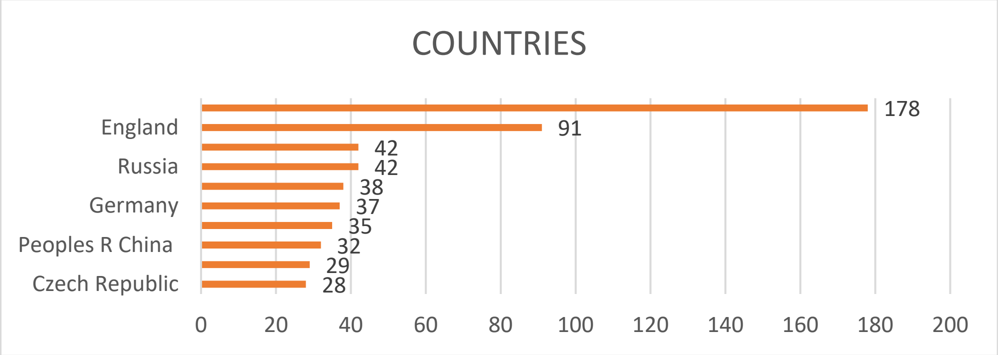

Figure 6. Countries by Number of Publications

The distribution of the 10 most active institutions in the research topic according to their publications is shown in figure 7 and table 6. The top three most active institutions are University of London with 24 publications, University of California System with 13 publications and Griffith University with 11 publications.

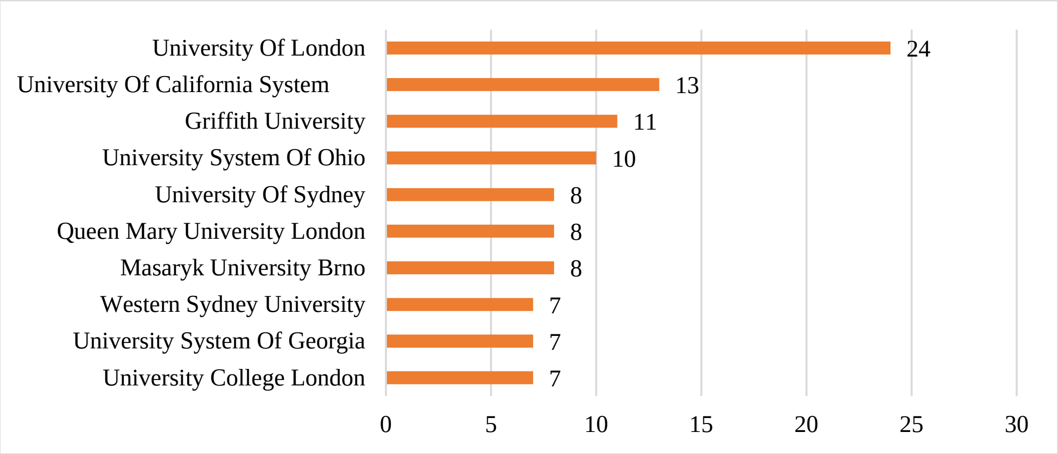

Figure 7. Institutions by Number of Publications

4. CONSLUSION

In this study, a detailed analysis of the studies on the subject was carried out using bibliometric data obtained from the Web of Science (WoS) database. The study examined the distribution of academic publications indexed in the Web of Science (WoS) database according to years, publication types, publication languages, publication categories, publication authors, publishing countries, publishing institutions.

The research has a 50-year history in the fields of museums, culture and arts between 1975 and 2024, and it is seen that it has been developing every year in the last 20 years and is a suitable subject for research.

When the types of publications in research topics are examined, it is seen that the article category is more effective. Books, book chapters, reviews, and papers were published less than articles.

In the research conducted, the language distribution of academic publications was observed as the most active use of English. There are different language usages in publications, which shows that research topics appeal to wide networks.

In the study conducted on the subject, there are publications in different categories. This situation has been determined to affect the extent of prevalence of research areas by contributing to different disciplines.

This study presents a comprehensive analysis of publications on museums, culture and arts from the Web of Science (WoS) database, revealing various aspects of academic production in these fields. The analysis, covering the period 1975-2024, includes the following key findings.

Publication Trends by Year: When the publications in the Web of Science (WoS) database related to the fields of Museum and Music are observed, it is observed that the number of publications has increased in some years and decreased in some years. In 2023, academic studies in this field reached its peak and were determined as 79. According to the research, the fact that there are increases and decreases in publications reveals that the interest in related fields has increased in some years and decreased in some years.

Types and Distribution of Publications: While the majority of the studies are Articles with 633 (66.14%), Proceeding Papers with 149 (15.57%) and Book Reviews with 56 (5.96%) stand out as other important categories. This diversity shows that museum and music issues allow for different forms of academic expression and discussion platforms.

Language of Academic Publications: It has been revealed that the active and widely used language of academic publications in the fields of museum and music in the Web of Science (WoS) database is English. In this context, it was determined as English with 738 publications, Russian with 35 publications, and German with 33 publications. The fact that academic studies are also carried out in Czech, French and other languages shows that it appeals to a wide sphere of influence and international diversity.

Interdisciplinary Contributions: When the categories of academic studies in the fields of Museum and Music in the Web of Science (WoS) database were analyzed, it was determined that the top 3 disciplines were Music with 283 publications with a rate of 29.57%, Humanities Multidisciplinary with 110 publications with a rate of 11.49%, and Art with 74 publications with a rate of 7.73%. Since Museum and Music is a multidisciplinary parameter, it offers the opportunity to work with different disciplines.

Distribution of Countries and Institutions: The countries with the highest number of publications in academic studies in the fields of Museum and Music in the Web of Science (WoS) database are USA 178, England 91, Australia 42. The most active institutions are University of London 24 publications, University Of California System 13 publications, Griffith University 11 publications.

Most Effective Authors: In academic studies in the fields of Museum and Music in the Web of Science (WoS) database, it was concluded that the authors named Anonymous and Baker S. made 9 publications, Istvandity L. and Nowak R. made 6 publications, and Vrbanic V. made 5 publications.

The study offers suggestions for future research in the fields of museums and music. With an interdisciplinary approach, it aims to contribute to the dissemination of scientific knowledge by examining the use of these topics in different fields such as social sciences, engineering and health sciences.

These recommendations serve as a strategic guide to expand the scope of museum and music studies and contribute further to the world of science.

In conclusion, the continuation of academic studies on Museums and Music will contribute significantly to the development of knowledge and practices in this field.

5. REFERENCES

Akbulut Dursun, Ö. (2022). Öz-Kontrol Üzerine Bibliyometrik Analiz. *Uluslararası Güncel Sosyal Bilimler Dergisi*, *1*(1), 32–38.

Aslancı, S. (2022). Araştırma Sorgulamaya Dayalı Öğrenme: Bibliyometrik Bir Analiz. *Scientific Educational Studies*, *6*(1), 1–25. https://doi.org/10.31798/ses.1068633

Ay, İ., Bekler, S., Bekler, B., & Dal, M. (2024). Taş Alterasyonları Konusunda Yapılmış Akademik Çalışmaların VOSviewer Yazılım Programı ile Bibliyometrik Analizi. *Kültürel Miras Araştırmaları*, *5*(1), 15–31. https://doi.org/10.59127/kulmira.1495257

Ay, İ., & Dal, M. (2024). Mimarideki Karbon Ayak İzi Çalışmalarının Eğilimi Üzerine

Araştırma (2010-2024). In M. Talas (Ed.), *International Science and Art Congress* (pp. 199–206). Ases Publications.

Ay, İ., Tekin, S., & Dal, M. (2024). Yeşil Bina ve Sürdürülebilirlik Literatürünün Gelişimi: 1999'dan Günümüze Bibliyometrik Bir Bakış. In M. Dal & İ. Ay (Eds.), *Mimarlık Uygulamaları ve Araştırmaları* (pp. 5–39). BİDGE Yayınevi.

Bayburtlu, A. S. (2017). Kültür, Etnomüzikoloji ve Müzikoloji İlişkisi. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *3*(1), 77–87.

Bekler, S., Ay, İ., Dal, M., & Bekler, B. (2024). Bilimsel Bir Bakış: Küresel İklim Değişikliği ve Sürdürülebilirlik Alanındaki Araştırma Trendleri (1992-2024). In M. Dal (Ed.), *Mimarlıkta Güncel Araştırma, Tasarım ve Yöntem-2024* (pp. 1–24). Livre de Lyon.

Burkut, E. B., Tekin, S., & Dal, M. (2025). Art and Museums in the Digital Age: An Overview of the Concepts and Spatial Design. *Online Journal of Art and Design*, *13*(1), 73–87.

Chen, C., Ibekwe-SanJuan, F., & Hou, J. (2010). The structure and dynamics of cocitation clusters: A multiple-perspective cocitation analysis. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, *61*(7), 1386–1409. https://doi.org/10.1002/asi.21309

Dal, M., Burkut, E. B., & Karataş, L. (2023). Analysis of Publications on Earthquake Research in Architecture Category and Analysis with R Studio-Biblioshiny Software. *Journal of Architectural Sciences and Applications*, *8*(Special Issue), 183–197. https://doi.org/10.30785/mbud.1333876

Isaacs, L. (1975). Demystified Music in the Exploratorium. *Music Educators Journal*, *61*(8), 45–49. https://doi.org/10.2307/3394778

Kalaba, B. (2022). Kültürel mirasın sürdürülebilirliği kapsamında müzelerin önemi. *Turizm Ekonomi ve İşletme Araştırmaları Dergisi*, *4*(1), 102–112.

Karşu Cesur, D., Göker, D., & Gelberi, C. B. (2024). Türkiye'deki İletişim Araştırmalarına Güncel Bir Bakış: Bir Bibliyometrik İnceleme ve İçerik Analizi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, *19*(1), 23–45. https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.1321544

Keçeli Erciyas, S. (2022). Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisinin Bibliyometrik Analizi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *13*(25), 497–523. https://doi.org/10.36543/kauiibfd.2022.021

Laçinbay, K., & Azılıoğlu, K. (2020). Disiplinlerarası ve Çok Alanlı Yaklaşımlarda Bir Varlık Göstergesi Olarak Sanat Nesnesi. *Uluslararası Disiplinlerarası ve Kültürlerarası Sanat*, *5*(11), 151–168.

Martínez-López, F. J., Merigó, J. M., Valenzuela-Fernández, L., & Nicolás, C. (2018). Fifty years of the European Journal of Marketing : A bibliometric analysis. *European Journal of Marketing*, *52*(1/2), 439–468. https://doi.org/10.1108/EJM-11-2017-0853

Okumuş, M. (2021). Kültürel Diplomasi Bağlamında Sanal Müzeler. *Selçuk İletişim*, *14*(4), 1972–2002. https://doi.org/10.18094/josc.933919

Özmen Halis, E. G., Tekin, S., Erdoğan, J., Özer, D., Alp Dal, N., Ay, İ., & Dal, M. (2025a). Analysis of Bibliometric Studies From 1969 to the Present: Bibliometrics with Scopus Data. *Abant 4th Internatioınal Conference on Current Academic Studies*, 225–234.

Özmen Halis, E. G., Tekin, S., Erdoğan, J., Özer, D., Alp Dal, N., Ay, İ., & Dal, M. (2025b).

Trends and Contribition in Bibliometric Research: Insights From Web of Science Data. *Abant 4th Internatioınal Conference on Current Academic Studies*, 215–224.

Tekin, S., Burkut, E. B., & Dal, M. (2024a). Akıllı Şehirler ve Sanat Alanlarındaki Akademik Çalışmaların Bibliyometrik Analizi. In Z. Karaçor, S. Karaçor, & B. Güvenek (Eds.), *Munzur International Scientific Research And Innovation Congress* (pp. 288–297). Ubak Kongre.

Tekin, S., Burkut, E. B., & Dal, M. (2024b). Culture and arts management: A bibliometric analysis using software. *Cultural Heritage and Science*, *5*(1), 62–74. https://doi.org/10.58598/cuhes.1471765

Tokay, D. (2022). Türkiye Müzeciliğinde Geliştirilmesi Gereken Bir Alan: Müzik Müzeleri. *MSGSÜ Sosyal Bilimler*, *1*(25), 108–120. https://doi.org/10.56074/msgsusbd.1123756

MUSEUMS AS A CONFLUENCE OF CULTURE AND ART: A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF THE SCOPUS DATABASE

KÜLTÜR VE SANATIN BİRLEŞTİĞİ NOKTA OLARAK MÜZELER: SCOPUS VERİ TABANINDA BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ

Seçkin TEKİN[1], Murat DAL[2], İlhami AY[3]

[1]Graduate Student, Munzur Unıversity, Department of Culture and Arts Management, 0009-0001-0285-2405

[2]Prof. Dr., Munzur Unıversity, Faculty of Fine Arts, Design and Architecture, 0000-0001-5330-1868

[3]Lecturer, Hakkari University, Çölemerik Vocational School, 0000-0002-3506-3234

Abstract

Museums serve as multidimensional spaces where culture and art converge, reflecting the collective memory and identity of societies. This study employs bibliometric analysis to examine academic publications incorporating the terms "Museum," "Culture," and "Art." Bibliometrics is a statistical method that combines qualitative and quantitative data to analyze patterns and trends in academic research. While rooted in statistics and mathematics, bibliometric methods have gained wide application across various disciplines, fostering interdisciplinary research. The analysis encompasses academic outputs such as journal articles, book chapters, conference proceedings, and reviews, evaluated through parameters including publication type, authorship, publication year, language, category, geographic origin, and publishers. Data for this study were extracted from the Scopus database using the keywords (“museum” OR “repository” OR “palazzo”) AND “Culture” AND “Art.” Bibliometric analysis has been applied in various disciplines since 1933 and has shown consistent growth, particularly since the mid-2000s. The findings reveal that journal articles dominate as the primary publication type, with English as the most commonly used language. Additionally, the field of Arts and Humanities emerges as the leading discipline for academic studies in the domains of "Museum," "Culture," and "Art." Geographically, the United States is identified as the most significant contributor to academic publications in these areas. This study highlights the trends and current state of academic contributions at the intersection of museums, culture, and art. By providing insights into publication patterns, linguistic preferences, and disciplinary trends, it aims to inform future research directions and underscore the relevance of bibliometric methodologies within the Arts and Humanities.

Keywords: Museum, culture, art, bibliometric analysis, Scopus database

1. INTRODUCTION

At the intersection of museum, culture and art, a multi-layered universe reflecting the memory and identity of societies extends. This dynamic space is a living laboratory that carries the traces of the past to the present; it builds the visual and intellectual fabric of collective memory by interpreting historical accumulation with an aesthetic language (Doğruer, 2023). Museums are more than mere exhibition spaces, they are intellectual platforms where cultural values are transmitted, interpreted and constantly reinterpreted (Batuhan, 2023). The transformative

power of art and the transmission dynamics of culture intertwine here, leaving permanent traces in social memory and feeding a continuous reproduction process (Azılıoğlu & Yılmaz, 2021).

Culture and art are fundamental human elements that shape the identity of societies and are passed down from generation to generation. While culture encompasses the way of life, traditions and behavioral patterns of a society, art is the emotional and aesthetic expression of this cultural richness (Çağlar, 2001). In the historical process, they have witnessed the social, economic and political transformations of societies and have been a powerful tool that has shaped these transformations.

In a globalizing world, arts and culture play a critical role in preserving local identities and sharing universal values. With an interdisciplinary approach, it contributes to the construction of social memory, the understanding of social changes and the in-depth interpretation of human experience. While artists create original interpretations by feeding on cultural memory, culture is constantly being reshaped through artistic productions (Özdemir, 2022).

Bibliometrics is an analysis method that evaluates the quantitative and qualitative characteristics of scientific production. The expanding network of literature with the development of technology has enabled a clear view of the relationships and trends of scientific publications. This approach is based on the application of statistical-mathematical methods to communication fields and allows systematic, reproducible analysis of studies in specific fields (Aslancı, 2022; Özmen Halis et al., 2025a).

Bibliometric analysis performs data mining by examining various parameters of publications and produces detailed information. It evaluates characteristics such as publication types, years, languages and citation numbers, and obtains statistical data. This method, which can be applied to multidisciplinary fields beyond mathematical and statistical fields, offers methodological approaches to different disciplines (Karşu Cesur et al., 2024; Özmen Halis et al., 2025b).

The study aims to analyze academic studies that contain the keywords (“museum” or “repository” or “palazzo”) and “Culture” and “Art” with data obtained from the Scopus database. Bibliometric analysis is critical in revealing the distribution of publications, topics, methods, collaboration between authors and research areas.

2. MATERIAL AND METHODS

Bibliometric analysis is a quantitative method used to systematically analyze and identify academic studies published from past to present. This method helps researchers evaluate academic studies in specific fields and provides a more objective analysis of the literature. Bibliometric analysis enables literature reviews from a quantitative and objective perspective using secondary data from digital databases. In this way, it has the potential to increase the reliability and quality of the research by providing a systematic, transparent and reproducible review process (Ay & Dal, 2024; Tekin et al., 2024).

Bibliometric analysis methods are useful for identifying the pioneers and prominent trends in the research field in terms of publications, references, authors, academic journals, keywords, countries and institutions, or to provide an in-depth look at the research field (Martínez-López et al., 2018).

Bibliometric mapping is used to find prominent studies in the relevant scientific literature, to identify subfields, to identify the relationship between these fields, and to define how these fields are influenced by each other (van Eck & Waltman, 2010).

In this study, bibliometric analysis was preferred as a quantitative research method. Moreover, bibliometric analysis stands out as an effective technique for measuring the

factors that determine the quality of research. This method works with a reliable methodology based on the research topic and relies on data sets obtained from relevant databases (Ay, Bekler, et al., 2024; Ay, Tekin, et al., 2024; Bekler et al., 2024).

The research was conducted on December 26, 2024 in the Scopus database using the keywords ("museum" or "repository" or "palazzo") and "Culture" and "Art". A total of 3141 publications were identified in this research search. This analysis aims to understand trends and development dynamics in the literature by examining various bibliometric characteristics such as distribution by year, publication types, language, categories, authors, countries and institutions (Burkut et al., 2025; Chen et al., 2010).

3. FINDINGS

The analysis relations of the studies in the fields of Museum, Culture and Art on the Scopus database on December 26, 2024 were revealed. While searching the Scopus database, article title, abstract, keywords were selected in the search section, and "museum" or "repository" or "palazzo" and "Culture" and "Art" were written as keywords. This search covers publications from the past until December 26, 2024.

In the Scopus database, 3141 publications were reached by applying the keywords ("museum" or "repository" or "palazzo") and "Culture" and "Art". Among these publications, 1.717 articles, 447 Book Chapters, 318 Book publications, etc. constitute. As a result of the search, the first article written by Bæckström, Arvid (1933) was titled "Artur Hazelius: Mannen - gärningen". Publications to be published in 2025 were excluded in the study.

The distribution of academic publications by years within the scope of the research is shown in Figure 1. When the relevant publications are examined, the studies that started in 1933 continue to increase until today. Studies show a significant increase in recent years. The most intense year on the subject is 269 publications in 2023.

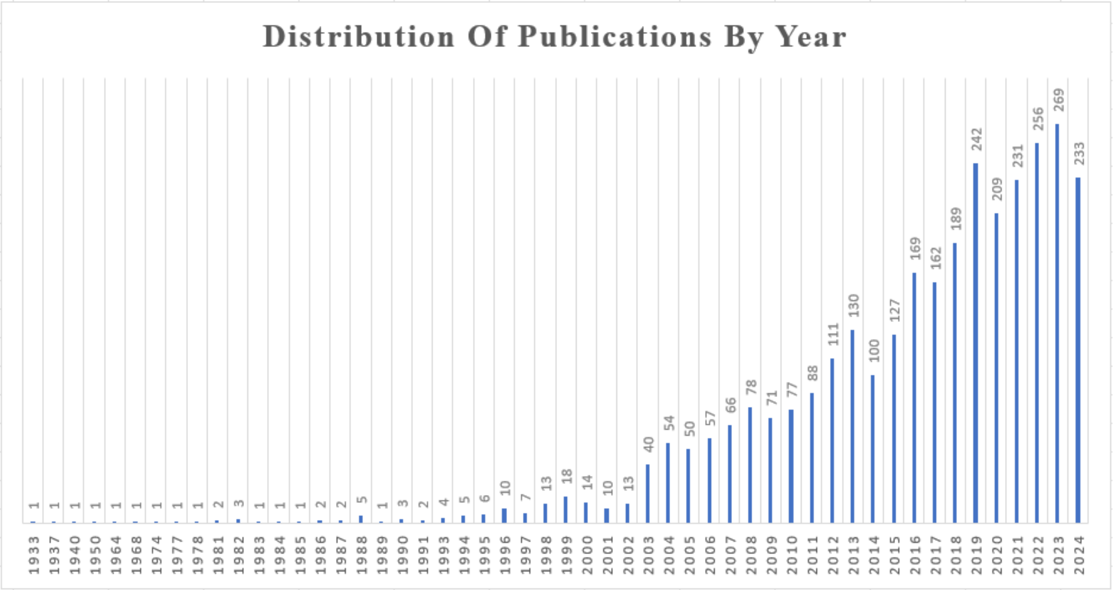

Figure 1. Distribution of Academic Publications by Years

In the Scopus database, 3141 documents were accessed and 54.7% of these documents were articles. In the data obtained from the study, apart from articles, academic publication types such as reviews, proceedings, book chapters are also identified and shown in Figure 2. Article publications were found to be the most preferred among academic publications. The fact that

article publications are mostly preferred does not form a balanced pie chart.

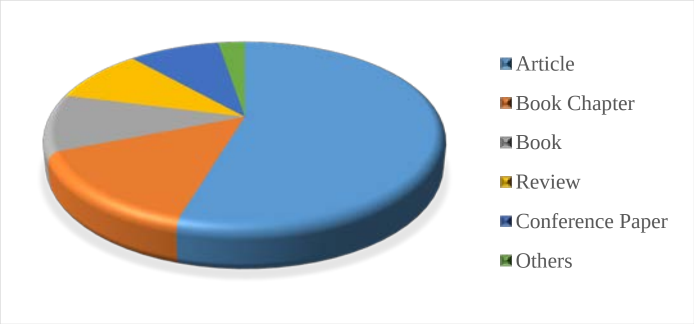

Publication Type	Count	Rate (%)
Article	1717	54,7
Book Chapter	447	14,2
Book	318	10,1
Review	297	9,5
Conference Paper	280	8,9
Others	82	2,6
TOTAL	3141	100

Figure 2. Types of Academic Publications

The language distribution of the publications in the Scopus database is shown in Figure 3. Among the languages of academic publications, English was found to be the most preferred language with 2617 publications out of 3141 publications. Russian, Spanish, French, Italian are also among the languages used in the studies. ("museum" or "repository" or "palazzo") and "Culture" and "Art" are among the most used and preferred languages among academic publication languages all over the world. The importance of the English language is also emphasized in order to address the global publication network.

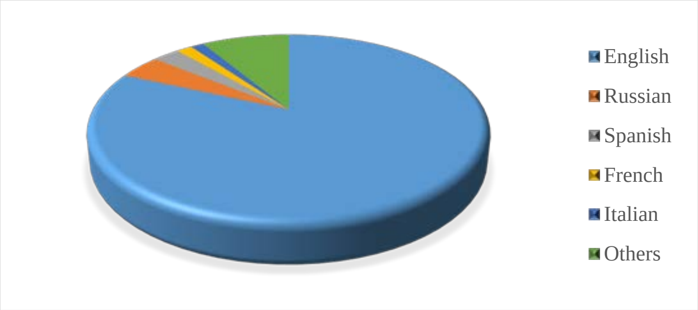

Language	Count
English	2617
Russian	133
Spanish	85
French	49
Italian	41
Others	275

Figure 3. Language Distribution of Academic Publications

When the categories of academic publications in the Scopus database are analyzed, the first 10 categories are shown in Table 1. As a result of the search, it is seen that 3141 publications were made in the Arts and Humanities category. Considering the categories of academic publications, studies in different disciplines show how wide-ranging the research topic is.

Table 1. Categories of academic publications on the related topic

#	Publication Category	Number	Rate (%)	#	Publication Category	Number	Rate (%)
1	Arts and Humanities	2016	38.5	6	Economics, Econometrics and Finance	116	2.2
2	Social Sciences	1557	29.7	7	Materials Science	92	1.8
3	Computer Science	318	6.1	8	Environmental Science	88	1.7
4	Engineering	288	5.5	9	Mathematics	87	1.7
5	Business, Management and Accounting	206	3.9	10	Medicine	78	1.5

The authors publishing on the related topic in the Scopus database are shown in Figure 4. The 10 authors with the most publications on the subject are listed. Bowen, J.P. and Giannini, T. are the authors with 8 publications, Batyreva, S.G. and McCarthy, C. are the authors with 6 publications.

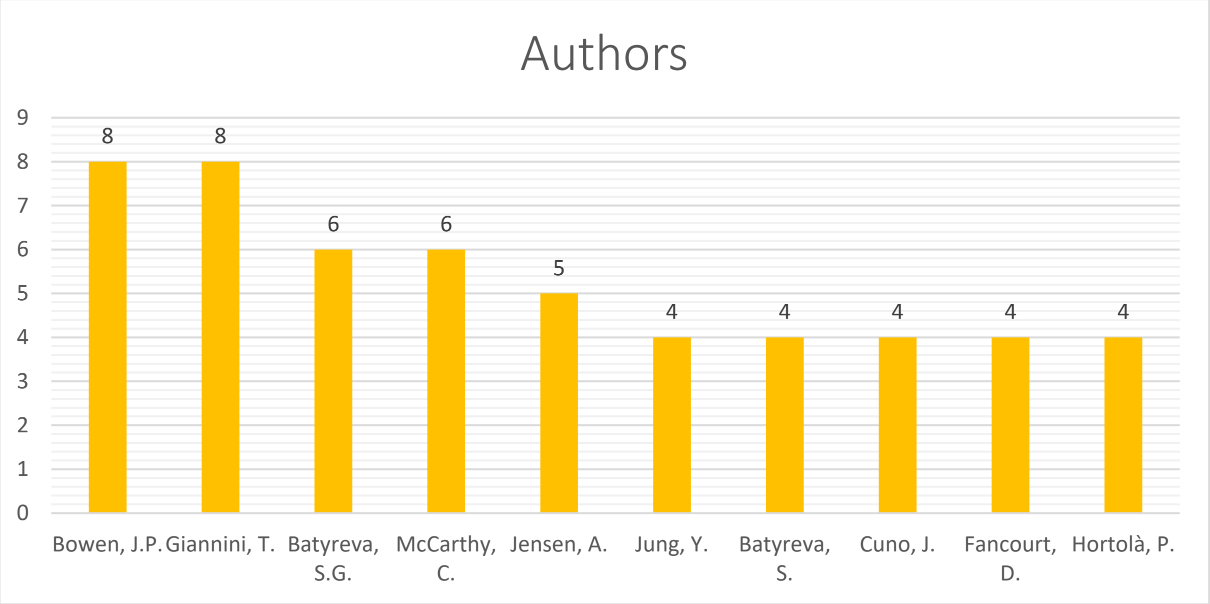

Figure 4. Authors with the Most Academic Publications

Figure 5 lists the 10 countries with the highest number of academic publications in the Scopus database (“museum” or “repository” or “palazzo”) and “Culture” and “Art”. United States 674, United Kingdom 377, Russian Federation 185 have the highest number of academic publications. United States has published more on Museum, Culture and Art than other countries.

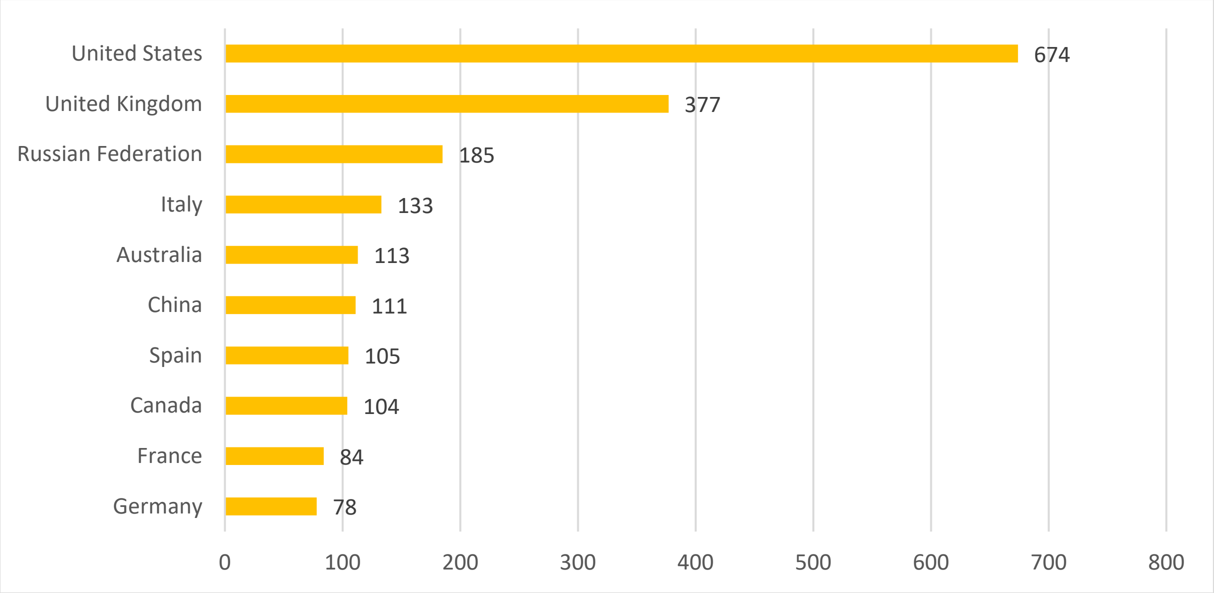

Figure 5. Countries with Academic Publications

The distribution of academic publications of the research topic according to institutions is shown in Table 6. The 10 most active institutions are University College London with 29 publications, Russian Academy of Sciences with 23 publications and Saint Petersburg State University with 23 publications. While the country with the highest number of publications on research is the United States, it is observed that the institution with the highest number of publications is in the United Kingdom.

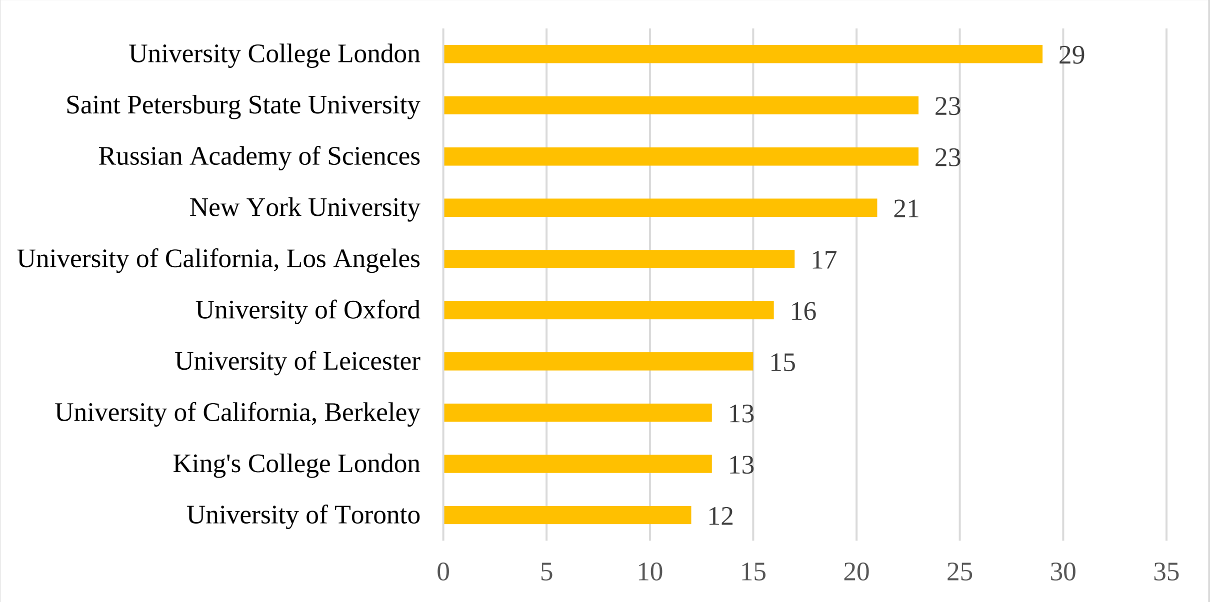

Figure 6. Distribution of Academic Publications by Institutions

4. CONSLUSION

In this study, a detailed analysis of the studies on the subject was carried out using bibliometric data obtained from the Scopus database. The study examined the distribution of academic

publications indexed in the Scopus database according to years, publication types, publication languages, publication categories, publication authors, publishing countries, and publishing institutions.

The research has a 92-year history in the fields of museum, culture and art between 1933 and 2024, and it is seen that it has been developing every year in the last 20 years and is a suitable subject for research.

When the types of publications in research topics are examined, it is seen that the article category is more effective. Books, book chapters, reviews, and papers were published less than articles.

In the research conducted, the language distribution of academic publications was observed as the most active use of English. There are different language usages in publications, which shows that research topics appeal to wide networks.

In the study conducted on the subject, there are publications in different categories. This situation has been determined to affect the extent of prevalence of research areas by contributing to different disciplines.

This study presents a comprehensive analysis of the publications on museums, culture and the arts obtained from the Scopus database, revealing various aspects of academic production in these fields. Covering the period 1933-2024, the analysis includes the following key findings.

Publication Trends by Years: An increase in academic studies in the fields of Museum, Culture and Art has been observed in the Scopus database after 2003. In 2023, academic studies in this field reached its peak and were determined as 269. The increase in academic publications on the subject in recent years reveals that the interest in the field is gradually increasing.

Types and Distribution of Publications: While the majority of the studies are articles with 1717 (54.7%), book chapters (14.2%) and book-type publications (10.1%) stand out as other important categories. This diversity shows that museum, culture and art issues allow for different forms of academic expression and discussion platforms.

Language of Academic Publications: It has been revealed that English is the active and widely used language of academic publications in the fields of Museum, Culture and Arts in the Scopus database. In this context, the number of publications in English is 2617, followed by Russian with 133 publications and Spanish with 85 publications. The fact that academic studies are also conducted in French, Italian and other languages shows that it appeals to a wide impact area and international diversity.

Interdisciplinary Contributions: When the categories of academic studies in the fields of Museum, Culture and Arts in the Scopus database are analyzed, it is determined that the top 3 disciplines are Arts and Humanities with 2016 publications with 38.5%, Social Sciences with 1557 publications with 29.7%, Computer Science with 318 publications with 6.1%. Since Museum, Culture and Art is a multidisciplinary parameter, it offers the opportunity to work with different disciplines.

Distribution of Countries and Institutions: The countries with the highest number of publications in academic studies in the fields of Museum, Culture and Art in the Scopus database are the United States of America 674, the United Kingdom 377, and the Russian Federation 185. The most active institutions are University College London 29 publications, Russian Academy of Sciences 23 publications, Saint Petersburg State University 23 publications.

Most Effective Authors: Bowen, J.P. and Giannini, T. have 8 publications, Batyreva, S.G. and McCarthy, C. have 6 publications, and Jensen, A. has 5 publications in the Scopus database in the fields of Museum, Culture and Art.

The study provides recommendations for future research in the fields of museums, culture and arts. With an interdisciplinary approach, it aims to contribute to the dissemination of scientific knowledge by examining the use of these topics in different fields such as social sciences, engineering and health sciences.

It is suggested to focus on time series and trend analysis to understand temporal changes in scientific production. Analyzing the differences in scientific production between countries and increasing the visibility of studies conducted in different languages will contribute to the evaluation of local knowledge at the global level.

It is aimed to increase diversity in scientific production and encourage international collaborations. Supporting different types of publications and using bibliometric analyses in science policies are recommended, and it is emphasized that regular reports should be prepared for decision-makers.

The integration of technological developments into bibliometric studies is emphasized. It is suggested that data analysis should be improved with innovative methods such as artificial intelligence and machine learning, open science applications should be encouraged and domestic databases should be structured in accordance with international standards.

These recommendations serve as a strategic guide to expand the scope of museum, culture and arts studies and contribute more to the world of science.

5. REFERENCES

Aslancı, S. (2022). Araştırma Sorgulamaya Dayalı Öğrenme: Bibliyometrik Bir Analiz. *Scientific Educational Studies*, *6*(1), 1–25. https://doi.org/10.31798/ses.1068633

Ay, İ., Bekler, S., Bekler, B., & Dal, M. (2024). Taş Alterasyonları Konusunda Yapılmış Akademik Çalışmaların VOSviewer Yazılım Programı ile Bibliyometrik Analizi. *Kültürel Miras Araştırmaları*, *5*(1), 15–31. https://doi.org/10.59127/kulmira.1495257

Ay, İ., & Dal, M. (2024). Mimarideki Karbon Ayak İzi Çalışmalarının Eğilimi Üzerine Araştırma (2010-2024). In M. Talas (Ed.), *International Science and Art Congress* (pp. 199–206). Ases Publications.

Ay, İ., Tekin, S., & Dal, M. (2024). Yeşil Bina ve Sürdürülebilirlik Literatürünün Gelişimi: 1999'dan Günümüze Bibliyometrik Bir Bakış. In M. Dal & İ. Ay (Eds.), *Mimarlık Uygulamaları ve Araştırmaları* (pp. 5–39). BİDGE Yayınevi.

Azılıoğlu, K., & Yılmaz, M. (2021). Toplumsal ve Kültürel Değişimlerin Sanat Eğitimine Yansımaları. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, *8*(2), 443–461. https://doi.org/10.51725/etad.1034600

Bæckström, A. (1933). Artur Hazelius: Mannen — gärningen. *Konsthistorisk Tidskrift*, *2*(1–4), 113 – 116. https://doi.org/10.1080/00233603308603162

Batuhan, T. (2023). Kültürel Miras ve Müze İlişkisi: Mardin Müzesi. *Journal of Literature and Humanities*, *70*, 85–91. https://doi.org/10.5152/AUJFL.2023.22014

Bekler, S., Ay, İ., Dal, M., & Bekler, B. (2024). Bilimsel Bir Bakış: Küresel İklim Değişikliği

ve Sürdürülebilirlik Alanındaki Araştırma Trendleri (1992-2024). In M. Dal (Ed.), *Mimarlıkta Güncel Araştırma, Tasarım ve Yöntem-2024* (pp. 1–24). Livre de Lyon.

Burkut, E. B., Tekin, S., & Dal, M. (2025). Art and Museums in the Digital Age: An Overview of the Concepts and Spatial Design. *Online Journal of Art and Design*, *13*(1), 73–87.

Çağlar, İ. (2001). Yönetim-Kültür Bağlamında Türk Yönetim Modelinin Saptanmasına Yönelik Kavramsal Bir Çalışma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *3*(3), 125–148.

Chen, C., Ibekwe-SanJuan, F., & Hou, J. (2010). The structure and dynamics of cocitation clusters: A multiple-perspective cocitation analysis. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, *61*(7), 1386–1409. https://doi.org/10.1002/asi.21309

Doğruer, F. S. (2023). Dijital Çağın Müzecilik Deneyimi: Metaverse Müze. *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, *86*, 65–81.

Karşu Cesur, D., Göker, D., & Gelberi, C. B. (2024). Türkiye'deki İletişim Araştırmalarına Güncel Bir Bakış: Bir Bibliyometrik İnceleme ve İçerik Analizi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, *19*(1), 23–45. https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.1321544

Martínez-López, F. J., Merigó, J. M., Valenzuela-Fernández, L., & Nicolás, C. (2018). Fifty years of the European Journal of Marketing : A bibliometric analysis. *European Journal of Marketing*, *52*(1/2), 439–468. https://doi.org/10.1108/EJM-11-2017-0853

Özdemir, D. (2022). Küreselleşmenin Sanatın Kültürel Kimliği Üzerindeki Etkisi. *Bilim Eğitim Sanat ve Teknoloji Dergisi*, *6*(1), 100–114.

Özmen Halis, E. G., Tekin, S., Erdoğan, J., Özer, D., Alp Dal, N., Ay, İ., & Dal, M. (2025a). Analysis of Bibliometric Studies From 1969 to the Present: Bibliometrics with Scopus Data. *Abant 4th Internatioınal Conference on Current Academic Studies*, 225–234.

Özmen Halis, E. G., Tekin, S., Erdoğan, J., Özer, D., Alp Dal, N., Ay, İ., & Dal, M. (2025b). Trends and Contribition in Bibliometric Research: Insights From Web of Science Data. *Abant 4th Internatioınal Conference on Current Academic Studies*, 215–224.

Tekin, S., Burkut, E. B., & Dal, M. (2024). Culture and arts management: A bibliometric analysis using software. *Cultural Heritage and Science*, *5*(1), 62–74. https://doi.org/10.58598/cuhes.1471765

van Eck, N. J., & Waltman, L. (2010). Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping. *Scientometrics*, *84*(2), 523–538. https://doi.org/10.1007/s11192-009-0146-3

INVESTIGATION OF SOME HERBAL DRUGS SOLD AS SEDATIVES

SAKİNLEŞTİRİCİ ETKİLİ OLARAK SATILAN BAZI BİTKİSEL DROGLARIN İNCELENMESİ

Sena GÜNAL[1], Çağla KIZILARSLAN HANÇER

[1]Diyetisyen, Bezmialem Vakıf Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü,

0009-0005-2247-2708

[2]Doç. Dr., Bezmialem Vakıf Üniversitesi, Eczacılık Fakültesi, Farmasötik Botanik Anabilim Dalı, 0000-0001-5979-2629

Özet

Bitkiler, ilk çağlardan bugüne gelene kadar insanların temel besin kaynaklarından biri olmuştur. Ayrıca bitkilerin toksik veya iyileştirici (tıbbi) olduğu deneme yanılma yolu ile tecrübe edilmiş ve tecrübeler günümüze kadar ulaşmıştır. Günümüzde bitkilerin doğrudan kullanımı ve bitkisel ilaç kullanımı artmakta olup, bitkisel tedavi yöntemlerinin hastalıkların tedavisinde kullanılması fitoterapi adıyla anılmaktadır. Bitkilerin başlangıçta doğru bir şekilde tanımlanması, özellikle bitkisel kökenli ürünlerde kaliteyi sağlamak için kritik öneme sahiptir. Bir türün aynı cins içinde yer alan diğer türlerden botanik açıdan çok benzer özellikler taşıması mümkündür.

Bu araştırma, İstanbul'da aktarlarda sakinleştirici etkili olarak satılan bazı bitkisel drogların temini, teşhisi ve kullanımı üzerine odaklanmıştır. Yapılan araştırmada, mevcut literatür taramaları ve çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklar kullanılarak sakinleştirici etkili bitkiler belirlenmiştir. En çok kullanıldığı belirlenen 5 bitki seçilerek incelenmiştir: *Matricaria chamomilla* L. (Mayıs papatyası, Tıbbi papatya), *Tilia cordata* Miller veya *T. platyphyllos* Scop. (Ihlamur), *Lavandula angustifolia* Mill. (Lavanta), *Valeriana officinalis* L. (Kediotu) ve *Melissa officinalis* L. (Melisa). Bu bitkiler 4 farklı aktardan yaygın Türkçe isimleri söylenerek satın alınmıştır. Stereo mikroskop altında incelenerek doğru kimlikleri ve saflıkları karşılaştırılmış, farmakopeye uygunlukları organoleptik ve makroskobik özelliklere göre değerlendirilmiştir.

Satın alınan örneklerde tüm Melisa droglarının *Aloysia citrodora* Paláu türüne ait yapraklar olduğu, Mayıs papatyası droglarının Asteraceae familyasına ait başka cinslere ait kapitulumlar ile karışık halde satıldığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak, bitkisel materyallerin saflığı ve doğruluğu test edilerek, geleneksel bitkisel ilaçların güvenilirliği üzerine önemli bulgular elde edilmiştir. Araştırma, fitoterapi uygulamalarına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Sakinleştirici etkili bitkiler, fitoterapi, organoleptik, makroskobik

Abstract

Plants have been one of the main food sources for humans since ancient times. Furthermore, the medicinal or toxic properties of plants have been discovered through trial and error, and these experiences have been passed down through generations to the present day. Nowadays, the direct use of plants and the consumption of herbal medicines are increasing, and the use of herbal remedies in the treatment of diseases is referred to as phytotherapy. The accurate identification of plants at the beginning is of critical importance, especially in ensuring the quality of plant-based products. A species may share very similar botanical characteristics with other species within the same genus.

This research focuses on the supply, identification, and use of certain herbal drugs with sedative effects sold in herbal stores in Istanbul. In the study, sedative plants were identified through literature reviews and the use of various national and international sources. Five commonly used plants were selected and examined: *Matricaria chamomilla* L. (Chamomile, Medicinal Chamomile), *Tilia cordata* Miller or *T. platyphyllos* Scop. (Linden), *Lavandula angustifolia* Mill. (Lavender), *Valeriana officinalis* L. (Valerian), and *Melissa officinalis* L. (Lemon balm). These plants were purchased from four different herbal stores, using their common Turkish names. They were examined under a stereo microscope to compare their correct identification and purity, and their compliance with the pharmacopeia was evaluated based on organoleptic and macroscopic properties.

In the purchased samples, it was found that all Lemon balm samples were leaves of *Aloysia citrodora* Paláu species, and that the Chamomile samples were mixed with flower heads from other genera within the *Asteraceae* family. As a result, by testing the purity and accuracy of the plant materials, significant findings were made regarding the reliability of traditional herbal medicines. The research aims to contribute to the development of phytotherapy practices.

Keywords: Sedative effect herbs, phytotherapy, organoleptic, macroscopic

ESANSİYEL HİPERTANSİYON HASTALARINDA BETA-1 ADRENERJİK RESEPTÖR POLİMORFİZMLERİNİN BELİRLENMESİ

Burçin ERDAT (Birinci Yazar)[1], Pınar Mega TIBER (İkinci Yazar)[2], Oya ORUN (Üçüncü Yazar)[3]

[1]Yüksek Lisans Öğrenci, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Biyofizik ABD., *ORCID: https://orcid.org/0009-0009-9678-7349*

[2]Prof.Dr., Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Biyofizik ABD., *ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0819-0702*

[3]Prof.Dr., Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Biyofizik ABD.,

ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1581-2207

Özet

Dünya çapında her yıl 10 milyondan fazla insanın hipertansiyondan dolayı yaşamını yitirdiği bilinmektedir. Esansiyel Hipertansiyon (EHT), hipertansiyon hastalarının %90-95'ini oluşturmaktadır. EHT, genetik ve çevresel faktörlerin birleşik etkilerinin neden olduğu çok faktörlü poligenik bir hastalıktır. Çok sayıda çalışma, genetik elementlerin EHT'nin patogenezinde çok önemli bir rol oynadığını göstermiştir. EHT'nin etiyolojisi üzerine yapılan genetik çalışmalarda ise, 1980'li yılların sonlarından itibaren başlayan ve halen devam eden önemli bir bulgu, EHT ile ilişkili polimorfik genlere ait genotip oranlarının ve bu genlerin allel frekanslarının farklı populasyonlarda hatta aynı populasyonun farklı gruplarında yüksek derecede çeşitlilik gösterdiği şeklindedir. Katekolamin nörotransmitler ile EHT'nin direkt ilişkisi; katekolaminlerin kalp dokusunda bulunan β1-adrenerjik reseptör (β1-AR) ile bağlanarak kalp hızını ve kalp atım gücünü artıran bir dizi reaksiyonu tetiklemesi şeklindedir. Çalışma mekanizması 10. kromozomda ADRB1 geni tarafından kodlanan β1-AR'e katekolominlerin bağlanmasını engellemek olan ilaçlar, β-bloker olarak bilinmektedir. ADRB1 geninde bulunan 2 SNP'den biri olan C-ucundaki Arg389 varyantını taşıyan EHT'li hastaların, Gly389 varyantını taşıyanlara göre β-bloker stimülasyonuna daha fazla yanıt gösterdiği saptanmıştır. Bu çalışmadaki amacımız: ADRB1 geninde bulunan Arg389Gly'nin SNP'nin Türk populasyonundaki genotip dağılım sıklığını ve bu polimorfizimin EHT ile ilişkisini incelemektir. Çalışmamızda EHT tanısı almış ve almamış 400 bireyin DNA örnekleri kullanılarak Light Cycler® 480 (Roche) cihazında Gerçek Zamanlı Polimer Zincir Reaksiyonu (PZR) Ary389Gly için gerçekleştirildi. PZR sonuçları istatistiksel olarak ($p<0,5$) anlamlı kabul edildi. Çalışmamızda EHT tanılı ile kontrol grubu kıyaslandığında EHT tanılı bireylerde CC genotip dağılımın GG genotip dağılımına göre anlamlı yüksekliği ($p<0,0005$) saptandı. Türk popülasyonunda ADRB1'de Arg389Gly SNP'sinde CC genotip dağılımı daha yüksek bulundu.

Bu çalışma, Marmara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu tarafından TYL-2024-11176 proje numarası ile desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Esansiyel Hipertansiyon, β1-adrenerjik reseptör (β1-AR), Polimorfizm, SNP, Katekolamin, Kardiyovasküler

PERGE CONGRESS POSTER

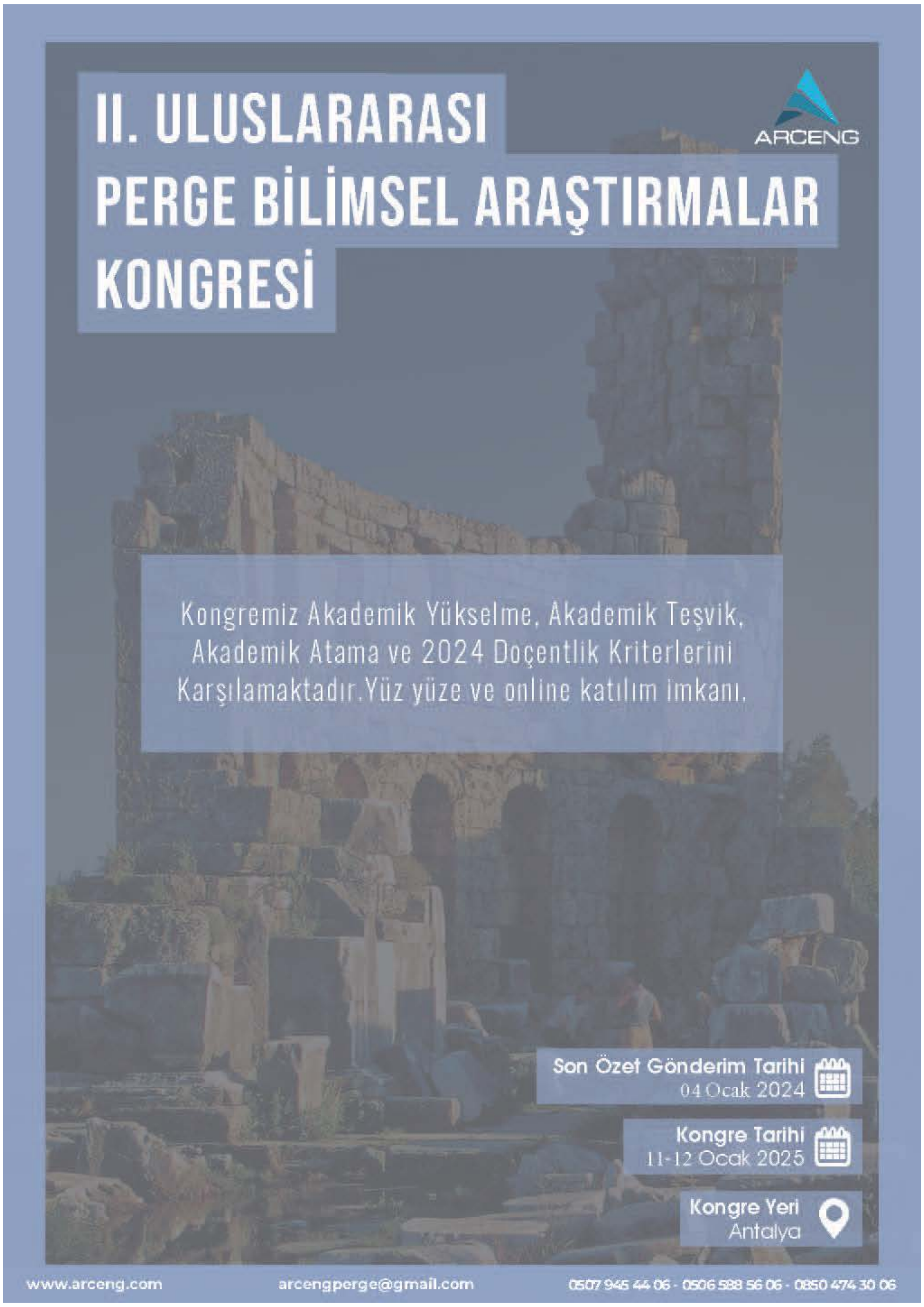

T.C.
MERSİN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu Müdürlüğü
Personel İşleri Birimi

Tarih: 26/12/2024 12:14
Sayı: E-11097738-903.07-2958572
PERSONEL İŞLERİ BİRİMİ
2958572

Sayı : E-11097738-903.07-2958572
Konu : Doç.Dr. Erdal Yabalak Görevlendirmesi

İLGİLİ MAKAMA

İlgi : Doç.Dr.Erdal YABALAKIN 23.12.2024 tarihli başvurusu.

Meslek Yüksekokulumuz öğretim üyelerinden Doç. Dr. Erdal YABALAK'ın Yükseköğretim Genel Kurulunun 15.06.2023 tarihli, 10 sayılı oturumunda alınan 2023.10.183 sayılı kararı gereğince Doçentlik Başvuru Şartlarında bulunan ve doçent olacak adaylardan istenen "Diğer uluslararası/ ulusal bilimsel toplantının düzenleme komitesinde resmi olarak görevlendirilmiş üniversite akademisyen temsilcisi bulunması zorunludur." maddesi gereğince, 11-12 Ocak 2025 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenecek olan II. Uluslararası Perge Bilimsel Çalışmalar Kongresi Düzenleme Kuruluna akademisyen temsilcisi olarak görevlendirilmesi müdürlüğümüzce uygun görülmüştür.

Bilgilerini ve gereğini rica ederim.

Doç. Dr. Sertaç GÖKTAŞ
Müdür

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Belge Doğrulama Kodu: BD839A51-522E-4AB0-97C6-0DE61E775A02 Belge Doğrulama Adresi: https://www.turkiye.gov.tr/mersinuni-ebys

Adres: Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu Müdürlüğü ltoker74@mersin.edu.tr
Telefon No: 0 324 3610001 Dahili: 16853 Faks No: 3610043
e-Posta: İnternet Adresi: www.mersin.edu.tr
KEP Adresi:
Ayrıntılı bilgi için: Levent TOKER
Şef
Telefon No: 0 324 3610001 Dahili: 16853

ARCENG AKADEMİ

Sayı : T-100-95 17.01.2025

Konu : Akademik Teşvik Uygunluk Belgesi

İLGİLİ MAKAMA

Arceng Akademi tarafından 11-12 Ocak 2025 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen II. International Perge Scientific Studies Congress'de sunulan bildiriler çift kör hakem tarafından değerlendirilmiş olup gerek bilim kurulu gerekse de düzenleme kurulu olarak uluslararası niteliktedir. Çalışmaların %55,11'i yurtdışından katılan akademisyen, %44,89'u Türkiye'den katılan akademisyen ve araştırmacılar tarafından sunulmuştur. Kongremiz akademik teşviğe uygundur. Kongre katılımcı ülke bilgileri ve katılımcı sayıları aşağıdaki gibidir.

Toplam bildiri sayısı: 49

Türkiyeden sunulan bildiri sayısı: 22

Türkiye dışından sunulan bildiri sayısı: 27

Katılımcı ülke sayısı: 11 ülke

Kongreye katılan ülkeler ve bildiri sayıları: Romanya(1), Rusya(1), Azerbaycan (12), Malezya(2), Pakistan (4), Sri Lanka(1), Hindistan(1), Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (3), Kazakistan (1), Irak(1).

Gereğini arz ederim.

Assoc. Prof. Lokman ZOR
Düzenleme Kurulu Başkanı

İletişim:

Website: https://www.arcengkongre.com
E-mail: arcengperge@gmail.com

ARCENG PUBLICATIONS-2025©

17.01.2025

ISBN: 978-625-97514-2-9